

Liepājas Universitāte
Izglītības zinātņu institūts

PĀVELS JURŠ
JAUNIEŠU PILSONISKĀS LĪDZDALĪBAS VEICINĀŠANA
PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ

Promocijas darbs pedagoģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai skolas
pedagoģijas apakšnozarē

Promocijas darba zinātniskā vadītāja
Dr.paed., prof. Alīda Samuseviča

Promocijas darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā Fonda projekta „Doktora studiju attīstība Liepājas
Universitātē” finansiālu atbalstu. Vienošanās Nr.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./ 09/IPIA/VIAA/018

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

LIEPĀJAS
UNIVERSITĀTE

Liepāja
2016

Anotācija

Pāvela Jura promocijas darbs pedagoģijā skolas pedagoģijas apakšnozarē „Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana pedagoģiskajā procesā” izstrādāts Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūtā *Dr.paed.*, profesores Alīdas Samusevičas vadībā laika posmā no 2012. līdz 2016. gadam.

Promocijas darba mērķis: aktualizējot jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanās priekšnosacījumus un pilsoniskās līdzdalības iespējas pedagoģiskajā procesā, izstrādāt skolēnu pilsoniskās līdzdalības veidošanās teorētisko pieeju un pilsoniskās audzināšanas programmu.

Promocijas darba apjoms ir 189 lappuses un 13 pielikumi.

Promocijas darba 1. daļā veikta teorētiskā analīze, atklājot pilsoniskās pozīcijas veidošanās likumsakarības audzināšanas procesā, raksturojot pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās izglītības, pilsoniskās pozīcijas un pilsoniskās kompetences veidošanās teorētiskos aspektus. Promocijas darba teorētiskajā analīzē ir apzināta pilsoniskās līdzdalības un jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdzienu būtība, identificēti jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās un veicināšanas psiholoģiskie un socioloģiskie aspekti, veikta pilsoniskās izglītības un pilsoniskās kompetences jēdzienu analīze, kā arī noskaidroti jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās pedagoģiskie komponenti.

Promocijas darba 2. daļā atspoguļota patstāvīgi izstrādātā un praksē īstenotā pētnieciskā programma, ar kuras palīdzību ir identificēta 9. klašu skolēnu pilsoniskā kompetence pamatskolas posmā. Darba pētnieciskā procesa otrajā posmā izstrādāta teorētiski pamatota pilsoniskās audzināšanas programma visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei), kā arī izstrādāta un aprobēta jauniešu pilsonisko līdzdalību veicinoša mācību un audzinoša programma 9. klasē.

Promocijas darba nobeigumā iekļauti būtiskākie pētījuma secinājumi un piedāvāti ieteikumi jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai pedagoģiskajā procesā.

Atslēgas vārdi: jaunieši, pilsoniskā audzināšana, pilsoniskā izglītība, pilsoniskā kompetence, pilsoniskā līdzdalība, pilsoniskā pozīcija.

Promocijas darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā Fonda projekta „Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē” finansiālu atbalstu. Vienošanās Nr.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./

09/IPIA/VIAA/018

Abstract

The doctoral thesis of Pāvels Jurs in pedagogy, in sub-sector school pedagogy: „The promotion of youth civic engagement in the pedagogical process”, developed in the Institute of Educational Sciences of Liepāja University, scientific advisor: Dr. paed. professor Alīda Samuseviča during the period from 2012 to 2016.

The aim of the doctoral thesis is: through actualizing youth civic attitudes and prerequisites for the formation of civic engagement in the pedagogical process, to develop the theoretical approach of students` civic engagement formation and develop civic education programs.

Doctoral thesis contains 189 pages and 13 appendixes.

In the first part of the doctoral thesis, the theoretical analysis has been carried out, revealing the regularities of the formation of civic attitudes in the upbringing process, describing the theoretical aspects of civic education, civic upbringing, civic attitudes and civic competence. The theoretical analysis of civic engagement and the concept of youth civic engagement has been carried out; the psychological and sociological aspects of the formation of youth civic participation have been identified, the analysis of civic education and civic competence concepts has been carried out; the pedagogical components of youth civic competence has been clarified as well.

The second part of the doctoral thesis reflects on the independently developed and carried out research program, in which the ninth grade students` civic competence has been identified. In the second stage of the research process the theory based civic education program for all grades (from 1 to 12) has been developed, as well as the curriculum for the youth civic engagement for grade 9 has been developed and approbated.

The final part of the thesis contains the most significant conclusions of the study and provides recommendations for promoting youth civic engagement in the pedagogical process.

The keywords: civic competence, civic education, civic engagement, civic position, civic upbringing, youth.

The doctoral thesis was partly funded by European Social Fund, project “Doktora studiju attīstība Liepājas Universitātē”, grant No.2009/0127/1DP/1.1.2.1.2./ 09/IPIA/VIAA/018.

Saturs

Anotācija	2
Ievads.....	6
1. Pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības teorētiskā analīze	22
1.1. Pilsoniskās pozīcijas veidošanās audzināšanas procesā	22
1.1.1. Pilsoniskās audzināšanas nozīme jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanā	24
1.1.2. Pilsoniskās audzināšanas īstenošana pilsoniskās izglītības koncepcijā	38
1.1.3. Pilsoniskās kompetences veidošanās pedagoģiskie komponenti.....	53
1.2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana	67
1.2.1. Pilsoniskās līdzdalības jēdziena raksturojums	71
1.2.2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās priekšnosacījumi.....	81
1.2.3. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības izpausmes.....	90
2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana vispārīgā mācību iestādē.....	100
2.1. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības izpētes organizācija	100
2.2. Pamatizglītības satura analīze mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”	104
2.2.1. Skolēnu pilsoniskās zināšanas mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības”: pamatizglītības satura analīze	107
2.2.2. Skolēnu pilsoniskās prasmes mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības”: pamatizglītības satura analīze	108
2.2.3. Skolēnu pilsoniskās attieksmes veidošanās mācību procesā	108
2.3. Skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanas raksturojums	109
2.4. Skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanas rezultātu analīze	112
2.4.1. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. A klasē	112
2.4.2. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. B klasē.....	113
2.4.3. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. C klasē.....	114
2.4.4. Kopējā diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze.....	114
2.5. Aptaujas rezultātu analīze par skolēnu pilsonisko pozīciju	121
2.6. Empīriskās pētniecības 1. posma iegūto aptaujas rezultātu salīdzinājums ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma rezultātiem.....	128
2.7. Skolēnu pilsoniskās kompetences līmeņu konstatācija	132
2.8. Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas izstrāde	136

2.9. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšana	141
2.9.1. Tematiskais stundu plāns skolēnu pilsoniskās audzināšanas programmas īstenošanā	148
2.9.2. Pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācija un rezultātu analīze	152
Secinājumi	160
Ieteikumi	166
Tēzes aizstāvēšanai	169
Nobeigums	169
Literatūras saraksts	171
Pielikumi	190

Ievads

Mūsdienu sociālā realitāte ir ļoti mainīga, tā piedzīvo acīmredzamas transformācijas, kuras galvenokārt saistās ar cilvēku radīto vērtību krīzi, ģeopolitisko krīzi, finanšu krīzi un humanitāro krīzi gan rietumu, gan austrumu sabiedrībā. Priekšplānā izvirzās valsts iekšējās un ārējās drošības jautājumi, bēgļu un patvērumu meklētāju problēmas, dažādu kultūru līdzpastāvēšanas izaicinājumi, reliģisko un politisko ideoloģiju interpretācijas un manipulācijas mēģinājumi – aprakstītais problēmjaucējumu loks rezultātā polarizē sabiedrību un liek pārskatīt gan cilvēku attieksmi, gan rīcību. Šajos sarežģītajos un neviennozīmīgi vērtētajos procesos īpašu aktualitāti iegūst, pirmkārt, ikkatra cilvēka pilsoniskās atbildības un patriotisma apziņa, otrkārt, apzināta, mērķtiecīga un jēgpilna pilsoniskā rīcība, treškārt, pilsoniskās audzināšanas saturs un tā īstenošana gan ģimenes, gan skolas kontekstā, meklējot atbildi uz jautājumu, kā mēs varam sagatavot skolēnus dzīvei mainīgajā globalizācijas laikmetā.

Latvijas Republikas Satversme paredz, ka augstākā jeb suverēna valsts vara pieder Latvijas tautai (Latvijas Republikas Satversme, 1922), kas nozīmē gan pilsoņu tiesības un reizē arī pienākumus pret savu valsti un sabiedrību. Lai jaunieši varētu sekmēt pilsoniskās sabiedrības veidošanos, viņiem jābūt izglītotiem, jābūt pilsoniski kompetentiem un aktīviem, gūstot pārliecību par savām zināšanām un spējām. Šajā kontekstā īpašu nozīmi iegūst pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības loma jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās procesā. Tajā pašā laikā, protams, nevar rast universālus risinājumus jau pastāvošām problēmām, tas ir ļoti komplicēts pasākumu kopums, kas izriet no īstenotās audzināšanas ģimenē, izglītības satura īstenošanas skolā, daudzšķautņainās personības veidošanas struktūras un citiem ārējās vides ietekmējošiem faktoriem. Lai nodrošinātu jauniešu pilsoniski atbildīgu rīcību, kura izpaužas kā pilsoniskā līdzdalība, sociālajos, ekonomiskajos un politiskajos procesos, visos līmeņos ir jārada atbilstoši pedagoģiskie, sociālekonomiskie un politiskie apstākļi (Płachciak, 2009). Turklāt jāatzīmē, ka pastāv ļoti daudzveidīgas teorētiskās pieejas jēdzienu, pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās izglītības, pilsoniskās kompetences un pilsoniskās līdzdalības koncepciju skaidrojumos.

Pilsoniskā audzināšanas ietvaros, kas ietekmē jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanos (Špona, 2006) un turpmāko personības struktūru (Мясищев, 1960), jauniešiem nepastarpināti jāapgūst un praksē jāizmēģina pilsoniskās līdzdalības prasmes (McFarland, 2002). Pilsoniskā audzināšanā veido ikviena cilvēka valstiskuma apziņu (Students, 1933), tas ir veids, kā ieaudzināt mīlestību pret savu tēvzemi un tautu un kultūras mantojumu, kā arī cieņu pret savu un līdzpilsoņu tiesībām un pienākumiem, pret viņu darbu un radītajām vērtībām (Zelmenis,

2000). Šajā kontekstā īpaša nozīme ir sadarbībai starp skolēnu un pedagogu, lai nodrošinātu pāreju no izglītības kā zināšanu nodošanas izpratnes uz problēmcentrētas izglītības izpratni, kurā notiek sadarbība starp skolēnu un pedagogu (Lapiņa, Rudiņa, 1997). Pedagoģiskajā procesā, kurā jaunieši iesaistās skolā un ārpus tās, izzinot un pārņemot tās vides pieredzi, kurā viņš darbojas pašizziņas ceļā (Maslo, 2006), jaunieši iegūst jaunu dzīves pieredzi, kas kalpo par pamatu aktīvai vai pasīvai pilsoniski atbildīgai rīcībai. Pilsoniskās audzināšanas pamatbūtība ir pilsoniskās atbildības veidošanās, kas sevī ietver indivīda iekšējo brīvību, pašapziņu, cieņu pret valsti, mīlestību pret savu dzimteni, tolerantu attieksmi pret pastāvošām dažādībām, patriotisko jūtu harmonisku izpausmi un starpkultūru dialoga veidošanu (Сластѣнин et al., 2002).

Savukārt pilsoniskās izglītības būtība balstās uz uzdevumu attīstīt pilsonisko kompetenci daudzdimensiju aspektā, t.i, pilsoniskās zināšanas, prasmes un attieksmi, balstoties uz demokrātiskām vērtībām (Komalasari, 2009), tāpēc pilsoniskās izglītības apguve galvenokārt balstās uz izglītības satura pārzināšanu, pedagoga zināšanām, uzskatiem (Torney-Purta et al., 2005) un pedagoga profesionālo izaugsmi (Prets, 2000). Pilsoniskā izglītība, kā holistiskā pieeja mācīšanās un mācīšanas procesā, paredz zināšanas, darbību, izpratni un novērtēšanu (UNESCO, 2002). Pilsoniskās izglītības īstenošana ietver holistiski sociālu pieeju: individuālā līmenī – ģimenē – vietējā sabiedrībā – nacionālā līmenī – reģionālā līmenī – globālā līmenī (Quisumbing, 2002), lai rezultātā skolēni būtu spējīgi pielietot izmaiņas pagātnē, sniegt ieguldījumu nākotnē, spējas dzīvot un strādāt kopā pilsoniskam labumam (Grossman, 2000). Pilsoniskā izglītība ir orientēta uz jauniešu zināšanu, vērtīborientāciju (Torney-Purta et al., 2001), prasmju, pilsoniskās pozīcijas (Branson, Quigley, 1998), motivācijas (Ehrlich, 2000), pilsonisko tikumu (Patrick, 2004) veidošanos un kritiskās domāšanas un analītisko prasmju attīstīšanu (Eurydice, 2012), lai jaunieši varētu piedalīties sabiedriskajā dzīvē, sniedzot neatņemamu ieguldījumu sabiedrībā (Shaw et al., 2012). Pilsoniskā izglītība ir neatņemama vispārējās izglītības sastāvdaļa (UNESCO, 2011), kas būtiski ietekmē sabiedrību, tas ir vienīgais veids, kā pilsoniskā sabiedrība var attīstīties (Sherrod, 2007). Apzinoties pilsoniskās izglītības saturisko konceptu jāatzīst, ka nevar izvairīties kādas noteiktas pedagoģiskās pieejas, jo optimālu metodoloģisko risinājumu meklējumu process, kurš atbilst mūsdienu skolas uzdevumiem, nekad nevar būt pabeigts (Samuseviča, 2000).

Pilsoniskā izglītošana, kura tiek īstenota pilsoniskās audzināšanas ietvaros, ietekmē jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos, veicina atbalstu demokrātijas vērtībām, vistiešākajā veidā sekmē pilsonisko līdzdalību (Galston, 2004), kā arī vairo sociālo kapitālu (Heggart, 2015) un sekmē demokrātijas kapacitāti (Martens, Gainous, 2012). Pilsoniskās

kompetences elementus veido pilsoniskās zināšanas, pilsoniskās prasmes (Abs, Veldhuis, 2006), zināšanu pielietojums, praktiskā darbība (Brammer et al., 2013) un attieksme (European Commission, 2007). Pilsoniskā kompetence, kas ilgtermiņā veicina skolēna pilsonisko līdzdalību (Hoskins, Villalba, Saisana, 2015) izpaužas četru savstarpēji saistošu komponentu mijiedarbībā: kognitīvais komponents, motivāciju/vērtību komponents, gribas komponents un refleksijas komponents (Журова, 2012). Pilsoniskās kompetences būtību izskaidro ar izziņas kompetences, emocionālās kompetences un sociālās kompetences starpniecību, kas izpaužas kā individuālā izvēles brīvība (Audigier, 2000).

Arī pilsoniskās līdzdalības jēdzienam ir vairāki skaidrojumi un daudzveidīga interpretācija, piemēram, politikas pētnieks Dž. Hauptmans izstrādātajā pilsoniskās līdzdalības teorijā uzsver cilvēka līdzatbildības, brīvprātības, apziņas un vērtības sistēmas faktorus (Hauptmann, 2005). Globalizācijas kontekstā pilsoniskai līdzdalībai un cilvēku pilsoniskai rīcībai ir izšķiroša nozīme demokrātijas un demokrātisko vērtību saglabāšanā (John, 2003), turklāt pilsoniskā līdzdalība ir veids, kā var pārvarēt kopīgiem spēkiem pastāvošus globālus izaicinājumus (Koritz, 2009), tai skaitā, risināt vides aizsardzības jautājumus (Smith, Pangsapa, 2008). Pilsoniskā līdzdalība sevī ietver politisko, sociālo, kultūras un ekonomikas līdzdalību (Abs, Veldhuis, 2006). Pilsoniskās līdzdalības uzmanības lokā ir: cilvēka uzvedība, vērtības, pārlicība, attieksme, jūtas, zināšanas un prasmes, kuras saistītas ar apstākļiem ārpus cilvēka tiešās vides – ģimene un draugi (Amná, 2012). Pilsonisko līdzdalību var interpretēt arī kā motivētu indivīda darbību, kuras mērķis ir ietekmēt sabiedrisko kārtību, balstoties uz zināšanām par demokrātijas būtību, uzticoties valsts institūcijām, cilvēkiem, tādējādi paplašinot pilsoņu brīvību (Campbel, 2006). Iesaistoties pilsoniskās līdzdalības pasākumos, veidojas jauniešu sociālā atbildības izjūta, tādējādi tiek stiprināta pilsoniskā sabiedrība (Innovations in Civic Participation, 2010). Pilsoniskā līdzdalība ir svarīgs komponents jauniešu attīstībā, kas sekmē cilvēka personības izaugsmi, palīdz veidot sociālo kapitālu un ļauj jauniešiem atraisīt savu potenciālu un sniegt ieguldījumu vietējās sabiedrības izaugsmē (UNESCO, 2014). Turklāt ir ļoti svarīgi sniegt jauniešiem daudzveidīgu atbalstu: emocionālo atbalstu, cieņu un padomu (Dolan, 2012). Ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību tiek apmierinātas arī pašu jauniešu vajadzības (Brennan, 2008), sekmējot jauniešu sociālekonomisko labklājību (Douglas, Alessi, 2006) un vairojot sabiedrības labklājību (Chaskin et al, 2001). Izprotot pilsoniskās līdzdalības aktualitāti un nozīmi valsts attīstībā, likumsakarīgi aktualizējas jautājums par nepieciešamību veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību pedagoģiskajā procesā.

Dzīvojot strauji mainīgajā globalizācijas laikmetā, viens no valstu attīstības priekšnosacījumiem ir demokrātiskās vides nodrošināšana, tādējādi iesaistot iedzīvotājus svarīgu jautājumu apspriedē, veicinot ikviena valsts iedzīvotāja, tai skaitā, jauniešu līdzdalību un līdzatbildību par norisēm valstī. Turklāt par vienu no 21. gadsimta izaicinājumiem, kā to formulē Pasaules ekonomiskais forums, lai sekmētu kopienu un līdz ar to valstu sekmīgu attīstību, tiek atzīta pilsoniskās sabiedrības veicināšana. Pilsoniskā sabiedrība, kā atzīst Pasaules Veselības organizācija, nodrošina un uzlabo valsts iedzīvotāju dzīves kvalitāti (World Health Organization, 2002). Savukārt viens no pilsoniskās sabiedrības pastāvēšanas un attīstības nosacījumiem ir iedzīvotāju, tai skaitā, jauniešu pilsoniskā līdzdalība (World Economic Forum, 2013). Tomēr jāatzīmē, ka izpratnes un pieejas, kā var veicināt jauniešu aktīvāku iesaisti sociālekonomiskajos, kultūras un politiskajos procesos ir dažādas. Tieši pilsoniskās līdzdalības veicināšana vietējā, reģionālajā, nacionālā un starptautiskā līmenī ir liels nākotnes izaicinājums, kas var stiprināt demokrātiskās tradīcijas, veidojot kopīgu valsts vērtību izpratni, veicinot jauniešu aktīvāku iesaisti sabiedrības stiprināšanā. Iesaistīšanās sabiedrības dzīves problēmu risināšanā pozitīvi var ietekmēt jauniešu pilsonisko apziņu, pilsonisko lepnumu, samazināt iespēju, ka jauniešu uzvedība varētu būt asociāla, t.i., pretēja sabiedrības interesēm. Pilsoniskās līdzdalības pastāvēšanai, kā arī mērķtiecīgai izaugsmei nepieciešams veicināt iedzīvotāju, tai skaitā, lēmējvaras un izpildvaras pārstāvju ieinteresētību un izpratni par pilsoniskās līdzdalības aktualitāti un nozīmīgumu, nodrošināt atbilstošu demokrātisku vidi un pilsoniskās līdzdalības periodisku izvērtējumu.

Pilsoniskā līdzdalība kā iedzīvotāju iesaistīšanās forma valsts pārvaldē, tādējādi veidojot demokrātisko valsts iekārtu, aktualizējās jau senajos laikos antīkajā pasaulē, kur iedzīvotāji (galvenokārt vīrieši, atbilstoši antīkā laikmeta patriarhālās sabiedrības nosacījumiem) aktīvi iesaistījās valsts jautājumu risināšanā. Protams, antīkās pasaules demokrātijas izpratne un demokrātijas izpausmes krietni atšķiras no mūsdienu demokrātijas, tomēr būtiskākais demokrātijas priekšnosacījums paliek nemainīgs – pilsoņu līdzdalība valsts pārvaldē. Arī Latvijas valsts neatkarības atjaunošanai pilsoniskajai līdzdalībai bija svarīga nozīme, sākot ar atsevišķiem cilvēkiem (Gunārs Astra, Ints Cālītis, Lidija Droniņa-Lasmane u.c.), disidentiem, kuri iedrošinājās atklāti kritizēt pastāvošo realitāti un vēlāk izcieta sodu kā politieslodzītie, bet citi nonāca psihiatriskajās slimnīcās, līdz pat Latvijas Tautas frontes darbībai. Pateicoties aktīvai latviešu pilsoniskai līdzdalībai 20. gadsimta 80. un 90. gados, tika nodrošināta Latvijas valsts neatkarība, spītējot pastāvošiem draudiem, cilvēki spēja saliedēties kopīgu izaicinājumu pārvarēšanai ar mērķi dzīvot brīvā un neatkarīgā Latvijā, organizējot manifestācijas, pilsoniskās akcijas un aizstāvēt savu valsti no militāriem uzbrukumiem barikāžu laikā. Pilsoniskās

līdzdalības izpausmes formas var būt ļoti dažādas, tomēr tās vieno cilvēka atbildības faktors pret sevi, saviem līdzcilvēkiem un apkārtni (pagastu, pilsētu, valsti).

Jauniešu pilsoniskās līdzdalības attīstīšanā izšķirošā nozīme ir gan audzināšanas filosofijai ģimenē, gan pedagoģiskajām pieejām skolā, gan pedagoga profesionālās darbības kvalitātei. Viens no efektīvākiem un mērķtiecīgākajiem veidiem, kā var sekmēt, piemēram, jauniešu pilsonisko līdzdalību ir ar pilsoniskās izglītības starpniecību pilsoniskās audzināšanas ietvaros veicināt pilsoniskās kompetences veidošanos. Tāpēc svarīgi izpētīt jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās teorētiskos un praktiskos aspektus psiholoģiskajā, sociālajā un pedagoģiskajā kontekstā. Tas ir ļoti plašs un komplicēts jautājumu loks, kas skar indivīda izvēles brīvību, pašnoteikšanās tiesības, individuālās pašrealizācijas iespējas pilsoniskās pozīcijas veidošanā, cilvēka pilsonisko atbildību un rīcībspēju.

Pedagoģiskajā kontekstā ir ļoti svarīgi pilsoniskās audzināšanas ietvaros sekmēt skolēnu pilsoniskās attieksmes un pilsoniskās pozīcijas veidošanos. Individuālās personības pozīcijas veidošanās procesā noteicošā nozīme ir audzināšanai. Audzināšana sekmē cilvēka attieksmes, atbildības un uzvedības veidošanos, savukārt attieksme pauž personības aktīvu izvēles pozīciju, nosakot indivīda uzvedību (Špona, 2006). Pilsoniskā atbildība un skolēnu rīcībspēja var veidoties konkrētās darbības rezultātā – mācoties darot patstāvīgi un mērķtiecīgi. Pedagoģiskā pieeja, kas paredz principu mācīties praktiskajā darbībā, attīstot kompetences, būtiski ietekmē skolēnu pilsoniskās pozīcijas un pārliecības veidošanos par nepieciešamību rīkoties pilsoniski atbildīgi, būt pilsoniski aktīviem pilsoņiem. Pilsoniskās audzināšanas kontekstā ir nozīmīgs gan audzināšanas faktors ģimenē, kur novērotā vecāku attieksme pārtop par jauniešu ieradumu (World Bank, 2007), gan īstenotai pedagoģiskai pieejai skolā, kur skolotāju pienākums un reizē izaicinājums sagatavot jauniešus unikālām 21. gadsimta prasībām (National Education Association, 2010). Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai pedagoģiskajā procesā ir jābalstās uz noteiktu pilsonisko prasmju apguvi, neaprobežojoties tikai ar teorētisko jautājumu aplūkošanu. Formālās izglītības procesa ietvaros var un ir viennozīmīgi nepieciešams attīstīt skolēnu pilsoniskās zināšanas un attieksmi. Savukārt, izmantojot neformālās izglītības potenciālu, var mērķtiecīgi sekmēt jauniešu daudzveidīgo pilsonisko prasmju veidošanos, kā uzver Apvienoto Nāciju Starptautiskais Bērnu fonda (United Nations International Children's Fund) pētnieki, neformālā izglītība attīsta un veido jauniešu dzīves prasmes (UNICEF, 2012). Pedagoģiskajā procesā būtiski attīstīt tādas jauniešu pilsoniskās prasmes kā piemēram: prasme pielietot savas zināšanas, piedaloties dažādos sociāli nozīmīgos pasākumos un jauniešu organizāciju darbībā, prasmes piedalīties lēmuma pieņemšanas procesos, starpkultūru prasmes, līderības prasmes u.c., tādējādi palīdzot skolēniem nākotnē būt pilsoniski aktīviem.

Svarīgi sekmēt jauniešu izpratni par pilsoniskās līdzdalības nozīmi gan personības veidošanās, gan valsts izaugsmes un attīstības kontekstā, jo ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību var apmierināt cilvēka sociālās un garīgās vajadzības, iegūt nepieciešamās prasmes, īstenot savas pašnoteikšanās tiesības (Flanagan, 2008), veicinot savu turpmāko konkurētspēju un rīcībspēju, kā arī pilnvērtīgi un mērķtiecīgi piedalīties savas sabiedrības sociālās vides veidošanā un uzlabošanā (Wilkinson, 1991). Tikpat būtiski ir sniegt jauniešiem nepieciešamo atbalstu pilsoniskajām iniciatīvām, nodrošinot jauniešiem nepieciešamo sociālo atbalstu tiešā un netiešā veidā, kas atbilst pašu jauniešu vajadzībām (Brennan, 2008) un palīdzēt veidoties jauniešu pilsoniski atbildīgai vērtību izpratnei (Flanagan, Levine, 2010).

Plašākā kontekstā jauniešu pilsonisko līdzdalību ietekmē gan cilvēka iegūtā pieredze, kas izriet no sociālās vides, kurā dzīvo cilvēks (Выготский, 1926), gan psiholoģiskie faktori, piemēram: sevis apzināšanās (Бодалев, 1988); indivīda griba (Узнадзе, 1939), kas regulē cilvēka uzvedību (Рубинштейн, 1946); cilvēka emocionālā pašizjūta un motivācija, kas pārtop ticībā, ka cilvēks spēj kaut ko panākt (Bandura, 1993), gan individuālie, personīgie un iegūtie intelektuālie resursi (Sherrod, 2007), kuri ļauj jauniešiem pilnvērtīgi piedalīties sociālajos procesos. Protams, jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās ir atkarīgā arī no valsts īstenotās politikas, demokrātijas tradīcijām, valsts ideoloģijas un valsts labās pārvaldes principiem. Pilsoniskā līdzdalība bija un būs vienmēr aktuāla un nepieciešama, jo cilvēka pilsoniskā iniciatīva, atbildība, viņa individuālā pilsoniskā pozīcija un ieguldījums valsts izaugsmei allaž ir svarīgs, dzīvojot demokrātiskā vidē, kurā cilvēks var apmierināt savas sociālās un emocionālās vajadzības, pašrealizēties, īstenot savas ieceres, ievērot savus pienākumus un tiesības. Savukārt jaunieši ir nozīmīga sabiedrības grupa, kura atrodas savas dzīves pārejas posmā, jauniešiem piemīt neierobežots izaugsmes potenciāls, viņi ir sociālais kapitāls un attīstības resurss, kam būs jānodrošina jebkuras valsts ilgtermiņa izaugsmi. Tomēr jaunieši var būt kā pilsoniski aktīvi, tā arī pilsoniski pasīvi, jaunie cilvēki var veicināt valsts attīstību, stiprināt demokrātiskās vērtības un nacionālā pašapziņu, bet var arī rīkoties gluži pretēji. Tieši tāpēc pilsoniskās līdzdalības problēmu raksturo tās sociālā un pedagoģiskā aktualitāte. Īstenotā pilsoniskā audzināšana skolā un laikmetam atbilstoša pilsoniskā izglītība ir svarīgs komponents jauniešu pilsoniskās pozīcijas, pilsoniskās kompetences un pilsoniskās līdzdalības veidošanās procesā.

Promocijas darba pētījuma temata izvēli noteica sociāli objektīvā realitāte, kura, arī atspoguļo **pētījuma problēmas pretrunu** loku, *pirmkārt*, pastāvošā jauniešu pasivitāte, piedaloties sabiedriskajās aktivitātēs gan Eiropas, gan Latvijas aspektā. Vērtējot jauniešu dalību dažādās organizācijās (jauniešu nevalstiskās organizācijas, sporta klubi, jaunatnes un kultūras

organizācijas), vidēji Eiropas Savienībā 45,8% jauniešu piedalās kādā no organizācijām, savukārt Latvijā tikai 38,7% jauniešu, kas ir viens no zemākiem rādītājiem kontekstā ar Eiropas Savienības vidējo līmeni (European Commission, 2011). 2015.gada Eiropas Komisijas dati atspoguļo, ka salīdzinoši neliela jauniešu daļa labprāt piedalītos kādā no jauniešu nevalstiskajām organizācijām (European Commission, 2015).

Otrkārt, salīdzinoši zems balsstiesīgo pilsoņu līdzdalības līmenis tautas nobalsošanā, pašvaldības, Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanās – vidējā balsstiesīgo pilsoņu līdzdalība visās organizētajās vēlēšanās un referendumos, veicot vidējo aprēķinu pēc Centrālās vēlēšanu komisijas mājaslapā atrodamas informācijas, kopš 1991. gada līdz 2014. gadam ir tikai 55,94%. Jauniešu interese par politiskiem procesiem un vēlme tajos piedalīties ir ļoti zema, tikai 5% Latvijas jauniešu ir gatavi iesaistīties politiskās līdzdalības aktivitātēs (European Commission, 2015), jāatzīmē, ka tas ir viszemākais rādītājs starp 28 Eiropas Savienības dalībvalstīm. Salīdzinot ar Eiropas Komisijas 2011. gada datiem, var novērot negatīvu tendenci, kas iezīmējās 2015. gadā, proti, arvien mazāk jauniešu piedalās organizētajās Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, kas raksturo zināmu jauniešu neieinteresētību par politisko dzīvi Latvijā, tādējādi attālinoties no lēmējvaras un izpildvaras institūcijām, kā arī nepildot savu tiešo pilsoņu pienākumu. Kopumā visā Eiropas Savienībā jaunieši atbalsta demokrātisko sistēmu, taču ir ļoti kritiski par savu līdzdalību tajā (European Commission, 2015, 101). Turklāt 83% Latvijas jauniešu (vecumā no 13 līdz 25 gadiem) nav pārliecināti par savām iespējām ietekmēt lēmumus, ko pieņem pašvaldība vai Latvijas valdība, kā arī 44% jauniešu neuzticas Saeimai (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2015).

Treškārt, pētījuma problēmas aktualitāti apstiprina Latvijas skolēnu zemie sasniegumi pilsoniskajā izglītībā kontekstā ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma (*ICCS 2009*) datiem (Čekse et al., 2010) un pilsoniskās izglītības koncepcijas trūkums Latvijas izglītības sistēmā. Neskatoties uz pilsoniskās izglītības aktualitāti un nepieciešamību, kā arī Apvienoto Nāciju Organizācijas rekomendācijām, Latvijā ne jaunākajā skolas vecumposmā, ne vidējās izglītības posmā nav atsevišķa obligāta mācību priekšmeta pilsoniskajā izglītībā (Eurydice, 2012). Pilsoniskā izglītība Latvijā pamatskolas posmā tiek īstenota galvenokārt mācību priekšmetā, „Sociālās zinības”, pastarpinātā veidā „Latvijas vēsturē”, „Pasaules vēsturē”, atsevišķais pilsoniskās izglītības jautājumu tematiskais loks tiek apskatīts klases stundās. Pilsoniskai līdzdalībai jeb kā tā ir traktēta sociālo zinību mācību priekšmeta programmas paraugā – politiskā līdzdalība, kas pēc savas būtības ir šaurš pilsoniskās līdzdalības jēdziena interpretējums, kopumā 9. klasē ir atvēlēts apmēram 6% no kopējā stundu skaita. Atvēlētais stundu skaits pilsoniskās līdzdalības aktualizēšanai ir mazs, lai sasniegtu mācību priekšmeta

mērķi – skolēnu gatavību pieņemt un īstenot sociāli atbildīgus lēmumus personiskajā, profesionālajā un sabiedriskajā dzīvē demokrātiskā sabiedrībā (Falka, 2014), tāpēc pedagoģiski aktuāli ir nodrošināt pilsoniskās izglītības apguvi daudzveidīgās dimensijās un starpdisciplinārā veidā arī citos mācību priekšmetos, veicinot skolēnu spēju pastāvīgi domāt un būt sociāli atbildīgiem.

Tādējādi pētījuma problēmas sociālā un pedagoģiskā aktualitāte, kā arī praksē konstatētās pretrunas ir noteikušas promocijas darba temata izvēli: „*Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana pedagoģiskajā procesā*”.

Latvijā nav apzināti kultūrapstākļiem un sociālām pārmaiņām atbilstoši jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas un pilsoniskās kompetences veidošanās priekšnosacījumi pedagoģiskajā procesā. Latvijā pastāv nepieciešamie demokrātiskie priekšnosacījumi pilsoniskās sabiedrības stiprināšanā, tajā pašā laikā, politikas plānošanas dokumentu un izglītības satura kontekstā, pastāv daudzveidīgā interpretācija par pilsoniskās līdzdalības veicināšanas perspektīvām pilsoniskās audzināšanas ietvaros skolās.

Pētījuma objekts: jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanās audzināšanas procesā.

Pētījuma priekšmets: 9. klases skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas pedagoģiskās iespējas.

Pētījuma mērķis: aktualizējot jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanās priekšnosacījumus un pilsoniskās līdzdalības iespējas pedagoģiskajā procesā, izstrādāt skolēnu pilsoniskās līdzdalības veidošanās teorētisko pieeju un pilsoniskās audzināšanas programmu.

Pētījuma aktualitātes raksturojums un problēmas apzināšana palīdzēja formulēt **pētījuma jautājumus:**

1. Kādi faktori ietekmē jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanos?
2. Kādi pedagoģiskie priekšnosacījumi sekmē skolēnu pilsoniskās līdzdalības veidošanos?
3. Kā pedagoģiskajā procesā ir iespējams nodrošināt jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanu?

Lai rastu atbildes uz izvirzītajiem pētījuma jautājumiem, promocijas darbā ir izvirzīti **šādi pētījuma uzdevumi:**

1. Analizēt zinātnisko literatūru un avotus par pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās izglītības, pilsoniskās kompetences un pilsoniskās līdzdalības būtību un izpratni, sistematizējot teorētiskās pieejas.
2. Apzināt un raksturot jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās psiholoģiskos, socioloģiskos, pedagoģiskos aspektus un likumsakarības.
3. Izvērtēt pamatizglītības satura normatīvā ietvara ietekmi skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā.
4. Īstenot 9. klašu skolēnu pilsoniskās kompetences izpēti pamatskolas posmā.
5. Izstrādāt un aprobēt pilsoniskās audzināšanas programmu 9. klases skolēniem.
6. Apkopot secinājumus un izstrādāt ieteikumus jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai.

Pētījuma robežas iezīmē pētījuma priekšmets, kas nosaka, ka tiek pētītas 9. klases skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas iespējas pedagoģiskajā procesā.

Pētījumā tiek skatīts 9. klašu skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanās process pedagoģiskajā aspektā, kas ir viens no jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas priekšnosacījumiem.

9. klašu skolēnus raksturo noteikts pārejas posms, dzīves laikā gūtās pieredzes transformācija noteiktajā rīcībā, kuru neapšaubāmi ietekmē ģimenes audzināšanas, apkārtējās vides un sabiedrības ietekmes faktori. Tomēr pētījumā netiek detalizēti analizēti ģimenes ietekmes faktori, bet tas tiek ņemts vērā personības veidošanās kopveseluma aspektā kā neatņemama sastāvdaļa.

Pētījuma bāzi veido vienas Liepājas pilsētas vidusskolas trīs devīto klašu 83 skolēni. Respondentu vidējais vecums ir 15 gadi, dzimuma sadalījums: 44 zēni un 39 meitenes.

Pētījuma metodes

1. Teorētiskās izpētes metodes:
 - zinātniskās un metodiskās literatūras (skolas pedagoģijā) analīze;
 - normatīvo dokumentu analīze.
2. Empīriskās izpētes metodes:
 - 2.1. Datu ieguves metodes:

- aptaujas;
- testēšana;
- nepabeigto teikumu metode.

2.2. Datu apstrādes un analīzes metodes:

- kvantitatīvo datu apstrāde ar datu matemātiskās statistikas analīzes un prognozējošās analītikas metodēm apstrādes programmās *Microsoft Office Excel* 2010 un SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) 18.0 versijā;
- datu grafiska attēlošana;
- kvalitatīvo datu apstrāde (kontentanalīze, iegūto datu kodēšana, grupēšana un apstrāde);
- kvantitatīvo un kvalitatīvo datu interpretācija.

Promocijas darba teorētisko un metodoloģisko pamatojumu veido teorētiskās atziņas par:

- *pilsonisko audzināšanu un pilsonisko izglītību* (M. Branson 1998, K. Dēkens 1922, D. Downs 2012, T. Ehrlich 2000, P. Gagnon 2003, W. Galston 2004, D. Grossman 2000, K. Heggart 2015, G. Jagdish 2014, L. Jermolajeva 2008, I. Jurgena 2011, M. Kanter 2013, A. Kronvaldis 1937, K. Kuran 2014, R. Lehmann 2001, N. Longo 2007, 2013, S. Macedo 2003, 2004, A. Martens 2012, M. McFarland 2002, A. Moreira 2012, F. Nogueira 2012, K. Obšteins 1930, H. Oswald 2001, J. Patrick 2004, 1997, C. Quigley 1998, L. Quisumbing 2002, W. Schulz 2001, A. Samuseviča 2011, J. A. Students 1933, A. Špona 2006, R. Torney-Purta 2005, B. Yoldas 2015, V. Zelmenis 1991, 2000, L. Žukovs 1997, B. Мясищев 1960, 1956, B. Слостёнин, 2002).
- *pilsonisko kompetenci* (J. Abs 2006, F. Audigier 2000, C. Barber 2012, A. Bengtsson 2015, L. Brammer 2013, J. Chow 2012, G. Himmelmann 2013, B. Hoskins 2012, 2015 K. Komalasari 2009, R. Leming 2004, G. Nigmatov 2015, M. Saisana 2012, 2015, S. Stokamer 2013, A. Tesileanu 2014, R. Torney-Purta 2001, 2012, R. Veldhuis 2006, T. Vontz 2004, C. Villalba 2012, 2015, F. Yarullin 2015, T. Zhang 2012, B. Журова 2012, Г. Котова 2008).
- *pedagoģiskajām pieejām* (A. Aldana 2013, R. Andersone 2007, T. Bauer 2003, I. Beļickis 2000, E. Cavieres-Fernandez 2014, B. Checkoway 2013, M. Clarke 2003, E. Dailidienė 2003, D. Delaet 2016, M. Freeman 1997, G. Hamot 2003,

- J. Helds 2006, I. Jurgena, 2001, L. Lapiņa 1997, R. Leming 2004, D. Lieģeniece 1999, A. Līdaka 2007, S. Manganelli 2014, I. Maslo 1995, 2006, S. Mathison 1997, P. Nandish 2003, J. Patrick 1997, 2004, D. Prets 2000, Z. Rubene 2004, A. Samuseviča 2000, A. Shaw 2012, R. Šteiners 2007, T. Vontz 2004, A. Дистервег 1956, Л. Маленкова 2002, Е. Степанов, 2003).
- *pilsoniskos līdzdalību* (S. Aaron 2013, B. Alessi 2006, E. Amná 2012, M. Anderson 2012, B. Berger 2009, 2011, E. Brodie 2011, D. Campbell 2006, M. Carpinì 2006, M. Dodda 2015, P. Dolan 2012, A. Douglas 2006, C. Flanagan 2008, 2010, 2011, S. Glackina 2016, H. Habermann 2014, J. Hauptmann 2005, T. Hughes 2011, V. Jochum 2011, P. Levine 2010, J. Meltzer 2000, S. Miller 2011, A. Nash 2003, N. Ockenden 2011, L. Sherrod 2007, P. Sun 2012, R. Veldhuis 2006, F. Villarruel 2001, D. Warburton 2011, K. Wilkinson 1991, L. Wray-Lake 2011, C. Zukin 2006).
 - *pilsoniskās līdzdalības sociālpsiholoģiskajiem faktoriem* (D. Amarel 2007, A. Bandura 1998, R. Berns 2012, N. Bolger 2007, M. Brennan 2008, U. Bronfenbrenner 1997, A. Ghaus-Pasha 2004, H. Gudjons 2007, A. Huston 2010, A. Płachciak 2009, Ш. Амонашвили 1996, 2008, А. Бодалев 1988, 1995, Л. Божович 1968, Л. Выготский 1926, 1931, В. Мясищев 1956, 1960, С. Рубинштейн 1946, Д. Узнадзе 1939, В. Чупров 1996).

Pētījuma normatīvo bāzi veido:

- *politikas plānošanas dokumenti* (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Latvijas Nacionālās attīstības plāns 2014. – 2020. gadam, Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam, Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012. – 2018. gadam).
- *izglītības saturs pamatskolas un vidusskolas posmā* (izglītības likums, Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem, Ministru kabineta noteikumi Nr. 281 par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem, vispārējās izglītības likums).
- *starptautisko organizāciju ziņojumi un pētījumi* (Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija, Eiropas Komisija, Ekonomiskās sadarbības un

attīstības organizācija, Pasaules Banka, Pasaules ekonomikas forums, Starptautiskā izglītības sasniegumu novērtēšanas asociācija).

Promocijas darba izstrāde notikusi četros posmos:

- *Pētījuma pirmais posms (2012.g. septembris – 2013.g. septembris).* Pētāmās problēmas un pretrunu konstatācija, pētāmās problēmas aktualitātes izpēte, jauniešu pilsoniskās līdzdalības situācijas analīze, pamatojoties uz zinātnisko literatūru un pieejamiem pārskatiem. Pētījuma pirmajā posmā promocijas darba autors balstījās arī uz sava izstrādātā maģistra darba “Jauniešu pilsoniskās līdzdalības potenciāls” (2012) empīriskās pētniecības datu interpretāciju.
- *Pētījuma otrais posms (2013.g. septembris – 2014.g. septembris).* Pētījuma teorētiskās koncepcijas izstrāde, pētījumam aktuālo tematisko grupu noteikšana un zinātniskās literatūras un avotu atlase un klasifikācija, identificējot jauniešu pilsoniskās līdzdalības ietekmes faktorus un raksturojot pilsoniskās pozīcijas un kompetences veidošanās teorētiskās pieejas. Aizsākts darbs pie empīriskās pētniecības programmas izstrādes.
- *Pētījuma trešais posms (2014.g. septembris – 2015.g. jūnijs).* Veikta jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās un veicināšanas teorētisko aspektu analīze, izstrādāta promocijas darba empīriskās pētniecības programma: noteikta un raksturota devīto klašu skolēnu pilsoniskā kompetence, balstoties uz Latvijas izglītības saturu un promocijas darba autora izstrādāto pilsoniskās kompetences saturisko ietvaru, iesaistīšanās Latvijas Republikas Izglītības un Zinātnes ministrijas darbā valsts pilsoniskās audzināšanas programmas izstrādē, sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem, izstrādāta pilsoniskās audzināšanas programma visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei), veikta izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” aprobācija pētījuma bāzes skolas kontrolklasē. Īstenota skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšana pēc programmas aprobācijas, veicot aptaujas datu apstrādi un kopējās pētnieciskās darbības rezultātu analīzi.
- *Pētījuma ceturtais posms (2015.g. jūnijs – 2016.g. janvāris).* Konkretizētas un papildinātas promocijas darba teorētiskās koncepcijas atziņas. Pamatojoties uz pētījuma teorētiskās un empīriskās izpētes datiem, izstrādātas tēzes aizstāvēšanai.

Sistematizēti pētījuma secinājumi un ieteikumi jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai pedagoģiskajā procesā.

Promocijas darba struktūru veido anotācija, ievads, divas daļas, vienpadsmit nodaļas, piecpadsmit apakšnodaļas, secinājumi, ieteikumi, tēzes aizstāvēšanai, nobeigums, izmantotās literatūras un avotu saraksts, kā arī 13 pielikumi. Promocijas darbā ir iekļauti 19 attēli un 10 tabulas. Kopumā analizēti 251 literatūras avoti latviešu, angļu, krievu un vācu valodās.

Pētījuma zinātniskā novitāte un teorētiskā nozīmība

1. Izstrādāta jauniešu pilsoniskās pozīcijas un pilsoniskās līdzdalības veidošanās teorētiskā pieeja (konceptuālais pamats).
2. Izstrādāts jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās modeli.
3. Teorētiski analizēta un raksturota jauniešu pilsoniskās kompetences struktūra, definēts pilsoniskās līdzdalības jēdziens un izskaidrota jauniešu pilsoniskās līdzdalības būtība: aprakstīti tās komponenti un to savstarpējā sakarība.
4. Aktualizēti jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas pedagoģiskie priekšnosacījumi un pedagoģiskās pieejas.

Pētījuma praktiskā nozīmība

1. Izstrādāta ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas (Valsts izglītības satura centra redakcijā – “Klases stundu programmas paraugs”) saturiskā koncepcija visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei), kā arī programmas vadlīnijas (sadaļas) „Pilsoniskā līdzdalība” un “Piederība valstij”.
2. Aprobēta pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnija „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”).
3. Pētījuma gaitā izstrādāti ieteikumi jauniešu pilsoniskās pozīcijas un līdzdalības veicināšanas organizācijai un īstenošanai vispārizglītojošajās skolās.

Pētījuma rezultātu aprobācija

Zinātniski pētnieciskā darba rezultāti publicēti zinātniskos, recenzētos izdevumos:

1. **Jurs, P., Samusevica, A.** (2016). The topicality and substantive framework of recommended civic education program in Latvia. (pp. 72–84) In: *Ideas for education in 21st Century*. Association for Teacher Education in Europe. Bruxelles. ISBN: 9789082506501 (online) <http://www.eduinf.lu.lv/pn/files/proceedings.pdf>

2. **Jurs, P.** (2015). Analysis of Theoretical Aspects of the Formation, Precondition and Promotion of Youth Civic Engagement. (pp. 61–74) In: *Humanities and Social Sciences Review*, CD-ROM. ISSN: 2165-6258: 04 (03)
3. **Jurs, P.**, Samusevica, A. (2015). Youth tolerance characteristic in the context of civic education. (pp. 74–86) In: *Teachers education* Nr. 24 (1). Šiauliai University. Scientific Centre of Educational Research. Vilnius: BMK publishing house. ISSN: 1822-119X
4. **Jurs, P.**, Samusevica, (2015). Civic education for lower secondary students. (pp. 82–92) In: *Proceeding of the International Scientific Conference "Society. Integration. Education."* Volume II. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. ISSN: 1691-5887
5. **Jurs, P.** (2015). Pilsoniskās līdzdalības un pilsoniskās izglītības interpretācija Latvijas Republikas politikas plānošanas dokumentos. (lpp. 130–136). In: *Sabiedrība un kultūra*. Rakstu krājums XVII, Liepāja: LiePA. ISSN: 1407-6918
6. **Jurs, P.** (2014.) Forming components of civic competence. (pp. 265–277) In: *Journal of Teaching and Education*, CD-ROM. ISSN: 2165-6266: 03 (03).
7. **Jurs, P.** (2014). Pilsoniskās kompetences konceptuālais ietvars. (lpp. 459–467) In: *Starptautiski zinātniskās konferences "Sabiedrība. Integrācija. Izglītība."* materiāli 1.daļa. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. ISSN: 1691-5887
8. **Jurs, P.** (2014). Youth civic engagement of socialization context. (pp. 89–93) In: *Social education VII: children and youth socialization in the postmodern society*. Vilnius: Faculty of Education at Šiauliai University. ISBN ISSN 2351-6194 (online) <http://content.yudu.com/Library/A32we7/Socialinisugdymas/resources/index.htm>
9. **Jurs, P.** (2014). Pilsoniskās līdzdalības un audzināšanas likumsakarības antīkajā pasaulē. (lpp. 50–61) In: *Zinātnisko rakstu krājums Pedagoģija: teorija un prakse VII*. Liepāja: Liepājas Universitāte. ISSN: 1407-9143
10. **Jurs, P.** (2013). Stocktaking of civic participation in the Latvia and long-term effects in the pedagogical process. (pp. 323–331) In: *International Journal of Multidisciplinary Thought*, CD-ROM. ISSN: 2156-6992: 3 (4)
11. **Jurs, P.**, Samusevica, A. (2013). Civic participation – improvement of the educational content. (pp. 75–84) In: *Education reform in comprehensive school: education content research and implementation problems*. The collection of scientific papers. EBSCO: Education Research Complete index. Rezekne Higher Education Institution Faculty of Education and Design Personality Socialization Research Institute, Rezekne. ISSN: 1691-5895

12. **Jurs, P.** (2013). Jauniešu pilsoniskās līdzdalības potenciāls. (lpp. 120–128)
In: *Sabiedrība un kultūrā. Rakstu krājums XV*, Liepāja: LiePA. ISSN: 1407-6918
13. **Jurs, P.** (2013). Pilsoniskās izglītības nozīmīgums un aktualitāte. (lpp. 268–277) In:
Starptautiskās zinātniskās konferences "Sabiedrība. Integrācija. Izglītība." materiāli
1.daļa. Rezekne: Rēzeknes Augstskola. ISSN: 1691-5887
14. **Jurs, P.** (2013). Challenges to promoting youth's civic participation in pedagogical
process. (pp. 110–127) In: *Teachers education* Nr. 21 (2). Šiauliai University.
Scientific Centre of Educational Research. Vilnius: BMK publishing house.
ISSN: 1822-119X

Publicēšanai pieņemtais zinātniskais raksts recenzētā izdevumā:

1. **Jurs, P.**, Samuseviča, A. Jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanās praktiskie aspekti
pedagoģiskajā procesā. (iesniegts publicēšanai starptautiski zinātniskās konferences
„Sabiedrība. Integrācija. Izglītība” izdevumam 2016.gada februārī)

**Autora ziņojumi par pētījuma rezultātiem un iegūtajām atziņām apspriesti vietējās
un starptautiskās zinātniskajās konferencēs:**

1. Liepājas Universitātes 8. starptautiski zinātniskā konference „Pedagoģija: teorija un
prakse”, Liepāja, Latvija, 2015. gada 17. septembrī. Referāts: “Jauniešu pilsoniskās
izglītības komponents ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas saturiskajā
koncepcijā”.
2. Starptautiski zinātniskā konference „International Journal of Arts & Sciences
Multidisciplinary conferences in a „study abroad” format. Florence Conference”.
Outstanding research presentation, Florence, Itālija, 2015. gada 17. jūnijā. Referāts:
“Analysis of theoretical aspects of the formation, precondition and promotion of
youth civic engagement”.
3. Starptautiski zinātniskā konference „Teacher of the 21st Century: Quality education
for quality teaching”, Rīga, Latvija, 2015. gada 9. maijā. Referāts: “The topicality and
substantive framework of recommended civic education program in Latvia”.
4. Šauļu Universitātes 2. starptautiski zinātniskā konference „Children's Rights to Non-
Discrimination”, Viļņa, Lietuva, 2014. gada 5. decembrī. Referāts: “Youth tolerance
characteristic in the context of civic education”.
5. Starptautiski zinātniskā konference „International Journal of Arts & Sciences
Multidisciplinary conferences in a „study abroad” format. Toronto Conference”,

- Toronto, Kanāda, 2014. gada 21. maijā. Referāts: "Forming components of civic competence".
6. Šauļu Universitātes starptautiski zinātniskās konferences „Social education VII: children and youth socialization in the postmodern society” plenārsēdē, Šauļi, Lietuva, 2013. gada 14. novembrī. Referāts: "Youth civic engagement of socialization context."
 7. Liepājas Universitātes 7. starptautiski zinātniskā konference „Pedagoģija: teorija un prakse”, Liepāja, Latvija, 2013. gada 11. oktobrī. Referāts: "Pilsoniskās līdzdalības un audzināšanas likumsakarības antīkajā pasaulē".
 8. Starptautiski zinātniskā konference „International Journal of Arts & Sciences Multidisciplinary conferences in a „study abroad” format. Prague Conference”, Prāga, Čehija, 2013. gada 28. maijā. Referāts: "Stocktaking of civic participation in the Latvia and long-term effects in the pedagogical process".
 9. Rēzeknes augstskolas starptautiski zinātniskā konference „Sabiedrība, integrācija, izglītība”, Rēzekne, Latvija, 2013. gada 24. maijā. Referāts: "Pilsoniskās izglītības nozīmīgums un aktualitāte".
 10. Šauļu Universitātes starptautiski zinātniskās konferences „Teachers’ Training in the 21st Century: Changes and Perspectives“ plenārsēdē, Šauļi, Lietuva, 2012. gada 23. novembrī. Referāts: "*Challenges to promoting youth’s civic participation in pedagogical process*".
 11. Liepājas Universitātes starptautiski zinātniskā konference „Sabiedrība un kultūra: Mainīgais un nemainīgais cikliskumā”, Liepājā, Latvija, 2012. gada 17. maijā. Referāts: "Jauniešu pilsoniskās līdzdalības potenciāls".
 12. Starptautiski zinātniskā konference „Sociālā pedagoģija: Izglītības un sociālās vides mijiedarbības sociāli pedagoģiskais aspekts”, Liepājā, Latvija, 2007. gada 9. novembrī. Referāts: "Jauniešu brīvā laika pavadīšanas alternatīvas – problēmas un risinājumi".

1. Pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības teorētiskā analīze

1.1. Pilsoniskās pozīcijas veidošanās audzināšanas procesā

Mūsdienās arvien lielāku aktualitāti iegūst nepieciešamība pēc pilsoniski atbildīgas sabiedrības, pēc indivīda pilsoniskās līdzdalības, kas sniedz nozīmīgu ieguldījumu savas sabiedrības un līdz ar to valsts ilgtspējīgā attīstībā. Viens no galvenajiem postulātiem, veicinot sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, kā atzīst sociologs A. Płachciak, ir iedzīvotāju, īpašu jauno cilvēku, pilsoniskās līdzdalības nodrošinājums sociālajos, ekonomiskajos un politiskajos procesos visos līmeņos, taču tam ir jārada atbilstoši sociālekonomiskie un politiskie apstākļi (Płachciak, 2009). Demokrātija ietver noteiktu domāšanas veidu, kas nerodas pats no sevis, tas jāattīsta visā cilvēka dzīves laikā, bet īpaši personības veidošanās procesā skolā, kur veidojas cilvēka zināšanas un attieksme, attīstās noteiktas prasmes. Pilsoniskās sabiedrības sekmīgas pastāvēšanas un attīstības pamatā ir zinoši un rīcībspējīgi cilvēki, kuri spēj vienoties kopīgo izaicinājumu pārvarēšanai, apvienojot pieejamus resursus. Pilsoniskās sabiedrības veidošanās priekšnosacījums ir cilvēku demokrātiski atbildīga rīcība, kas izriet no indivīda pilsoniskās līdzdalības potenciāla (Edward, 2006) un veidojas pilsoniskās izglītības kontekstā (Yoldas, 2015). Tādējādi vispārīzglītojošajā skolā īpašu aktualitāti un nozīmīgumu iegūst jaunās paaudzes pilsoniskā audzināšana, kas lielā mērā arī veido ikkatra sabiedrības indivīda pilsonisko pozīciju. Eiropas Savienības stratēģijā *“Eiropas Savienības jaunatnes stratēģija – ieguldīt un iesaistīt”* (An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering, 2009) īpaši ir uzsvērtā jauniešu pilsoniskās līdzdalības nozīme: “Eiropas nākotne ir atkarīga no tās jauniešiem, jaunatne ir prioritāte Eiropas Savienības sociālajā redzējumā un jauniešiem vajadzētu izmantot savu potenciālu vislabākajā veidā.” (European Commission, 2009), kas tikai apliecina faktu, ka pilsoniski aktīvā jaunatne ir pamats valsts ilgtspējīgai izaugsmei. Turklāt jauniešu skaitam visā pasaulē ir tendence pieaugt, pēc Apvienoto Nāciju Starptautiskā Bērnu fonda (United Nations International Children's Fund) datiem visā pasaulē jaunieši, vecumā no 15 līdz 25 gadiem, veido vienu piektdaļu no visiem pasaules iedzīvotājiem (UNICEF, 2012, 4).

Audzināšana ģimenē, uz kompetenci balstīta izglītības apguve un mūsdienu socializācijas tendences lielā mērā nosaka, kā turpmāk veidosies pilsoniskā sabiedrība, kādi būs sabiedrības locekļi, kāda būs ikkatra indivīda attieksme, rīcībspēja un atbildība pret sevi un apkārtējiem. Nacionālās izglītības asociācijas prezidents D. Roekels ziņojumā *“Sagatavojot 21. gadsimta*

skolēnus globālajai sabiedrībai” (Preparing 21st Century students for a global society, 2010) uzsver, ka: “skolotāju atbildība un reizē izaicinājums sagatavot jauniešus unikālām 21. gadsimta prasībām, palīdzot skolēniem savienot teorētiskās mācības ar dzīvē nepieciešamajām prasmēm, lai jaunieši būtu ar augstu pilsonisko atbildību, sniedzot ieguldījumu savas valsts attīstībā” (National Education Association, 2010, 2). Jāatzīst, ka pedagoģiskais process, kuru nodrošina pedagogs, ir ļoti daudzšķautnains un komplicēts process un reizē arī rezultāts, kā uzsver pedagoģe I. Maslo: „pedagoģiskais process ir pašattīstoša un pašregulējoša visu tā subjektu mijiedarbība, kas virzīta uz katra mijiedarbības subjekta individualitātes pašattīstības un socializācijas iespēju un apstākļu radīšanu saskaņā ar humānajiem ideāliem un mācīšanās uzdevumiem” (Maslo, 1995, 7). Par skolas pedagoģiskā procesa efektivitātes pamatkritērijiem pedagoģes A. Špona un I. Maslo izvirza: “sociālo, darbības un personisko kritēriju. Sociālo kritēriju raksturo skolēnu pašizjūta skolā, pedagoģiskā procesa subjektu savstarpējās uzticības audzinošās attiecības, apmierinātība ar zināšanām, attiecībām, sociālo kontaktu, sava statusa plašumu. Darbības kritērijs iekļauj vadošo darbību dinamiku, darbības alternatīvās izvēles apjomu, katra skolēna īpatnību ņemšanu vērā to izvēlē, skolēnu darbības individuālo tempu un režīmu, pedagoģiskā procesa subjektu individuālo īpatnību ievērošanu. Personiskā kritēriji rādītāji ir vajadzību līmenis un tā adekvātums personības iespējām, pašvērtējuma līmeņa adekvātums, pašrealizēšanās un pašnoteikšanas līmenis” (Špona, Maslo, 1991, 25). Tajā pašā laikā ir ļoti būtiski aktīvā pedagoģiskā procesa kontekstā panākt starp skolēnu un skolotāju savstarpējo uzticēšanos, kas ir garants turpmākām attiecībām. Kā atzīst pedagoģe I. Jurgena: “skolas dzīves atmosfēra, kurai raksturīga savstarpējā uzticēšanās un audzinošās attiecības, ir skolas pedagoģiskā procesa pamatnosacījums” (Jurgena, 2001, 62).

Raugoties uz pastāvošo aktualitāti un nepieciešamību pēc pilsoniski atbildīgas sabiedrības, rodas likumsakarīgi jautājumi, kuri arī noteiks turpmāko promocijas darba 1. nodaļas “Pilsoniskās pozīcijas veidošanās audzināšanas procesā” saturu: kāda ir audzināšanas nozīme cilvēka pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesā, kas veido skolēna pilsonisko kompetenci, kāpēc skolās svarīgi īstenot pilsonisko audzināšanu, kāds ir pilsoniskās izglītības potenciāls jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanā?

1.1.1. Pilsoniskās audzināšanas nozīme jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanā

Katram cilvēkam ir ne tikai tiesības, bet arī pienākumi. Viens no būtiskākajiem faktoriem un nosacījumiem valsts sekmīgai attīstībai ir pilsoņu pilsoniskā pozīcija. Personības pilsoniskā pozīcija, pirmkārt, atspoguļo indivīda, tai skaitā, jauniešu attieksmi, atbildību pret kopīgiem sabiedrības izaicinājumiem, kā arī gatavību kļūt par aktīvu sociālās attīstības subjektu. Pilsoņu atbildības princips ir ietverts Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas pieņemtajā Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, kur 29. pantā ir norādīts: “katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību, kurā tikai ir iespējama viņa personības brīva un pilnīga attīstība” (Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 1948), arī Latvijas Republikas pamatlikumā, Satversmes preambulā, ir uzsvērts pilsoņu atbildības aspekts: “ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu” (Latvijas Republikas Satversmes preambula, 2014). Cilvēkam jāspēj uzņemties atbildība ne tikai par savu rīcību, bet arī jāpiemīt pienākuma apziņai pret savu ģimeni, sabiedrību un valsti kopumā, kurā cilvēks dzīvo, protams, savu iespēju un resursu ietvaros. Taču pienākumu apziņa, indivīda atbildīga attieksme un rīcība pret sevi un apkārtējiem, kas izpaužas personības pilsoniskajā pozīcijā nerodas pati no sevis, tā veidojas daudzšķautņainā audzināšanas procesā gan ģimenē, gan skolā un vēlāk indivīda pašaudzināšanas ietvaros. Balstoties uz pedagoges A. Šponas attieksmes teoriju, var izsekot līdzī algoritmam, kas atspoguļo audzināšanas nozīmi individuālās pozīcijas veidošanā, proti, audzināšana, kas ietekmē sabiedrības kvalitāti nākotnē, sekmē cilvēka attieksmes un uzvedības veidošanos, savukārt attieksme pauž personības aktīvu izvēles pozīciju, nosakot indivīda darbību (Špona, 2006). Detalizētāk audzināšanas likumsakarības personības pozīcijas veidošanā raksturo pedagogs V. Zelmenis – ar audzināšanas starpniecību tiek apmierinātas cilvēka vajadzības un intereses gan materiālās, gan garīgās, kur materiālā dimensija tiek īstenota ar praktiskās darbības (darba kultūra) starpniecību, bet garīgā dimensija ar izziņas darbības (prāta kultūra) starpniecību, rezultātā saskarsmes kultūras, emocionālā pārdzīvojuma un jūtu kultūras procesā veidojās personības pozīcija (Zelmenis, 1991). Audzināšanas, tai skaitā, pilsoniskās audzināšanas procesā ir ļoti svarīgi un būtiski veicināt skolēnu praktisko darbību, jo tikai abstrakti runājot mācību stundās par to, cik svarīgi būt atbildīgam un lojālam valsts pilsonim var radīt tikai skaistu stāstu, teorētiski vēlamu ilūziju. Pilsoniskā atbildība un skolēna rīcībspēja var veidoties konkrētās darbības rezultātā – mācīties darot, kas ir uz procesu orientēta mācīšanās. Psihologs E. Eriksons uzsver skolas lielo nozīmi audzēkņu dzīves prasmju veidošanā: „...es gribētu apgalvot, ka skolas vecuma posma specifiskais spēks ir *kompetence*”, jo „starp bērnību un jaunību iespraucas skolas

laiks, kad bērns, kura dzīvē līdz tam dominējušas rotaļas, grib un spēj pielāgot sevi tādu iemaņu gūšanai, kuras sagatavo apkārtējās kultūras darbarīku, ieroču, simbolu un koncepciju izmantošanai” (Eriksons, 1998, 185). Pedagoģiskā pieeja, kas sevī paredz principu mācīties darot (uz procesu orientēta mācīšanās) var mērķtiecīgāk ietekmēt skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanos, viņu pārliecību par nepieciešamību rīkoties pilsoniski atbildīgi, būt patriotiski noskaņotiem, proaktīviem valsts pilsoņiem, kas var un spēj sniegt savu artavu valsts izaugsmē.

Audzināšanas satura aktualitāti nosaka mūsu laikmeta prasības, mēs dzīvojam laikmetā, kur daudzveidīgs sabiedrības pieprasījums vairākkārt apsteidz potenciālo piedāvājumu. 21. gadsimts ir izteikts iespēju un transformāciju laiks – mums ir sniegtas vienreizējas iespējas, kuras vēl 20. gadsimtā nebija pieejamas, piemēram, nodrošinātas pilsoniskās līdzdalības iespējas, izvēles iespējas, izglītības iespējas u.c., tajā pašā laikā mēs dzīvojam nepārtrauktās pārmaiņās gan materiālās, gan garīgās pasaules kontekstā. Filozofi M. Kūle un R. Kūlis atzīmē, ka: „cilvēku dzīvi, mūsdienu situāciju un nākotni nosaka ne tik daudz cilvēku kā bioloģiskas sugas pagātne, cik kultūra, domāšanas ievirzes un attieksme pret pasauli. Kultūra ir tas fenomens, kurā pilnībā izpaužas cilvēka būtība un parādās atšķirība no visas pārējās dzīvās un nedzīvās dabas” (Kūle, Kūlis, 1996, 476). Mainoties sabiedrības normām un vērtībām, mainās arī pašu jauniešu, kā sociālās grupas, uzvedība, kā uzsver sociologs V. Čuprov: ”jaunieši socializācijas procesā ne tikai izzina un apgūst sociālās normas un sabiedrības kultūras vērtības, bet pārvērš tās par paša interesēm, vērtībām un vajadzībām, tāpēc no tā cik sabiedrība ir atvērta, gatava un kāds ir piedāvājums ir atkarīga jauniešu turpmākā pilsoniskā rīcība” (Чупров, 1996, 49-50). 21. gadsimts ir izaicinājumu pilns laiks, cilvēcei saskaroties ar globālām un ģeopolitiskām problēmām, tas ir strauji mainīgs, pastāvot globalizācijas tendencēm pasaulē, tas ir nepatstāvīgs un pretrunu pilns gadsimts, pastāvot dažādām konservatīvām, liberālām un sociāldemokrātiskām vērtīborientācijām, tāpēc vēl jo svarīgāka kļūst īstenotās audzināšanas nozīme personības pozīcijas veidošanās procesā. Audzināšana nekad nevar abstrakti stāvēt uz vietas, audzināšanas process gan ģimenēs, gan skolās piemērojas konkrētā laikmeta prasībām, tādēļ īpaši aktuāls ir jautājums par audzināšanas saturu skolās. Kā atzīst pedagoģe A. Špona savā darbā „*Audzināšanas process teorijā un praksē*”, runājot par audzināšanas būtību: „audzināšanas vispārējais mērķis ir humāna personība, kuras pamatā ir brīvības, patstāvības un atbildības vienība, kas veidojas un attīstās darbībā. Savukārt audzināšanas saturs ir cilvēka attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem, darbu, kultūru, sabiedrību un dabu kā personīgi nozīmīgām vērtībām. Attieksme izpaužas un pilnveidojas vajadzību apmierināšanas procesā un aktivitātē mērķu sasniegšanā atbilstoši savam attīstības līmenim un sociālo apstākļu iespējām” (Špona, 2006, 53, 110). Audzināšana ir ļoti komplekss un sarežģīts process, kas ir atkarīgs no

vairākiem ārējiem un iekšējiem faktoriem, piemēram, vide, kurā dzīvo indivīds vai arī paša indivīda ģenētiskais raksturs u.c. Tajā pašā laikā sabiedrība gaida no skolotājiem augstus audzināšanas rezultātus, kas atbilstu sabiedrības un valsts nospraustajiem standartiem, jo tieši audzināšanas jomā teju vai katram sabiedrības loceklim ir savs noteikts viedoklis, kas likumsakarīgi izriet no paša dzīves pieredzes. Rezultātā veidojas paradoksāla un pretrunu pilna situācija, kur audzināšanas saturs skolās plaši tiek interpretēts tā, piemēram, 2015. gada 16. jūlijā Latvijā spēkā stājās grozījumi Izglītības likuma 10. pantā, turpmāk paredzot skolās ieviest tā saucamo tikumisko audzināšanu un skolām rūpēties par tikumības garā audzinātiem skolēniem: “izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Latvijas Republikas Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, īpaši tādām kā laulība un ģimene. Izglītības iestāde, izņemot augstskolas, aizsargā izglītojamo no tādas informācijas un metodēm izglītības un audzināšanas procesā, kas neatbilst šā likuma mērķī ietvertajai izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai” (Latvijas Vēstnesis, 2015). Nesaprotamāku situāciju padara fakts, ka jēdzienu “tikumiskā audzināšana” nedz likumdevējs (Saeima), nedz arī atbildīgā valsts ministrija (Izglītības un zinātnes ministrija) Izglītības likuma grozījumu izstrādē nav definējusi. Aprakstītais piemērs ar tikumiskās audzināšanas ieviešanu Latvijā zināmā mērā atspoguļo likumdevēja iespējamo vēlmi stingrāk reglamentēt skolotāja kā audzinātāja darbu, tādējādi balansējot uz robežas starp pedagoga profesionālo rīcības brīvību un iespējamo cenzūru pedagoga profesionālajā darbībā. Tomēr daudz būtiskāks jautājums, kas būtu jāizvirza, runājot par tikumiskās audzināšanas ieviešanas nepieciešamību, ir jautājums par tikumiskās audzināšanas mērķi, kas zināmā mērā arī atspoguļotu pašu būtību. Tikumības mācības aspektā nepieciešams veicināt Latvijas sabiedrības kopības apziņu un sabiedrības indivīda atbildību pret sevi un apkārtējiem, kā arī skolēnu padziļinātāku izpratni par tikumības dažādiem aspektiem mūsdienās, pastāvošiem izaicinājumiem multikulturālajā sabiedrībā un tikumības veidošanās pamatprincipiem civilizācijas vēsturē. Tikumības jautājumi mūsdienu sabiedrībā var tikt plaši interpretēti un vērtēti, tomēr būtiski ir izprast plānotās reformas vai jaunieveduma būtību pirms uzsākt pārmaiņas izglītības saturā. Jāatzīst, ka audzināšana un audzināšanas saturs skolās allaž būs sabiedrībā nozīmīgs un aktuāls, jo skolas audzināšanas potenciāls un ieguldījums personības veidošanā ir ļoti nozīmīgs.

Ikkatra pedagoga primārais uzdevums, līdztekus sava mācību priekšmeta mācīšanai (izziņas process izglītības kontekstā), ir skolēnu attieksmes veidošana audzināšanas kontekstā, kas izpaužas kā abpusēja sadarbība starp pedagogu, skolēniem un viņu ģimeni, “būtu jāpamato pāreja no izglītības kā zināšanu nodošanas izpratnes uz problēmcentrētās izglītības izpratni, kurā notiek sadarbība starp skolēnu un skolotāju (Lapiņa, Rudiņa, 1997, 7). Savukārt efektīvās

audzināšanas priekšnosacījums, it īpaši jauniešu pārejas vecumposmā, balstās uz pedagoga spēju izprast skolēnu tieksmi uz patstāvību un neatkarību, sniedzot skolēniem nepieciešamo atbalstu. Lai to īstenotu, ļoti svarīgi ir ievērot sadarbības principu, partnerības pieeju audzināšanas procesā, kura būtu balstīta nevis uz didaktiskiem principiem, bet gan uz cilvēciskām vērtībām, aktivizējot skolēnu interesi. Atzīstot skolēnu kā individualitāšu intereses un vajadzības, velmes un iespējas, pielietojot holistiskās pieejas audzināšanas principus, pedagogs var labāk iepazīt savus skolēnus un līdz ar to audzināšanas process kļūst mērķtiecīgāks. Jāatzīst, ka jebkurš pedagogs vispirms ir paraugs saviem audzēkņiem un nav iespējams veicināt, piemēram, skolēnu pilsoniskās atbildības veidošanos vai arī skolēnu tieksmi uz pasaules izzināšanu, ja pats pedagogs pats nav tam piemērs. Audzināšanas būtību ļoti skaidri formulē pedagogs un psihologs Š. Amonašvili, uzsverot, ka: “audzināšanas mērķis ir cēls cilvēks, savukārt skolotāja, kas iemieso audzināšanu skolā, pedagoģiskā darbība ir atkarīga no paša pedagoga dzīvesveida” (Амонашвили, 2008, 18, 33). Kā atzīst psihologs, psihiatrs un medicīnas psihologs V. Mjasiščevs cilvēka izzināšanas process un cilvēka rīcība ir cieši sasaistītas un atkarīgas no indivīda subjektīvās attieksmes pret objektīvi pasauli, kura arī veido turpmāko personības struktūru, savukārt audzināšanas procesā attieksme pret saviem pienākumiem izriet no vecāku, skolotāju prasībām un rezultātā kļūst par atbildības un sirdsapziņas sastāvdaļu (Мясищев, 1960). Pedagoģiskajā procesā skolēni iegūst jaunu dzīves pieredzi pašizziņas veidā, kā atzīst pedagoģe I. Maslo: „mācīšanās ir ilgstošs pieredzes ieguves process, kurā cilvēks piedalās gan ģimenē, gan skolā, gan ārpus tās, izzinot un pārņemot tās vides pieredzi, kurā viņš darbojas pašizziņas ceļā – introspektīvs process” (Maslo, 2006).

Tas nozīmē, ka pedagogam sākotnēji ir jāveicina skolēnu ieinteresētu attieksmi pret apgūstāmo mācību priekšmetu un ar pozitīvās un atbildīgās attieksmes veidošanos subjektīvā līmenī skolēni niansētāk iepazīs objektīvo realitāti. Aprakstītajā piemērā attieksmes veidošanās kļūst par vienu no audzināšanas sasniedzamajiem rezultātiem, kas turpmāk var kalpot par skolēnu izzināšanas procesa vadmotīviem. Tajā pašā laikā ir jāatzīmē, ka ar pedagoģiskā procesa starpniecību tiek apmierinātas skolēnu vajadzības. Pedagoģe I. Maslo darbā “*No zināšanām uz kompetentu darbību*” ļoti precīzi raksturo vajadzības, kuras nodrošina pedagoģiskajā procesā:

- “vajadzība pēc mīlestības un drošības;
- vajadzība pēc jaunas pieredzes;
- vajadzība pēc uzslavas un atzinības;
- vajadzība pēc atbildības un patstāvības;
- vajadzība pēc pārskatāmības un kopsakarības” (Maslo, 2006, 29).

Visu šo vajadzību apmierināšana ir nepieciešama jau skolas vecumā, turklāt, kā uzskata pedagoģiskās antropoloģijas pārstāvji (Baacke, 1995), – tā pirmajā posmā 6-10 gadu vecumā.

Balstoties uz pedagoģes A. Šponas attieksmes teorijas un psihologa V. Mjasiščeva personības attieksmes psiholoģijas atziņām, var izvirzīt apgalvojumu, ka tieši pilsoniskā audzināšana ietekmē indivīda pilsoniskās pozīcijas tapšanu ar individuālas attieksmes veidošanos, rezultātā veicinot indivīda pilsonisko atbildību. Savā darbā *“Personības struktūra un cilvēka attieksme pret realitāti”* (Структура личности и отношений человека к действительности) V. Mjasiščevs raksturo cilvēka attieksmes struktūru, atzīmējot, ka: “personības pilsoniskās pozīcijas izpausmi raksturo cilvēka attieksme pret sabiedrību, sabiedriskajiem procesiem, cilvēkiem un sevi, tas ir psiholoģiskais fenomens, kas apvieno sevī cilvēkā izziņas, emociju un uzvedības rezultātus pret konkrētu realitātes objektu” (Мясищев, 1956, 18-21). Pilsoniskā pozīcija ir indivīda attiecības ar sabiedrību, kurās izpaužas pilsoņa pienākumu īstenošana pret valsti, apzinīga un atbildīgā attieksme pret cilvēkiem un savu valsti.

Pilsoniskās audzināšanas pamatmērķis, kā to raksturo pedagogs V. Slasteņins, ir: “pilsoniskās atbildības veidošanās kā personības integrējošu īpašību kopuma aktualizēšana, kas sevī ietver indivīda iekšējo brīvību, pašapziņu, cieņu pret valsti, mīlestību pret savu dzimteni, tolerantu attieksmi pret pastāvošām dažādībām, patriotisko jūtu harmonisku izpausmi un starpkultūru dialoga veidošanu” (Сластѣнин et al., 2002, 266). Pilsoniskā audzināšana ir jaunās paaudzes ievirze valsts politiskajā, ekonomiskajā un kultūras dzīvē (Samuseviča, 2011). Izglītības pētniece A. Makfārlande īpaši uzsver pilsoniskās audzināšanas nozīmi globālajā laikmetā, atzīmējot, ka katram pedagogam ir savs nozīmīgs ieguldījums mērķtiecīgā pilsoņu audzināšanas programmā no pirmās līdz divpadsmitajai klasei: “skolēniem nepieciešamas pilsoniskās zināšanas, viņiem nepastarpināti jāapgūst un praksē jāizmēģina pilsoniskās līdzdalības prasmes, tāpēc pedagogam savā ikdienas darbā ir jāpielieto aktīvās metodoloģijas, lai pēc iespējas labāk sagatavotu, iedvesmotu un sekmētu pozitīvas izmaiņas mūsu skolēnos.” (McFarland, 2002). Savukārt, pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā pilsoniskā audzināšana tiek raksturota kā: “mērķtiecīgs process, kurā pedagoga vadībā attīstās un realizējas personiski nozīmīga, valsts pilsonim būtiski svarīga attieksme pret attiecīgās valsts likumos noteiktiem panākumiem un tiesībām” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 131). Rezumējot iepriekš raksturotus pilsoniskās audzināšanas mērķus, var izvirzīt iespējamās pilsoniskās audzināšanas likumsakarības un uzdevumus. Par pamatu pieņemot atziņu, ka audzināšana ir orientēta uz cilvēka attīstību, veidojot indivīda attieksmi pret sevi un apkārtējo pasauli, tiek piedāvātas sekojošas pilsoniskās audzināšanas likumsakarības:

- cilvēka attīstība – iekšējais determinētais process (iekšējās pretrunas, psiho-fizioloģiskās īpatnības);
- sociālās situācijas attīstības determinēts cilvēka attīstība process (“īpaša kombinācija starp iekšējo procesu attīstību un ārējie apstākļiem” (Божович, 1968, 152), augošā cilvēka īpašā attieksme pret pastāvošo sociālo realitāti);
- cilvēka attīstība, kas izriet no viņa paša aktivitātes līmeņa (aktivitāte ir orientēta uz izaugsmi un pašpilnveidi, dalība darbībā un saskarsmē);
- vadošo darbības veidu determinēta cilvēka attīstība (darbības tipi, kuri nosaka būtiskākas izmaiņas personības psiholoģiskajos procesos);
- cilvēka attīstība ir atkarīga no rīcības motīviem un darbības satura, kuros cilvēks piedalās, veidojot indivīda attieksmi pret materiālām un garīgām lietām.

Audzināšanas process ir sarežģīta, kompleksa un dinamiska sistēma, kura atrodas nemitīgā attīstībā emocionālās, garīgās, intelektuālās, psiholoģiskās, fizioloģiskās un sociālās dimensijās, mijiedarbojoties iekšējiem un ārējiem faktoriem, tas ir, cilvēka iekšējās pasaules saskarsmes process ar ārējo pasauli kā rezultātā izkristalizējas cilvēka noteikta attieksmes sistēma. Savukārt, apzinoties pilsoniskās audzināšanas mērķus un pilsoniskās audzināšanas likumsakarības, iespējams izvirzīt pilsoniskās audzināšanas uzdevumus un kā tos īstenot:

- pilsoniskās apziņas veidošanās – izpratne par savām tiesībām un pienākumiem, demokrātisko vērtību izpratne, zināšanas par savas pilsētas, novada un valsts kultūrvēsturiskajām tradīcijām, piederības izjūta savai valstij;
- pilsonisko emociju un īpašību veidošanās – patriotisms, lojalitāte, internacionālisms, tolerance, pilsoniskā pienākumu un sociālās atbildības izjūta, gatavība aizstāvēt savu dzimteni un argumentēti paust savu viedokli;
- pilsoniskās līdzdalības veidošanās – aktīva individuālā līdzdalība sociālajās aktivitātēs, pilsoniskās līdzdalības zināšanas un prasmes, organizatoriskās prasmes.

Būtiski atzīmēt, ka izvirzīto uzdevumu realizācijai pastāv vairākas pieejas: audzināšana ģimenē, mācību process skolā, pašaudzināšana, ārpus stundu aktivitāšu daudzveidība, dalība klases, skolas, pilsētas un valsts organizētajos pasākumos ne tikai kā dalībniekiem, bet gan kā organizatoriem, tādējādi veicinot mērķtiecīgāku pilsoniskās pozīcijas veidošanos, dalība jauniešu nevalstiskajās organizācijās. Rezultātā pilsoniskās audzināšanas īstenošana notiek trīs līmeņos: ģimenē, skolā un pašā indivīdā caur viņa darbību.

Pilsoniskai audzināšanai, līdzīgi kā vispārējai audzināšanai, ir sava noteiktā struktūra, par pamatu pieņemot iepriekš raksturotus pilsoniskās audzināšanas mērķus, pilsoniskās

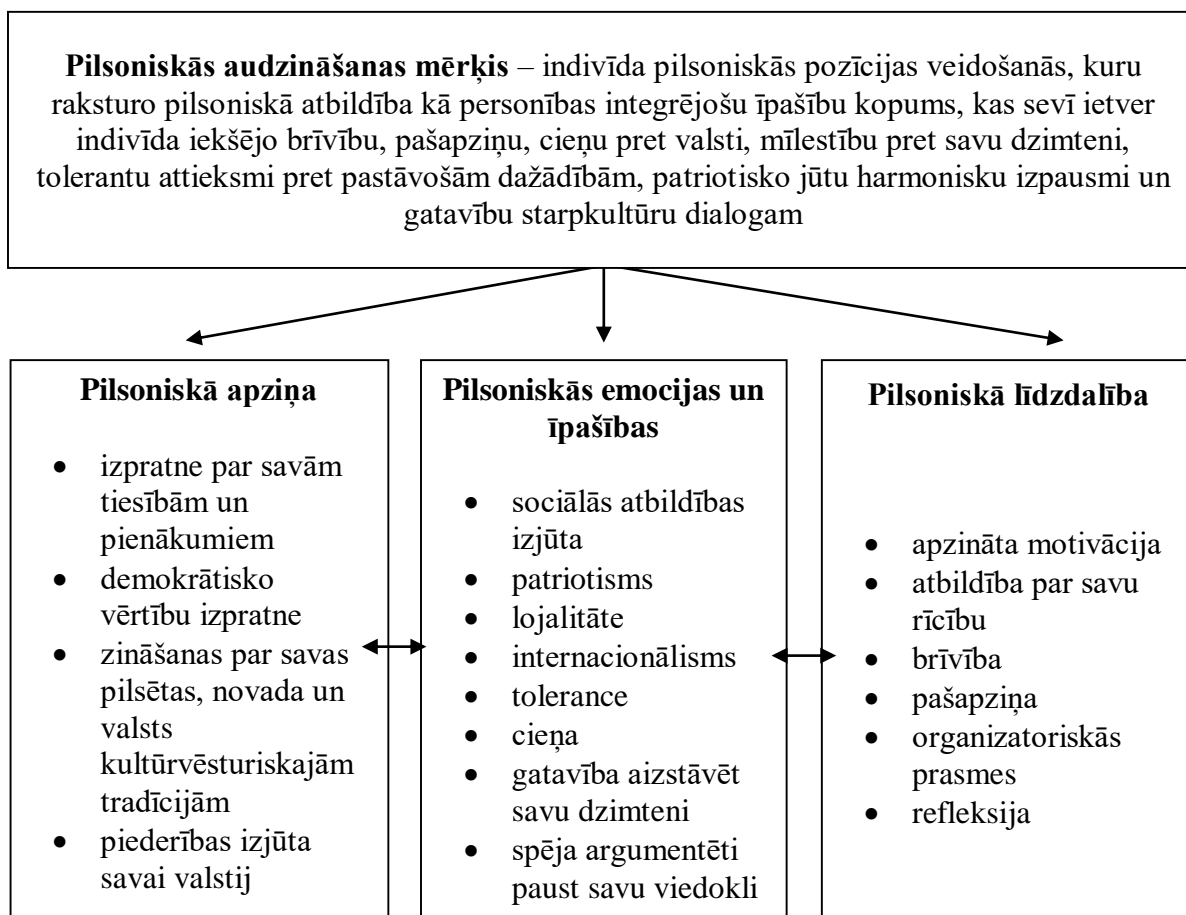
audzināšanas likumsakarības un uzdevumus, iespējams noteikt pilsoniskās audzināšanas iekšējās loģikas struktūru realizējamo procesu secībā:

1. analītiskais process – skolēna personības izpēte, piemēram, izzinot indivīda sociālās un pilsoniskās vēlmes, vajadzības, raksturīpašības;
2. diagnosticēšanas process – personības attīstības un pilsoniskās pozīcijas noteikšana, izzinot personības veidošanās determinējošas likumsakarības;
3. prognozēšanas process – sagaidāmā rezultāta un priekšnosacījumu formulējums vēlamā rezultāta sasniegšanā, proti, mērķtiecīgā darba plānošana, lai sekmētu skolēna pilsoniskās pozīcijas veidošanos;
4. projektēšanas process – programmas, darba plāna, pielietoto pedagoģisko pieeju un metožu atbilstošā izstrāde, lai sasniegtu izvirzītu mērķi – mērķtiecīgā skolēna pilsoniskās pozīcijas veidošana;
5. organizatoriskais process – skolēnu motivācijas veicināšana, pedagoģiskā procesa daudzveidīgā organizācija gan pilsoniskās attieksmes, gan izziņas procesa veidošanās aspektā;
6. novērtēšanas process – savas pedagoģiskās darbības efektivitātes, pielietoto pedagoģisko pieeju un metožu, sasniegto un nesasniegto mērķu un uzdevumu izvērtēšana, skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesa analīze.

Izklāstītā pilsoniskās audzināšanas iekšējās loģikas struktūra realizējamo funkciju veidā ir komplicēts pedagoģisko procesu rezumējums, kas paredz ikviena skolotāja pedagoģiskās darbības meistarību un, protams, individuālo ieinteresētību skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesā. Jāatzīmē, ka jebkura pedagoga darbība nevar būt atrauta no uzstādītā mērķa sasaistē ar skolēnu individualitātēm. Arī pedagoga izvēlētās pedagoģiskās pieejas un metodes nevajadzētu uztvert kā konstantas vienības, arī pedagoģe L. Maļenkova darbā “*Audzināšanas teorija un metodika*” (*Теория и методика воспитания*) uzsver, ka: “nevienu pedagoģiskā pieeja, izvēlētā pedagoģiskā metode un forma nevar tikt klasificēta kā vienīgā universālā patiesība, kura ir nemainīga visā pedagoģiskās darbības daudzveidīgā sistēmā, jo izvēlētās pedagoģiskās pieejas un metodes mainās līdz ar skolēnu personības attīstību, straujām pārmaiņām sabiedrībā un apkārtējā vidē. Jebkurai pedagoģiskai darbībai jābūt profesionālai skaidrai, nepārprotamai, mērķtiecīgai un jēgpilnai” (Маленкова, 2002, 96).

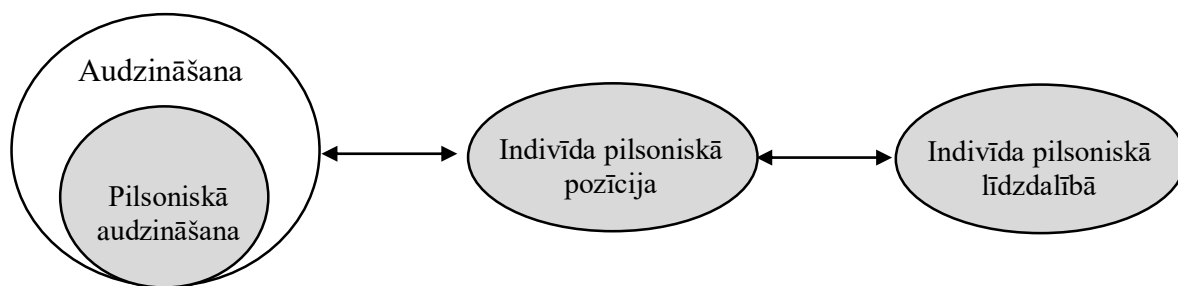
Savukārt skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesā īpaši ir jāizceļ personības struktūras elementus kontekstā ar pilsoniskās attieksmes objektiem. Pedagoģis V. Zelmenis apraksta sešus personības struktūras elementus: “vajadzības un intereses, zināšanas, pārliecība, jūtu kultūra, griba un paradumi, paškontroles sistēma” (Zelmenis, 1991, 180). Savukārt

pilsoniskās attieksmes objekti galvenokārt likumsakarīgi izriet no pilsoniskās audzināšanas mērķa un uzdevumiem: attieksme pret sevi, ģimeni, sabiedrību, skolu, pilsētu, valsti, Eiropu, attieksme pret valsts vēsturi, valsts kultūrvēsturiskām tradīcijām, patriotismu, toleranci, atbildību, attieksme pret demokrātiskām vērtībām un pilsonisko līdzdalību. Rezultātā veidojās likumsakarīga indivīda pilsoniskās pozīcijas struktūra (1. attēls).

1. attēls. **Pilsoniskās pozīcijas struktūra**

Analizējot vispārējās audzināšanas un pilsoniskās audzināšanas mērķus, kā arī pilsoniskās pozīcijas būtību, promocijas darba autors likumsakarīgi nonāk līdz atziņai, ka pilsoniskā audzināšana vispārējās audzināšanas ietvaros ir orientēta uz indivīda pilsoniskās pozīcijas veidošanos, kas rezultātā nosaka indivīda aktīvu vai arī pasīvu pilsonisko līdzdalību (2. attēls).

2. attēls. **Pilsoniskās audzināšanas nozīme indivīda pilsoniskās pozīcijas veidošanā**

Protams, jāapzinās, ka audzināšana nav vienīgais faktors, kas nosaka indivīda gatavību iesaistīties sabiedrībai nozīmīgajos procesos, tādējādi, realizējot sevi kā pilsoniski motivētu, atbildīgu un lojālu pilsoni, taču audzināšanas faktoram ir nozīmīgākā ietekme pilsoniski atbildīgās rīcībspējas veidošanās procesā. Šajā sakarā pilsoniskās audzināšanas daudzveidīgā īstenošana skolās kļūst ne tikai par aktualitāti, bet arī par nozīmīgu vispārējās audzināšanas komponentu un nepieciešamību. Tajā pašā laikā, pilsoniskās pozīcijas veidošanās aspektā, pastāv dažādi pilsoniskās audzināšanas īstenošanas veidi, piemēram, audzināšana ģimenē, daudzveidīgs mācību process skolā (mācīties darot, uz procesu orientēta mācīšanās), pašaudzināšana, ārpus stundu aktivitāšu daudzveidība, dalība klases, skolas, pilsētas un valsts organizētajos pasākumos ne tikai kā dalībnieks, bet gan kā organizators, tādējādi veicinot mērķtiecīgāku pilsoniskās pozīcijas veidošanos, dalība jauniešu nevalstiskajās organizācijās, aktīva līdzdalība dažādās sociālajās akcijās.

Līdztekus pilsoniskās audzināšanas faktoram, kas izriet no audzināšanas procesa ģimenē un skolā, kā arī balstoties uz izstrādāto pilsoniskās pozīcijas veidošanās struktūru, būtiski atzīmēt pašaudzināšanas procesa ietekmi pilsoniskās pozīcijas veidošanā. Pedagoģis F.A.V. Disterveģis ļoti precīzi raksturo audzināšanas nozīmi pašaudzināšanas kontekstā, uzsverot, ka: “audzināšana, kuru cilvēks ir ieguvis, sasniedz savu mērķi tad, kad cilvēks ir pietiekami nobriedis savā spēkā un gribā, lai pašaudzināt sevi savas turpmākās dzīves laikā un zina veidus un līdzekļus kā to īstenot” (Дистервер, 1956, 261-262), proti, pašaudzināšana ir kā priekšnosacījums un reizē rezultāts audzināšanas mērķu īstenošanā. Pašaudzināšana sākotnēji balstās uz indivīda vajadzību izpratni un vēlmi izmainīt sevi, pilnveidot savas personīgās īpašības. Pilsoniskās pozīcijas veidošanās gadījumā skolēni izprot nepieciešamību pēc aktīvās pilsoniskās rīcības un izkopj sevī tādas rakstura īpašības, kas veicina viņu aktīvu pilsonisko pozīciju. Tad likumsakarīgi seko indivīda pašanalīze, pašvērtējums un mērķu noteikšana. Lai īstenotu izvirzītos mērķus, piemēram, būt pilsoniski aktīvam sabiedrības loceklim, kas spēj un

var sniegt savu ieguldījumu pastāvošo problēmu risinājumā, cilvēks ar dažādu metožu un veidu starpniecību virza savu uzvedības rīcību tādā veidā, lai pilnveidotu sevi. Rezultāta pašaudzināšanas elements kļūst par būtisku priekšnosacījumu aktīvās pilsoniskās pozīcijas veidošanās kontekstā, skolēniem izprotot savas individuālās vajadzības un vēlmes. Vēl viens būtisks un svarīgs komponents efektīvai pilsoniskās audzināšanas īstenošanai ir arī sociālai videi. No pastāvošās sociālās vides izriet gan audzināšanas rezultāti, gan arī mērķi. Savukārt, lai sekmīgi varētu īstenot izvirzīto pilsoniskās audzināšanas mērķi, uzdevumus un pedagoģiskā procesa saturu, nepieciešams radīt atbilstošus nosacījumus: motivācija, rīcība, formas, metodes, līdzekļi un saskarsme (saziņa) materiālās un garīgās bāzes kontekstā. Pedagoģiskā procesa struktūra ir unikāla un universāla – pedagoģiskā procesa struktūru var attiecināt uz procesu kopumā, mērķtiecīgi ietekmējot cilvēka personības veidošanos noteiktās audzināšanas sistēmas ietvaros, un uz jebkuru lokālu (pēc mērķiem un uzdevumiem) audzināšanas procesa mijiedarbību.

Pilsoniskā audzināšana balstās uz noteiktu vērtību izkopšanu, skolēnu dzīves vērtību un attieksmes veidošanos, pilsoniskā audzināšana nevar būt atrauta no humānās pedagoģijas pamatpostulātiem, atzīstot ikkatru skolēnu kā unikālu un neatkārtojamu personību, kas var sniegt ieguldījumu savas valsts veidošanā un attīstībā. Šajā sarežģītajā attieksmes un attiecību veidošanās procesā starp indivīdu un apkārtējo sabiedrību būtiska ir vērtību sistēma un kopīga vērtību izpratne, lai rezultātā sabiedrības vērtības nebūtu pretējas, piemēram, valsts noteiktām vērtībām. Ar audzināšanas, kā vēstures un kultūras nodošanas procesu no paaudzes paaudzei, kas ir orientēts uz cilvēka līdzsvarotu un harmonisku attīstību, starpniecību tiek likti pamati personības pilnveidei, cilvēka vērtīborientācijai, savukārt pilsoniskā audzināšana liek pamatus indivīda atbildībai par apkārtējiem procesiem, proti, tiek sekmēta atbildīgās attieksmes veidošanās. Tajā pašā laikā ir sarežģīti pilnvērtīgi īstenot jauniešu pilsonisko audzināšanu skolā, ja ģimenē, piemēram, nav aktualizēts jautājums par cilvēka līdzatbildību vai arī pedagoga rīcība neatbilst postulētai morālei, kur rezultātā skolēns saskata neatbilstību starp vārdiem un darbiem. Pilsoniskās audzināšanas mērķu īstenošana uzliek pienākumus gan ģimenei, gan skolotājiem, lai radītu atbilstošu priekšstatu un piemēru jaunajai paaudzei. Taču kritiski izvērtējot šā brīža Latvijas izglītības sistēmu, jāatzīmē, ka valstī nav vienota redzējuma un/vai skolēnu pilsoniskās audzināšanas koncepcijas, kura tiktu īstenota skolā, līdz ar to paveras plašas interpretācijas iespējas jautājumā par pilsonisko audzināšanu un tās īstenošanu izglītības sistēmā. Pilsoniskās audzināšanas jautājums parlamentārā līmenī Latvijā tika aktualizēts 2014. gada rudenī, kad Latvijas Republikas 11. Saeimas deputāti (2014. gada 9. oktobrī) pirmajā lasījumā pieņēma konceptuālas izmaiņas Izglītības likumā, veicot izmaiņas 14. pantā, to

papildinot ar 38 punktu: „nosaka prasības izglītojamo valstiskai audzināšanai vispārējas izglītības un profesionālās izglītības iestādēs”. Izglītības likuma grozījumi nepieciešami, lai Ministru kabinets noteiktu izglītības iestāžu, izņemot augstskolas, skolēnu audzināšanas, tostarp valstiskās audzināšanas vadlīnijas līdz 2015. gada 1. janvārim. Valstiskās un pilsoniskās audzināšanas programmas izvirzītie mērķi: „sekmēt izglītojamo piederības sajūtu Latvijas valstij un tās pamatvērtībām; veicināt izpratni par demokrātiju un pilsoniskās līdzdalības iespējām, attīstīt atbildības izjūtu pret sabiedrību un apkārtējo vidi, stiprināt izglītojamā nacionālo pašapziņu un patriotismu” (Latvijas Republikas Saeima, 2014) neapšaubāmi ir pamatoti kontekstā ar pastāvošo sociālo nepieciešamību. Līdztekus plānotai valstiskās un pilsoniskās audzināšanas programmai ir nepieciešams izstrādāt teorētiski pamatotu pedagoģiskās realizācijas pieeju.

Pilsoniskās audzināšanas aizsākumi ir meklējami Senajā Grieķijā (Atēnās), tajā pašā laikā jāatzīmē, ka klasiskajā periodā izglītība nebija obligāta – to uzskatīja par vecāku morālo pienākumu pret bērniem. Neskatoties uz to, ka formāli skolas nepastāvēja un katrs bērnu audzināja, kā gribēja un kā varēja (tā drīzāk bija kolektīva atbildība), tas negatīvi neietekmēja vispārējo zināšanu līmeni. Piemēram, 5. gs. p.m.ē. Atēnas polisē nebija neviena analfabēta (Rubenis, 2007). Līdztekus jāatzīmē, ka mācības bija to pilsoņu privilēģija, kas to varēja atļauties. Senās Grieķijas mācības bija ļoti plašas un dzīvei praktiski noderīgas, kaut gan nevienlīdzīgas (meitenēm bija visai ierobežota piekļuve mācībām). Mācīšanu nodrošināja privātie skolotāji bez tiešas valsts iejaušanās, līdz ar to skolas bija autonomas: „skolas bija atvērtas no rītausmas līdz tumsai. Skolas disciplīna bija smaga, stieni (kā audzināšanas rīku) brīvi izmantoja gan skolās, gan mājās. Vēlākajos gados (6. gs. p.m.ē.) parādījās divu veidu skolas, kur vienā zēni apguva mūziku un literatūru, bet otrajā tika nodrošināta fiziskā sagatavotība. No 16 līdz 18 gadiem zēnus (ja vien vecāki to materiāli varēja atļauties) nodeva valsts atbalstītā ģimnāzijā, kur turpinājās fiziskās sagatavotības mācības. Vēlāk (no 18 līdz 20 gadiem) zēns varēja pretendēt uz pilsonību, nododot zvērestu par uzticamību savai valstij un iegūstot pilnvērtīgā pilsoņa statusu” (Cubberley, 2004, 26, 32). Jāmin, ka vēlākajos gadsimtos, pēc 5. gs. p.m.ē., Grieķijā ienāk jauna veida mācības, kuras kļūst pieejamākas, humānas, strukturētas, tādējādi tiek likti pamati izglītības sistēmai, uzsverot pilsoniskās audzināšanas nepieciešamību, individualitāti un zināšanu praktisko pielietojamību. Minētās pārmaiņas sāka ieviest sofisti. Senie grieķi izprata izglītības nozīmi un patriotisma ilgtermiņa ietekmi, tāpēc ar īstenoto pilsonisko audzināšanu bija būtiski sagatavot pilsoņus, lai tie varētu kalpot savai valstij. Protams, vajadzētu atturīgi vērtēt tā laika pilsoniskās līdzdalības un pilsoniskās audzināšanas izpausmes, izprotot antīkās pasaules cilvēka etnopsiholoģisko portretu un

audzināšanu. Ja etnopsiholoģiskais portrets galvenokārt balstījās uz sava likteņa nodošanu dieviem un zināmu pārākuma izjūtu par citiem, tad audzināšana un mācības veidojās no vairākiem aspektiem. Pirmkārt, ne visiem piedzimušiem cilvēkiem bija tiesības uz dzīvību, otrkārt, sabiedrība bija patriarhāla, kur gala lēmums, juridiskā un faktiskā absolūtā vara pār bērniem piederēja tēvam. No vienas puses bija izveidojusies savdabīga situācija, runājot par mācīšanu un vēlāk arī izglītību Senajā Grieķijā, nepastāvēja nekādas juridiskās kontroles pār to, tajā pašā laikā pastāvēja zināma kārtība, kas vēlāk lika pamatus izglītības sistēmai. Jādomā, ka kolektīvā apziņa, atbildības izjūta, augstie tikumi un morāle bija noteicošākie faktori Senās Grieķijas pilsoniskās audzināšanas un vēlāk arī izglītības sistēmas attīstīšanā.

Savukārt Latvijas vēstures kontekstā pilsoniskās audzināšanas pamata komponents ir patriotisms un patriotisma veicināšana skolās – Latvijas Republikas 1. brīvvalsts laikā (no 1918. gada līdz 1940. gadam), apzinoties grūtības, kurām bija pakļauta latviešu tauta, cīnoties par savas valsts neatkarību brīvības cīņās, par likumsakarīgu un pašsaprotamu jautājumu pilsoniskās audzināšanas kontekstā kļuva, tai skaitā, tēvzemes mīlestības, nacionālās pašapziņas veicināšana un nostiprināšana. Līdzīgas tendences pilsoniskās audzināšanas kontekstā iezīmējas arī Latvijas Republikas 2. brīvvalsts laikā (kopš 1990. gada), kad tieši iedzīvotāju patriotismam bija izšķiroša nozīme Latvijas brīvības atgūšanā un neatkarības atjaunošanā.

Viens no spilgtākiem latviešu tautas pašapziņas ietekmētājiem, pedagogs A. Kronvalds savos darbos akcentē tēvzemes mīlestības (patriotisma) audzināšanas nepieciešamību: „tēvzemes mīlestība spodrīna un spēcina ikkatru tās locekli, un tāpēc arī visu tautu, un uzaudzina to necerētā brangumā un staltumā” (citēts no Goba, 1937, 145-149). Kronvaldu Atis apraksta arī tēvzemes mīlestības avotus: tēvzemes pazīšana; tēvijas mīlestība; tēvu valodas cienīšana un kopšana; turēšanās pie tēvu krietnām ierašām; kopības prāts; latviešu tautas krietnāko dēlu cieņā, godā turēšana; ticības mācība. Kronvaldu Atis nelietoja jēdzienu pilsoniskā audzināšana, bet, izmantojot jēdzienu tēvzemes mīlestība (patriotisms), apraksta pilsoniskās audzināšanas nozīmi un nepieciešamību pēc tās veicināšanas gan ģimenē, gan skolā: „tīrā tēvzemes mīlestība jau mazos gados dēstījama; jo tad ne mūžam neaizsniegsim īsto tēvzemes mīlestības augstumus un spēku, ja skolās un mājās viņu nesēsīm, neaudzināsim un nespēcināsim” (citēts no Goba, 1937, 151-155). A. Kronvalds saista patriotismu gan ar zināšanām kā cilvēka izzīņas procesu, gan ar attieksmes veidošanu ģimenes un skolas audzināšanā – zināt savas valsts vēsturi, cienīt savas valsts vēsturi un kultūru, zināt savas tautas tradīcijas, veidot spēcīgu nacionālo pašapziņu. Aplūkotie jautājumi ir tikpat aktuāli kā 20. gadsimta sākumā, tā arī mūsdienu Latvijas valsts kontekstā. Savukārt pedagogs K. Dēķens

laikrakstā „Mūsu nākotne”, 1922. gada 5. maijā, īpaši uzsver valstiskās (pilsoniskās) audzināšanas nozīmi un nepieciešamību pēc tās nostiprināšanas likumdošanas līmenī, tāpēc asi kritizēja 1919. gada 8. decembra Latvijas Tautas padomes pieņemto likumu „Par Latvijas izglītības iestādēm”, kurā valstiskās audzināšanas pamatprincipi netika iekļauti (Dēķens, 1922). Tikai 1934. gada 17. jūlijā Latvijas valdība pieņēma likumu par tautas izglītību, kurā kā viena no darbības prioritātēm tika izvirzīta skolēnu valstiskā (pilsoniskā) audzināšana, likuma 3. pants noteica, ka: „mācības iestādēs jāizkopj jaunatnes fiziskā intelektuālā, aistētiskā un tikumiskā izglītība un jāaudzina jaunatne personiskā un sabiedriskā un sabiedriskā krietnībā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru saprašanās garā” (Valdības vēstnesis, 1934). Jāatzīst, ka, neskatoties uz autoritāram režīmam raksturīgo pieeju, tēvzemes mīlestības veicināšanai skolās ir pozitīvi aspekti (K. Ulmaņa organizētais valsts apvērsums notika 1934. gada 15. maijā, kā rezultātā Latvijā tika iedibināts autoritārais režīms – līdzīgie procesi notika arī citās Eiropas valstīs, tostarp Lietuvā un Igaunijā). Ir tikai pašsaprotami un likumsakarīgi, ka jauniešos tiek sekmēta piederības izjūta un patriotisms pret savu valsti, radot pilsoniski atbildīgu attieksmi pret savu dzimteni un veidojot zināšanas par savas valsts vēsturi un kultūru. Patriotisma nozīmi audzināšanas procesā skolās uzsver arī pedagogs J. A. Students: „valsts pastāvēšanai no liela svara ir nacionālisms un patriotisms, kas kopā izraisa valstiskuma jeb valsts apziņu” (Students, 1933, 292). Jautājums par nacionālās pašapziņas stiprināšanas nepieciešamību ir ļoti svarīgs arī mūsdienās, etnopsiholoģijas pētniece I. Apine uzsver nacionālās pašapziņas aktualitāti: „ja indivīds zaudējis savu nacionālo pašapziņu, viņš jau pieder citam etnosam. Ja piederības apziņa zūd etnosa piederīgo vairākuma, pārstāj eksistēt pati etniskā kopība” (Apine, 2001, 36). Nacionālā apziņa atspoguļo konkrētā indivīda piederības izjūtu noteiktam etnosam, tādējādi veidojot individuālo etnisko piederību. Nacionālās apziņas veidošanas priekšnosacījumi ir ļoti komplicēti un atkarīgi no vairākiem faktoriem, tostarp audzināšanas ģimenē un audzināšanas skolā. Ļoti trāpīgi pedagogs K. Obšteins savā darbā raksturo Latvijas 1. brīvvalsts laika skolas uzdevumu: „skolai jāsaģatavo darbinieki un cīnītāji par labāku, augstāku, pilnīgāku dzīvi un nākotni, tāpēc tai jā rūpējas par audzēkņu radītāju spēku harmonisku attīstību un nostiprināšanu, lai viņi varētu celt jaunu labāku cilvēku savienību.”, uzsverot, ka audzināšana nevar būt atrauta no tēvzemes mīlestības (Obšteins, 1930, 175). Plašāku skaidrojumu pilsoniskai audzināšanai 20. gadsimta beigās Latvijas pedagoģijā, kas iezīmējās ar 3. tautas atmodas laiku, sniedz pedagogs V. Zelmenis, formulējot pilsoniskās audzināšanas galvenos uzdevumus: “ieaudzināt mīlestību pret savu tēvzemi un tautu, tās valodu un kultūras mantojumu, kā arī cieņu pret savu un līdzpilsoņu tiesībām un pienākumiem, pret viņu darbu un radītajām vērtībām” (Zelmenis, 2000, 218). Pilsoniskās audzināšanas

pamatuzdevums, pēc V. Zelmeņa uzskatiem, ir izaudzināt pilnvērtīgu valsts pilsoni – patriotu, kas ir tolerants un atbildīgs sabiedrības loceklis. Tolerances dimensija, dzīvojot multikulturālajā sabiedrībā un saskaroties ar bēgļu problēmu izaicinājumiem Eiropā, ir ļoti būtisks aspekts pilsoniskajā audzināšanā. Kā atzīst pedagogs A. Samuseviča: “lielākais sociālais izaicinājums mūsdienās ir atklāt veidu, kā cilvēki var līdzpastāvēt mijiedarbībā ar pastāvošu daudzveidību, līdztekus saglabājot Eiropas kultūras daudzveidību un veicinot aktīvu iecietību ikdienas realitātē” (Samuseviča, 2011, 45). Savukārt pedagogs L. Žukovs uzsver arī pedagoga nozīmi pilsoniskās audzināšanas procesā: „skolotāja pienākums ir skaidri apzināties patriotisma būtību demokrātiskajā sabiedrībā un mērķtiecīgi vadīt skolēnu darbību šajā audzināšanas jomā” (Žukovs, 1997, 119).

Izcilie latviešu pedagogi (K. Dēķens, A. Kronvaldis, K. Obšteins, J.A. Students, V. Zelmenis, L. Žukovs) uzsver pilsoniskās audzināšanas nozīmi un aktualitāti gan personības veidošanās, gan nācijas un valsts pastāvēšanas kontekstā, akcentējot nepieciešamību pēc tēvzemes mīlestības (patriotisma) veicināšanas ģimenē un skolā. Patriotisma jēdziens stāv pāri ierastajam skaidrojuma, kas izriet no grieķu valodas „tēvzemes mīlestība”, tā ir sabiedrības indivīda attieksme un pilsoniskā atbildība, apzinoties savu nozīmi un devumus savas valsts izaugsmē, pārzinot un saglabājot savas tautas vēsturi un kultūras mantojumu, ar cieņu un izpratni izturoties pret pastāvošo dažādību – tā ir indivīda valstiski atbildīga attieksme un pilsoniski aktīva rīcība. Pilsoniskā audzināšana ir ļoti komplicēts problēmjuautājumu loks, kas izriet no vairākām dimensijām: audzināšanas ģimenē, pastāvošās sociāli objektīvās realitātes un izglītības ieguves priekšnosacījumiem.

Pilsoniskai audzināšanai kā indivīda attieksmes veidojošam elementam ģimenē un skolā, nenoliedzami ir būtiska nozīme jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanā. Taču jāatzīmē, ka pilsoniskā pozīcija, kura nosaka cilvēka attieksmi un turpmāko rīcībspēju, var būt, piemēram, aktīva vai arī gluži pretēji – jauniešu pilsoniskā pozīcija var būt pasīva. Viens no veidiem kā, piemēram, skolās varētu veicināt aktīvu jauniešu pilsonisko pozīciju, iespējams, būtu uz pilsoniskās kompetences veidošanos balstīta pilsoniskās izglītības īstenošana. Tāpēc turpmākajos promocijas darba teorētiskās daļas posmos tiks meklēti risinājumi, kā pilsoniskās izglītības kontekstā ir iespējams veicināt skolēnu aktīvu pilsonisko pozīciju, kura izpaustos kā jauniešu pilsoniskā līdzdalība.

1.1.2. Pilsoniskās audzināšanas īstenošana pilsoniskās izglītības koncepcijā

Dzīvojot strauji mainīgajā un nenoteiktajā globalizācijas laikmetā, viens no nacionālo valstu attīstības priekšnosacījumiem ir demokrātiskās vides veidošana un veicināšana, tādējādi iesaistot iedzīvotājus aktuālu un svarīgu jautājumu apspriešanā, veicinot pilsoņu līdzdalību un līdzatbildību par norisēm valstī, kā arī sekmējot iedzīvotāju piederības izjūtu savai valstij. No vienas puses, pilsoniskuma jautājumi par valstiskās apziņas, atbildīgu pilsoņu domāšanu un rīcību valsts interesēs, var likties pašsaprotami un tos vajadzētu aktualizēt visās dzīves jomās, jo īpaši jauniešu audzināšanas un izglītošanas satura kontekstā, bet tajā pašā laikā izpratnes un pieejas, kā var veicināt pilsoņu aktīvāku iesaisti politiskajos un sociālekonomiskajos procesos ir dažādas. Tieši dažāda un atšķirīga izpratne, kura galvenokārt veidojas no cilvēka dzīves laikā gūtās pieredzes, audzināšanas ģimenē un sociālās vides, kurā indivīds dzīvo, kalpo par pamatu plašajām interpretācijas pieejām, skaidrojot pilsoniskās izglītības būtību un nozīmīgumu.

Jauniešu veiksmīga iekļaušanās sabiedrībā un dzīves mērķu realizēšana ir cieši saistīta ar izglītības ieguves iespējām. Lai sabiedrība kļūtu atvērtāka pārmaiņām un problēmu pārvarēšanai, tad par vēlamu mācību rezultātu būtu jākļūst augstam pilsoniskās izglītības līmenim. Pilsoniskā izglītība ieņem svarīgu vietu Eiropas ekonomiskās un sociālās attīstības kontekstā un tai tiek atvēlēta nozīmīga vieta diskusijās par zināšanām balstītas sabiedrības attīstību Eiropā (Jurgena, 2011). Pilsoniskai izglītībai ir izšķiroša nozīme pilsoniskās sabiedrības veicināšanā un pilsoniskās līdzdalības sekmēšanā vietējā, reģionālajā, nacionālajā un starptautiskajā līmenī. Viens no vēsturiski primāriem izglītības mērķiem, kā atzīst izglītības pētnieks E. Nešs, ir sagatavot cilvēkus līdzdalībai demokrātijā (Nash, 2003). Pilsoniskā izglītības apguve skolā vairo sociālo kapitālu (Heggart, 2015), sekmē demokrātijas kapacitāti (Martens, Gainous, 2012), veicina kolektīvo rīcību (Kanter, Schneider, 2013), skolēnu sagatavotību multikulturālajā demokrātijā (Macedo, 2003), veidojot tolerantu skolēnu attieksmi pastāvošā plurālismā (Wolf, Macedo, 2004) un demokrātisko vērtību izpratni (Kuran, 2014). Tādējādi vispārizglītojošajā skolā īpašu aktualitāti un nozīmīgumu iegūst jaunās paaudzes pilsoniskā izglītošana, kā atzīst pedagogs K. Holzkamps: mācīšanās kā atslēga uz subjektīvās dzīves kvalitāti, ir arī indivīda interese par dzīvi (Holzkamp, 1995, citēts no Helds, 2006). Sekmīgi īstenotās pilsoniskās izglītības rezultātā var veicināt arī zināšanu sabiedrību, savukārt zināšanu sabiedrība, kā uzsver pedagoges T. Koķe un I. Muraškovska, ir cilvēku sociālo attiecību sistēma, kas nodrošina augstu inovācijas pakāpi un kurā katrs indivīds spēj panākt augstu līdzdalības pakāpi, patstāvīgi apgūstot, izmantojot un radot jaunas zināšanas (Koķe, Muraškovska, 2007). Sarežģītajā un daudzšķautņainā pedagoģiskajā procesā pilsoniskās

izglītības īstenošana nevar būt atrauta no pastāvošās mainīgās realitātes un kopējā izglītības satura: „mācību procesā ir jāstrādā ar realitātēm, tad varēs audzināt cilvēkus par cilvēkiem” (Šteiners, 2007, 42). Kā uzsver pedagogs D. Prets: „izglītība nav vakuuma piepildīšanas process vai trūkumu labošana, bet gan tādu apstākļu nodrošināšana, kuros cilvēkā ietvertās iespējas attīstās visā pilnībā. Savukārt mācīšanās ir morāls sasniegums tad, ja liek cilvēkam labāk izvēlēties altruismu, nevis pašlabumu, samierināšanos, nevis konfliktu, izcilību, nevis viduvējību, darbu, nevis slinkumu, taisnīgumu, nevis apspiešanu” (Prets, 2000, 21, 36). Lai mērķtiecīgāk īstenotu pilsonisko izglītību, ieteicams tās saturu orientēt uz konkrēto pilsonisko kompetenču attīstīšanos vispārīzglītojošajās mācību iestādēs, izmantojot daudzveidīgās pedagoģiskās metodes.

Vēl 20. gadsimta sākumā filozofs, psihologs un izglītības teorētiķis Dž. Džūijs atzīmēja, ka izglītības saturs jebkurā sabiedrībā izriet no trīs dabīgi sociālām parādībām: priekšmeta raksturs, audzēkņu raksturs un sabiedrības raksturs (Dewey, 1902). Pilsoniskā izglītība var sekmēt pilnvērtīgāku indivīda iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē, bet tai ir jābalstās uz zināšanām, kopīgām vērtībām, noteiktām prasmēm, kā arī uz apņemšanos aktīvi un demokrātiski iekļauties sabiedrībā. Pilsoniskās izglītības satura un formu, kā arī realizācijas metožu attīstība nevar būt izolēta no globalizācijas procesiem. Globalizācijas tendences, kā uzsver izglītības pētnieks K. Komalasari, nosaka pilsoniskai izglītībai attīstīt pilsonisko kompetenci daudzdimensiju aspektā, t.i. pilsoniskās zināšanas, prasmes un attieksmi, balstoties uz demokrātiskām vērtībām (Komalasari, 2009). Arī pilsoniskās izglītības pētnieks Dž. Patriks atzīmē, ka pilsoniskā izglītība ir priekšnosacījums demokrātisko vērtību izkopšanā, turklāt pilsoniskā izglītība kļūst arvien globālāka un internacionālāka, savukārt mācīšanās un mācīšanās process paliek nemainīgs, apdraudot pilsoniskās izglītības sekmīgu īstenošanu, kas tikai pastiprina nepieciešamību, vispirms, pēc pedagogu sagatavošanas un profesionālās kompetences veicināšanas, lai izprastu pilsoniskās izglītības nozīmi un būtību (Patrick, 2004).

Pilsoniskās izglītības satura un apguves kvalitāte tiešā veidā iespaido katra cilvēka un sabiedrības dzīves kvalitāti. Tādas personības īpašības kā pašapziņa, spēja ietekmēt savu likteni, sociālā un pilsoniskā kompetence, pienākuma apziņa, altruisms un empātija ir ne mazāk svarīgas par kognitīvajām spējām. Tieši iepriekš nosaukto skolēnu personības kvalitāšu attīstīšanai ir izšķiroša nozīme vispārīzglītojošās skolas pedagoģiskajā procesā pilsoniskās kompetences veidošanās procesā. Tādējādi pilsoniskā izglītība var sekmēt radošas, daudzpusīgi attīstītas, pilsoniski aktīvas, valstiski domājošas, inteligentas, rīcībspējīgas, zinošas, konkurētspējīgas un tolerantas personības veidošanos, kas ir neatņemams valsts ilgtermiņa attīstības garants – izglītojošā darbība ir sistēmiska cilvēkdarbība, kuras virsuzdevums ir

cilvēka apziņas atbilstoša sakārtošana (Broks, 2000, 95). Tomēr jāatzīmē, ka pilsoniskās izglītības īstenotāji vispirms ir pedagogi, tāpēc pilsoniskās izglītības apguve galvenokārt balstās uz izglītības satura pārzināšanu, pedagoga zināšanām un pedagoga uzskatiem (Torney-Purta et al., 2005). Lai cilvēks varētu būt pilsoniski aktīvs, ar augstu atbildības un piederības izjūtu savai valstij, būtu ieteicams jau mācību laikā skolā jauniešiem palīdzēt attīstīt tādas dzīves vērtības, kas aktivizē vēlmi iesaistīties sociālajos procesos un sniedz pamatu aktīvai un konstruktīvai rīcībspējai. Kā atzīst pedagogs un filozofs R. Alijevs: „izglītības sistēmas jaunais uzdevums ir iemācīt dzīvot jaunajos apstākļos, atbilstoši mūsdienu pasaules reālijām” (Alijevs 2005, 79). Tātad, īpašu nozīmīgumu pedagoģiskajā procesā iegūst izglītības saturā aktualizējamās zināšanas, reālā praktiskā darbībā un sociālajā mijiedarbībā iegūtās attieksmes un prasmes. Skolēnu personīgi nozīmīgo emocionālo pārdzīvojumu, kas būtiski ietekmē motivācijas veidošanos, nodrošina skolotāja personīgais paraugs un profesionālā kompetence, sniedzot nepieciešamo izglītojošo informāciju, meistarīgi pielietojot diferencētās, problēmbalstītās un interaktīvās mācību metodes, kā arī radot sociālo aktivitāti izraisošu un nodrošinošu vidi. Kā atzīst pedagoģe A. Samuseviča: „optimālu metodoloģisko risinājumu meklējumu process, kurš atbilst mūsdienu skolas uzdevumiem, nekad nevar būt pabeigts. Pedagoģiskajā procesā vienmēr rodas jaunas vajadzības un jaunas grūtības, kas pieprasa novatorisku metodoloģisko pieeju un pietiekoši attīstītu skolotāja metodoloģiskās kompetences līmeni” (Samuseviča, 2000, 44). Pedagoģe A. Samuseviča iezīmē ļoti svarīgu aspektu skolotāja pedagoģiskajā darbībā, proti, nepārtrauktu profesionālo pilnveidi. Arī pedagogs D. Prets uzsver, ka: „labi apgūta izglītības programmas veidošanas māksla un zinātne ir nozīmīgs ieguldījums skolotāja profesionālajā izaugsmē un liels solis ceļā uz viņa patstāvību” (Prets, 2000,11). Skolēnu pilsonisko zināšanu, prasmju un attieksmes veidošanās pedagoģiskajā kontekstā pedagoga profesionālai pieejai ir ļoti īpaša nozīme. Londonas Universitātes izglītības pētniecības institūta (Institute for Policy Studies in Education of London metropolitan university) pētnieki (T. Bauer, M. Clarke, E. Dailidienē) ziņojumā “*Aktīvā mācīšanās un pilsoniskā izglītība Eiropā*” (*Active Learning and Citizenship Education in Europe, 2003*) uzsver, ka pilsoniskās izglītības īstenošanai ir nepieciešams:

- noteikt aktīvās mācību metodes, kur skolēns ir patstāvīgs mācību procesa dalībnieks, kam ir nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas;
- nodrošināt individuālo pieeju skolēniem, izmantojot dažādas mācību metodes;
- mācību procesu orientēt uz pieredzes paplašināšanos, modelējot vairākus dzīves piemērus;

- apzināties pastāvošās problēmas aktīvā mācību procesa organizēšanā un tās mazināšanā;
- apzināties, ka pilsoniskuma veicināšana ir ļoti sarežģīts un daudzšķautņains process (Bauer, et al., 2003).

Teorētisko avotu studijas apliecina, ka pastāv dažādas pieejas pilsoniskās izglītības jēdziena skaidrojumā un interpretācijā. Plašākajā kontekstā pilsoniskā izglītība skar visus procesus, kas ietekmē cilvēka pārlicību, uzskatus, vērtīborientāciju, spējas un rīcību, lai indivīds būtu rīcībspējīgs sabiedrības loceklis. Pilsoniskās izglītības uzmanības lokā ir vairāki jautājumi, tai skaitā, par:

- nepieciešamību nodrošināt dažādiem pilsoņiem līdzvērtīgas tiesības un pienākumus;
- cilvēka spēju un vēlmi saskatīt sevi kā neatņemamu sabiedrības daļu;
- indivīda identitāti;
- cilvēku savstarpējām attiecībām un ētiskiem pamatprincipiem.

Bostonas Universitātes Skolas uzlabošanas centra (*Center for School Improvement of Boston University*) vadošais pētnieks P. Gagnons uzsver, ka: “ikvienam sabiedrības pilsonim jāiemācās trīs lietas, pirmkārt, kā strādā politiskā sistēma, otrkārt, kā politiskās idejas (cik veiksmīgi vai neveiksmīgi) īstenojās mūsu pagātnē, treškārt, kādi tikumi dominē mūsu brīvā sabiedrībā.”, tāpēc pilsoniskai izglītībai jābūt kā neatņemamam un neapstrīdamam izglītības satura komponentam (Gagnon, 2003, 9-10).

Izglītības pētnieks N. Longo atzīmē, ka “pilsoniskā izglītība ir ceļš uz plaukstošu demokrātiju, tā sagatavo iedzīvotājus pastāvīgai un atbildīgai rīcībai sabiedriskajā dzīvē” (Longo, 2007, 2), tajā pašā laikā jāatzīmē, ka pilsoniskā izglītība tiek apgūta fragmentārā veidā (Nogueira, Moreira, 2012), pilsoniskā izglītība nereti tiek īstenota izolēti no sociālās realitātes (Longo, 2013), tā nav orientēta uz pilsoniskās līdzdalības prasmju veidošanos (Downs, 2012), jo zināmā mērā pilsoniskā izglītība galvenokārt aprobežojas tikai ar akadēmisko zināšanu apguvi (Jagdish, 2014). Pilsoniskās izglītības koncepciju veido gan zināšanas par sevi, apkārtējiem, tiesībām un pienākumiem, gan zināšanu pielietošanu konkrētajā darbībā, kura ir orientēta uz pilsoniski atbildīgu rīcību, uzņemoties līdzatbildību. Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) ziņojumā “*Skolotāji, skolēni un terciārā līmeņa instruktori*” (*Teachers, Students and Tertiary Level Instructors, 2002*) tiek uzsvērts, ka pilsoniskā izglītība kā holistiskā pieeja mācīšanās un mācīšanas četru ciklu ietvaros paredz: konceptuālo līmeni – zināšanas (par sevi, citiem, uzvedību, kultūru, vēsturi, valsti u.c.); aktīvo darbību līmeni – prasmes (lēmumu

pieņemšana, efektīva komunikācija, aktīvā nevardarbība), izpratni (par sevi un citiem, koncepcijas, motīvi, būtiskākie jautājumi un procesi) un novērtēšanu – pieredzes refleksijas, sevis un citu pieņemšana, respektēšana, novērtēšana (UNESCO, 2002, 18-22). Pedagoģe A. Samuseviča darbā *“Tolerances un pilsoniskuma dimensija Latvijas izglītības kontekstā”* (*Tolerance and Citizenship Dimension in the Context of Education in Latvia*) raksturo četrus pilsoniskās izglītības fundamentālus pamatprincipus: “pozitīva pieeja, meklējot risinājumus pastāvošām problēmām, aktuālās pieredzes vispārināšana, kritiskā attieksme un vienlīdzības princips viedokļu dažādībā”, savukārt pilsoniskās izglītības saturs balstās uz sekojošiem pamatelementiem: “personīgā identitāte, sabiedrības struktūra, nodarbinātība un izglītība, vara un pārvalde” (Samuseviča, 2011, 50-51). Kā uzsver pedagoģe M. Dirba: „mūsdienu mobilajās sabiedrībās arvien nozīmīgāka kļūst prasme sadzīvot ar citādo, konstruktīvi risinot konfliktus, uztverot daudzveidību, kā bagātinošu resursu” (Dirba, 2006, 70).

Piedāvātais pilsoniskās izglītības raksturojums atklāj nepieciešamību mācību procesā aktualizēt ne tikai skolēnu zināšanas, bet arī attieksmi, palīdzot skolēniem iepazīt pastāvošo objektīvo dzīves realitāti, atzīstot līdzcilvēku vajadzības un vērtības, apzinoties savu iespējamo ieguldījumu sabiedrības un savas valsts attīstībā, kā arī meklējot veidus, kā uzlabot savas dzīves kvalitāti ilgtermiņā. Pilsoniskā izglītības īstenošana skolās spēj sniegt skolēniem pamatotu pārliecību par savām spējām rīkoties atbildīgi saskaņā ar aktīvu pilsonisko pozīciju. Starptautiskās izglītības eksperte L. Kvisumbinga pilsonisko izglītību raksturo, uzverot holistiski sociālu pieeju (individuālā līmenī – ģimenē – vietējā sabiedrībā – nacionālā līmenī – reģionālā līmenī – globālā līmenī), raksturo kā multidimensiju saturu, kuru veido: pilsoniska izglītība – uz zināšanām balstīta pilsoniskā pārliecība un pilsoniskās prasmes; vērtību izglītība – savas pozīcijas veidošanā pilsoniskā attieksmē un uzskatos; vides izglītība – izpratnes, prasmju un vērtību veicinošs process atbilstoši jēdzienam ilgtspējīga (Quisumbing, 2002, 4-5). Pilsoniskās izglītības centrā neapšaubāmi ir skolēni – viņu zināšanas, prasmes, spējas un attieksme, kuras palīdz audzēkņiem mācīties un būt pilsoniski aktīviem un atbildīgiem sabiedrības locekļiem. Līdzīgu pieeju pilsoniskās izglītības skaidrojumā apraksta tiesību zinātnu eksperts D. Grossmens, uzsverot pilsoniskās izglītības modeļa četras savstarpēji saistītas dimensijas: “individuālās spējas, apņemšanos saskatīt sevi kā kopienas locekli vietējā, reģionālajā, nacionālajā un starptautiskajā līmenī, spējas pielietot izmaiņas pagātnē, sniegt ieguldījumu nākotnē, spējas dzīvot un strādāt kopā pilsoniskam labumam” (Grossman, 2000, 80-81). Pilsoniskā izglītība veido noteiktu vērtību sistēmu un veicina skolēnu pilsoniskās atbildības veidošanos, izprotot sociālekonomisko un politisko procesu cēloņsakarības un

savstarpējo mijiedarbību, lai rezultātā skolēni būtu zinoši, lojāli valsts pilsoņi un rīcībspējīgi pilsoniskās sabiedrības veidotāji.

Pilsoniskās izglītības jēdziena analīze atklāj pilsoniskās izglītības aktualitāti, nozīmīgumu un daudzšķautņainību pilsoniskās sabiedrības veidošanā (Rubene, Tūna, 2013), kā arī plašus pilsoniskās izglītības uzdevumus, kuru īstenošanai, iespējams, nepieciešama visa izglītības satura pārskatīšana. Piemēram, starptautiskā pētījuma *“Pilsoniskums un izglītība 28 valstīs. Pilsoniskās zināšanas un līdzdalība četrpadsmit gadu vecumā”* (*Citizenship and Education in Twenty-eight Countries. Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen, 2001*) autori (J. Torney-Purta, R. Lehmann, H. Oswald, W. Schulz), kā vienu iespējamo pieeju, skaidrojot pilsoniskās izglītības uzdevumus, min pilsoniskās izglītības satura sasaisti ar pastāvošiem izaicinājumiem sabiedrībā, uzsverot, ka pilsoniskai izglītībai jāveido jauniešu zināšanas un vērtīborientāciju, balstoties uz astoņiem pamatprincipiem (sociālās līdzdalības vērtības; reliģiskās vērtības; sociāli ekonomiskās vērtības; politiskie procesi un to vērtības; ekonomiskie procesi un to vērtības; izglītības un komunikācijas vērtības; varoņi, simboli vietējā un nacionālā pašpārvaldē; sabiedrotie un ienaidnieki – valsts ārpolitika), kuri ietver noteiktu domāšanas veidu, sabiedrības kopējos mērķus un uzdevumus (Torney-Purta et al., 2001, 20-22). Plašāku skaidrojumu pilsoniskās izglītības būtībai sniedz Amerikas Savienoto Valstu pilsoniskās izglītības centra pētnieki (M. Branson, C. Quigley 1998), kuri pilsonisko izglītību saista ar demokrātisko ideālu izpratnes veicināšanu, apņemšanos ievērot demokrātijas vērtības un pamatprincipus, balstoties uz zināšanām, pilsoniskās līdzdalības prasmēm un pilsoniski atbildīgu attieksmi, kas veido aktīvu pilsonisko pozīciju. Savā pētījumā *“Pilsoniskās izglītības nozīme: gaidāmās izglītības politikas izdevumi un pozīcija”* (*The Role of Civic Education: A Forthcoming Education Policy Task Force Position, 1998*) pilsoniskās izglītības centra pētnieki, sadarbojoties vairāku universitāšu pārstāvjiem, pilsonisko izglītību saista ar demokrātisko ideālu izpratnes veicināšanu un apņemšanos ievērot demokrātijas vērtības un principus, pilsoniskās izglītības skaidrojumā ietverot trīs komponentus – skolēnu zināšanas, prasmes un pilsonisko pozīciju:

- zināšanas, kas sevī ietver piecus jautājumus (kas ir sabiedriskā dzīve, politika un valdība? Kādi ir politiskās sistēmas pamati? Kā valdība īsteno konstitūcijas mērķi, vērtības un demokrātijas principus? Kāda valsts iedzīvotāju saistība ar citām tautām un pasaulē? Kāda ir pilsoņu loma valsts demokrātijā?);
- intelektuālās un līdzdalības prasmes, pielietojot kritisko domāšanu, informācijas analīzi un sintēzi, prasmes saskatīt un izskaidrot procesus kopumā;

- pilsoniskā pozīcija starp privāto un publisko sektoru, kur indivīds kļūst par neatkarīgu sabiedrības locekli, pieņemot politiskus un ekonomiskus pienākumus, ievērojot individuālās vērtības un cilvēku cieņu, efektīvi un pārdomāti piedaloties pilsoniskajā dzīvē, veicinot konstitucionālu demokrātiju (Branson, Quigley, 1998, 4-5, 8, 11-12).

Ar pilsoniskās izglītības starpniecību var veicināt pilsoniskās kompetences veidošanos, stiprināt demokrātiskās tradīcijas, veidojot kopīgu valsts vērtību izpratni, veicinot iedzīvotāju aktīvāku iesaisti sabiedrības stiprināšanā, sekmējot sociāli atbildīgās ekonomikas attīstību. Visā pasaulē jauniešiem ir izšķiroša nozīme sociālajās pārmaiņās – ne tikai nākotnē (kā pieaugušajiem), bet nekavējoties kā aktīviem pilsoņiem jau šodien. Apvienoto Nāciju Izglītības zinātnes un kultūras organizācijas pētniecības centra pētnieki (A. Shaw, M. Brennan, R. Chaskin, P. Dolan) uzsver pilsoniskās izglītības svarīgumu, jo tā: “nodrošina nepieciešamās zināšanas un prasmes, kas veicina jauniešu efektivitāti, sniedzot neatsveramu ieguldījumu sabiedrībā, vienlaikus akcentējot, ka pilsoniskās izglītības pieejā ir jānodrošina jaunieši ar nepieciešamajām zināšanām un prasmēm, lai piedalītos sabiedriskajā dzīvē” (Shaw et al., 2012, 6, 14). Pilsoniskā izglītība ir zināmā mērā kalpo par priekšnosacījumu, lai sekmētu skolēna pilsoniskās kompetences veidošanos pedagoģiskajā procesā. Pilsoniskā izglītība, kā to raksturo izglītības pētnieks T. Erlihs, ir zināšanu, prasmju, vērtību un motivācijas kombinācija, kas ļauj veicināt sabiedrības dzīves kvalitāti, savukārt pilsoniskās izglītības centrā atrodas morāli un pilsoniski atbildīgs pilsonis (Ehrlich, 2000). Pilsoniskās izglītības nozīmi pilsoniskās kompetences veidošanā uzsver arī pilsoniskās kompetences pētnieks Dž. Patriks, kas savā pilsoniskās kompetences teorijā, kuru apraksta savā darbā *“Globālās tendences pilsoniskajā izglītībā demokrātijai” (Global Trends in Civic Education for Democracy)*, raksturo trīs savstarpēji saistītus pilsoniskās izglītības apguves komponentus: pilsoniskās prasmes (attīstīta lēmumu pieņemšanas prasmes, valdības un pilsoniskuma salīdzinošā un starptautiskā analīze, attīstītas pilsoniskās līdzdalības prasmes un pilsoniskie tikumi, kuri ir vēsti uz sadarbību), pilsoniskās zināšanas (pamatkonceptiju sistemātiska mācīšanās, gadījumu izpētes izmantošana), pilsoniskie tikumi – literatūras un pieredzes izmantošana.

Savukārt pilsoniskās izglītības pētnieks Dž. Patriks uzsver, ka pilsoniskā izglītība sastāv no fundamentālām idejām un zināšanām, kuras jauniešiem ir jāzina un jāpielieto, lai kļūtu par aktīviem un atbildīgiem demokrātijas pilsoņiem. Pilsoniskās zināšanas sevī ietver demokrātijas izpratni, noteiktu darbību un uzvedību demokrātijas apstākļos (Patrick, 1997, 2-5), līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka pilsoniskā izglītība vistiešākajā veido skolēna pilsonisko kompetenci. Jāatzīmē, ka vēlāk Dž. Patriks savā teorētiskajā izpētē atzīmē “četras fundamentālas pilsoniskās izglītības komponentus: pilsoniskās zināšanas, kognitīvās pilsoniskās prasmes, pilsoniskās

līdzdalības prasmes un pilsoniskā pozīcija“ (Patrick, 2004, 42), kuri savstarpējā sinerģijā nosaka turpmāko indivīda pilsoniskās kompetences veidošanās procesu. Balstoties uz Dž. Patrika izstrādāto pilsoniskās izglītības konceptuālo pieeju, izglītības pētnieki T. Vonzs un R. Lemings izstrādā pilsoniskās izglītības saturisko ietvaru, kurš paredz pilsoniskās izglītības ietvaros attīstīt skolēnu pilsonisko kompetenci. Saturiskajā koncepcijā tiek piedāvātas arī dažas pedagoģiskās metodes, kuras galvenokārt saistās ar diskusijām, skolēnu patstāvīgu analīzi, kritisko domāšanu, simulācijām, semināriem, projektu izstrādi. Tajā pašā laikā jākonstatē, ka pedagoģisko metožu pielietojums nav konkrēti orientēts uz specifiskajām skolēnu pilsoniskās līdzdalības izpausmes, piemēram, sociāli nozīmīga pasākuma, labdarības akcijas organizēšanā u.tml.

Pilsonisko zināšanu (Patrick, 2004) komponents:

- demokrātijas un pilsoniskuma konteksts;
- pilsoniskā sabiedrība;
- konstitucionālisms;
- demokrātisko institūciju funkcijas;
- vēstures izpratne un kompetence;
- demokrātijas un līdzdalības vēsture;
- tirgus ekonomika;
- pilsoņu atbildība;
- pilsoņu tiesības un pienākumi;
- publisko tiesību veidi (citēts no Vontz, Leming, 2004, 90).

Kognitīvo pilsonisko prasmju (Patrick, 2004) komponents:

- politiskās un sabiedriskās dzīves analīze, sintēze un izskaidrojums;
- sabiedrisko normu izvērtējums, definējums un pozīcijas izvēle;
- politiskās un sabiedriskās dzīves noteikšana un raksturojums;
- politisko komunikāciju interpretācija;
- kritiskā un konstruktīvā domāšana politiskās un sabiedriskās dzīves izvērtējumā (citēts no Vontz, Leming, 2004, 91).

Pilsoniskās līdzdalības prasmju (Patrick, 2004) komponents:

- sabiedrisko jautājumu apspriede;
- politisko plānošanas dokumentu īstenošanas/ieviešanas izvērtējums;
- politisko lēmumu radītās ietekmes noskaidrošana;
- kopējo un individuālo interešu mijiedarbība;

- publiskās līdzdalības monitorings;
- līdzdalība pilsoniskās dzīves uzlabošanā (citēts no Vontz, Leming, 2004, 92).

Pilsoniskās pozīcijas (Patrick, 2004) komponents:

- vienlīdzīgo un humāno principu pieņemšana;
- cieņa pret cilvēkiem;
- pilsoņu morālo iezīmju apliecināšana;
- pilsoniskās līdzdalības atbildība sabiedriskajā dzīvē;
- līdzdalība vietējās pašvaldības darbā;
- ikviena cilvēka tiesību pieņemšana, cieņa un aizstāvība;
- atbalsts pilsoniskām iniciatīvām (citēts no Vontz, Leming, 2004, 92).

Līdzīga pieeja pilsoniskās izglītības raksturojumā ir aplūkota Eiropas Izglītības sistēmas informācijas tīkla (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency) sagatavotajā ziņojumā “*Pilsoniskā izglītība Eiropā*” (*Citizenship Education in Europe*), kur ir aprakstīti pilsoniskās izglītības mērķi: politiskās izpratnes veidošana (svarīgāko faktu zināšanas un galveno jēdzienu izpratne); kritiskās domāšanas un analītisko prasmju attīstīšana; pilsoniski atbildīgās attieksmes veidošana (cieņa, tolerance, solidaritātes apziņa u. c.), kā arī aktīvas jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana skolas un sabiedrības dzīvē (Eurydice, 2012, 27). Ziņojumā ir uzsvērts, ka: “viens no galvenajiem izglītības sistēmas izaicinājumiem 21. gadsimtā ir sniegt jauniešiem zināšanas un prasmes un veidot viņos tādu attieksmi, lai viņi kļūtu par aktīviem pilsoņiem, kas nākotnē spētu veidot Eiropas demokrātisko sabiedrību. Savukārt pilsoniskā izglītība ir viens no galvenajiem paņēmieniem, ko Eiropas valstis izmanto, lai palīdzētu jauniešiem apgūt turpmākajā dzīvē nepieciešamās sociālās un pilsoniskās kompetences” (Eurydice, 2012, 97).

Iepriekš aplūkotajos skaidrojumos par pilsoniskās izglītības saturisko koncepciju un būtību var izsekot līdz kopīgām iezīmēm pilsoniskās izglītības jēdziena raksturojumā, proti, pilsoniskā izglītība sevī ietver:

- pilsoniskās zināšanas par demokrātijas pamatvērtībām, politisko līdzdalību, cilvēktiesībām, pienākumiem, savas valsts vēsturi un kultūras tradīcijām mijiedarbībā ar pasaules vēstures kontekstu, pielietojot kritisko un analītisko domāšanu;
- pilsoniskās prasmes lēmumu pieņemšanā, komandas darbā komunicējot ar līdzcilvēkiem, pilsoniskās līdzdalības prasmēm, prasme saskatīt sevi kā sabiedrības locekli vietējā, reģionālā, nacionālā un starptautiskajā līmenī;

- pilsoniskās vērtībās, kas balstītas uz tolerantu pieeju, starpkultūru dialogu, citu viedokļu uzklauššanu un pieņemšanu, savas pozīcijas veidošanos, cieņu.

Veiktā teorētiskā analīze apliecina, ka pilsoniskā izglītība ietekmē skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanos izziņas procesā, pilnveidojot audzēkņu zināšanas par sevi un apkārtējiem cilvēkiem, par savu valsti un kultūras tradīcijām, par demokrātijas pamatvērtībām un principiem, par savām tiesībām un pienākumiem, attīstot skolēnu prasmes uzņemties atbildību par sevi un apkārtējiem. Rezultātā ar pilsoniskās izglītības starpniecību var mērķtiecīgi ietekmēt skolēnu rīcībspējas veidošanos būt par pilsoniski aktīviem un atbildīgiem sabiedrības locekļiem.

Jāatzīmē, ka pilsoniskā izglītība tiek definēta kā viens no Latvijas valsts attīstības priekšnosacījumiem Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam, kur ir minēts: „lai maksimāli izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, pieņemtu kvalitatīvākus lēmumus un atvieglotu to ieviešanu, politikas veidošanā maksimāli jāiesaista sabiedrība. Lai to izdarītu, jārada reālas līdzdalības iespējas, kā arī jāparedz motivācijas mehānismi, kas mudinātu šīs iespējas izmantot, piemēram, sociālās atzinības sistēmas, administratīvi atvieglojumi vai gluži vienkārši uzskatāmi pierādījumi, ka līdzdalības rezultāti tiek reāli ieviesti. Lai padarītu sabiedriskās līdzdalības procesu pēc iespējas konstruktīvāku un efektīvāku, jāstiprina Latvijas iedzīvotāju spējas un prasmes līdzdarboties sabiedriskajos procesos, īstenojot pilsoniskās izglītības programmas gan vispārējās izglītības ietvaros, gan ārpus tās – semināru, lekciju un kursu formā” (Latvijas Republikas Saeima, 2010, 84-85). Savukārt Latvijas Nacionālās attīstības plānā 2014. – 2020. gadam akcentēta pilsoniskās izglītības nozīme, lai sasniegtu vienu no izvirzītiem mērķiem – „veicināt iedzīvotāju piederību, pilsonisko apziņu un lepnumu par savu valsti un tautu” (Pārresoru koordinācijas centrs, 2012, 49). Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnēs 2012. – 2018. gadam pilsoniskā izglītība tiek raksturota kā līdzeklis, kā stiprināt nacionālo un pilsonisko identitāti un izpratni par Latvijas sabiedrības vērtību kopumu, nosakot pilsoniskai izglītībai uzdevumu: „veicināt individuālo atbildību par valsts attīstību, kā arī iemācīt ikvienam indivīdam pilsoniskās līdzdalības prasmes, zināšanas, attieksmes un vērtības” (Latvijas Republikas Kultūras ministrija, 2011, 12). Pilsoniskās izglītības aktualitāte ir akcentēta arī Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014. – 2020. gadam. Izglītības politikas plānošanas dokumentā ir paredzēts stiprināt skolēnu pilsonisko apziņu, sabiedriskās līdzdalības prasmes un patriotismu, nodrošināt bērnu un jauniešu iesaistīšanos valstiski nozīmīgos notikumos, veicinot skolēnu kultūrizglītības līmeņa paaugstināšanu un radošuma attīstību, kā arī izglītības standartā noteikto pamatprasību apguvi. Izglītības attīstības pamatnostādnēs līdz 2020. gadam plānots īstenot

vērtībizglītību, veicinot skolēnu pašattīstības nostiprināšanos, veicināt un paplašināt jauniešu radošo un pilsonisko aktivitāti, pilnveidot sadarbību ar vecākiem, izmantojot jaunas efektīvas skolas un ģimenes sadarbības formas, palielināt vecāku (ģimenes) līdzatbildību par mācību un audzināšanas procesu norisi izglītības iestādē (Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2013, 39-40). Tomēr politikas plānošanas dokumentā, analizējot rezultatīvos rādītājus, pēc kuriem var saskatīt reālas paredzamās darbības, vērtību izglītības ieviešanai nav paredzētas nekādas konkrētas rīcības. Pilsoniskās izglītības īstenošana nevar notikt tikai piedaloties Vispārējos dziesmu un deju svētkos vai piedaloties dažādos nozīmīgos svētkos. Ir nepieciešama fundamentāli kvalitatīvāka pieeja, kas nevar aprobežoties tikai ar esošās interešu izglītības piedāvājumu un kampaņveidīgu patriotisko pasākumu organizēšanu skolās, kā to paredz Izglītības attīstības pamatnostādnes. Tātad vispārīgs valsts uzstādījums pilsoniskās izglītības nepieciešamībā Latvijā ir formulēts. Tajā pašā laikā Latvijā pastāv dažāda pieeja pilsoniskās izglītības skaidrojumam, šeit būtu jāatzīmē, ka vienotas pieejas trūkums un Latvijas politikas plānošanas dokumentos konstatēta daudzveidīgā interpretācija, skaidrojot pilsoniskās izglītības būtību, var apgrūtināt pilsoniskās izglītības īstenošanu pedagoģiskajā procesā.

Pilsoniskās izglītības nozīmīgumu un vajadzību pēc tās uzsver arī Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija, savām dalībvalstīm rekomendējot: “nodrošināt pieeju kvalitatīvai formālai un neformālai izglītībai, atzīstot pilsonisku izglītību kā neatņemamu vispārējās izglītības sastāvdaļu” (UNESCO, 2011, 2). Tomēr, neskatoties uz pilsoniskās izglītības aktualitāti un nepieciešamību, kā arī Apvienoto Nāciju Organizācijas rekomendācijām, apzinoties esošās Latvijas Republikas izglītības saturu pamatskolas posmā (2014. gada Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem) jāmin, ka Latvijā nav atsevišķa mācību priekšmeta „Pilsoniskā izglītība” – pilsoniskās izglītības saturs pamatskolas posmā ir integrēts galvenokārt mācību priekšmetā „Sociālās zinības” un pastarpinātā veidā mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Pasaules vēsture”. Turklāt, piemēram, pilsoniskai līdzdalībai jeb kā tā ir traktēta sociālo zinību mācību priekšmeta paraugā – politiskā līdzdalība, kas pēc savas būtības ir šaurs interpretējums pilsoniskai līdzdalībai, kopumā 9. klasē ir atvēlēts apmēram 6% no kopējā stundu skaita (pastarpinātā veidā pilsoniskā līdzdalība tiek aplūkota arī dažos citos tematos). Atvēlētais stundu skaits, piemēram, pilsoniskās līdzdalības aktualizēšanai ir nepietiekams, lai sasniegtu mācību priekšmeta mērķi – sekmēt skolēnu gatavību pieņemt un īstenot sociāli atbildīgus lēmumus personiskajā, profesionālajā un sabiedriskajā dzīvē demokrātiskā sabiedrībā (Falka, 2014), tāpēc ir svarīgi veicināt pilsoniskās izglītības apguvi starpdisciplinārā veidā arī citos mācību priekšmetos sākot

jau ar sākumskolas posmu. Savukārt vidusskolas posmā (pēc veiktās izglītības satura analīzes, balstoties uz 2013. gada Ministru kabineta noteikumi Nr. 281 par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem) pilsonisko izglītību, līdztekus audzināšanas stundām (pastarpinātā veidā), veido mācību priekšmets „Politika un tiesības”, kas sniedz skolēniem ieskatu par valsts pārvaldes pamatprincipiem, pilsoņu tiesībām, pienākumiem un raksturo līdzdalības iespējas. Taču tajā pašā laikā pilsoniskās līdzdalības jautājumiem vidusskolas posmā mācību priekšmeta „Politika un tiesības” kontekstā ir atvēlēts apmēram 8% no kopējā stundu skaita (Falka, 2008). Jāpiebilst, ka aplūkotais mācību priekšmeta saturs pieprasa profesionāla, daudzpusīgi attīstīta, intelektuāla un inteligenta pedagoga klātesamību. Pedagogam nepieciešams īpaši rūpīgi gatavoties mācību stundām, pārdomājot skolēniem piedāvāto saturu, kam neapšaubāmi būtu jāvelta arī atbilstošais laiks. Tādējādi Latvijas izglītības sistēma, apgūstot pamatskolas un vidusskolas mācību priekšmetu programmas, nav elastīga pilsoniskās izglītības apgūvē, tomēr to nevar uzskatīt par neefektīvu, jo jebkurai mācību priekšmeta programmai ir tikai rekomendējošs raksturs. Tas nozīmē, ka pedagogs, kas vistiešākā mērā ir atbildīgs par mācību apguves procesu var veikt dažādas izmaiņas, piemēram, reaģējot uz straujām izmaiņām un aktualitātēm sabiedrībā. Latvijā diemžēl nav vienotas pieejas un izpratnes pilsoniskās izglītības īstenošanai vispārīglītojošajās mācību iestādēs nedz pamatskolas, nedz arī vidusskolas posmā. Līdzīga situācija par pilsoniskās izglītības kā atsevišķa mācību priekšmeta mācīšanu ir arī citās valstīs. 2012. gadā Eiropas Komisija apstiprināja Eiropas Izglītības sistēmas informācijas tīkla (Eurydice) sagatavoto ziņojumu *“Pilsoniskā izglītība Eiropā” (Citizenship Education in Europe, 2014)*. Ziņojumā ir sniegta informācija par Eiropas Savienības dalībvalstīm, Islandi, Norvēģiju, Horvātiju un Turciju. Ziņojumā tika secināts, ka: „pilsoniskā izglītība ir iekļauta visu valstu nacionālajā izglītības saturā. Skolās tā galvenokārt tiek mācīta trīs veidos: kā atsevišķs mācību priekšmets, kā cita mācību priekšmeta vai izglītības jomas daļa vai kā starppriekšmetu temats. Bieži tiek izmantota arī visu minēto pieeju kombinācija. Kopumā pilsoniskās izglītības saturs aptver ļoti plašu un vispusīgu tēmu loku, pievēršoties demokrātiskas sabiedrības pamatprincipiem, mūsdienu sabiedrības aktualitātēm, piemēram, kulturālajai daudzveidībai un ilgtspējīgai attīstībai, kā arī Eiropas un starptautiskiem jautājumiem.” (Eurydice, 2012, 13). Veiktais Eiropas Izglītības sistēmas informācijas tīkla pētījums atspoguļo arī konkrētas pilsoniskās izglītības īstenošanas tendences Latvijā. Aptaujājot 8. klašu skolotājus, ir konstatēts, ka par svarīgāko pilsoniskās izglītības mērķi tiek uzskatīta zināšanu par pilsoņa tiesībām un pienākumiem uzlabošana (62,8%). Tikai 4,4% skolotāju uzskata, ka skolēnu sagatavošana līdzdalībai politiskajās norisēs ir vērtējama kā svarīgs pilsoniskās izglītības

mērķis. Skolotāji Latvijā par svarīgāko pilsoniskās izglītības mērķi (60,7%) uzskata kritiskās un patstāvīgās domāšanas sekmēšanu, bet par nenozīmīgāku mērķi (1,2%) ir atzīta efektīvā stratēģija cīņā pret rasismu un ksenofobiju (Eurydice, 2012, 34-35). Kā atzīst izglītības pētniece L. Jermolajeva: „formālās izglītības sistēmā jēdzienu „pilsoniskā izglītība” Latvijā kā konsekventu politiku nedefinē un neievieš. Pilsoniskā izglītība ir joma, kura skar ikvienu iedzīvotāju, pilsoniskās izglītības kvalitāti vai kvalitātes trūkumu savā ikdienas dzīvē izjūt katrs. Tā ir visreālākā iespēja šodien ietekmēt to dzīvi, kādu sabiedrība vēlas dzīvot rīt.” (Jermolajeva, 2008, 111). Ņemot vērā Latvijas Republikas izglītības saturu, pilsoniskā izglītība nav atsevišķs mācību priekšmets, tas drīzāk ir kā papildinošs komponents esošo mācību priekšmetu kontekstā, tāpēc pilsoniskās izglītības apguvi var nodrošināt starpdisciplinārā veidā, balstoties uz pilsoniskās audzināšanas pamatprincipiem, izmantot daudzpusīgas un starpdisciplinārās pedagoģiskās metodes gan mācību procesa, gan ārpus tā, veicinot skolēnu holistisko izpratni, sasaistot skolēnu apgūtās zināšanas ar praktisko darbību, tādējādi attīstot viņu personības pozīciju pilsoniskās kompetences veidošanās procesā. Protams, nevajadzētu izslēgt arī citu pedagoģisko pieeju un formu pielietojamību, īstenojot ikdienas pedagoģiskajā procesā pilsonisko audzināšanu, jo ikviens pedagogs ir pilntiesīgs izmantot tādas pedagoģiskās metodes un pieejas, kuras viņam konkrētajā situācijā šķiet piemērotākas skolēna pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesā. Pilsoniskās izglītības kvalitāti var pilnveidot ar mērķtiecīgas pilsoniskās audzināšanas starpniecību, izprotot pilsoniskās izglītības un pilsoniskās audzināšanas jēdzienu būtību, to nozīmīgumu gan cilvēka personības veidošanās, gan indivīda nacionālās pašapziņas veidošanās kontekstā.

Apkopjot teorētisko jēdzienu analīzi, var konstatēt jēdzienu „pilsoniskā audzināšana” un „pilsoniskā izglītība” noteiktas savstarpēji raksturojošas pazīmes, kuras ir apkopotas 1. tabulā.

1. tabula

Jēdzienu „pilsoniskā audzināšana” un „pilsoniskā izglītība” saturiskā ietvara raksturojošās pazīmes

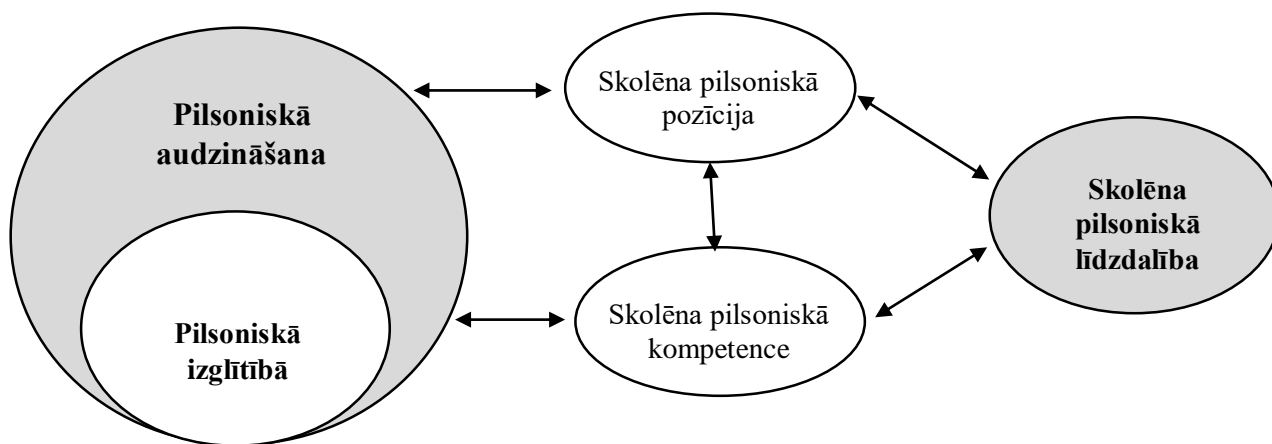
<i>Pilsoniskās audzināšanas jēdziena saturs Latvijā 20. gadsimta. 20.-30. un 80.-90. gados</i>	<i>Pilsoniskās izglītības jēdziena saturs Latvijā 21. gadsimta sākumā</i>
Piederības izjūta	Piederības izjūta
Nacionālā pašapziņa	Pilsoniskā pārliecība
Pilsoniskā līdzdalība	Pilsoniskā līdzdalība
Atbildības izjūta	Pilsoniskā atbildība
Attieksmes veidošana pret savu valsti	Pilsoniskā attieksme
Zināšanas par savas valsts vēsturi zināšanas	Pilsoniskās zināšanas

Zināšanas par savas valsts kultūras vēsturi	
Demokrātijas izpratne	
Cieņa pret savu valsti	Pilsoniskās vērtības
Cieņa pret savu valodu	
Cieņa pret savām un citu tiesībām un pienākumiem	
Tēvzemes mīlestība	
Patriotisms	Lepnums pret savu tautu un valsti

Jēdzienu „pilsoniskā audzināšana” un „pilsoniskā izglītība” satura izpratni (pilsoniskās audzināšanas jēdziena koncepcija vairāk ir aprakstīta promocijas darba 1.1.1. apakšnodaļā “Pilsoniskās audzināšanas nozīme jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanā”) galvenokārt nosaka Latvijas sabiedrības gūtā vēsturiskā pieredze. 20. gadsimta 20. – 30. gados jeb Latvijas Republikas 1. brīvvalsts laikā, kas sevī ietver demokrātisko un autoritāro posmu, tēvzemes mīlestība, nacionālā pašapziņa, cieņa un atbildība pret savu valsti bija neatņemams izglītības satura komponents. Latviešu tautas ilgi gaidīto un loloto Latvijas neatkarību drīz vien pārtrauca 2. pasaules karš un tā izrietošas sekas – Latvijas atrašanās Padomju Savienības sastāvā. Savukārt 20. gadsimta 80. – 90. gados, tautas atmodas laikā, pilsoniskās audzināšanas nepieciešamību un nozīmīgumu, balstoties uz Latvijas Republikas 1. brīvvalsts laika pedagogu atziņām, no jauna aktualizēja pedagogi V. Zelmenis un L. Žukovs. Tikai 1991. gadā, sabrūkot Padomju Savienībai, Latvijas Republika atguva savu neatkarību, atjaunojot valsts demokrātisko iekārtu, un pilsoniskās audzināšanas atkal ieguva īpašu nozīmi patriotisma veicināšanā un, tai skaitā, piederības izjūtu, nacionālās pašapziņas, pilsoniskās līdzdalības stiprināšanā. Savukārt 21. gadsimta sākumā, zināmā mērā pielāgojoties izglītības attīstības tendencēm Eiropā, Latvijā tika aktualizēts jautājums par pilsoniskās izglītības nepieciešamību. Divu jēdzienu, „pilsoniskā audzināšana” un „pilsoniskā izglītība”, skaidrojumi atklāj katram laika posmam atbilstošu jēdziena izpratni, pastāvošu aktualitāti, nepieciešamību un pedagoģiskus izaicinājumus. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka jēdziens pilsoniskā audzināšana ir daudz plašāks, kas ir izskaidrojams ar atšķirībām starp izglītošanas un audzināšanas procesiem.

Apzinoties audzināšanas potenciālu ģimenēs, pastāvošo objektīvo realitāti sabiedrībā un izglītības procesa ietekmi, ar pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības starpniecību, ir iespējams veicināt skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanos skolā. Rezultātā skolēni kļūst rīcībspējīgi, pilsoniski atbildīgi, kompetenti, pārlicināti un aktīvi sabiedrisko norišu veidotāji ar augstu atbildības izjūtu, viņi kļūst par cilvēkiem, kuri nav vienaldzīgi pret apkārtējo sociālo vidi. Pilsoniskās izglītības sekmīgu īstenošanu var nodrošināt ar pilsoniskās audzināšanas

starpniecību, kur pilsoniskā izglītība (kā izziņas process pilsonisko zināšanu un prasmju izkopšanā) kalpo par saturisko ietvaru, ietekmējot skolēna pilsoniskās kompetences veidošanos, bet pilsoniskā audzināšana (attieksmes veidošanās komponents) par veidu un procesu kā pilsoniskā izglītība tiek īstenota. Tādējādi, var izvirzīt apgalvojumu, ka pilsoniskā audzināšana, kas sākotnēji tiek īstenota ģimenēs, ir pamats turpmākai pilsoniskās izglītības apguvei skolās (3. attēls).

3. attēls **Pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības savstarpējā saistība**

Pilsoniskās līdzdalības pētnieks L. Šerods uzsver, ka pilsoniskai izglītībai jābūt ar tādu pašu valsts prioritāti kā, piemēram, matemātikai. Ir jāvelta lielāku uzmanību pilsoniskās izglītības apgūšanai skolās, jo pilsoniskā izglītība veido un uztur sabiedrību, tas ir vienīgais veids kā pilsoniskā sabiedrība var attīstīties (Sherrod, 2007). Piemēram, pilsoniskās zināšanas, kā viens no pilsoniskās kompetences komponentiem, kā atzīst politikas pētnieks V. Galtsons, veicina atbalstu demokrātijas vērtībām, veicina politisko līdzdalību, palīdz iedzīvotājiem izprast un aizstāvēt savas pilsoņa tiesības un pienākumus kā arī veido indivīda viedokli un vistiešākajā veidā sekmē pilsonisku rīcību (Galston, 2004, 264-265). Profesionāla un sistemātiska pieeja pilsoniskās izglītības īstenošanā, apzinoties pilsoniskās audzināšanas nozīmi, Latvijā visos izglītības apguves līmeņos (gan mācību procesā, gan ārpus tā) var nodrošināt nepieciešamās pilsoniskās kompetences veidošanās, kas savukārt sekmētu pilsoniskās sabiedrības pastāvēšanu un attīstību dažādos aspektos. Kā uzsver starptautiskā pētījuma „*Skolēnu pilsoniskā izglītība Latvijā un pasaulē, 2010*” autori (I. Čekse, A. Geske, A. Grīnfelds, A. Kangro), tad: „lai skolā tiktu veidota vide, kurā tiek veicināta pilsoniskās izglītības apguve un attīstība, ir nepieciešams saskaņot vispārējos pilsoniskās izglītības mērķus ar skolas reālo dzīvi. Skolas vadības un skolotāju mērķtiecīgs darbs pie pilsoniska klimata

radīšanas skolā sekmē labklājību, akadēmisku attieksmi un pilsoniskuma attīstību skolēnos” (Čekse et al., 2010, 10). Ikviens cilvēks kā personība atrodas nepārtrauktā attīstībā un mijiedarbībā ar apkārtējo vidi, cilvēks pēc savas būtības nepārtraukti izzina apkārtējo vidi. Lai skolēnos varētu sekmēt pilsonisko atbildību skolā, nepieciešams vispirms paša pedagoga individuālais piemērs un ieinteresētība pilsoniskās izglītības produktīvai, mērķtiecīgai un sekmīgai īstenošanai.

1.1.3. Pilsoniskās kompetences veidošanās pedagogiskie komponenti

Pilsoniskās sabiedrības veidošanos un demokrātisko vērtību saglabāšanu vietējā, reģionālajā, nacionālajā un starptautiskajā līmenī sekmē mērķtiecīgi, pārdomāti un atbilstoši sociālās vides pieprasījumam īstenoja pilsoniskā audzināšana un pilsoniskā izglītība skolā, kuras veicina pilsoniskās kompetences veidošanos. Lai mērķtiecīgi organizētu pilsoniskajā audzināšanā balstītu pilsoniskās izglītības satura apguvi skolās, ir svarīgi izprast jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās procesu, kas spētu nodrošināt skolas vidē aktualizētu pilsoniskās audzināšanas programmas īstenošanu, tādējādi sekmējot pilsoniskās izglītības apguvi vispārizglītojošajās mācību iestādēs sākumskolas, pamatskolas un vēlāk arī vidusskolas posmā. Pilsoniskai izglītībai, kura īsteno pilsoniskās kompetences veidošanos, ir integrējošs raksturs, tāpēc tās apguve balstās galvenokārt uz starpdisciplināru pieeju. Ņemot vērā pilsoniskās izglītības koncepciju un izstrādājot pilsoniskās izglītības jēdziena saturam atbilstošu pilsoniskās audzināšanas programmu skolās, kura būtu vērsta uz konkrēto skolēnu pilsonisko kompetenču veidošanos, nosakot sasniedzamus rezultātus, pielietojot starpdisciplināru pieeju izglītības satura apgūvē, un apzinoties holistisko sistēmpieeju pilsoniskās audzināšanas īstenošanai pedagogiskajā procesā, tiku sasniegts arī viens no Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas definētiem mērķiem, nodrošinot to, ka Latvija būs plaukstoša aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsts (Latvijas Republikas Saeima, 2010, 10). Būtiski šajā procesā neiedragāt jau esošu izglītības saturu skolās, bet gan to pilnveidot, liekot akcentu uz pilsoniskās audzināšanas nozīmīgumu un jauniešu pilsoniskās atbildības veidošanos.

Teorijas analīze atklāj pilsoniskās kompetences daudzšķautnaino skaidrojumu. Lai izveidotu Latvijas izglītības saturam atbilstošu pilsoniskās kompetences struktūru, promocijas darba autors aplūko vairākas pilsoniskās kompetences skaidrojuma pieejas. Tā, piemēram, Amerikas Savienoto Valstu Merimakas koledžas Demokrātijas centrs (Center for Engaged Democracy, Merrimack College) sadarbībā ar vairākiem vadošiem pētniekiem (L. Brammer, R. Dumlaio, A. Falk, E. Hollander, E. Knutson, J. Poehnert, A. Politano, V. Werner) pētījumā

“Pilsoniskās līdzdalības pamata kompetences” (Core competencies in civic engagement, 2013)

nosauc vairākus pilsoniskās kompetences elementus, pilsonisko kompetenci iedalot:

- pilsoniskās zināšanas par demokrātiju, tās būtību un izpausmēm, par savas valsts politisko sistēmu, par savas valsts kultūru, savu identitāti, izpratne par valsts vēsturi saistība ar mūsdienām, pilsoņa tiesības un pienākumi, cilvēka loma lēmumu pieņemšanā un likumdošanā, izpratne par resursu nepieciešamību sabiedrības ilgtspējas nodrošināšanā, starptautisko aspektu zināšanas;
- prasmes strādāt sadarbībā ar citiem, informācijas apkopošanas, analīzes un prezentēšanas prasmes, prasmes argumentēti aizstāvēt savu viedokli un nostāju, prasme klausīties un ieklausīties pārējos, sociālā taisnīguma aizstāvēšanas prasmes, līderības prasmes;
- pielietošana – kalpot sabiedrības interesēm, rast līdzsvaru starp grupas/sabiedrības interesēm un personīgām interesēm, cilvēka brīvības un cieņas ievērošana, empātija, atvērtība, iecietība, taisnīgums, atbildība, sabiedrības kopējo labumu sekmēšana;
- praktiskā darbība, piedaloties lēmumu pieņemšanas procesos visos valsts politikas līmeņos, iesaistot arī citus cilvēkus lēmumu pieņemšanas procesos, zināšanu, prasmju un vērtību integrācija konkrētajā darbībā, sabiedrības problēmu risināšana ar dažādiem partneriem, kompromiss, pieklājība, savstarpēja cieņa (Brammer et al., 2013, 10).

Līdzīga pieceja pilsoniskās kompetences skaidrojumā un traktējumā ir arī Eiropas Savienības ziņojumā *“Pamata kompetences mūžizglītībā – Eiropas ietvars” (Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework, 2007)*, kur pilsoniskā kompetence tiek definēta kā:

- pamata zināšanas par demokrātiju, taisnīgumu, vienlīdzību, pilsoniskām tiesībām, ietverot zināšanas par mūsdienu notikumiem, kā arī par galvenajiem notikumiem un tendencēm valsts, Eiropas un pasaules vēsturē. Zināšanas par Eiropas galvenajiem mērķiem un vērtībām, kā arī izpratne par dažādību un kultūras identitātēm Eiropā;
- prasmes, kuras saistītas ar spēju efektīvi sadarboties ar citiem. Tās ietver kritisku un radošu domāšanu, un lietišķu līdzdalību sabiedrības vai apkārtnes pasākumos, kā arī lēmumu pieņemšana visos līmeņos, tai skaitā piedaloties vēlēšanās, sākot no vietējā līdz valsts un Eiropas līmenim;
- attieksmes – pilnīga cilvēktiesību un vienlīdzības ievērošana, novērtējums un izpratne par vērtību sistēmu atšķirību dažādās reliģijās vai etniskās grupās. Tas nozīmē gan

piederības izjūtu savai vietai, valstij, Eiropas Savienībai un Eiropai kopumā, un pasaulei, un vēlmi piedalīties demokrātisko lēmumu pieņemšanā visos līmeņos. Tā demonstrē atbildības izjūtu, sapratni un cieņu pret kopīgām vērtībām. Lietišķa līdzdalība ietver arī pilsonisko aktivitāti, sociālo daudzveidību un ilgtspējīgu attīstību, un gatavību cienīt citas vērtības un privāto dzīvi.

Kā atzīst Eiropas Komisija: „pilsoniskā kompetence var sekmēt pilnvērtīgāku iesaistīšanos dzīvē, bet tai ir jābalstās uz noturīgām zināšanām par sociālajām vērtībām, politiskajām koncepcijām un struktūrām, kā arī uz apņemšanos aktīvi un demokrātiski iekļauties sabiedrībā. Taisnīguma, sociālās kohēzijas un aktīva pilsoniskuma veicināšana skolu izglītībā ir viens no galvenajiem mērķiem arī pašreizējā stratēģiskajā sistēmā Eiropas sadarbībai izglītības un mācību jomā, kas būs spēkā līdz 2020. gadam” (European Commission, 2007, 10). Pilsoniskās kompetences interpretācijas ir dažādas, piemēram, Eiropas Komisijas kopīgā pētniecības centra pētnieki (J. Abs, R. Veldhuis) kā pilsoniskās kompetences elementus raksturo:

- zināšanas par politisko un tiesisko sistēmu, par demokrātiju, par galvenajiem notikumiem, tendencēm un izmaiņām savas valsts, Eiropas un pasaules vēsturē, brīvprātīgā darba nozīmi, cilvēka tiesībām un pienākumiem u.c.;
- attieksme kā iecietība un cieņa, kas atvērta pārmaiņām, spēja pielāgoties, rast kompromisu, demokrātiska attieksme, atbildīgums, politiskā pārliecinātība, uzticība un lojalitāte demokrātijas principiem, tiesiskuma, civiltiesību pieņemšana un ievērošana, vides aizsardzība u.c.;
- prasmes piedalīties politiskajās diskusijās, izpratne par aktuāliem politiskiem jautājumiem, spēja aizstāvēt savu pozīciju, interpretēt, kritiski izvērtējot plašsaziņas līdzekļu sniegto informāciju; izmantot savas zināšanas u.c. (Abs, Veldhuis, 2006).

Kritiskā domāšana un praktiskās zināšanas ir ļoti nozīmīgi pilsoniskās kompetences elementi, kā uzsver pedagogs Z. Rubene: „izglītība, audzināšana, kas balstās uzskatā, ka mehāniski pārņemot nereflektētas zināšanas, attīstīsies prāts, var kļūt par masu cilvēka veidotāju. Domāšana, izgudrojumi, svarīgu problēmu risināšana iespējama tikai individuālā, jaunradošā intelektuālā darbībā. Ja mācību procesā netiek vingrinātas spriešanas spējas, netiek rosināta cilvēka pašiniciatīva, bet tikai iegūtas zināšanas, kuras nav izmantojamas praksē, tad izglītība kļūst par līdzekli viendzīgo, neitrālo indivīdu masas izveidei” (Rubene, 2004, 27-28). Līdztekus minētajam zināšanām, attieksmēm un prasmēm, pilsoniskā kompetence ietver arī konkrēto uzvedību, vērtību izpratni un individuālo pašrealizāciju. Pilsonisko kompetenci

raksturo vairāki komponenti, kas atklāj pilsoniskās pozīcijas un tās sociālās aktivitātes un atbildības līmeni, pedagoģe V. Žurova apraksta trīs pilsoniskās kompetences komponentus:

- kognitīvais komponents – pilsoniskās pozīcijas veidošanās, zināšanas par pilsoņu pamattiesībām un pienākumiem, savas valsts vēsturi, prasmes analizēt sociālās problēmas, iemaņas pilsoniskajā aktivitātē;
- motivāciju/vērtību komponents – patriotisma jūtas, emocionālie pārdzīvojumi, pilsoniskās vērtības, cieņa, tolerance, interese par iekšpolitiskiem un ārpolitiskiem procesiem;
- gribas komponents – prasme pildīt savus pilsoņa pienākumus, prasme pielietot savas pilsoņu tiesības, dalība dažādās sociāli nozīmīgās aktivitātēs, vēlēšanās, jauniešu organizācijās, prasme strādāt grupās;
- refleksijas komponents – adekvāts un pozitīvs pašvērtējums, tieksme uz pašaudzināšanu, paškontroles spēja, pašapziņa pilsoniskajā pozīcijā, refleksija par notikumiem valstī un sabiedrībā, individuālās vērtību sistēmas izpratne un regulācija (Журова, 2012, 157).

Izglītības pētniece S. Stokamere raksturo zināšanu, prasmju, pozīcijas un identitātes dimensijas pilsoniskās kompetences koncepcijā, atzīmējot, ka: “pilsonisko kompetenci veido akadēmiskas un pilsoniskās zināšanas, akadēmiskas un pilsoniskās prasmes, pilsoniskās pozīcijas vērtības un attieksme, rīcība, kura izriet no cilvēka identitātes.” (Stokamer, 2013, 114). Savukārt pētnieks F. Audigiers pilsoniskās kompetences skaidrojumā atklāj, ka tā balstās uz izziņas kompetenci, emocionālo kompetenci un sociālo kompetenci, kas izpaužas kā individuālā izvēles brīvība (Audigier, 2000). No F. Audigiers skaidrojuma izriet, ka pilsoniskās kompetences veidošanās atkarīga, tai skaitā, no izziņas procesa. Šajā aspektā jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanā īpaši nozīmīga ir pilsoniskā izglītība. Jauniešu pilsoniskās kompetences sakarā svarīgi veidot un attīstīt tādas prasmes jauniešiem, kuras palīdzētu viņiem būt par pilsoniski aktīviem savas valsts pilsoņiem, piemēram, Eiropas Izglītības sistēmas informācijas tīkla sagatavotajā ziņojumā “*Pilsoniskā izglītība Eiropā*” (*Citizenship Education in Europe, 2012*), ir aprakstītas prasmes, kas ir svarīgas, lai skolēni kļūtu par aktīviem un atbildīgiem pilsoņiem:

- “pilsoniskās prasmes – līdzdalība sabiedrības dzīvē, piemēram, iesaistoties brīvprātīgo darbā; valsts politikas ietekmēšana, balsojot vai iesniedzot iesniegumus;
- sociālās prasmes – prasme sadzīvot un sadarboties ar citiem, konfliktu risināšana;
- komunikācijas prasmes – klausīšanās, izpratne un iesaistīšanas diskusijā;

- starpkulturālās prasmes – starpkultūru dialoga veidošana un kultūras atšķirību novērtēšana” (Eurydice, 2012, 27).

Savukārt izglītības pētnieki (B. Hoskins, C. Villalba, M. Saisana) uzsver, ka: “pilsoniskā kompetence Eiropas pilsoņiem ir nepieciešama Eiropas demokrātijas izdzīvošanai vietējā, nacionālajā un starptautiskā līmenī. Pilsoniskās kompetence sevī ietver vērtības un līdzdalības attieksmi pret cilvēka pamattiesībām, pilsonisko tikumu, kas ir kā paša indivīda atbildība. Lai to īstenotu, ir nepieciešamas zināšanas par demokrātiskiem procesiem, jāpiemīt kritiskai domāšanai un prasmēm iesaistīties lēmuma pieņemšanas procesos” (Hoskins et al., 2011, 10, 21). Piemēram, pedagoģe G. Kotova pilsonisko kompetenci pedagoģiskajā skatījumā raksturo kā: “zināšanu, prasmju, pilsonisko īpašību un praktisko darbību kopumu, kas izpaužas subjekta orientācijā, īstenojot pilsoniskās vērtības” (Котова, 2008, 12). Savukārt izglītības pētnieks G. Himmelmann uzsver: “lai veicinātu aktīvu, sociālu, kooperatīvu un kritisku mācīšanos, pilsoniskās kompetences kontekstā, ir jāveicina skolēnu atbildība, saskatot savu individuālo vietu sabiedrībā un apzinoties savu devumu tai. Tāpēc īpaši svarīgi pilsoniskās izglītības apgūvē sekojošie pilsoniskās kompetences elementi: zināšanas un izpratne par demokrātiju, demokrātisko vērtību un attieksmes kopējā izpratne, kā arī praktisko iemaņu attīstība” (Himmelmann, 2013, 4). Pilsoniskai kompetencei jābalstās uz skolēnu pilsonisko prasmju izkopšanu (Bengtsson, 2015), kas ilgtermiņā veicina skolēna pilsonisko līdzdalību (Hoskins, Villalba, Saisana, 2015) un pilsonisko atbildību (Nigmatov, Yarullin, 2015). Pilsoniskā kompetence ietver sevī noteiktu indivīda uzvedību (Chow, 2012), tāpēc, lai veidotu skolēnu pilsonisko kompetenci pedagoģiskajā procesā, nepieciešams nodrošināt jēgpilnu mācīšanos kontekstā ar sociālās realitātes izaicinājumiem (Tesileanu, 2014) un atbilstošu mikroklimatu klasē, kur skolēni būtu atvērti (Zhang, Torney-Purta, Barber, 2012).

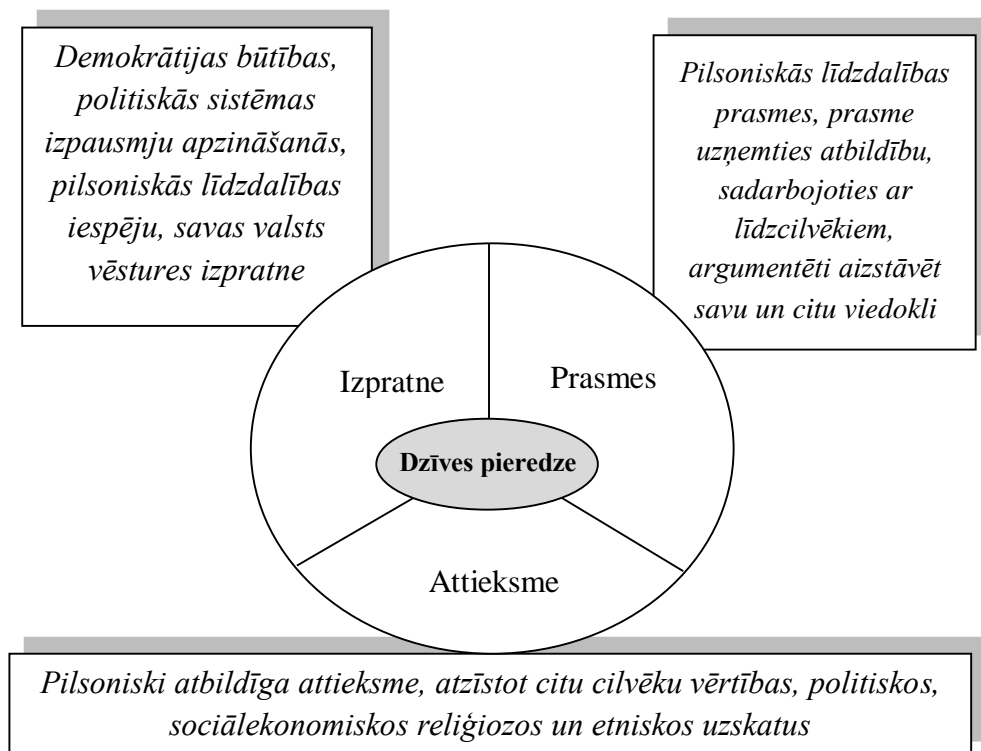
Lielākajā daļā iepriekš analizēto pētnieku darbos dominē nepieciešamība pēc jauniešu pilsonisko prasmju veidošanās un veicināšanas pedagoģiskajā procesā, tādejādi praktiski sagatavojot jauniešus dzīvei sociālajā realitātē.

Jāatzīmē, ka iepriekš analizētajos pilsoniskās kompetences skaidrojumos ir vērojami vairāki kopīgie elementi, kas veido izpratni par pilsoniskās kompetences struktūru. Tie ir šādi:

- zināšanas – galvenokārt par demokrātijas būtību, politisko sistēmu un tās izpausmi visplašākajā kontekstā, par pilsoniskās līdzdalības iespējām un par savas valsts vēsturi, kas ir neatņemama identitātes veidošanas sastāvdaļa;
- prasmes piedalīties lēmuma pieņemšanā un citās pilsoniskās līdzdalības izpausmēs, sadarbojoties ar citiem un argumentēti aizstāvēt savu un citu viedokli;

- pilsoniski atbildīga attieksme, vērtību izpratne, cienot un atzīstot citu cilvēku politiskus, sociālekonomiskus reliģiozus un etniskus uzskatus.

Pamatojoties uz analizētajiem teorētiskiem pētījumiem un atziņām pilsoniskās kompetences raksturojumā, promocijas darba autors pilsonisko kompetenci formulē kā pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmes un indivīda iegūtās dzīves pieredzes savstarpējo sinerģiju, kura nosaka cilvēka turpmāko pilsonisko pozīciju un rīcībspēju. Detalizētāk pilsoniskās kompetences jēdziena skaidrojums grafiski ir atspoguļots 4. attēlā.

4 attēls. **Pilsoniskās kompetences raksturojums**

Jebkurai mūsu dzīves vai dabas procesam ir noteikts rezultāts, līdzvērtīgi arī izglītības un audzināšanas procesam skolās jābūt noteiktam rezultātam. Domājot par promocijas darbā iepriekš aprakstīto aktualitāti un nepieciešamību pēc atbildīgās pilsoniskās pozīcijas veidošanās, kā viens no reāli sasniedzamajiem rezultātiem skolas pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības kontekstā ir jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās. Lai varētu pilnvērtīgi izprast jauniešu pilsoniskās kompetences struktūras elementus, ir nepieciešams pilsoniskās kompetences veidošanās elementus sasaistīt ar pastāvošo izglītības satura apguvi skolās, tādējādi nodrošinot nepārtrauktību un starppriekšmetu saikni jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā.

Balstoties uz veikto teorētisko izpēti par pilsoniskās izglītības un pilsoniskās kompetences saturisko ietvaru un būtību, tiek piedāvāta izglītības saturam atbilstoša jauniešu pilsoniskās kompetences struktūra. Balstoties uz piedāvāto jauniešu pilsoniskās kompetences struktūru, turpmāk var izstrādāt jauniešu pilsoniskās audzināšanas programmu, kuras uz doto brīdi Latvijā nav.

Kā zināšanu komponenta kritēriji jauniešu pilsoniskās kompetences ietvarā tiek izvirzīti:

- demokrātijas būtības izpratne;
- pilsoņa tiesību un pienākumu apzināšanās;
- izpratne par lēmumu pieņemšanas procesu;
- priekšstats par Satversmes nozīmi demokrātiskā sabiedrībā;
- zināšanas par pilsoniskās līdzdalības formām;
- zināšanas par izpildvaras, lēmējvaras un tiesu varas būtību un darbību;
- zināšanas par Eiropas Savienību, NATO un ANO;
- zināšanas par Latvijas valstiskuma vēsturisko attīstību un Latvijas valsts simboliem;
- priekšstats par Latvijas, Eiropas un pasaules kultūras mantojumu;
- aktīvās līdzdalības iespēju skolā, pašvaldībā, valstī, Eiropas Savienībā izpratne.

Kā prasmes komponenta kritērija rādītāji jauniešu pilsoniskās kompetences ietvarā tiek izvirzīti:

- prasme pielietot savas zināšanas, piedaloties dažādos sociāli nozīmīgajos pasākumos un jauniešu organizāciju darbībā;
- prasme piedalīties lēmuma pieņemšanas procesos;
- prasme piedalīties politiskajās diskusijās;
- prasme argumentēti aizstāvēt savu viedokli;
- prasme efektīvi sadarboties ar citiem, strādāt komandā;
- prasme kritiski un analītiski vērtēt informāciju;
- starpkultūru prasmes;
- līderības prasmes.

Kā attieksmes komponenta kritērija rādītāji jauniešu pilsoniskās kompetences ietvarā tiek izvirzīti:

- pilsoniskās līdzdalības nepieciešamības apzināšanās;
- pozitīva un aktīva attieksme pret dzīvi sabiedrībā un demokrātiskām līdzdalības izpausmēm;

- Latvijas tautai nozīmīgu kultūrvēsturisko tradīciju apzināšanās un vērtību pieņemšana;
- patstāvīgs vērtējums par skolas, pašvaldības, valsts un Eiropas Savienības attieksmi pret pilsoņu iniciatīvām;
- spēja atšķirt un formulēt skolas, pašvaldības, valsts un Eiropas Savienības pamatvērtības;
- atvērtība sadarbībai ar citiem;
- atbildība par sevi un citiem;
- toleranta izturēšanās pret dažādām kultūrām, politiskiem uzskatiem, reliģijām, dzimumiem, vecumiem, rasēm, etniskām izcelsmēm un citām sabiedrības grupām;
- pilnīga cilvēktiesību un vienlīdzības ievērošana.

Jāatzīmē, ka daudzveidīgā pilsoniskā kompetence, kā viena no jauniešu savstarpējais saskarsmes procesa sastāvdaļām, var nodrošināt būtisku ieguldījumu personības veidošanā. No psihologa A. Bodaļeva personības veidošanās teorijas izriet, ka: “bez cilvēka savstarpējās saziņas, nododot viens otram savu pieredzi, informāciju, mēģinot kādu padarīt par savu piekritēju, aktīvi izmantojot savu mīmiku, žestus, nav iespējama pilnvērtīga cilvēka kā indivīda un personības attīstība” (Бодалев, 1995, 90). Līdz ar to tādu prasmju apguve kā ieklausīties citu viedokli, argumentēt savu viedokli, efektīvi sadarboties ar citiem, strādāt komandā u.c. sekmē personības veidošanos.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka nevar viennozīmīgi izvirzīt daudzšķautņainās jauniešu pilsoniskās kompetences struktūras detalizētus rādītājus tādos komponentu kritērijos kā, piemēram, “Pilsoniskā attieksme” un “Pilsoniskās prasmes”, jo katram skolēnam tie pēc būtības un izpausmes formas var būt stipri atšķirīgi, tikpat daudzveidīgi kā ikkatra skolēna individualitāte.

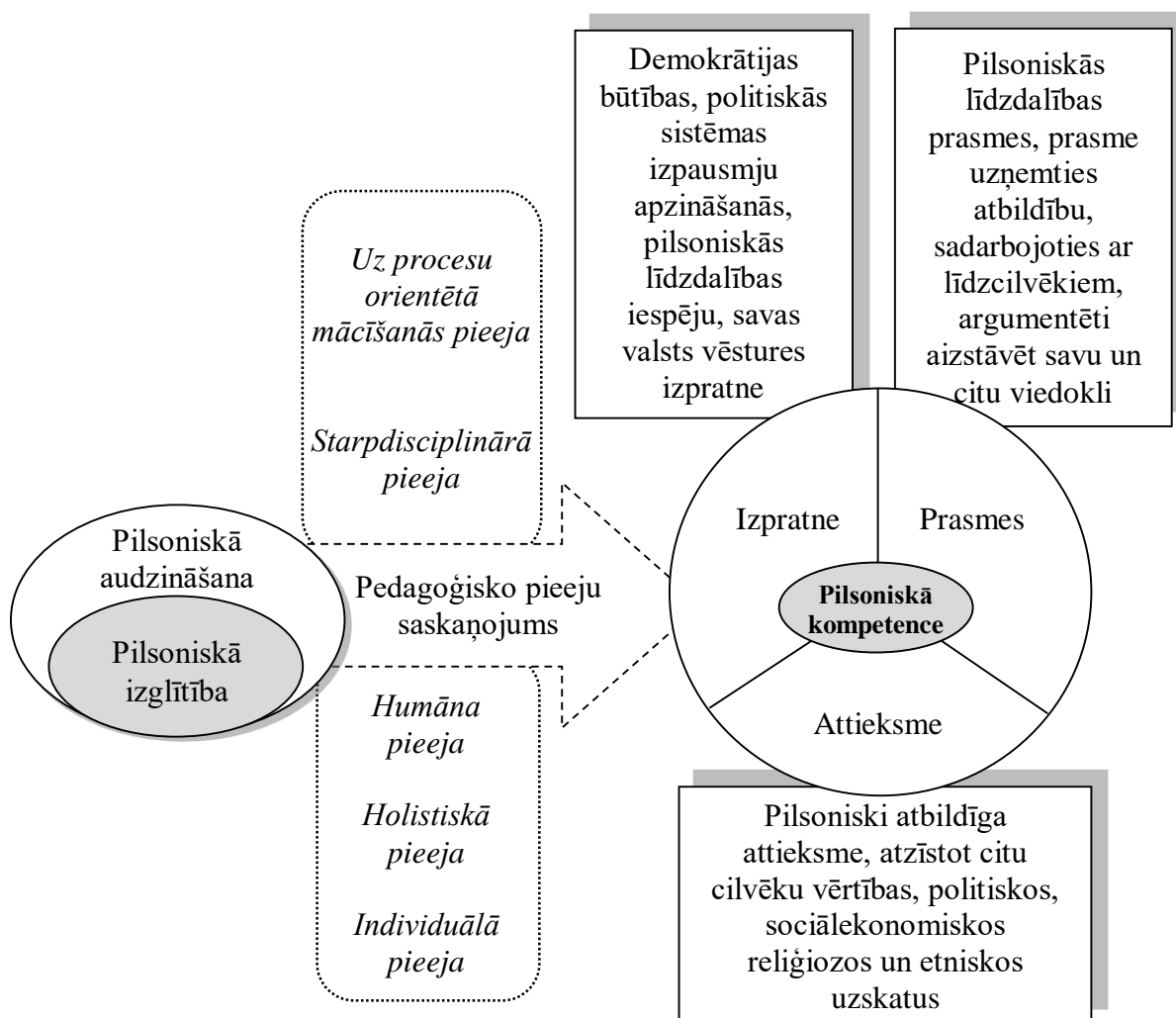
Jauniešu pilsoniskā kompetence veidojas vairāku faktoru savstarpējā mijiedarbībā:

- īstenotā audzināšana ģimenē;
- pilsoniskā audzināšana un pilsoniskā izglītība skolā;
- uzkrātā individuālā pieredze;
- individuālo rakstura īpašību ietekme.

Promocijas darbā ir aplūkotas īstenotās pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības perspektīvas skolā pilsoniskās kompetences veidošanās kontekstā. Jāatzīmē, ka pastāv dažādas pedagoģiskās formas un pieejas, tāpēc tendenciozi noteikt tikai vienu no iespējamām pedagoģiskām pieejām jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanā būtu pārsteidzīgi.

Pedagoģiskā metodoloģija ir dažādu pielietoto principu sistēma, tas ir daudzšķautnains teorētisko un praktisko darbību organizēšanas process. Pedagoģa darbs ir ļoti daudzpusīgs, un katrs pedagoģis pielieto dažādas pedagoģiskās metodes un formas, balstoties uz katra skolēna individualitāti, apzinoties pastāvošās realitātes izaicinājumus un pieprasījumu, ievērojot izglītības satura reglamentējošo likumdošanu, tādējādi izpaužas arī pedagoģa profesionālā meistarība.

Viens no iespējamiem pedagoģiskiem veidiem, kā iespējams īstenot pilsonisko izglītību pilsoniskās audzināšanas ietvarā, lai sekmētu jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos pastāvošā izglītības saturā, ir pielietot uz humānās pedagoģijas principiem balstītu un uz procesu orientētu mācīšanās pieeju, starpdisciplināru un individuālo pieeju, veicinot skolēna holistisko izpratni par pilsoniskās kompetences aktualitāti un nepieciešamību 5. attēls.

5. attēls. Jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās modelis

Skolas uzdevums un pedagogu izaicinājums ir palīdzēt jauniešiem sagatavoties reālajai dzīvei, vairojot nepieciešamās zināšanas, attīstot prasmes un atbildīgu attieksmi pret sevi un apkārtējiem. Kā atzīst savā darbā *“Skolas būtība” (Истина школы)* viens no mūsdienu humānās pedagogijas pārstāvjiem Š. Amonašvili: „Skola veido pasauli, veido mērķtiecīgu, humānu un atbildīgu pilsoni. Skola stiprina sabiedrības garu un veido valsti. Ticība, taisnīgums, mīlestība, humānisms, kultūra un sirdsapziņa ir skolas vērtības, kas izpaužas kā nacionālais gars, nacionālā pašapziņa un nacionālā kultūra. Pašlaik ir svarīgi pārskatīt izglītības saturu atbilstoši garīgi universālām vērtībām, jauniešu zināšanu pasaulei. Programmām jābūt dzīvām ar zināšanu pielietojumu” (Амонашвили, 2008, 1, 32). Humānās pedagogijas pamatprincipos ir atklāt skolēnu, viņa zināšanas, spējas, prasmes. Jebkurš cilvēks piedzimst, lai kļūtu par neatkarīgu un noderīgu cilvēku sev un sabiedrībai (Амонашвили, 1996). Tieši šis arī ir pedagoga uzdevums, palīdzēt skolēnam būt piepildītam, kļūt par cilvēku, kas ir rīcībspējīgs, pilsoniski atbildīgs, kompetents, pārliecināts un aktīvs sabiedrisko norišu veidotājs ar augstu atbildības izjūtu, cilvēks, kurš nav vienaldzīgs pret apkārtējo sociālo vidi. Pedagoģi, apzinoties skolēnu daudzveidīgo attīstības potenciālu kopveselumā, skolēnu individualitātes un unikalitāti, palīdz sagatavoties viņiem jēgpilnai darbībai objektīvā realitātē un ar savu pedagoģisko profesionalitāti sekmē audzēkņu personību attīstību un pilnveidi. Tikpat svarīgi ir mācību procesā veicināt skolēnu pasaules redzējuma holistisko izpratni, kas attīsta skolēnu kritiskās spējas un veicina skolēnu pārliecību. Kā uzsver izglītības pētnieks P. Nandišs, tā ir mācīšanas un mācīšanās procesa abpusēja sadarbība starp skolēnu un pedagogu, kurā īstenojas skolēna pašpilnveidošanās, atzīstot skolēnu vajadzības sociālā kontekstā (Nandish, 2003). Līdz ar to izriet trīs likumsakarīgi jautājumi uz kuriem pedagogam ir jāatrod atbildes: *“kādas pilsoniskās zināšanas, prasmes un attieksme ir nepieciešama, lai skolēns kļūtu par demokrātisku un atbildīgu pilsoni? Kāpēc tas ir nepieciešams? Kā var veidot skolēna pilsoniski atbildīgu rīcību un attieksmi?”* (Hamot, 2003, 125-127). Audzināšanas un izglītības kontekstā viss ir savstarpēji saistīts un pakārtots, tāpēc ļoti svarīgi ir ievērot kopveseluma pieejas principus jau sākumskolā. Pedagoģe D. Lieģeniece izstrādātajā kopveseluma pieejā īpaši akcentē pedagoga nozīmi audzināšanas procesā, uzsverot, ka pieaugušais bērnu iepazīstina ar uzvedības normām un ierobežojumiem un novērtē viņa rīcību, tāpēc bērns jāiedrošina darbībai, brīvību saistot ar atbildību, iepazīstinot ar darbības dabiskām un loģiskām sekām, ir jāpalīdz bērnam apzinīgi attīstīt savu vērtību sistēmu un līdz ar to savu identitāti. D. Lieģeniece atzīst, ka pareizāk būtu audzināšanas paņēmienus izvēlēties nevis standartizēti, bet individualizēti saistībā ar katra bērna īpatnībām, ka arī palīdzēt attīstīt bērnam motivāciju pozitīvi sociāli orientētai rīcībai, lai bagātinātu viņa personību (Lieģeniece, 1999).

Jāatzīst, ka pastāv dažādas pedagoģiskās pieejas pilsoniskās audzināšanas īstenošanai skolās, kas, iespējams, skaidrojams ar daudzpusīgām cilvēka attieksmes veidošanās iespējām, piemēram, līdztekus jau minētai kopveseluma pieejai pedagogs var pielietot arī citas pedagoģiskās pieejas: sistēmas, komplekso, personības vai darbības pieeju. Piemēram, īstenojot kritiskās pedagoģijas pieeju mācību procesā, kā uzsver pedagoģe T. Koķe: „skolēni apzinās varas struktūru un ideoloģiju ietekmi, kas ierobežo viņu dzīvi, kā arī iespējamās demokrātiskās alternatīvas; skolēni iemācās, kā demokrātiski sadarboties ar citiem, lai dibinātu jaunu sociālo kārtību” (Koķe, 1999, 65) vai arī sociālkultūras mācīšanās pieeju, kas ir: “ir aktīvs konstruktīvistisks process, kurā notiek vecās mācīšanās pieredzes sasaiste ar jauno pašnovērtējot, tādējādi nodrošinot jaunu ideju konstruēšanu. Sociālkultūras mācīšanās ir arī saistīta ar dzīves darbības kontekstu (situāciju), kas rosina subjektus sadarboties, lai saskatītu jaunas problēmas, tātad sekmētu jaunas pieredzes gūšanas iespējas” (Tiļļa, 2005, 211).

Neatkarīgi no pedagoga pielietotajām pedagoģiskām pieejām daudzveidīgo metožu izmantošanā, pilsoniskās kompetences veidošanās aspektā, būtiski veicināt audzēkņu praktisko darbību, piemēram, izmantojot problēmsituācijas metodes, kuru priekšrocības, kā atzīst pedagoģe R. Andersone ir vairākas: „visiem skolēniem dotas iespējas aktīvi piedalīties, un skolotājs var novērot, kā norit mācīšanās. Skolēniem parasti patīk situāciju analīze, jo tā palīdz veidot analītiskās un problēmu risināšanas prasmes” (Andersone, 2007, 142). Daudzveidīgo pedagoģisko pieeju palietošanas priekšnosacījums, domājams, ir skolēnu individuālās personības īpašības un konkrētā situācija. Daudz nozīmīgāks priekšnosacījums, attīstot skolēnu pilsonisko kompetenci skolās, ir palīdzēt jauniešiem noticēt, iedvesmot skolēnus un sniegt viņiem nepieciešamo palīdzību, pašam pedagogam kalpojot par zināmu paraugu. Ja paši pedagogi ar savu dzīves piemēru, uzvedību un attieksmi nerādīs skolēniem, kas ir pilsoniski atbildīga rīcība un cik būtiska ir individuālā pilsoniskā pozīcija, tad zudīs jēga pilsoniskai izglītībai vispār, tā kļūs vienkārši nevērta.

Jauniešu pilsoniskās kompetences struktūrā un pilsoniskās kompetences veidošanās procesā skolā ir ļoti svarīga arī starppriekšmetu saikne. Starpdisciplinārā pieejā balstīta izglītības satura apguve viennozīmīgi veicina skolēna holistisko izpratni par pastāvošām likumsakarībām, palīdz skolēnam saskatīt nepieciešamību pēc izzināšanas procesa, sasaistot mācīšanās procesu ar individuālām un sabiedrības vajadzībām. Tajā pašā laikā starpdisciplinārās pieejas nodrošināšana pedagoģiskajā procesā pieprasa arī pedagogu savstarpējo sadarbību, saskatot nepieciešamību pēc starpdisciplinārās pieejas pielietošanas ikdienas darbā. 1986. gadā Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija savā

ziņojumā “*Starpdisciplināritāte vispārējā izglītībā*” (*Interdisciplinarity in General Education*) uzsvēra starpdisciplinārās pieejas nozīmi izglītībā, to pamatojot ar:

- zinātnes, tehnoloģijas un pētniecības straujo attīstību, kas noved pie nepieciešamības pēc integrētā skatījuma izglītības procesā;
- izglītības sistēmai nepieciešams sagatavot cilvēku mūsdienu pasaules realitātei. Pastāvošās cilvēces problēmas un izaicinājumus nevar risināt šaurā kontekstā vienas zinātnes nozares kontekstā, tāpēc ir nepieciešams veicināt savstarpējo sapratni un koordinātu sadarbību. Starpdisciplināritāte ir būtisks nosacījums un līdzeklis izglītībā, lai veicinātu skolēnu kompetenci un nodrošinātu skolas sadarbību ar apkārtējo vidi;
- darba tirgus prasības pieaug, izprotot mūsdienu sabiedrības pieprasījumu pēc augsti kvalificēta darbspēka, nepieciešams veicināt daudzpusīgu izglītības apguves procesu, lai cilvēks būtu kompetents un konkurētspējīgs (UNESCO, 1986, 46-47).

Izglītības pētnieki S. Matisone un M. Frīmane savā starpnozaru pētījumā “*Starpdisciplinārās mācīšanās loģika*” (*The Logic of Interdisciplinary Studies*) pamato starpdisciplinārās pieejas nozīmi skolas mācību programmās, uzsverot starpdisciplinārās pieejas pozitīvus rezultātus no skolēnu perspektīvas:

- uzlabojas skolēnu izpratne par savstarpējo lietu atkarību un mijiedarbību;
- pieaug skolēnu spējas patstāvīgi pieņemt lēmumus, domāt kritiski un radoši, kā arī sintezēt savas zināšanas ārpus mācību priekšmetu disciplīnām;
- uzlabojas spējas identificēt, novērtēt un nodot būtisku informāciju, kas nepieciešama, lai atrisinātu sociālās problēmas;
- tiek veicināta kooperatīvā mācīšanās, labāka attieksme pret sevi, apzinoties sevi kā jēgpilnu sabiedrības locekli;
- pieaug skolēnu motivācija.

Savukārt kā starpdisciplinārās pieejas pozitīvie aspekti no skolotāja perspektīvas tika novēroti:

- uzlabojas attiecības ar skolēniem;
- mācību programmas kļūst elastīgākas un tiek samazināta mācību priekšmetu fragmentācija;
- tiek nodrošināta zināšanu integrācija jaunajā un strauji mainīgajā informācijā, uzlabojot patērētā laika efektivitāti;
- uzlabojas skolotāju savstarpējā koleģialitāte un plašāka izpratne par saiknēm starp dažādām disciplīnām;

- profesionālās kompetences paaugstināšana (Mathison, Freeman, 1997, 19-21).

Starpdisciplinārā pieeja ir ļoti būtiska pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības īstenošanas procesā, attīstot skolēnu pilsonisko kompetenci. Tajā pašā laikā būtiski ievērot uz procesu orientētu mācīšanās pieeju, pieeja jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās un pilsoniskās izglītības īstenošanās aspektā, kur prasmju veidošanās kontekstā rezultāts kļūst otršķirīgs, būtiskāks ir process kā jaunietis apgūst pilsoniskās līdzdalības prasmes. Tikpat būtisks un svarīgs pedagoģisko pieeju komponents, jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā, ir individuālās pieejas pielietošana. Individuālās pieejas nodrošināšana balstās uz patieso un padziļināto cieņu pret skolēnu, apzinoties un izprotot skolēna individuālās attīstības īpašības. Pedagoģis J. Stepanovs, skaidrojot individuālo pieejas būtību, raksturo individuālās pieejas mērķi: “veicināt skolēna pašrealizāciju, pašattīstību, adaptāciju, pašregulāciju un pašaudzināšanu, lai produktīvi mijiedarbotos ar apkārtējo pasauli” (Степанов, 2003, 6).

Nodrošinot mācību priekšmetu savstarpējo saikni, orientējot mācību procesu uz pilsoniskās kompetences attīstību un pilnveidi, pielietojot uz procesu orientētu mācīšanās pieeju, starpdisciplināro pieeju, individuālo pieeju, kā arī sasaistot izglītības saturu ar objektīvo realitāti, var sekmēt skolēnu pilsonisko motivāciju, pilsonisko atbildību un pilsonisko rīcībspēju un pilsonisko līdzdalību, tādējādi veidojot skolēna pilsonisko pozīciju. Tajā pašā laikā nedrīkst aizmirst par individuālās un diferencētās pieejas nepieciešamību, tai skaitā, jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā, pedagoģe I. Maslo darbā “*Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija*” precīzi raksturo individuācijas un diferenciacijas būtību un reizē arī aktualitāti: „mācību individualizācija paredz vienotu izglītības orientāciju, lai arī pieeja šiem orientieriem notiek pa dažādiem individuāliem ceļiem. Individualizācija ietver sevī pasākumus, kas realizē individuālo pieeju audzēkņiem un nosaka skolas procesa pedagoģiskā procesa individualizācijas un diferenciacijas tehnoloģiju būtību, bet diferenciacija aptver visus organizatoriskos un didaktiskos pasākumus, kas realizē dažādu pieeju audzēkņiem skolas pedagoģiskajā procesā.” (Maslo, 1995, 60, 69). Arī pedagoģe A. Līdaka uzsver, ka „izvēloties pedagoģiskās metodes, nav jākopē ieteikumi, kurus kāds dod. Daudz svarīgāk ir ielūkoties katrā bērna individuāli, lai sekmētu tieši viņam svarīgāko vērtību apzināšanos, izpratni un pieņemšanu par savējām” (Līdaka, 2007, 59), tādējādi iezīmējās pedagoga profesionālās meistarības un individuālās pozīcijas nozīmīgums pedagoģiskajā procesā. Var pievienoties arī pedagoga I. Beļicka paustajam, ka „...zināšanu apguvi ir vieglāk un arī vienkāršāk nodrošināt nekā sekmēt vērtīborientāciju izkopsānu, nemaz nerunājot par to maiņu”. (Beļickis, 2000, 239). Zināšanu apguve, protams, nevar un nedrīkst būt vienīgais komponents jauniešu pilsoniskās

kompetences veidošanās aspektā, daudz svarīgāks faktors ir tieši attieksmes veidošanās pedagoģiskajā procesā.

Rezumējot promocijas darba 1.1. nodaļā (Pilsoniskās pozīcijas veidošanās audzināšanas procesā) atklāto pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās izglītības nozīmi jauniešu pilsoniskās pozīcijas un jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanā, var izvirzīt sekojošus secinājumus:

1. Jauniešu pilsoniskā pozīcija, kuru kā attieksmes veidojošu komponentu nosaka pilsoniskā audzināšana, ir indivīda attiecības ar sabiedrību, kas izpaužas kā jaunieša pienākumi pret valsti, apzinīga un atbildīgā attieksme pret cilvēkiem un savu valsti. Savukārt pilsoniskā audzināšana balstās uz noteiktu vērtību izkopšanu, jauniešu dzīves vērtību un attieksmes veidošanos.
2. Ir ļoti svarīgi daudzveidīgā pedagoģiskajā procesā nodrošināt iespēju skolēniem uzņemties pilsonisko atbildību praktiskās darbības aspektā, sniedzot skolēniem visa veida nepieciešamo atbalstu. Jo tieši ar skolēnu pilsoniski atbildīgās darbības un rīcības starpniecību gan tiešā mācību procesā, gan ārpus stundu aktivitātēs var mērķtiecīgi un efektīvi sekmēt pilsoniskās pozīcijas veidošanos. Skolēna pilsoniskā atbildība atspoguļojas konkrētajā uzvedības modelī, tādējādi apmierinot arī paša skolēna sociālās un emocionālās vajadzības.
3. Jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās izriet no, tai skaitā, īstenotās pilsoniskās izglītības, proti, pilsoniskās izglītība veido jauniešu pilsonisko kompetenci. Pilsoniskā izglītība ir uz pilsoniskās kompetences veidošanos orientēts skolēna izziņas process un reizē arī noteikts rezultāts, veidojot skolēna zināšanas par demokrātijas pamatvērtībām, savas valsts vēsturi un kultūras tradīcijām, veicinot skolēna prasmes uzņemties atbildību par sevi un apkārtējiem. Pilsoniskā izglītība mērķtiecīgi veido un ietekmē jauniešu rīcībspēju būt par pilsoniski aktīvu un atbildīgu sabiedrības locekli.
4. Pilsoniskās izglītības koncepcija atklāj nepieciešamību mācību procesā bagātināt ne tikai skolēnu zināšanas, bet arī sekmēt pilsonisko prasmju un attieksmes veidošanos, sagatavojot skolēnus pastāvošai objektīvai dzīves realitātei, atzīstot līdzcilvēku vajadzības un vērtības, apzinoties savu iespējamo ieguldījumu sabiedrības un savas valsts attīstībā, kā arī meklējot veidus, kā uzlabot savas dzīves kvalitāti ilgtermiņā. Pilsoniskā izglītības īstenošana skolās spēj sniegt skolēniem pamatotu pārliecību par savām spējām rīkoties atbildīgi saskaņā ar aktīvu pilsonisko pozīciju.

5. Jauniešu pilsoniskās kompetence izriet no pilsoniskās audzināšanas daudzšķautņainās īstenošanas, kura ir balstīta uz demokrātisko vērtību izpratni, sekmējot skolēnu pilsonisko atbildību, rīcībspēju un aktīvu pilsonisko līdzdalību. Pamatojoties uz analizētājiem teorētiskiem pētījumiem un atziņām pilsoniskās kompetences raksturojumā, promocijas darba autors pilsonisko kompetenci formulē kā pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmes un indivīda iegūtās dzīves pieredzes savstarpējo sinerģiju, kura nosaka cilvēka turpmāko pilsonisko pozīciju un rīcībspēju.

1.2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana

Globalizācijas kontekstā pilsoniskai līdzdalībai un cilvēku pilsoniskai rīcībai ir izšķiroša nozīme, demokrātijas un demokrātisko vērtību saglabāšanā (John, 2003), turklāt pilsoniskā līdzdalība ir veids, kā var pārvarēt kopīgiem spēkiem pastāvošus globālus izaicinājumus (Koritz, 2009), tai skaitā, risināt vides aizsardzības jautājumus (Smith, Pangsapa, 2008), tādējādi vairojot sociālo kapitālu (Habermann et al., 2014). Jāatzīmē, ka pilsoniskā līdzdalība var izpausties arī tikai formālā veidā, kad valsts šķietami rada apstākļus, ka iedzīvotājiem ir iespējas piedalīties savas valsts attīstībā (Glackina, Dionisio, 2016).

Pilsoniskā līdzdalība kā pilsoņu iesaistīšanas forma valsts pārvaldē tika izkopta vēl antīkajā pasaulē un cauri gadsimtiem līdz mūsdienām piedzīvoja gan kāpumus, gan kritumus. Pilsoniskās līdzdalības (tiešās demokrātijas apstākļos) pirmsākumi ir meklējami Senajā Grieķijā, kur tā, iespējams, bija drīzāk nepieciešamība un tautas tālākās attīstības priekšnosacījums. Sākotnēji Senajā Grieķijā (gluži kā Mezopotāmijā un Ēģiptē) valdnieks apvienoja sevī laicīgo un garīgo varu, valdniekam piederēja absolūtā un neierobežota vara pār saviem pavalstniekiem. Pilsoniskās līdzdalības nepieciešamība tika aktualizēta, kad sāka veidoties polisa jeb pilsētvalsts Atēnas, kur arī parādījās tiešā demokrātija. Pamats tiešās demokrātijas pakāpeniskai attīstībai bija salīdzinoši etniski noslēgta, skaitliski neliela vide un citu cilšu militāro spēku neiejaukšanās polišu dzīvē. Agrīnās demokrātijas nepieciešamību radīja arī pastāvošā sociālā nevienlīdzība, kas tikai pastiprina tēzi, ka tautu vairākums var un spēj panākt lielāku politisko varu, ja vien ir pilsoniski aktīvi. Aplūkojot pilsonisko līdzdalību atbilstoši tā laika sociālam skatījumam, pilsoņu līdzdalība nodrošināja drošību un tiesību atzīšanu. Kaut gan tajā pašā laikā jau antīkajā pasaulē iezīmējās trauslā robežšķirtne starp demokrātijas galējību un zināmu visatļautību, anarhiju un absolūto monarhiju kā glābiņu no izraisītās anarhijas. Savukārt romiešu izpratne par pilsoni, tās diferenciācija un priekšstati par demokrātiju bija nedaudz citādāki nekā grieķiem, jo būtiskākais priekšnoteikums bija demokrātijas praktiskais piensums un lietderīgums – romiešu galvenais uzdevums bija

ziedoties nācijas vārdā un sekmēt savas valsts izaugsmi (Cubberley, 2004). Romieši pretstatā grieķiem radīja strukturētu un konsekventu demokrātiju, kur svarīgus lēmumus pieņēma profesionālie ierēdņi, nevis ļaužu pūlis kā Grieķijā. Senie grieķi radīja, un senie romieši pilnveidoja pilsoņa iespējas piedalīties valsts pārvaldē atbilstoši tā laika paražām un normām. Tomēr ar laiku, valdniekiem zaudējot ieinteresētību par pilsoņiem un izglītību, domājot galvenokārt par pieaugušo politisko varu, kas koncentrējās viena cilvēka rokās, sabiedrība arvien vairāk kļuva nošķirtāka no valsts. Tika pazaudēta cilvēku piederības izjūta etnosam, pazuda kopīgā ideoloģija, sākās sabiedrības noslāņošana, izglītības pagrimums, kas likumsakarīgi noveda tautu līdz Rietumromas impērijas sabrukumam. Arī turpmākajos cilvēces vēstures posmos jebkuram valdniekam tomēr bija jārēķinās ar zināmu sabiedrības daļu, tāpēc pilsoniskās līdzdalības kā atsevišķo iedzīvotāju (pārsvarā titulētie muižnieki un augstmaņi) iesaistīšana valsts pārvaldē pastāvēja, tika veidotas kārtu sapulces, piemēram, Islandes altings (930. gadā), parlaments Anglijā (1265. gadā) vai Ģenerālštati Francijā (1302. gadā), tādējādi iezīmējot centralizācijas tendences Eiropas valstīs attīstītajos viduslaikos. Būtiskākās izmaiņas pilsoniskās līdzdalības kontekstā Eiropa piedzīvoja jaunajos laikos, kad notika principiālās izmaiņas sabiedrībā, kurus iespaidoja jauno atklājumu, renesanses, humānisma, reformācijas un apgaismības procesi. Rezultātā mainījās cilvēku domāšana un attieksme no teocentriska (cilvēka likteni izlemj Dievs) uz antropocentrisko (cilvēks pats spēj noteikt savu likteni) pasaules skatījumu, kur pamatā valdīja apgaismības ideālistisks uzskats par apziņas, prāta noteicošo lomu cilvēka dzīvē un humānisma ideāls, ka cilvēks vērtība, skaists un harmoniski attīstīts, kuram piemīt liels gara spēks, gribas brīvība, radošo spēju neierobežotība (Horkheimer, Adorno, 1969).

Savukārt mūsdienās viens no veidiem kā izpaužas sabiedrības attiecības ar strauji mainīgo pasauli vai indivīda attiecības ar apkārtējo sabiedrību ir pilsoniskā līdzdalība, kas ir viens no priekšnosacījumiem pilsoniskās sabiedrības veidošanai. Viens no 21. gadsimta izaicinājumiem, kā to formulē Pasaules ekonomiskais forums, lai sekmētu kopienu un līdz ar to valstu sekmīgu attīstību, tiek atzīta pilsoniskās sabiedrības veicināšana (World Economic Forum, 2013). Tomēr jāatzīmē, ka pilsoniskā sabiedrība nebūt nenozīmē tikai konkrētās sabiedrības vairākuma vēlmes un vajadzības, kā tas nereti tiek izprasts tradicionāli demokrātiskā vidē, pilsoniskās sabiedrības pamatā jābūt vispirms pilsoniskai brīvībai un kopīgo interešu saskaņotībai, kā savā darbā *“Par brīvību” (On Liberty)* uzver britu filozofs un politikas teorētiķis Dž. S. Mills: „Istenojot vairākuma gribu tiek apspiesta pārējā sabiedrības daļa, vairākums nebūt nenozīmē demokrātiju, tas drīzāk ir „vairākuma tirānija” un ļaunprātīgas politiskas spekulācijas pret kuriem jābūt piesardzīgiem” (Mill, 1869, 4). Demokrātijas būtība balstās uz visaptverošu

iedzīvotāju interešu saskaņotību, respektējot pastāvošo daudzšķautņaino dažādību un atzīstot cilvēku par vērtību. Demokrātijas izpratne un tās īstenošana laika gaitā ir vairākkārt mainījusies – no demokrātijas kā ierobežotās politiskās līdzdalības Senajā Grieķijā līdz demokrātijai kā individuālai brīvībai un tiesībām mūsdienās. Pilsoniskā sabiedrība ir viens no nozīmīgākajiem modernās demokrātijas priekšnosacījumiem un tikai demokrātiskā vidē var veidoties pilsoniskā sabiedrība. Ar pilsonisko sabiedrību nereti tiek izprasta iedzīvotāju iesaiste politiskajos procesos, izmantojot galvenokārt nevalstisko organizāciju sniegtās priekšrocības. Tomēr šāds skaidrojums neatspoguļo pilsoniskās sabiedrības daudzšķautņaino būtību un nozīmi. Jāatzīmē, ka pilsoniskās sabiedrības jēdzienam, kuru sāka formulēt tikai 20. gadsimta 90. gados, nav vienota skaidrojuma. Tomēr, balstoties uz politoloģes Dž. Meltzeres darbu *“Pilsoniskās sabiedrības un pilsoņu līdzdalības mikropolitika” (The micropolitics of Civil Society and Citizen Participation)*, var raksturot divas pieejas, skaidrojot pilsoniskās sabiedrības jēdziena konceptuālo ietvaru:

- 1) “telpiskā pieeja – pilsoniskā sabiedrība tiek uztverta kā sociālā vide, kur pastāv attiecības starp valsti un indivīdiem, veidojot daudzveidīgas ideoloģiskās kustības, brīvprātīgo organizācijas un privātu uzņēmējdarbību, lai sasniegtu kādus noteiktus mērķus sasniegšanai;
- 2) normatīvā pieeja – pilsoniskā sabiedrība ir pašas sabiedrības pieprasījums, jo tā rada sociālo kapitālu (sabiedrisko labumu), pilsoniskā sabiedrība paplašina, veicina un nodrošina pilsonisko līdzdalību un demokrātiju” (Meltzer, 2000, 11-15).

Pasaules ekonomiskais forums savā ikgadējā pārskatā *“Pilsoniskās sabiedrības nozīme nākotnē” (The Future Role of Civil Society, 2013)* uzsver, ka tieši pilsoniskā sabiedrība ir valsts izaugsmes sociālais kapitāls, bet aktīva un atbildīga pilsoniskā līdzdalība ir priekšnosacījums pilsoniskai sabiedrībai. Savukārt mūsdienu pilsonisko sabiedrību pasaules ekonomiskais forums raksturo kā:

- 1) “dinamisku – globalizācijas tendences, tehnoloģijas, ģeopolitiskā vide, tirgus prasības;
- 2) daudzveidīgu – sociālie tīklojumi visā pasaulē;
- 3) ietekmīgu – pilsoniskā līdzdalība ir kļuvusi par neatņemama valsts politikas veidošanas sastāvdaļu un priekšnosacījumu;
- 4) selektīvi ierobežotu – tiek radīti formālie un neformālie šķēršļi cilvēku politiskai, sociālai un ekonomiskai līdzdalībai, ierobežojot godīgu un vienlīdzīgu principu ekonomiskā attīstībā, dzimumu līdztiesībā un cilvēktiesībās;

- 5) sadrumstalotu – sarežģītās ekosistēmas ietvaros katram sektoram (valdība, uzņēmēji, sabiedrība) pārsvarā dominē ļoti dažādas vajadzības, kuras atspoguļojas daudzveidīgās kategorijās, jomās un nozarēs” (World Economic Forum, 2013, 6-7).

Pilsoniskai sabiedrībai ir būtiska ietekme, tas ir nozīmīgs līdzeklis, lai veicinātu efektīvāku valsts pārvaldi, piemēram, sekmētu pārredzamību, atvērtību, atsaucību un atbildīgumu. Pilsoniskā sabiedrība vistiešākajā veido sociālo kapitālu un ļauj iedzīvotājiem identificēt un formulēt kopīgas vērtības, uzskatus un pilsoniskās normas, nosakot skaidru robežu starp pieņemamo un nepieņemamo. Pilsoniskā sabiedrība, kā savā ziņojumā *“Organizāciju nozīme pilsoniskās sabiedrības pārvaldībā” (Role of Civil Society Organizations in Governance, 2004)* uzsver sabiedrības politikas pētniece A. Gausa-Paša, spēj mobilizēt cilvēkus, tos vienot, lai, piemēram, uzlabotu sabiedrības labklājību (Ghaus-Pasha, 2004), turklāt pilsoniskā sabiedrība vistiešākajā veidā nodrošina un uzlabo cilvēka dzīves kvalitāti. Pasaules Veselības organizācija atzīmē, ka pilsoniskā sabiedrība ir ļoti svarīga un nepieciešama, lai nodrošinātu iedzīvotāju intereses un dzīves kvalitāti, dzīvojot strauju sociālo, ekonomisko un politisko pārmaiņu laikā (World Health Organization, 2002). Tieši no pilsoniskās sabiedrības attīstības ir atkarīga gan pilsoņu spēja realizēt savas vērtības un intereses, gan demokrātijas kvalitāte un valsts labklājība. Pilsoniskās sabiedrības sekmīgās pastāvēšanas un attīstības pamatā ir zinoši un rīcībspējīgi cilvēki, kuri spēj vienoties kopīgo izaicinājumu pārvarēšanai, apvienojot savus pieejamus resursus, tāpēc īpašu nozīmi pilsoniskās sabiedrības veicināšanā iegūst pilsoniskā līdzdalība. Kā uzsver Pasaules Ekonomiskais forums, pilsoniskā sabiedrība ir valsts izaugsmes sociālais kapitāls, bet aktīva un atbildīga pilsoniskā līdzdalība ir priekšnosacījums pilsoniskai sabiedrībai (World Economic Forum, 2013). Līdztekus pilsoniskai līdzdalībai Pasaules Ekonomiskais forums atzīmē, ka arī nevalstisko organizāciju darbības nodrošinājums un cilvēku iesaistīšanās tajās ir viens no pilsoniskās sabiedrības veicināšanas nosacījumiem. ASV Starptautiskās attīstības aģentūras (*United States Agency for International Development*) publicētajā pētījumā *“Pilsoniskās sabiedrības ilgtspējas indekss 2014” (The 2014 CSO Sustainability Index)* atzīts, ka: “nevalstiskajām organizācijām pietrūkst stratēģiskās darbības plāna, jo organizācijas strādā no projekta līdz projektam un pieejamam finansējumam ir tendence sarūkt, turklāt pastāvošā birokrātiskā iekārta neveicina nevalstisko organizāciju produktīvu darbību” (United States Agency for International Development, 2014, 130-131). Nevalstiskās organizācijas ir viens no veidiem kā pilsoņi, tai skaitā, jaunieši var ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību pašrealizēt sevi. Cilvēkam ir jābūt sagatavotam līdzdalībai politiskajos un sociālekonomiskajos procesos, lai gan pastāvošā vide bieži vien nerada tam labvēlīgus apstākļus.

1.2.1. Pilsoniskās līdzdalības jēdziena raksturojums

Pilsoniskās līdzdalības jēdzienam ir vairāki skaidrojumi un daudzveidīga interpretācija, piemēram, politikas pētnieks Dž. Hauptmans savā pilsoniskās līdzdalības teorijā uzsver cilvēka līdzatbildības, brīvprātības, apziņas un vērtības sistēmas faktorus, raksturojot, ka pilsoniskā līdzdalība paredz:

- “iedzīvotāju kopīgu līdzatbildību par savas darbības rezultātiem un sekām;
- brīvprātīgi nevardarbīgus principus;
- cilvēka spēju apzināties savu nozīmi;
- pilsoniskās līdzdalības izpausmes noteiktā vērtību sistēmā, balstoties uz savstarpējās iecietības principiem” (Hauptmann, 2005, 7).

Amerikas Savienoto Valstu psiholoģijas asociācija (*American Psychological Association*), izmantojot psihologa M. Karpini piedāvāto definējumu, pilsonisko līdzdalību traktē kā individuālās un kolektīvās darbības, kuru mērķis ir identificēt un risināt jautājumus, kuri attiecas uz visu sabiedrību (Zukin et al, 2006). Sabiedrības locekļiem un dažādām sociālām grupām, kopīgi risinot pastāvošās sabiedrības problēmas un izaicinājumus, ir daudz plašākas iespējas uzlabot savas dzīves kvalitāti, stiprināt demokrātijas un pilsoniskās sabiedrības vērtības, kā arī veicināt savu nacionālo pašapziņu.

Vācijas starptautiskās izglītības pētniecības institūta (*Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung*) pētnieki (J. Abs, R. Veldhuis) pilsonisko līdzdalību skaidro, izmantojot četras šī jēdziena dimensijas:

- “politiskā līdzdalība – iedzīvotāji ir neatņemamā daļa no lēmuma pieņemšanas procesa dažādos līmeņos, uzsverot pilsoņa tiesības un pienākumus demokrātijas apstākļos;
- sociālā līdzdalība – cilvēku savstarpējās attiecības, kas sniedz ieguldījumu sabiedrībai kopumā. Sociālā līdzdalība sevī ietver nepieciešamību pēc indivīda lojalitātes un solidaritātes;
- kultūras līdzdalība – pilsoņi tiek iesaistīti sabiedriskajās norisēs, viņi ir izglītoti un viņiem veidojās normas un vērtības, ar kurām viņi dalās ar citiem. Iedzīvotājiem veidojas apziņa par kopīgu kultūras mantojumu, attīstot pašu identitāti un darbību daudzkulturālajā sabiedrībā;
- ekonomiskā līdzdalība – iedzīvotāji ir arī darba ņēmēji un darba devēji, kas ir neatņemamā darba tirgus un ekonomikas sastāvdaļa” (Abs, Veldhuis, 2006, 6-7).

Pilsoniskās līdzdalības pamatā ir iedzīvotāju daudzpusīga sadarbība ar valsts pārvaldes institūcijām un iesaistīšanās lēmumu pieņemšanas procesos dažādos līmeņus, lai panāktu savas dzīves kvalitātes uzlabošanu. Kā uzsver Pasaules veselības organizācija: “dzīves kvalitātes jēdziens ir ļoti plašs, galvenokārt tas sevī ietver sabiedrības indivīda uztveri par savu dzīves pozīciju kultūras un vērtību sistēmas kontekstā, kurā viņš dzīvo un sasita ar to sevi un savu dzīvi” (World Health Organization, 1997, 1), pilsoniskā līdzdalība šajā gadījumā ir iespēja, lai sekmētu savas dzīves kvalitātes uzlabošanu. Savukārt izglītības pētniece E. Amna atzīmē, ka parasti pilsoniskās līdzdalības uzmanības lokā ir vairāki savstarpēji saistīti komponenti: “cilvēka uzvedība, vērtības, pārlicība, attieksme, jūtas, zināšanas un prasmes, kuras saistītas ar apstākļiem ārpus cilvēka tiešās vides – ģimene un draugi” (Amná, 2012, 613). Pilsonisko līdzdalību var aplūkot un analizēt arī no politikas teorijas perspektīvas kā rīcību, kas: “var apmierināt cilvēka vajadzības, balstoties uz cēloņsakarībām – politiskais aspekts, vajadzībām – sociālais aspekts, tiesībām – nodarbinātības un ekonomiskais aspekts, morāles – empātijas un tolerances aspekts” (Berger, 2009, 341-343), uzsver politologs B. Bergers. Pasaules Banka skaidro pilsonisko līdzdalību kā instrumentu, lai ietekmētu lēmuma pieņemšanas procesus – privātā un sabiedriskā sektora savstarpējā mijiedarbība tiešā un netiešā veidā starp iedzīvotājiem, sabiedriskajām, komerciālajām organizācijām un valdību (World Bank, 2013). Jebkurai cilvēka rīcībai jābūt mērķtiecīgai un iekšēji pamatotai, savukārt cilvēka noteiktā rīcība izriet, tai skaitā, arī no dzīves laikā iegūtās pieredzes un zināšanām. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (Organisation for Economic Cooperation and Development), balstoties uz politikas zinātnieka D. Kempbela veikto pētījumu “*Kāda ir izglītības ietekme uz pilsonisko un sociālo līdzdalību?*” (*What is education’s impact on civic and social engagement? 2011*), pilsonisko līdzdalību interpretē kā motivētu indivīda darbību, kuras mērķis ir ietekmēt sabiedrisko kārtību, balstoties uz zināšanām par demokrātijas būtību, uzticoties valsts institūcijām, cilvēkiem, tādējādi paplašinot pilsoņu brīvību, pilsonisko līdzdalību iedalot šādās dimensijās:

- “politiskā iesaiste (darbība, kuras mērķis ir ietekmēt sabiedrisko kārtību);
- pilsoniskā iesaiste (publiski enerģiskas darbības, kas nav galvenokārt motivētas ar vēlmi ietekmēt sabiedrisko kārtību);
- vēlētāju aktivitāte (dalība organizētajās vēlēšanās lokālā, nacionālā un starptautiskā aspektā);
- savstarpēja uzticēšanās (uzticēšanās citiem cilvēkiem);

- institucionālā uzticība (uzticēšanās valsts institūcijām, piemēram, valdībai, politiskām partijām utt.);
- iecietība (vēlme paplašināt pilsoņu brīvību dažādām sociālām grupām) un politiskās zināšanas – zināšanas par demokrātiskām institūcijām, procesiem u.tml.” (Campbel, 2006, 29-31).

Pilsoniskā līdzdalība, kas ir cieši saistīta ar cilvēka izpratni par savu individuālo nozīmi valsts attīstībā (Flanagan, Wray-Lake, 2011), balstās uz iedzīvotāju pašiniciatīvu, kura izriet no pastāvošās sociālās realitātes, lai demokrātiskā veidā risinātu sabiedrībai nozīmīgas problēmas (United Nations, 2007), stiprinātu sabiedrības kapacitāti (Sun, Anderson, 2012) un uzlabotu valsts sociālekonomisko situāciju (Dodda et al., 2015). Pilsoniskā līdzdalība sevī ietver noteiktus sadarbības pamatprincipus, kuri balstās uz tiesiskām un vienlīdzīgām iespējām, tolerantu pieeju un cieņpilnu attieksmi, pilsoniskā līdzdalība no politikas teorijas viedokļa ir viena no attiecību formām starp valsts iedzīvotājiem un valsts pārvaldes institūcijām. Brīvprātīgo organizācijas Nacionālās padomes (National Council for Voluntary Organisations) un Brīvprātīgo izpētes institūta (Institute for Volunteering Research) pētnieki (E. Brodie, T. Hughes, V. Jochum, S. Miller, N. Ockenden, D. Warburton), veiktā pētījuma „*Ceļā uz līdzdalību: kas rada un uztur aktīvu pilsonību?*” (*Pathways through participation: What creates and sustains active citizenship?*) ietvaros, pilsonisko līdzdalību iedala trīs elementos: “sociālā līdzdalība (individuālā vai grupas iesaistīšanās kādas sabiedrības problēmas risināšanā); sabiedrības līdzdalība (personu iesaistīšanās dažādu institūciju, organizāciju darbībā demokrātiskā ceļā) un individuālā līdzdalība, kas aptver indivīda izvēli un rīcību uz dzīvi labākā sabiedrībā” (Brodie et al., 2011, 15), turklāt pētnieki noteica pilsoniskās līdzdalības ietekmējošus savstarpēji saistītus faktoros, kuri darbojās vairākos līmeņos:

- “individuālais faktors – motivācija, personība, identitāte, resursi. Indivīds ir līdzdalības centrā, tā ir viņa izvēle, līdzdalība ir integrēta un sakņojās ikdienas dzīvē, cilvēks piedalās savas apkārtnes veidošanā;
- attiecības un sociālie tīkli – indivīda ģimene, draugi, kaimiņi, kolēģi un plašāki sociālie tīkli. Indivīda līdzdalība var noteikt citu cilvēku nākotni, indivīds rīkojās mijiedarbībā ar pārējiem sabiedrības pārstāvjiem;
- grupas un organizācijas, ar kuriem cilvēki iesaistās un piedalās;
- vietējā vide un vieta (t.sk., politiskais, kultūras un nacionālais konteksts);
- plašāka sabiedrība un globālā ietekme” (Brodie et al., 2011, 35-36).

No veiktā pētījuma izriet, ka pilsoniskā līdzdalība ir individuālā vai grupas iesaistīšanās dažādu institūciju, organizāciju darbībā kādas sabiedrības problēmas risināšanā demokrātiskā ceļā, kas aptver indivīda izvēli un rīcību uz dzīvi labākā sabiedrībā. Pilsonisko līdzdalību zināmā mērā raksturo indivīda attiecības ar apkārtējo sociālo vidi, lai rezultātā uzlabot savas, vispirms, vietējās sabiedrības dzīvi. Kā atzīmē Čikāgas Universitātes pētnieki (R. Chaskin, P. Brown, S. Venkatesh, A. Vidal), pilsoniskā līdzdalība risina sabiedrības pastāvošās kopīgās problēmas, mijiedarbojoties cilvēka kapitālam, organizatoriskiem resursiem un sociālam kapitālam, tādējādi vairojot sabiedrības labklājību (Chaskin et al, 2001). Kā atzīmē pilsoniskās līdzdalības pētnieks B. Bergers: “pilsoniskā līdzdalība sevī ietver arī indivīda morāles jautājumus, jo cilvēku rīcība nevar būt atrauta no cilvēka dzīves principiem un tikumiem.” (Berger, 2011, 43).

Jāatzīmē, ka pilsoniskā līdzdalība un līdzatbildība ir arī uzsvērtā Latvijas Republikas Satversmes preambulā: „ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu” (Latvijas Republikas Saeima, 2014). Pilsoniskā līdzdalība tiek definēta kā viens no Latvijas valsts attīstības priekšnosacījumiem Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam, kur ir minēts: „lai maksimāli izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, pieņemtu kvalitatīvākus lēmumus un atvieglotu to ieviešanu, politikas veidošanā maksimāli jāiesaista sabiedrība. Lai to izdarītu, jārada reālas līdzdalības iespējas, kā arī jāparedz motivācijas mehānismi, kas mudinātu šīs iespējas izmantot, piemēram, sociālās atzinības sistēmas, administratīvi atvieglojumi vai gluži vienkārši uzskatāmi pierādījumi, ka līdzdalības rezultāti tiek reāli ieviesti. Lai padarītu sabiedriskās līdzdalības procesu pēc iespējas konstruktīvāku un efektīvāku, jāstiprina Latvijas iedzīvotāju spējas un prasmes līdzdarboties sabiedriskajos procesos, īstenojot pilsoniskās izglītības programmas gan vispārējās izglītības ietvaros, gan ārpus tās – semināru, lekciju un kursu formā” (Latvijas Republikas Saeima, 2010, 85). Pilsoniskās līdzdalības jēdziens plaši ir interpretēts arī Latvijas Republikas politikas plānošanas dokumentos: Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012. – 2018. gadam, Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam un Latvijas Nacionālās attīstības plāns 2014. – 2020. gadam, tomēr vienotas pieejas un redzējuma par pilsoniskās līdzdalības būtību un attīstības perspektīvām atbilstoši Latvijas kultūrapstākļiem un sociālekonomiskai videi nav. Iepriekšminētie politikas plānošanas dokumenti, skaidrojot pilsonisko līdzdalību, nonāk savstarpējās pretrunās, kas zināmā mērā atspoguļo pilsoniskās līdzdalības jēdziena daudzpusīga skaidrojuma iespējas. Piemēram, Latvijas Republikas Kultūras ministrijas 2011. gadā izstrādātajās Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas

pamatnostādnēs 2012. – 2018. gadam, kur pilsoniskā līdzdalība tiek traktēta kā darbība sabiedrības labā. Valsts pārvaldes uzdevums ir gan stiprināt jau pastāvošos sociālās drošības tīklus, gan piedāvāt inovatīvas rīcības, izmantojot visus vietējo kopienu resursus, lai palīdzētu iekļauties sabiedrībā (Latvijas Republikas Kultūras ministrija, 2011, 6, 12). Jāatzīmē, ka viens no veidiem, kā veicināt pilsoniskās līdzdalības īstenošanu minētajā politikas plānošanas dokumentā, ir pilsoniskā izglītība, bet dokuments neparedz konkrētu pasākuma plānu, lai to īstenotu. Skaidrojot pilsonisko līdzdalību minētā politikas plānošanas dokumenta kontekstā, var secināt, ka tā ir darbības sabiedrības labā, kuras ir mērķtiecīgi organizētas, iesaistot iedzīvotājus dažādos lēmuma pieņemšanas procesos. Pilsoniskā līdzdalība Kultūras ministrijas izstrādātajās Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnēs pēc to izpildes rādītājiem vairāk ir orientētas uz mazākumtautību integrāciju un Saeimas vēlēšanu aktivitātes paaugstināšanu. Līdztekus, diemžēl dokumentam nav arī reālas sasaistes ar pilsoniskās izglītības īstenošanu, kas ir būtisks aspekts mērķu sasniegšanai. Pilsoniskās līdzdalības aktualitāte ir akcentēta arī Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014. – 2020. gadam. Tajās ir paredzēts stiprināt skolēnu pilsonisko apziņu, sabiedriskās līdzdalības prasmes un patriotismu, nodrošināt bērnu un jauniešu iesaistīšanos valstiski nozīmīgos notikumos, veicinot skolēnu kultūrizglītības līmeņa paaugstināšanu un radošuma attīstību, kā arī izglītības standartā noteikto pamatprasību apguvi (Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2013, 29). Tomēr arī šajā politikas plānošanas dokumentā, analizējot rezultatīvos rādītājus, pēc kuriem var saskatīt reālas paredzamās darbības, pilsoniskās līdzdalības prasmju un patriotisma veicināšana aprobežojas tikai ar dažiem pasākumiem, piemēram, palielināt bērnu un jauniešu iesaisti Latvijas Republikai nozīmīgu svētku pasākumos. Politikas plānošanas dokumentā nav arī raksturots pilsoniskās līdzdalības veicināšanas process. Arī Latvijas Nacionālās attīstības plānā 2014. – 2020. gadam ir akcentēta pilsoniskā līdzdalība – prioritātē „Cilvēka drošumspēja”, rīcības virziens „Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats.” Minēts, ka: “valstij ir jāstiprina kvalitatīva informatīvā un demokrātisko diskusiju telpa, kur nodrošināta gan visu sabiedrību aptveroša savstarpēja komunikācija līdzdalības veicināšanai, gan valsts iespēja uz klausīt un komunicēt ar tās iedzīvotājiem un tautiešiem ārzemēs, izskaidrojot pieņemtos lēmumus un veicinot vienojošu vērtību un mērķu apziņu” (Pārresoru koordinācijas centrs, 2012, 34). Tomēr detalizētāka rezultatīvo rādītāju analīze atklāj nepilnīgu izpratni par pilsoniskās līdzdalības interpretāciju. Politikas plānošanas dokumentā nav minētas konkrētās darbības izvirzīto mērķa sasniegšanai, kas ļauj secināt, ka izvirzītie mērķi tā arī paliks kā labās gribas memorands.

Latvijas Republikas politikas plānošanas dokumentu kontekstā pilsoniskās līdzdalības skaidrojums galvenokārt saistās tikai ar iedzīvotāju tiešo līdzdalību politiskajos procesos, piemēram, vēlēšanās vai referendumos, kas tikai daļēji atklāj pilsoniskās līdzdalības jēdziena būtību. Kā atzīst politologs I. Ijabs: „modernā sabiedrībā atbildības uzņemšanās kā līdzdalība attiecas ne tikai uz politisko lēmumu ietekmēšanu, bet arī uz daudzām citām dzīves sfērām, kurās nepieciešama kolektīva rīcība. Cilvēku spēja pašiem risināt savas problēmas sadarbībā ar citiem, negaidot to risinājumu no valsts, ir nobriedušas demokrātiskas sabiedrības iezīme” (Rozenvalds, Ijabs, 2009, 28). Pilsoniskās līdzdalības veicināšana tās visplašākajā nozīmē ir ne tikai labā griba, bet gan Latvijas kā Eiropas Savienības dalībvalsts nepieciešamība un uzdevums, tādējādi īstenojot Eiropas Savienības kopīgi definētas vērtības, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesību ievērošanu, tostarp tiesības personām, kas pieder pie minoritātēm (European Commission, 2014, 11).

Neskatoties uz pilsoniskās līdzdalības fenomena daudzdimensionalitāti, iepriekš analizētajos skaidrojumos tiek akcentēta cilvēka, kā sabiedrības indivīda, iesaistīšanās dažādos sociālajos procesos, neaprobežojoties tikai ar dalību politiskajos procesos. Pilsoniskās līdzdalības jēdziena teorētiskā analīze atklāj vairākas kopsakarības skaidrojumos dažādos kontekstos:

- *individuālās pašrealizācijas konteksts;*

Jauniešiem, izmantojot daudzveidīgās pilsoniskās līdzdalības formas, ir iespēja pierādīt, apliecināt sevi, īstent savas ieceres, pielietot gūto dzīves pieredzi un zināšanas kāda konkrētā mērķa sasniegšanai kopīgām, līdz ar to arī individuālam un savas ģimenes, labumam. Ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību cilvēks apzinās savu nozīmi vietējās sabiedrības regulējošos procesos, kā arī savas valsts veidošanās norisēs kā līdzatbildīgs pilsonis līdztekus pilsoniskā līdzdalība spēj apmierināt cilvēka vajadzības.

- *sociālais konteksts;*

Pilsoniskā līdzdalība – noteikts sabiedrības indivīda un/vai indivīdu mērķtiecīgas darbības process, kas ir orientēts uz pastāvošo problēmu risinājumu, tādējādi uzlabojot savas vietējās sabiedrības un arī savas valsts dzīves kvalitāti un veicinot dažādu kopienu savstarpējo saliedētību. Sociālā kontekstā īpaši ir jāatzīmē, ka pilsoniskā līdzdalība balstās uz brīvprātības principu, izmantojot, piemēram, nevalstisko organizāciju sniegtās priekšrocības. Savukārt valsts varas institūcijas var un deleģē atsevišķus sociālus pakalpojumus nevalstisko organizāciju sektoram, radot pilsoniskās līdzdalības sinerģiju, tādējādi apvienojot pieejamos resursus, tiek veicināta kopīgā valsts sociālā labklājība.

- *politiskais konteksts.*

Pilsoniskā līdzdalība – veids, kā tiek īstenota iedzīvotāju līdzdalība politisko lēmumu pieņemšanā sadarbībā ar lēmējvaras un izpildvaras institūcijām, balstoties uz vienlīdzīgām sadarbības iespējām. Rezultātā pilsoniskā līdzdalība var stiprināt valsts, sabiedrības demokrātiskās vērtības un tradīcijas. Pilsoniskā līdzdalība piedāvātā traktējumā kļūst par politiskās pašrealizācijas platformu, veicinot pilsoņu pašiniciatīvu un politisko līdzdalību.

Meklējot likumsakarības dažādos skaidrojumus un balstoties uz analizētiem pētījumiem pilsoniskās līdzdalības jomā, promocijas darba autors piedāvā pilsonisko līdzdalību raksturot, kā sabiedrības indivīdu motivētu iesaistīšanos pieejamo resursu ietvaros politiskajās, sociālekonomiskajās un kultūras procesos vietējā, reģionālajā, nacionālā un starptautiskā līmenī, lai demokrātiskā veidā mērķtiecīgi risinātu kopīgos sabiedrībā pastāvošos izaicinājumus, ietekmēt sabiedrisko kārtību, uzlabot dzīves kvalitāti, tādējādi pašrealizējot savu pilsonisko pozīciju.

Jāmin, ka arī Latvijas Republikas Jaunatnes likumā īpaši uzsvērta nepieciešamība pēc jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas – Jaunatnes likuma 1. pantā minētais likuma mērķis skaidri nosaka, ka ir jāuzlabo jauniešu, personu vecumā no 13 līdz 25 gadiem, dzīves kvalitāti, veicinot viņu iniciatīvas, darba tikumu un patriotismu, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē (Jaunatnes likums, 2009). Amerikas Savienoto Valstu centrs “Inovācijas pilsoniskajā līdzdalībā” (Innovations in Civic Participation) ziņojumā *“Jauniešu pilsoniskā līdzdalība darbībā: kopienas tikšanās un jauniešu vispasaules vajadzības”* (Youth civic participation in action: Meeting community and youth needs worldwide, 2010) atzīmē, ka, iesaistoties pilsoniskās līdzdalības pasākumos, veidojas jauniešu sociālā atbildības izjūta, tādējādi tiek stiprināta pilsoniskā sabiedrība (Innovations in Civic Participation, 2010). Savukārt Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas ziņojumā *“Jauniešu pilsoniskā līdzdalība: jauniešu līdzdalības iespējas politiskajā, sociālajā un ekonomiskajā dzīvē”* (Youth Civic Engagement: Enabling Youth Participation in Political, Social and Economic Life, 2014) īpaši tiek uzsvērta jauniešu pilsoniskās līdzdalības nozīme, raksturojot pilsonisko līdzdalību kā: “svarīgu komponentu jauniešu attīstībā, kas sekmē cilvēka personības izaugsmi, palīdz veidot sociālo kapitālu un ļauj jauniešiem atrast savu potenciālu un sniegt ieguldījumu vietējās sabiedrības izaugsmē” (UNESCO, 2014, 2-3). Pilsoniskās līdzdalības izpausmes var būt dažādas, tikpat daudzšķautņainas un daudzpusīgas ir jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas iespējas. Būtiski sniegt jauniešiem nepieciešamo atbalstu, tādējādi veicinot tieši jauniešu pilsonisko līdzdalību, kā uzsver Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Bērnu un ģimeņu pētniecības centra (UNESCO Child and Family

Research Centre) direktors un vadošais pētnieks P. Dolans: “jauniešu aktīvā iesaiste sabiedrības dzīves norisēs, nodrošinot nepieciešamo atbalstu: praktisks labums, emocionālais atbalsts, izrādītā cieņa un padoms, ilgtermiņā var veicināt personības izaugsmi un stiprināt pilsonisko līdzdalību” (Dolan, 2012, 358-359). Par nepieciešamību sniegt jauniešiem atbalstu, palīdzēt saskatīt pilsoniskajā līdzdalībā veidu, kā tiek realizētas jauniešu vajadzības, tādējādi veicinot jauniešu pilsonisko līdzdalību, runā arī sociologs M. Brennans: “ja jauniešiem tiek sniegts nepieciešamais sociālais atbalsts, var izmainīt sociālus, ekonomiskus un politiskus apstākļus, kas atbilst pašu jauniešu vajadzībām” (Brennan, 2008, 59-60).

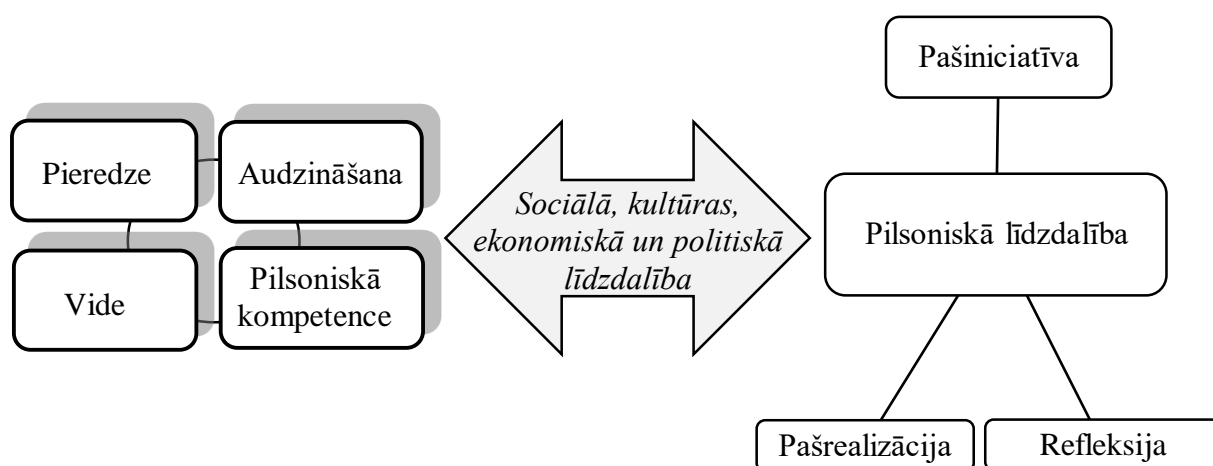
Jauniešu aktīvā pilsoniskā līdzdalība, uzņemoties līdzatbildību par notiekošiem sociāli politiskajiem procesiem, var nodrošināt sabiedrības ilgtspējas attīstību. Sabiedrības ilgtspējīgās attīstības nodrošināšanā pilsoniskā līdzdalība ir tas izšķirošais priekšnosacījums, kurš ikkatram sabiedrības indivīdam palīdz kļūt līdzatbildīgam par apkārtējiem procesiem, būt proaktīvam sabiedrisko un politisko notikumu veidotājam. Kā atzīmē starptautiskā pētniecības centra tīkla “Pāreja uz pieaugušo vecumposmu” (The Network on Transitions to Adulthood) K. Flanagana: “jauniešu pilsonisko līdzdalību raksturo gatavība pieņemt lēmumus, lielākas pašnoteikšanās tiesības, kā arī zināmā domas un rīcības brīvība (Flanagan, 2008, 2).

Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir process, kurā ir iespējams jauniešiem realizēt savu pilsonisko pozīciju, apmierināt savas sociālās un emocionālās vajadzības, sniedzot ieguldījumu gan savas personības pilnveidē un veidošanās procesā, gan sekmējot vietējās sabiedrības izaugsmi. Kā atzīst sociologs K. Vilksons: „pilsoniskā līdzdalība sniedz iespēju personīgās attīstības izpausmēm dažādos sabiedrības līmeņos. Aktīva jauniešu līdzdalība var veicināt kopienas un līdz ar to valsts izaugsmi, kļūstot par mērķtiecīgāku un koncentrētāku darbību. Šis process notiek dažādos līmeņos, kad jaunieši atzīst savas kopīgās vajadzības un savstarpēji sadarbojas, lai tās sasniegtu” (Wilkinson, 1991, 39-40). Turklāt jauniešu pilsoniskā līdzdalība var sekmēt arī pašu jauniešu zināmu sociālo labklājību, kā atzīst Amerikas Savienoto Valstu centra “Inovācijas pilsoniskajā līdzdalībā” (Innovations in Civic Participation) pētnieki (A. Douglas, B. Alessi), tad: “jaunieši, kuri savās kopienās, vietējā sabiedrībā ir pilsoniski aktīvi iegūst vērtīgas un praktiskās prasmes, kas uzlabo viņu nodarbinātības iespējas mūsdienu konkurences darba tirgū, tādējādi apkarojot augsto jauniešu bezdarba līmeni un sekmējot jauniešu sociālekonomisko labklājību” (Douglas, Alessi, 2006, 7). Tātad jauniešu pilsoniskās līdzdalības gadījumā būtiski ir veicināt jauniešu izpratni par pilsoniskās līdzdalības nozīmi sociālo procesu savstarpējā mijiedarbībā ar sabiedrības indivīdu, šo procesu rezultātā jaunieši var apmierināt savas sociālās un garīgās vajadzības, pilnvērtīgi un mērķtiecīgi piedalīties savas

vietējās sabiedrības sociālās vides veidošanā un uzlabošanā, kā arī iegūt nepieciešamās prasmes, kuras veicina viņa turpmāko konkurētspēju un rīcībspēju.

Aplūkojot iepriekš analizētās atziņas par pilsoniskās līdzdalības būtību un jauniešu pilsoniskās līdzdalības nepieciešamību, promocijas darba autors izvirza pieņēmumu, ka jauniešu pilsoniskā līdzdalība, kā darbības process un rezultāts vispirms, ir jauniešu sociālā atbildība pret apkārtējiem līdzcilvēkiem un vidi, kurā dzīvo jaunietis, kas izriet no jauniešu pilsoniskās kompetences un individuālās pilsoniskās pozīcijas. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir arī veids, kā jaunieši var apmierināt savas sociālās un emocionālās vajadzības, lai rezultātā uzlabotu savas un citu līdzcilvēku dzīves kvalitāti.

Promocijas darba autors, balstoties uz iepriekš analizētajiem pētījumiem un teorētiskām atziņām par pilsoniskās līdzdalības un jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdzienu izpratnes būtību, to nozīmi un ietekmi, kā arī ņemot vērā jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās potenciālu audzināšanas procesā, grafiski piedāvā aplūkot jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdziena vispārējo koncepciju 6. attēlā

6. attēls. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdziena vispārējā koncepcija

Jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdziena koncepcija atklāj būtiskākos jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās ietekmējošus faktorus (audzināšana, dzīves laikā gūtā pieredze, pilsoniskā kompetence un vide, kurā dzīvo jaunietis) un pilsoniskās iesaistīšanās iespēju daudzveidību (sociālā, kultūras, ekonomiskā un politiskā līdzdalība). Jauniešu pilsoniskā līdzdalība izpaužas jauniešu pašiniciatīvas aktualizēšanā, mērķtiecīgā pašrealizācijā, iesaistoties problēmu risināšanā un tādējādi uzlabojot dzīves kvalitāti, kā arī pastāvīgi vērtējot savas pilsoniskās attieksmes izpausmju lietderību un nozīmīgumu.

Pilsoniskās līdzdalības aspektā jauniešiem, apzinoties pilsoniskās līdzdalības aktualitāti un nozīmi valsts izaugsmē, ir iespējams apmierināt savas emocionālās un sociālās vajadzības. Pilsoniski atbildīga rīcība kļūst par vajadzību, kas izpaužas pašiniciatīvā, un nepieciešamību, kas tiek mērķtiecīgi īstenota ar jaunieša gribas starpniecību. Cilvēka rīcība var sniegt vispārējo labumu sabiedrībai, tādējādi apmierinot individuālās vēlmes un vajadzības. Lai veicinātu apziņu par jauniešu pilsoniskās līdzdalības nepieciešamību un attīstītu pilsonisko kompetenci, kas palīdzētu jaunietim izdarīt izvēli, sekmēt viņa gatavību (iekšējo mobilizāciju) uzņemties iniciatīvu, svarīgi skolās mērķtiecīgi īstenot uz pilsoniskās audzināšanas pamatiem balstītu pilsonisko izglītību. Rezultātā, veicinot pilsonisko audzināšanu skolās, praksē sekmējot un atbalstot jauniešu pilsoniski atbildīgās rīcības veidošanos, var attīstīt jauniešu vajadzību pēc mērķtiecīgās pilsoniskās līdzdalības. Jauniešu individuālās pilsoniskās līdzdalības kompetences būtību veido nozīmīgu politisku un sociāli jautājumu un problēmu izpēti prasme, kā arī vispārējo integrālo prasmju – mācīšanās, lēmumu pieņemšanas, saskarsmes un sociālās sadarbības prasmju apguve.

Lai šīs prasmes būtu iespējams apgūt skolā, mērķtiecīgi, atbilstoši sociālās realitātes izaicinājumiem, ir jāpārskata un jāpilnveido esošais pilsoniskās izglītības saturs, izmantojot pilsoniskās audzināšanas attīstošu potenciālu, un jāveicina skolēnu demokrātiskas līdzdalības iespējas vispārīzglītojošajā skolā, ne tikai paplašinot zināšanu spektru (tradicionālā pieeja), bet nodrošinot reālu un patstāvīgu skolēnu darbību sociālo prasmju attīstīšanā, veicinot sociālās mijiedarbības praksi, kas ļauj iegūt daudzpusīgu informāciju par norisēm apkārtējā sabiedrībā un reālajām situācijām, dod iespēju zināšanu praktiskai pielietošanai un lēmumu pieņemšanai. Izglītības saturam vajadzētu būt saistītam ar pastāvošiem sabiedrības izaicinājumiem un virzītam uz skolēnu sagatavošanu pilsoniskām aktivitātēm, nodrošinot sabalansēto pieeju starp teoriju un praksi. Līdztekus jābūt piesardzīgiem, veicot izglītības satura reformas, kā atzīst radošuma, inovāciju un cilvēka spēju veicināšanas eksperts K. Robinsons: „izglītības politikas noteicēji sašaurina mācību programmas, izceļot dažus mācību priekšmetus, un iegrožo skolas standarta pārbaudes metožu tradīcijās, tādējādi ierobežojot pedagogu rīcības brīvību profesionāli spriest par to, kas un kā būtu jā māca. Diemžēl šādas reformas parasti apslāpē tieši tās prasmes un īpašības, kas ir vissvarīgākās pastāvošo izaicinājumu pārvarēšanai, – radošumu, kultūras izpratni, komunikācijas spēju prasmi sadarboties un risināt problēmas” (Robinsons, 2013, 28).

1.2.2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās priekšnosacījumi

Līdztekus pilsoniskās līdzdalības būtības skaidrojumam, nepieciešams apzināt jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās priekšnosacījumus, lai rezultātā varētu izstrādāt pedagoģisku pieeju, kas veicina jauniešu pilsonisko līdzdalību, attīstot uz pilsoniskās izglītības balstītu pilsonisko kompetenci pilsoniskās audzināšanas īstenošanas kontekstā skolā.

Jebkurai jauniešu rīcībai ir noteikts raksturs, un noteiktā darbība nerodas pati no sevis. Jauniešu rīcība, pat sākotnēji šķietami nenozīmīga, ir noteikts rezultāts sarežģītiem psiholoģiskiem procesiem, kuri notiek ciešā mijiedarbībā ar viņu personības iekšējo un ārējo vidi. Neapšaubāmi jauniešu rīcību un tālāko uzvedības modeli ietekme vairāki faktori, taču būtiskākais no tiem ir sociālā vide. No psihologa Ļ. Vigotska kultūrvēsturiskās teorijas izriet, ka tieši sociālā vide veido cilvēka pieredzi, kura savukārt turpmāk nosaka cilvēka rīcību un turpmāko uzvedību. Psihologs Ļ. Vigotskis piedāvā aplūkot sociālo vidi kā galveno priekšnosacījumu personības attīstībai. No Ļ. Vigotska kultūrvēsturiskās teorijas izriet, ka jauniešu domāšanas un citu psihisko funkciju attīstība, pirmkārt, notiek ciešā mijiedarbībā ar iekšējās un ārējās sociālās vides nosacījumiem, tādējādi attiecību rezultātā ar sociālo vidi veidojas jaunieša individuālās īpašības. Kultūrvēsturiskās teorijas pamatā ir atziņas par cilvēka psihi attīstības procesu, kurā cilvēks apgūst cilvēces universālās vērtības – dabiskās psihiskās funkcijas pārveidojas par augstākā līmeņa psihiskām funkcijām (kultūras). Kultūrvēsturiskās teorijas skaidrojumu un tās interpretācijas pieejas Ļ. Vigotskis atspoguļo vairākos savos darbos. Piemēram, darbā „*Pedagoģiskā psiholoģija*” (*Педагогическая психология*) Ļ. Vigotskis uzsver, ka sociālā vide veido cilvēka pieredzi, un likumsakarīgi mainoties sociālai videi, mainās cilvēka uzvedība un interiorizācija, tāpēc jaunas reakcijas organismā var veidot tikai paša cilvēka pieredze (Выготский, 1926, 51-52). Tātad sociālās vides ietekmes kontekstā, piemēram, pilsoniskā audzināšana īstenojas caur jauniešu individuālo pieredzi, kuru nosaka sociālā vide un skolotāja organizētais darbs, kur skolotājs ir sociālās vides regulators un reizē sociālās vides neatņemama sastāvdaļa, rezultātā skolēni audzina paši sevi, kas ir audzināšanas sociālais faktors, bet aktīva audzināšana veidojas trīs pamatelementu savstarpējās attiecībās – aktīvs skolēns, aktīvs skolotājs un aktīva sociālā vide (Выготский, 1926, 53-56). Sociālās vides ietekmi un nozīmi cilvēka psihisko funkciju veidošanās procesā kultūrvēsturiskā aspektā Ļ. Vigotskis 1931. gadā raksturo savā darbā „*Augstāko psihisko funkciju attīstības vēsture*” (*История развития высших психических функций*) atzīmējot, ka augstākās psihiskās funkcijas (uztvere, atmiņa, domāšana un runa) sākotnēji rodas kā bērna (un vēlāk jaunieša)

kolektīvās uzvedības formas, sadarbojoties ar citiem cilvēkiem, un tikai pēc tam kļūst par individuālām funkcijām. Savukārt katra kultūras attīstības un uzvedības forma ir cilvēces vēsturiskās attīstības rezultāts. Bet cilvēka psihiskās attīstības virzītājspēku nodrošina mācīšanās (Выготский, 1931).

Tātad, lai veidotos skolēnu pilsoniskā līdzdalība kā noteikts uzvedības modelis, sociālai videi jābūt tādai, lai varētu veidoties indivīda pilsoniskā pozīcija, apzinoties savu nozīmi un potenciālu pilsoniskās sabiedrības veicināšanā. Pilsoniskās līdzdalības gadījumā sociālai videi jābūt atbalstošai, pilsonisko darbību rosinošai, pilsoniski atbildīgu rīcību motivējošai. Sociālai videi jābūt tāda, lai tajā varētu sekmīgi veidoties un attīstīties pilsoniskā sabiedrība. Sociālā vide ir jēdziens, kas sevī ietver gan indivīda attiecības ar vecākiem, gan vienaudžiem, skolu, sabiedrību un valsti. Neapšaubāmi, ka jauniešu personības veidošanās pamati ir rodami ģimenes audzināšanas tradīcijās. Jauniešu personības veidojas gan audzināšanas procesā, gan ir arī noteikts vēsturiskās attīstības rezultāts. Cilvēka apkārtējo vidi, kura vistiešākā mērā nosaka indivīda attieksmi un uzvedību, tai skaitā pilsonisko pozīciju, ekoloģiskajā modelī detalizētāk raksturo U. Bronfenbrenners, uzverot, ka: “cilvēks ir unikāls, viņš gan veido ekoloģisko sistēmu, gan ir tās sastāvdaļa – cilvēks ir gan veidotājs, gan veidošanās rezultāts” (Bronfenbrenner, 1997, 41), ekoloģiskais modelis sevī ietver:

- mikro sistēmu – ģimene, skola, vienaudži, darbavieta. Sociālās lomas, savstarpējās attiecības, kas attīsta personību, kavē vai veicina līdzdalību apkārtējā vidē;
- mezo sistēmu – savstarpējo mikro sistēmu elementu mijiedarbība, piemēram, attiecības starp mājām un skolu;
- ekso sistēmu – saikne starp diviem vai vairākiem faktoriem, kur viens no tiem nesatur personības attīstības elementus, bet satur netiešu ietekmi uz personas dzīvi, piemēram, bērna attiecības starp māju un vecāku darbavietu; vecākiem – saikne starp skolu un bērna vienaudžiem;
- makro sistēmu – visaptverošs raksturs, kas veidojas no mikro, mezo, ekso sistēmas kultūras vai subkultūras, kas balstās uz pārliecību, zināšanām, materiāliem resursiem, iespējām, apdraudējumiem plašākā kontekstā. Makro sistēma rada sociālās un psiholoģiskās iezīmes, kultūras attieksmi un ideoloģiju;
- hrono sistēmu – sociāli vēsturiskais faktors, laiks gan indivīdam, gan videi (Bronfenbrenner, 1997, 21-26).

U. Bronfenbrennera ekoloģiskās sistēmas modelis, kas ir balstīts uz Ļ. Vigotska kultūrvēsturisko teoriju, atspoguļo likumsakarīgu mijiedarbību un holistisko pieeju indivīda attiecībās ar apkārtējo vidi. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās aspektā, līdztekus jau iepriekš aprakstītam ģimenes audzināšanas faktoram (mikro sistēmas līmenis pēc U. Bronfenbrennera pieejas), makro sistēmas līmenī ir nepieciešams nodrošināt jauniešus ar atbilstošu atbalstu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai valstiskā līmenī, lai jaunieši būtu motivēti iesaistīties pilsoniskās sabiedrības attīstības procesos, kā arī sekmēt jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos, īstenojot pārdomātu un mērķtiecīgu pilsonisko audzināšanu pilsoniskās izglītības ietvaros skolās. Tātad, radot nepieciešamus apstākļus, gan pārdomāta valsts politika pilsoniskās izglītības un audzināšanas veicināšanas kontekstā, gan motivējoša un atbalstoša vide jauniešu pilsoniskās līdzdalības izpausmēm sociālajā vidē, kurā dzīvo indivīds, var dominēt pieprasījums un atbilstošs piedāvājums jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai. Rezultātā jauniešu pilsoniskā līdzdalība var kļūt par aktuālu un nepieciešamu resursu, kā nodrošināt valsts attīstības izaugsmi, sabiedrībai saliedējot pieejamos resursus kopīgo problēmu risinājumam, tādējādi uzlabojot savas dzīves kvalitāti. No pilsoniskās līdzdalības veidošanās viedokļa, balstoties uz Ļ. Vigotska teoriju un U. Bronfenbrennera ekoloģiskās sistēmas modeli, promocijas darba autors aplūko sekojošus sociālās vides raksturojošus ietekmes faktoros *makro līmenī*:

- sabiedrības vērtības;
- sabiedrības kultūra;
- valsts vēsture;
- valsts ideoloģija;
- valsts politika;
- valsts pārvalde.

Laika gaitā dažādu kultūrvēsturisko un sociālekonomisko procesu rezultātā izveidojas sociālā vide, kurā pastāv noteiktas sabiedrības vērtības un kultūra, uz kuras pamata tiek balstīta valsts ideoloģija, politika un pārvalde. Tieši katras valsts sociālā vide zināmā mērā turpmāk raksturo jauniešu gatavību piedalīties pilsoniskās sabiedrības veidošanā, izmantojot daudzveidīgas pilsoniskās līdzdalības formas. Tajā pašā laikā nedz sabiedrības vērtības, kultūra vai valsts vēsture, ideoloģija, pārvalde un politika nerodas pašas no sevis – tas ir noteikts vēsturiskais rezultāts sabiedrības procesiem, kuri izriet galvenokārt no katras valsts unikālās kultūrvēsturiskās pieredzes un pastāvošās objektīvās sociālās realitātes.

Savukārt par sociālās vides *mikro līmeņa* raksturojošiem tiešās ietekmes faktoriem jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanā var uzskatīt:

- ģimeni;

Tieši ģimenē tiek veidoti nozīmīgākie jauniešu priekšstati par pilsoniskās līdzdalības aktualitāti un nepieciešamību. Turklāt tieši ģimenēs, kā atzīmē Pasaules Bankas 2007. gada pasaules attīstības ziņojumā “*Attīstība un nākamā paaudze*” (*World Development Report 2007: Development and the next generation*), veidojas jauniešu attieksme pret sabiedrību, pilsonisko līdzdalību, individuālo atbildību, kur novērotā vecāku attieksme ar laiku kļūst par jauniešu ieradumu (World Bank, 2007). Ģimenē tiek izkoptas cilvēka dzīves pamatvērtības, kas kalpo par pamatu turpmākai personības izaugsmei un pilsoniskās pozīcijas veidošanai.

- skolu;

Skolai ir būtiska nozīme jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanā, jo jauniešu pilsoniskā līdzdalība izriet arī no skolā veidotās pilsoniskās kompetences un īstenotās pilsoniskās izglītības, gan pilsoniskās audzināšanas ietekmes. Rezultātā (kā tika noskaidrots iepriekš analizētajās teorētiskajās atziņās) jauniešu pilsoniskā līdzdalība var nodrošināt nepieciešamo sabiedrības un līdz ar to arī valsts izaugsmi. Kā savā darbā “*Jauniešu kopienas attīstība*” (*Community Youth Development*) atzīmē izglītības pētnieki (D. Perkins, L. Borden, F. Villarruel): “lai spētu veicināt sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, nepieciešams radīt sistēmu, kura atbalstītu jauniešu pilsonisko līdzdalību, sekmētu viņu zināšanas, pilnveidotu viņu prasmes un kompetenci, tāpēc vislielākā loma pilsoniskās līdzdalības prasmju apguvei ir tieši skolai” (Perkins et al., 2001, 50-52). Apzinoties pilsoniskās līdzdalības aktualitāti, kā indivīda līdzatbildības faktors par apkārtējo vidi, iesaistoties un līdzdarbojoties esošā sociāli politiskajā sistēmā, ir svarīgi stiprināt pilsonisko līdzdalību izglītības saturā un pedagoģiskā procesā visdažādākajos veidos. Kā uzsver Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieki (I. Koroļeva, S. Sniķere, I. Trapenciēre, M. Trapencieris) darbā “*Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība*”, runājot par pilsoniskās līdzdalības veidošanos skolās, : “jauniešu līdzdalība, sabiedriskā aktivitāte dažādos līmeņos – skolas, pašvaldības, valsts – ir svarīga izglītības procesa sastāvdaļa. Pašiniciatīva, atbildības uzņemšanās, darbošanās grupā, lēmumu pieņemšana, līderu izvirzīšana – tās ir svarīgas demokrātiskas sabiedrības pilsoņu prasmes un iemaņas, ko grūti apgūt citādi, kā tikai praktiskas darbošanās procesā” (Koroļeva et al., 2005, 14-15). Uz pilsonisko kompetenci balstītu jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos var sekmēt saturiski bagātināts un metodiski pilnveidots pilsoniskās izglītības un pilsoniskās audzināšanas nodrošinājums skolās. Apzinoties pastāvošo situāciju, darbam ar jaunatni ir jābūt dažādam, pašiem jauniem cilvēkiem saistošam un interesantam, jo nevar, piemēram, iemācīt

skolēnu novērtēt un glabāt mūsu nācijas ideālus, kultūras mantojumu vai būt līdzatbildīgam par apkārtējiem sociālajiem procesiem mākslīgā veidā, aicinot noklausīties akadēmiska tipa lekciju vai formāli, izmantojot vienveidīgas pedagoģiskās metodes, novadot stundu par iepriekšminētiem jautājumiem. Tas viss ir veicams sakārtotā, mērķtiecīgā un nepārtrauktā profesionālā darbā. Lielākā uzmanība, apgūstot pilsonisko izglītību, būtu jāvelta tieši praktiskai darbībai, iesaistot skolēnus dažādos pasākumos, lai attīstītu nepieciešamās prasmes, veicinātu pilsoniskās atbildības kompetenci un rīcībspēju.

Apzinoties pastāvošos izglītības sistēmas regulējumus, pilsoniskās izglītības apguve var notikt starpdisciplinārā veidā, veicinot skolēnu holistisko izpratni, un sasaistīt skolēnu apgūtās zināšanas ar praktisko darbību. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai pedagoģiskajā procesā ir ļoti svarīgi nodrošināt un veicināt pozitīvu mikroklimatu klasē (Manganelli et al., 2014), apzinoties katra skolēna individualitāti, vajadzības, intereses (Cavieres-Fernandez, 2014), morāli (Beyerlein, Vaisey, 2013), valsts sociāli ekonomisko situāciju (Allen, Bang, 2015), kā arī pielietot uz epistemoloģijas principiem balstītu pedagoģisko pieeju (Checkoway, Aldana, 2013), kura rosinātu skolēnu kritisko domāšanu un patstāvīgu mācīšanos (Delaet, 2016).

Jāatzīmē, ka jauniešu pilsoniskās līdzdalības (sociālā līdzdalība, kultūras līdzdalība, ekonomiskā līdzdalība un politiskā līdzdalība) nodrošināšanai pedagoģiskajā procesā būtu jābalstās uz konkrēto prasmju apguvi, neaprobežojoties tikai ar teorētisko jautājumu izskaidrošanu. Formālās izglītības procesa ietvaros var un viennozīmīgi nepieciešams veicināt skolēnu pilsoniskās zināšanas un attieksmi, kā jau tika noskaidrots iepriekš, tad viena no pedagoģiskajām pieejām ir starpdisciplināritātes izmantošana mācību satura apgūvē, tādējādi veicinot skolēnu holistisko izpratni par pilsoniskās līdzdalības nepieciešamību un daudzveidīgam līdzdalības iespējām. Savukārt pilsoniskās prasmes jaunieši var pilnveidot, izmantojot neformālās izglītības potenciālu. Latvijas Republikas Izglītības likumā ir nostiprināts neformālās izglītības jēdziens: “neformālā izglītība ir ārpus formālās izglītības organizēta interesēm un pieprasījumam atbilstoša izglītojoša darbība” (Izglītības likums, 1998). Neformālā izglītība paredz daudzveidīgas mācīšanas un mācīšanās metodes, kas veicina konkrēto jauniešu prasmju attīstību vai arī kā minēts Apvienoto Nāciju Starptautiskais Bērnu fonda (United Nations International Children's Fund) pārskatā “Bērnu progress” (*Progress for children*), neformālā izglītība attīsta un veido jauniešu dzīves prasmes (UNICEF, 2012, 16). Šo atziņu apliecina arī Luksemburgas Nacionālā jaunatnes servisa (Service National de la Jeunesse) ziņojums “*Neformālā izglītība ar bērniem un jauniešiem*” (*Non-Formal Education*

with Children and Young People, 2013), uzsverot, ka neformālā izglītība balstās uz sekojošiem principiem:

- “mācīties darot, kur uzsvars ir likts uz teoriju un prakses līdzsvaru, veicinot jauniešu spējas uzņemties sociālo atbildību;
- uz procesu orientēta mācīšanās, kur prasmju veidošanās kontekstā rezultāts kļūst otršķirīgs, būtiskāks ir process kā jaunietis apgūst, piemēram, pilsoniskās līdzdalības prasmes;
- mācīšanās ar partneri. Neformālā izglītība paredz aktīvu sadarbību starp skolēniem un pedagogu. Jaunieši mācās viens no otra un ar savu piemēru māca viens otru;
- atvērtība – skolēni ir atvērti jaunam idejām un ar tolerantu attieksmi izturas viens pret otru;
- uz skolēnu orientēta mācīšana, kas paredz individuālās pieejas nodrošinājumu no pedagoga puses;
- līdzdalība, kas paredz kopīgu lēmumu pieņemšanu un atbildību gan pašu skolēnu starpā, gan starp skolēniem un pedagogu, tādējādi veicinot demokrātisko vērtību nostiprināšanos;
- brīvprātības princips. Neformālā izglītības, kā ārpus formālās izglītības komponents, nevar notikt piespiedu kārtā, jo jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir atkarīga no pašu jauniešu vēlmēm, kuras nedrīkst ierobežot” (Service National de la Jeunesse, 2013, 3-4).

Ar neformālās izglītības starpniecību var sekmēt arī jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos ārpus ierastā mācību procesa, piemēram, organizējot pašu jauniešu veidotas labdarības akcijas, vides sakopšanas talkas, tikšanos ar jauniešu nevalstisko organizāciju, vietējās pašvaldības, Saeimas pārstāvjiem, dažādas paneldiskusijas. Var arī realizēt kopīgus projektus ar sabiedriskajām organizācijām u.tml. aktivitātes, kas palīdz sekmīgāk veidot jauniešu pilsoniski atbildīgu attieksmi un veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību. Taču jāatzīmē, ka neformālās izglītības daudzveidīgo metožu integrācija un pielietošana formālās izglītības ietvaros ir liels izaicinājums pedagogam. Eiropas Padomes “*Rokasgrāmatā neformālās izglītības koordinātoriem*” (*Manual for facilitators in non-formal education, 2005*) uzsvērts, ka: “Liela pedagogu daļa nav gatava neformālās izglītības integrācijai skolā, jo lielākās grūtības sagādā profesionālo paradigmu maiņa un skolas, kā izglītības iestādes, grūtības piemērot mācību procesu neformālai izglītībai” (Council of Europe, 2005, 25). Neformālās izglītības metodes neapšaubāmi paredz atšķirīgāku pedagogu pieeju nekā tas ir formālās

izglītības ietvarā, taču tas nav neiespējami, jo viss ir atkarīgs no paša pedagoga profesionālās meistarības un individuālās ieinteresētības.

- vienaudžus;

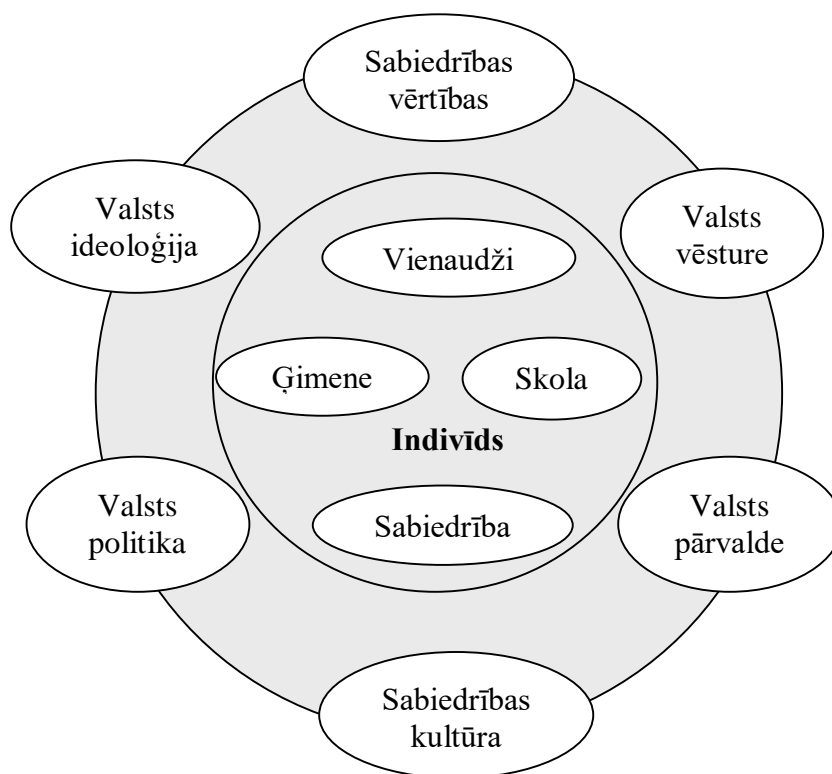
Jaunieši var un viennozīmīgi ietekmējās no apkārtējiem vienaudžiem, kuri var progresēt vai gluži pretēji regresēt jauniešu pilsonisko pozīciju. Nereti tieši vienaudžu attieksme un rīcība var kalpot par motivāciju konkrētai pilsoniskai rīcībai. Izpratni par jauniešu pilsoniskās līdzdalības pozitīvo potenciālu var veidot konkrēts piemērs vienaudžiem darbojoties, piemēram, kādā jauniešu nevalstiskā organizācijā, tādējādi jaunieši var iesaistīt savus vienaudžus konkrētajās pilsoniskās līdzdalības aktivitātēs, ja vien konkrētais indivīds saskata tajā vajadzības, kas apmierina viņu pašu un, protams, rīcības lietderīgumu. Nereti vienaudžu viedoklis (pat tad, ja tas ir pretējs ģimenes vai skolas postulētajām vērtībām) var būt dominējošs nosacījums kādā lēmumu pieņemšanā.

- sabiedrību.

Skolēns nedzīvo izolēti no sabiedrības un nekad nav atrauts no tās. Apkārtējā sabiedrība (kaimiņi, vecāku draugi, paziņas u.c.) tiešā vai pastarpinātā veidā, piemēram, ar plašsaziņas līdzekļu un sociālo tīklu starpniecību, veido skolēna priekšstatus par pilsonisko līdzdalību, atspoguļojot pozitīvo vai negatīvo piemēru, kas var kavēt vai attiecīgi veicināt jauniešu vēlmi un vajadzību pēc pilsoniskās līdzdalības. Tajā pašā laikā ir jāmin, ka jebkura jauniešu pilsoniskā pozīcija tiek īstenota uz socializācijas procesa fona, kurā notiek, kā uzsver socializācijas pētnieks R. Berns, cilvēku savstarpējā mijiedarbība un informācijas dinamiskā apmaiņa (Berns, 2012, 7). Socializācija ir process, kas zināmā mērā nosaka pilsoniskās sabiedrības attīstību sociālā vidē, jo cilvēks nevar būt atrauts no socializācijas procesiem un radītās ietekmes. No H. Gudjona socializācijas teorijas izriet, ka socializācija notiek vairākos posmos: “primārā fāze – ģimene, sekundārā fāze – skola, terciārā fāze – profesionālā līmenī, visaugstākā fāze – indivīda sociāli nozīmīga darbība” (Gudjons, 2007, 166-168). Socializācijas ietekmē notiek kultūrvēsturiskās pieredzes nodošana nākamajām paaudzēm. Sekmīga valsts attīstība ir iespējama, ja sabiedrība aktīvi iesaistās sociālekonomisko, politisko un kultūras dzīves notikumu organizēšanā, meklējot efektīvākus veidus un risinājumus kopīgo problēmu pārvarēšanai.

Laika gaitā katrā valstī izveidojas unikāla sociālā vide (7. attēls), kura arī turpmāk nosaka ne tikai jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās procesu, bet lielā mērā arī cilvēka personības attīstību. Kā atzīst Teksasas Universitātes Cilvēka ekoloģijas centra pētnieki (A. Huston, A. Bentley), runājot par cilvēka attīstības priekšnosacījumiem, : “cilvēka attīstību

nosaka izmaiņas uzvedībā vai uztverē, kuras notiek mijiedarbībā ar cilvēka bioloģisko raksturojumu un vidi” (Hustone, Bentley, 2010, 412).

7. attēls. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos ietekmējošie faktori

Sociālā vide jau pati par sevi var veicināt vai gluži pretēji kavēt jauniešu pilsonisko līdzdalību, jo jauniešu pilsoniskā līdzdalība kā noteikts uzvedības modelis izriet lielā mērā no konkrētās pieredzes, kura izveidojās noteiktā sociālā vidē. Tātad sociālā vide veido jauniešu pieredzi, savukārt pieredze nosaka jaunas reakcijas, kuras savukārt nosaka jauniešu uzvedību, kas rezultātā vai nu noved pie aktīvas vai pasīvas pilsoniskās līdzdalības, vai neveido pilsonisko līdzdalību vispār. Taču pirms jaunieša konkrētās rīcības un uzvedības, balstoties uz pieredzi, kura ir gūta sociālās vides ietekmē, notiek cilvēka attieksme sevis apzināšanas posmā. Kā norāda psihologs A. Bodaļevs savā personības veidošanās teorijā: „sevis apzināšanās posmā veidojas indivīda uzvedības stimuls – attieksme un izpildes komponents – spējas, rezultātā izveidojas indivīda attieksmes sistēma, kas veido pamatu personības struktūrā un rīcībā” (Бодалев, 1988, 6-7). Savukārt pēc cilvēka attieksmes, balstoties uz psihologa D. Uznadzes darba “*Uzstādījuma psiholoģija*” (*Психология установки*) atziņām, seko cilvēka uzvedības objektivizācija, kuru reglamentē cilvēka griba. Indivīds (subjekts), saskaroties ar šķērslī, sarežģītā situācijā sāk objektivizāciju (domāšanas process un rezultāts, kur izjūtas kā

subjektīvais stāvoklis, pārtop objekta uztverē), tad indivīds izrāda vai neizrāda savu gribu. Savukārt pēc gribas izpausmes var sekot aktīva vai impulsīva uzvedība, kuras pamatā ir aktuāla nepieciešamība rīkoties. Tātad cilvēka rīcību nosaka griba, kas ir sava „Es” un uzvedības objektivizācija. Griba ir cilvēka rīcības motīvs, kas sevī paredz lēmuma sagatavošanas posmu, lēmuma pieņemšanu un lēmuma īstenošanu (Узнадзе, 1939). Tieši no gribas un gribas darbības ir atkarīgi jauniešu lēmumi mērķtiecīgi piedalīties, piemēram, sociālās aktivitātes, vai kļūt par pasīviem notikumu vērotājiem, būt pilsoniski aktīviem vai pasīviem indivīdiem. Kā uzsver arī psihologs S. Rubinšteins, tad tieši griba kalpo par pamatu mērķtiecīgai rīcībai, un indivīda uzvedība ir pakārtota izvirzītam mērķim, līdz ar to tieši griba regulē cilvēka uzvedību. Savukārt griba, pēc S. Rubinšteina skatījuma, tiek balstīta uz cilvēka vajadzību apmierināšanu. Griba spēcīgāk izpaužas, kad cilvēks spēj nošķirt vēlamās darbības no vajadzīgām, griba ir vēl jo vairāk spēcīgāka, ja tā saskan ar indivīda vajadzībām un vēlmēm. Tādējādi griba nodrošina sabiedriskās dzīves pastāvēšanu, kur cilvēka uzvedību reglamentē morāle un likumi (Рубинштейн, 1946).

Savukārt Brīvprātīgo organizācijas Nacionālās padomes (National Council for Voluntary Organisations) un Brīvprātīgo izpētes institūta (Institute for Volunteering Research) pētnieki (E. Brodie, T. Hughes, V. Jochum, S. Miller, N. Ockenden, D. Warburton), veiktā pētījuma „Ceļā uz līdzdalību: kas rada un uztur aktīvu pilsonību?” (*Pathways through participation: What creates and sustains active citizenship? 2011*) ietvaros izstrādā jauniešu pilsoniskās līdzdalības vienādojumu, kur ir raksturoti arī citi jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos ietekmējošie faktori:

- motivācija + izraisītājs + resursi + iespēja = līdzdalība sākās;
- pozitīva pieredze + resursi = līdzdalība turpinās;
- negatīva pieredze vai ierobežoti resursi, vai dzīves notikumi = līdzdalība apstājās (Brodie et al., 2011, 50).

Motivācija ir viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai, taču jauniešiem visupirms ir jānotic sev, jānotic savām spējām. Kā atzīst sociāli kognitīvās teorijas autors A. Bandura: „ticība sev, tās iedarbība būtiski iespaido motivācijas pašregulāciju. Cilvēki motivē sevi jebkurai darbībai, tas pārtop ticībā, ka viņi spēj kaut ko panākt, viņi paredz iespējamo rezultātu no sagaidāmās darbības, cilvēki uzstāda sev dzīvē mērķus un rīcības plānu, lai sasniegtu (īstenotu) savas vērtības. Tālredzība pārverošās stimulā un piemērojās darbībai caur pašregulācijas mehānismu” (Bandura, 1993, 128). Tieši ticība sev var izrādīties daudz nozīmīgāka par pieejamiem resursiem un kalpot par zināmu vadmotīvu, jauniešiem realizējot savu pilsonisko pozīciju. Būtiska nozīme jauniešu pilsoniskās līdzdalības

veidošanās kontekstā ir arī pieejamam atbalstam un resursiem, jo tieši resursu pieejamība ietekmē cilvēka priekšrocības, nosaka cilvēka konkurētspēju un rīcībspēju. Psihologs un pilsoniskās līdzdalības pētnieks L. Šerods, runājot par nepieciešamajiem resursiem kā priekšnosacījumu jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās procesā, uzsver: “individuālie resursi (cilvēka spējas u.c.), personīgie resursi (nauda, laiks, veselība u.c.), iegūtie intelektuālie resursi (prasmes, zināšanas u.c.), ļauj jauniešiem pilnvērtīgi piedalīties sociālajos procesos un arī īstenot pilsoniskās līdzdalības aktivitātes” (Sherrod, L. 2007, 63-65, 67). Savukārt izglītības pētnieki, N. Bolger un D. Amarel uzsver, ka: “jauniešiem jāsniedz „neredzamais” atbalsts (neuzbāzīgi padomi un emocionāla palīdzība tā lai *saņēmēji* to neizjūt tieši), kas ir iedarbīgāk un efektīvāk par tiešo sociālo atbalstu” (Bolger, Amarel, 2007, 473). Sniegtais atbalsts jauniešiem gan no ģimenes puses, gan skolā var iedrošināt jauniešus attīstīt motivāciju un vajadzību pēc aktīvas pilsoniskās līdzdalības. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir svarīgs komponents personības izaugsmē un identitātes veidošanās laikā, īpaši pārejas laikā līdz pilngadībai, tāpēc šajā trauksmainā procesā ļoti svarīgi nodrošināt visu nepieciešamo atbalstu un zināšanu veidošanos, kas palīdz veidoties jauniešu pilsoniski atbildīgai vērtību izpratnei (Flanagan, Levine, 2010).

Rezultātā, sekmējot atbildīgās pilsoniskās pozīcijas veidošanos audzināšanas procesā, nodrošinot nepieciešamās jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos daudzpusīgi pedagoģiskajā procesā, sniedzot jauniešiem daudzveidīgo atbalstu, izmantojot pieejamos resursus, palīdzot saskatīt motivāciju savā rīcībā, var veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību, kas apmierina jauniešu vajadzības un nodrošina pilsoniskās sabiedrības ilgtspējīgu attīstību.

Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās process ir ļoti daudzdimensionāls un reizē arī grūti prognozējams, jo ir atkarīgi no vairākiem tiešās un netiešās ietekmes faktoriem – tas ir sarežģīts, komplekss process un komplicēts rezultāts, kurā jaunieši, balstoties uz savu dzīves pieredzi, audzināšanu ģimenē un skolā, apkārtējās vides ietekmi, kā arī savām iespējām, vēlmēm un vajadzībām, caur savu attieksmi spēj pašrealizēt individuālās pilsoniskās pozīcijas.

1.2.3. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības izpausmes

Kā jau tika noskaidrots promocijas darba iepriekšējās nodaļās, atklājot pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās izglītības ietekmi jauniešu pilsoniskās pozīcijas un pilsoniskās kompetences veidošanās procesā, kā arī analizējot jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdziena būtību, to nozīmi un jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās procesu, jauniešu pilsoniskās līdzdalības izpausmes ir dažādas, tās var grupēt četrās pamatkategorijās – sociālā līdzdalība, kultūras līdzdalība, ekonomiskā līdzdalība un politiskā līdzdalība, savukārt kā būtiskākie

jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās ietekmējošie faktori ir audzināšana, dzīves laikā gūtā pieredze, pilsoniskā kompetence un vide, kurā dzīvo jaunieši. Lai sekmīgāk veidotu jauniešu pilsonisko kompetenci, kas paredz noteiktas pilsoniskās zināšanas, prasmes un attieksmi, ir nepieciešams līdztekus starpdisciplināras pieejas izmantošanai, izmantot neformālās izglītības sniegtās iespējas ārpus reglamentētai izglītības satura apguvei. Skolotājs nevar aprobežoties tikai ar tiešo mācību procesu vienas mācību stundas robežās jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanai, un līdz ar to jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai nepieciešams skolēniem sniegt praktiskas zināšanas, sekmēt noteiktu prasmju kopumu un veidot pilsoniski atbildīgu attieksmi caur konkrētām aktivitātēm, nodrošinot jauniešiem nepieciešamo atbalstu. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana pedagoģiskajā procesā nevar aprobežoties tikai ar akadēmisku mācību stundu, ir jānodrošina iespējas praktiskai un interaktīvai darbībai.

Latvijas jaunatnes politikas monitoringa dati par 2015. gadu iezīmē negatīvu perspektīvu jaunatnes pilsoniskās līdzdalības kontekstā – 29% jauniešu (vecumā no 13. līdz 25. gadiem) atzīst, ka nav nodrošinātas iespējas lietderīgi pavadīt brīvo laiku (īpaši ārpus Rīgas), 83% nav pārliecināti par savām iespējām ietekmēt lēmumus, ko pieņem pašvaldība vai Latvijas valdība, turklāt 44% jauniešu neuzticas Saeimai, kas norāda uz zemu sociālā kapitāla līmeni (Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2015, 6-8). Neskatoties uz faktu, ka jauniešiem ir nodrošinātas daudzveidīgas pilsoniskās līdzdalības iespējas, tomēr pašu jauniešu vērtējums un līdzdalība tajās ir pasīva, kas neapšaubāmi atspoguļo zināmas pretrunas starp pastāvošo piedāvājumu un pašu jauniešu pieprasījumu pilsoniskās līdzdalības dimensijā.

Viena no iespējām, kur jaunieši var īstenot pilsonisko līdzdalību (gan sociālās, gan kultūras līdzdalības kontekstā), ir iesaistīšanās skolu vai augstskolu parlamentos, pašpārvaldēs, līdzpārvaldēs (katrā izglītības iestādē šie nosaukumi var būt dažādi). Skolēnu pašpārvalde, kā atzīst Valsts izglītības un satura centrs: “ir uz demokrātijas un brīvas izvēles principiem veidotai institūcija, jo kā obligāts veidojums tā nevarēs pilnvērtīgi veikt savus uzdevumus. Turklāt skolēnu pašpārvalde ir neatņemama izglītības procesa sastāvdaļa ar senu vēsturi, kas sniedz vērtīgu ieguldījumu personības attīstībā” (Valsts izglītības un satura centrs, 2012, 1).

Pašpārvaldi izveido skolēni, lai pārstāvētu uz aizstāvētu skolēnu intereses, sekmētu izglītības iestādes sabiedriskās dzīves veidošanos un veicinātu mācību procesa efektivitāti. Jauniešiem, līdzdarbojoties savas skolas skolēnu pašpārvaldes darbībā, tiek nodrošinātas visas iespējas veidot un attīstīt savu individuālo pilsonisko kompetenci, apmierinot, tai skaitā, individuālās vajadzības, realizējot savu pilsonisko pozīciju, tādējādi veicinot arī savas skolas attīstību. Skolēnu pašpārvaldē jaunieši var iemācīties uzņemt atbildību, izrādīt savu

iniciatīvu, ieinteresēt savus vienaudžus, iesaistot tos kopīgā darbā, kā arī praksē pielietot savas pilsoniskās zināšanās, veidojot pilsoniski atbildīgu attieksmi. Tajā pašā laikā jāmin, ka skolēnu pašpārvalžu darbība nav viennozīmīgi atrunāta, piemēram, Latvijas likumdošana neparedz skolēnu pašpārvalžu finansēšanas kārtību un skaidri noteiktus darbības principus. Skolēnu pašpārvalžu darbība notiek uz brīvprātības un pašiniciatīvas pamata. Kā iespējamie kavējošie faktori jauniešu aktīvākai iesaistei skolas pašpārvaldes darbā ir jauniešu laika, motivācijas un atbalsta trūkums.

Savukārt, piemēram, Latvijas augstskolu studējošo pašpārvalžu darbība, finansēšanas kārtība, kompetence ir tiesiski nostiprināta un definēta Latvijas Republikas Augstskolas likumā – attiecīgi piektās nodaļas 53. pantā (studējošo pašpārvalde), un 54. pantā (studējošo pašpārvaldes tiesības), kur noteikts, ka: “studējošo pašpārvalde ir vēlēta, neatkarīga studējošo tiesību un interešu pārstāvības institūcija augstskolā vai koledžā. Studējošo pašpārvalde:

1. aizstāv un pārstāv studējošo intereses akadēmiskās, materiālās un kultūras dzīves jautājumos augstskolā un citās valsts institūcijās;
2. reprezentē augstskolas studējošos Latvijā un ārvalstīs;
3. nosaka kārtību, kādā studējošie tiek ievēlēti augstskolas koleģiālajās institūcijās” (Augstskolu likums, 1995).

Gan skolu skolēnu pašpārvaldes, gan augstskolu studentu pašpārvaldes ir lieliska iespēja, kur jaunieši ne tikai apgūst, bet arī reāli saskaras ar pilsoniskās līdzdalības iespējām, kas, domājams, var veiksmīgi veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību. Latvijā nav pieejams statistikas par jauniešu dalības līmeni skolu vai augstskolu pašpārvaldēs, tāpēc praktiski nav iespējams novērtēt jauniešu pilsoniskās pakāpi šajos segmentos.

Latvijā pastāv arī citas jauniešu pilsoniskās līdzdalības formas, kuras ir brīvi pieejamas un likumdošanā reglamentētas. Piemēram, jauniešiem ir iespējas dibināt nevalstiskās organizācijas vai attiecīgi pievienoties kādā no jauniešu nevalstiskajām organizācijām. Dalība biedrībās balstās uz brīvprātīgā principa, tādējādi apvienojot jauniešu ar līdzīgiem mērķiem un/vai uzskatiem, kā minēts Latvijas Republikas Biedrību un nodibinājuma likuma 2. pantā biedrība nozīmē: „brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura” (Latvijas Republikas Biedrību un nodibinājuma likums, 2004). Eiropas Komisijas veiktā pētījuma “*Jaunatne kustībā*” (*Youth on the move, 2011*) rezultāti Eiropas Savienības dalībvalstu jauniešu vidū, vecumā no 15 līdz 35 gadiem, apliecina, ka tieši jaunieši ir visaktīvākā sabiedrības daļa, kura piedalās brīvprātīgā darbā, turklāt Latvijas jauniešu brīvprātīgā darba rādītājs kontekstā ar vidējiem rādītājiem Eiropas Savienībā ir augstāks, proti Eiropas Savienība kopumā vidēji 24,2 % aptaujāto jauniešu pēdējo

gadu laikā ir veikuši brīvprātīgo darbu, Latvijas rādītājs ir 30% (European Commission, 2011, 19-22). Brīvprātīgais darbs sekmē sociālā kapitāla veidošanu (Reznik, 2016), sniedz neatsveramu ieguldījumu gan sociālo problēmu risināšanā sabiedrībā, gan veido jauniešu pilsonisko kompetenci. Latvijas Republikas Jaunatnes likuma 9.pantā ir noteikts, ka: “jauniešu brīvprātīgais darbs ir orientēts uz sabiedriskā labuma darbību un veicina viņu zināšanu, prasmju, iemaņu un attieksmju attīstību, kā arī brīvā laika lietderīgu izmantošanu” (Jaunatnes likums, 2009), jāatzīmē, ka kopīgā Latvijas iedzīvotāju attieksme pret brīvprātīgo darbu un līdzdalība brīvprātīgajā darbā ir vērtējamā drīzāk kā negatīva. Kā liecina tirgus un sabiedriskās domas pētījuma centra “SKDS” 2013. gada aptaujas “Iedzīvotāju attieksme pret brīvprātīgo darbu” dati, 65% Latvijas iedzīvotāju pēdējo piecu gadu laikā brīvprātīgo darbu nav strādājuši, tikai 33% aptaujāto pēdējo piecu gadu laikā ir veikuši brīvprātīgo darbu, visbiežāk (21%) respondenti darbojušies vides un dabas aizsardzības un sakopšanas jomā, piedalījušies talkās. Citādāka aina iezīmējas jauniešu vecumposmā, no 15 līdz 24 gadiem, kur pēdējo piecu gadu laikā 44% ir veikuši brīvprātīgo darbu – galvenokārt (27,1%) darbojušies vides un dabas aizsardzības un sakopšanas jomā un Kultūras un (13,3%) mākslas pasākumi (organizēšana, spēlēšana un dziedāšana labdarības koncertos). Kā būtiskākais pamudinātājs veikt brīvprātīgo darbu ir draugi (38%) un ģimene (23%), savukārt kā būtiskākie ieguvumi no brīvprātīgā darba minēti personiskais gandarījums par paveikto darbu (71%) un 39% norādīja, ka viņi ir ieguvuši jaunus draugus, paziņas, bet 26% - jaunas prasmes un zināšanas (Tirgus un sabiedriskās domas pētījuma centra SKDS, 2013, 6,8,18).

Tieši jauniešu nevalstisko organizāciju sniegtās priekšrocības, brīvprātīgā darba potenciāls var sekmēt pilnvērtīgu jauniešu iesaisti dažādos sociālajos procesos, tādējādi sekmējot jauniešu pilsonisko līdzdalību, līdztekus jāatzīmē, ka jaunieši, piedaloties nevalstisko organizāciju darbībā, var iegūt realitātei nepieciešamās, piemēram, pilsoniskās prasmes, tādējādi pilnveidojot savu pilsonisko kompetenci. Tajā pašā laikā, vērtējot jauniešu dalību dažādās organizācijās (jauniešu, sporta klubi, jaunatnes un kultūras organizācijas), veiktais Eiropas Komisijas pētījums “*Jaunatne kustībā*” (*Youth on the move, 2011*) apliecina, ka vidēji Eiropas Savienībā 45,8% jauniešu piedalās kādā no organizācijām, savukārt Latvijā tikai 38,7% jauniešu, kas ir viens no zemākiem rādītājiem kontekstā ar Eiropas Savienības vidējo līmeni, salīdzinot Baltijas valstu rādītājus, daudz augstāki ir Igaunijai, kur 47,4% jauniešu piedalās kādā no organizācijām, savukārt Lietuvā tie ir 38,3% jauniešu. Visaugstākie rādītāji jauniešu dalībai jauniešu nevalstiskajās organizācijās Nīderlandei – 67,7 % un Beļģijai – 61,4 % (European Commission, 2011, 7-11). Savukārt 2015. gada Eiropas Komisijas pētījums “*Jauniešu situācija Eiropas Savienībā*” (*Situation of young people in the EU, 2015*), kurā tika

analizēta arī pilsoniskās līdzdalības dimensija, apliecina, ka salīdzinājumā ar 2011. gada pētījumā “*Jaunatne kustībā*” iegūtiem datiem Latvijas jauniešu līdzdalības indekss nevalstisko organizāciju darbībā pieaug no 9% līdz 13%, kas ir pozitīva tendence (European Commission, 2015, 101). Jauniešu dalība nevalstiskajās organizācijās vispirms ir saistīta ar kopīgām interesēm, ar jauniešu vēlmi iesaistīties un piedalīties, saskatot šajā līdzdalībā nepieciešamību un veidu, kā tiek apmierinātas paša jaunieša vajadzības. Jauniešu nevalstisko organizāciju tematiskais klāsts ir ļoti plašs, kā liecina interneta vietnē www.jaunatneslietas.lv pieejamā Latvijas Republikas Izglītības un Zinātnes ministrijas informācija: “jaunatnes organizācijas Latvijā darbojas dažādās jomās: vides aizsardzība, veselība, līdzdalība, sociālā iekļaušana, jauniešu nodarbinātība, sports u.c. Jaunatnes organizācijas viens no būtiskākajiem mērķiem ir radīt vidi, kurā jaunieši konkrētajā jomā var attīstīt savas prasmes un zināšanas, attīstīt savu personību un atrast līdzgaitniekus, draugus” (Jaunatnes organizācijas, 2015).

Turklāt jāatzīmē, ka ir pieejams arī Eiropas Savienības finansējums programmas “Erasmus +”, kas atbalsta:

- jauniešu un jaunatnes darbinieku mobilitāti, veicinot jauniešu apmaiņu, Eiropas Brīvprātīgo dienestu un jaunatnes darbinieku mobilitāti sadarbībā ar partnervalstīm, kas ir Eiropas Savienības kaimiņvalstis;
- kapacitātes stiprināšanas projektus jaunatnes jomā, veicinot sadarbības un mobilitātes pasākumus, kam ir labvēlīga ietekme uz jaunatnes darbu, jaunatnes politikas un jaunatnes sistēmu kvalitatīvo attīstību, kā arī uz neformālās izglītības atzīšanu partnervalstīs;
- jauniešu un jaunatnes organizāciju no partnervalstīm, kas ir Eiropas Savienības kaimiņvalstis, iesaistīšanās strukturētā jaunatnes dialogā, tām piedaloties starptautiskās sanāsmēs, konferencēs un pasākumos, kas veicina dialogu starp jauniešiem un lēmumu pieņēmējiem (European Commission, 2014, 10).

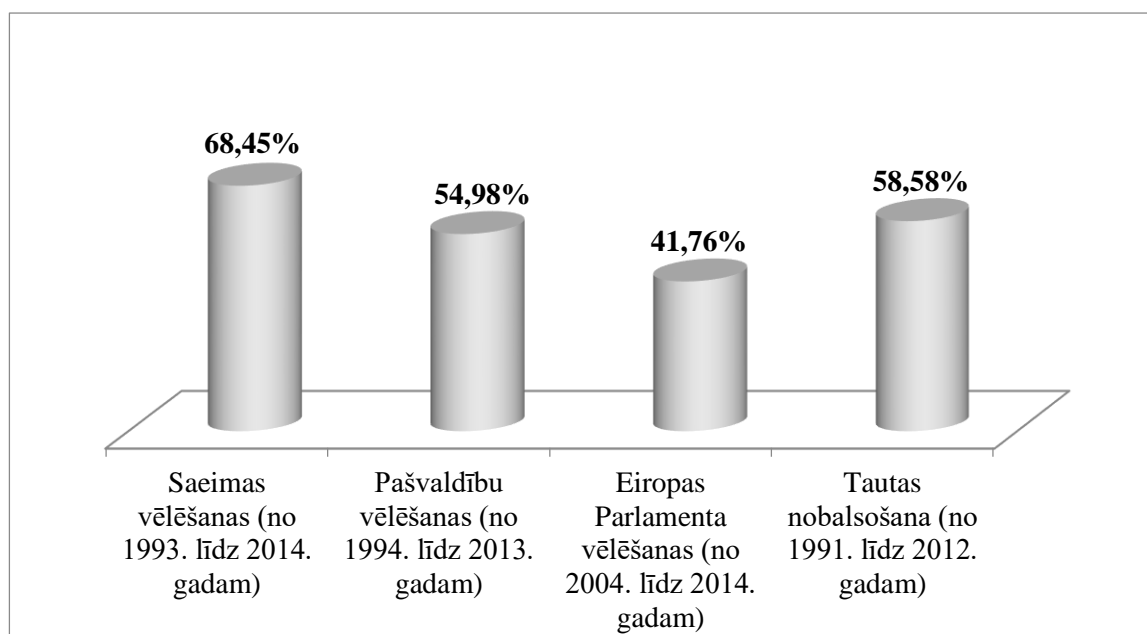
Tātad, var secināt, ka Latvijā ir nodrošināts gan tiesiskais regulējums, gan nodrošinātas finansiālā atbalsta iespējas, lai jaunieši varētu dibināt nevalstiskās organizācijas vai piedalīties to darbībā. Tajā pašā laikā nevar viennozīmīgi izvirzīt apgalvojumu, ka, piemēram, piedāvātais jauniešu nevalstisko organizāciju tematiskais loks ir visiem jauniešiem pieņemams un sasniedzams gan ģeogrāfiskā izvietojuma, gan pieejamā laika resursa kontekstā.

Neapšaubāmi jauniešu dalība nevalstisko organizāciju darbībā ir nozīmīgs rādītājs jauniešu pilsoniskai līdzdalībai, taču tas nav vienīgais. Mūsdienās ir radītas vairākas sadarbības platformas, piemēram, starp sabiedrības pārstāvjiem, nevalstisko organizāciju sektors un lēmējvaru vai izpildvaru, dažādu nozaru konsultatīvās padomes u.tml. Izmantojot 21. gadsimta

informatīvo tehnoloģiju sniegtās priekšrocības, piemēram, Latvijā iedzīvotājiem, tai skaitā jauniešiem, ir iespējas iesniegt Saeimā savu likumprojekta iniciatīvu, savācot 10'000 Latvijas pilsoņu (personas, kuras ir vismaz 16 gadu vecumā) elektroniskus parakstus ar portāla www.manabalss.lv starpniecību. Laika posmā no 2011. gada līdz 2015. gada maijam, izmantojot portālu www.manabalss.lv, tika iesniegtas 796 iniciatīvas (no tām publicētas 94 iniciatīvas, tādējādi absolūtais izpildes rādītājs ir tikai 11,81%) Saeimā par visdažādākajiem likumprojektiem, kas skar galvenokārt valsts pārvaldi, ekonomiku, sabiedrību, dabu, veselības aprūpi, kultūru un satiksmi (kopumā 382'647 parakstu), vislielākā iedzīvotāju līdzdalība (17'509 parakstu) bija par likumprojektu, kas paredz atbildību par Saeimas deputāta zvēresta laušanu (ManaBalss.lv, 2015). Šādai virtuālai pilsoniskai līdzdalībai kā tiešās demokrātijas izpaušmes formai ir vairākas priekšrocības tieši jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai, virtuālā pilsoniskā līdzdalība, izmantojot plašo sociālo tīklu iespējas, jauniešiem ir pieejamāka, saprotamāka un uzrunājošāka. Diemžēl nav pieejamu datu par to, cik daudz tieši jaunieši izmanto portāla www.manabalss.lv iespējas. No sniegtās informācijas vien noprotams, ka kopējais parakstītāju skaits ir 123'381 cilvēku, kas, protams, kontekstā ar kopīgo Latvijas iedzīvotāju skaitu nav liels rādītājs. Jāatzīmē, ka zināms virtuālās pilsoniskās līdzdalības uzplaukums vērojams Amerikas Savienotās Valstīs, kur apmēram 34% no visiem iedzīvotājiem 2013. gadā (Aaron, 2013) un 45% iedzīvotāju 2015. gadā (Perrin, Duggan, 2015) izmantoja internetu kā platformu individuālām vai kopīgām pilsoniskās līdzdalības aktivitāšu izpaušmēm.

Redzamāka un jebkuras demokrātiskas valsts politiskai sistēmai svarīgākā jauniešu pilsoniskās līdzdalības forma ir politiskā līdzdalība, kas izpaužas kā jauniešu dalība politiskajās partijās, un būtiskāks aspekts ir jauniešu dalība vēlēšanās. Jāatzīmē, ka Latvijas jaunieši piedalās vēlēšanās, kas neapšaubāmi ir ļoti labs rādītājs un Eiropas Komisijas pētījums *“Jaunatne kustībā”* (*Youth on the move, 2011*), kurā piedalījās 57'000 Eiropas Savienības jauniešu to apliecina: „80,5% aptaujāto jauniešu no Latvijas atbildēja, ka pēdējo trīs gadu laikā ir piedalījušies vietēja, nacionāla vai Eiropas Savienības līmeņa vēlēšanās. Viszemākie rādītāji vēlēšanu aktivitātē no visām Eiropas Savienības dalībvalstīm bija Lietuvai, kur tikai 47,4% aptaujāto jauniešu pēdējo trīs gadu laikā ir piedalījušies politiskajās vēlēšanās” (European Commission, 2011, 17-18). Savukārt 2015. gada Eiropas Komisijas pētījums *“Jauniešu situācija Eiropas Savienībā”* (*Situation of young people in the EU, 2015*), kurā tika analizēta arī politiskās līdzdalības dimensija, apliecina, ka salīdzinājumā ar 2011. gada pētījumā *“Jaunatne kustībā”* iegūtiem datiem Latvijas jauniešu dalība organizētajās vēlēšanās strauji sarūk, kas ir neapšaubāmi ir negatīvā tendence (European Commission, 2015, 98).

Tajā pašā laikā, balstoties uz Latvijas tiesisko regulējumu, kas nosaka, ka saskaņā ar jaunatnes likumu par jauniešu Latvijā uzskata personu vecumā no 13 līdz 25 gadiem, veiktais Eiropas Komisijas pētījums neatklāj patieso situāciju, jo pētījuma mērķauditorija bija jaunieši vecumā no 15 līdz 35 gadiem. Jāatzīmē, ka daudz negatīvāka aina iezīmējās, ja tiek detalizētāk analizēti kopējā Latvijas iedzīvotāju vēlēšanu aktivitāte. Neskatoties uz faktu, ka Latvijas Republikas pilsoņiem ir pienākums piedalīties organizētajās vēlēšanās vai referendumos, vēlēšanu aktivitāte sarūk (8. attēls) un pastāvošā negatīvā tendence ir pieaugoša. Balsstiesīgo pilsoņu līdzdalības līmenis tautas nobalsošanā, pašvaldības, Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanās – vidējā balsstiesīgo pilsoņu līdzdalība visās organizētajās vēlēšanās un referendumos, veicot vidējo aprēķinu pēc Centrālās vēlēšanu komisijas mājaslapā atrodamas informācijas, kopš 1991. gada līdz 2014. gadam ir tikai 55,94% (Centrālā vēlēšanu komisija).

8. attēls. Balsstiesīgo pilsoņu līdzdalības līmenis tautas nobalsošanā, pašvaldības, Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanās no 1991. gada līdz 2014. gadam (Centrālā vēlēšanu komisija)

Latvijas 2. brīvvalsts laikā zemākā iedzīvotāju līdzdalība (30,24%) organizētajās vēlēšanās bija vērojama 2014. gada 24. maijā, kad notika Eiropas Parlamenta vēlēšanas, savukārt zemākā balsstiesīgo iedzīvotāju līdzdalība (22,9%) tautas nobalsošanā bija vērojama 2008. gada 23. augustā, kad Centrālā vēlēšanu komisija organizēja referendumu par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredzēja noteikt minimālu pensijas apjomu atbilstoši personas apdrošināšanas stāžam. Augstākā balsstiesīgo iedzīvotāju līdzdalība

organizētajās vēlēšanās (89,9%) bija vērojama 1993. gada 5. – 6. jūnijā, kad pirmo reizi Latvijas 2. brīvvalsts laikā notika Saeimas vēlēšanas, bet augstākais balsstiesīgo iedzīvotāju līdzdalības līmenis tautas nobalsošanā (87,56%) tika sasniegts 1991. gada 3. martā, kad notika iedzīvotāju aptauja par Latvijas Republikas neatkarību (Centrālā vēlēšanu komisija). Balsstiesīgo iedzīvotāju līdzdalības kritums pašvaldības, Saeimas un Eiropas Parlamenta vēlēšanās aktualizē jautājumus gan par iedzīvotāju zināmu atsvešinātību, gan par Latvijā pastāvošā politiskā režīma leģitimitātes pakāpi. Tajā pašā laikā arī Eiropas Savienība piedzīvo zemo vēlēšanu aktivitāti Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kas neapšaubāmi atspoguļo zemo pilsoniskās līdzdalības rādītāju un atspoguļo iedzīvotāju zināmu vienaldzību un uzticības zudumu pret Eiropas Savienību. Vēlēšanu aktivitāte Eiropas Parlamenta vēlēšanās samazinājās no 61,99 % 1979. gadā līdz 42,61 % 2014. gadā (European Parliament, 2014).

Kā iespējamo skaidrojumu balsstiesīgo vēlēšanu, tai skaita jauniešu, sarūkošai politiskai līdzdalībai Latvijā var skaidrot, analizējot 2013. gada Eiropas Komisijas veiktās Eurobarometer aptaujas rezultātus, kuri zināmā mērā atspoguļo Latvijas sabiedrisko domu par politiku un politiskiem procesiem:

- pastiprināti par politiku interesējās 13% iedzīvotāju, bet 54% vidēji interesējās par politiku;
- politiskām partijām drīzāk neuzticas 87% iedzīvotāju, bet uzticas vien 9% iedzīvotāju;
- valdībai drīzāk neuzticas 77% iedzīvotāju, bet uzticas vien 20% iedzīvotāju;
- Saeimai drīzāk neuzticas 81% iedzīvotāju, bet uzticas vien 15% iedzīvotāju;
- Eiropas Parlamentam drīzāk uzticas 44% iedzīvotāju, bet neuzticas 36% iedzīvotāju;
- lielāku uzticības līmeni Latvijas iedzīvotājiem nodrošina pašvaldības, kurām uzticas 42% iedzīvotāju;
- 55% Latvijas iedzīvotāju nav apmierināti ar to kā darbojās demokrātija (European Commission, 2013, 6, 41, 42, 43, 46, 72, 87).

Latvijas iedzīvotāju kopējā attieksmes tendence pret valsti un politisko līdzdalību nav apmierinoša. Jāatzīmē, ka iedzīvotāju negatīvais vērtējums par Latvijas valdības darbu saglabājas – 2005. gadā negatīvu vērtējumu valdības paveiktajam sniedza 72% Latvijas iedzīvotāju (DNB Latvijas barometrs Nr.86, 2015, 7). No Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūta veiktā pētījuma „*Cik demokrātiska ir Latvija? : Demokrātijas audits, 2005–2014*” izriet, ka laika posmā no 2004. gada līdz 2014. gadam var novērot pieaugošu sabiedrības atsvešinātību no valsts, stabili augstu atbalstu autoritārām alternatīvām,

kā arī pieaugošu neticību savām spējām ietekmēt politiskos procesus. Turklāt Latvijas iedzīvotāju līdzdalību brīvprātīgās aktivitātēs, pašpārvaldes un nevalstiskās organizācijās un citā brīvprātīgā darbā pēdējo piecu gadu laikā (no 2010. gada līdz 2014. gadam) var vērtēt kā sliktu (Ijabs, 2014, 217). Iedzīvotāju attieksmi pret valsti un politiskiem procesiem valstī lielā mērā nosaka arī pašu iedzīvotāju sociālekonomiskā labklājība un iedzīvotāju dzīves laikā iegūtā pieredze. Tajā pašā laikā nevar noliegt, ka Latvijā cilvēki neiesaistās problēmu risināšanā, protams, kolektīvās manifestācijas nav bieža parādība Latvijā, taču ievērības cienīgs iedzīvotāju pilsoniskās līdzdalības fenomens bija vērojams 20. gadsimta beigās, kad pilsoniskā līdzdalība tika mērķtiecīgi organizēta, lai kopīgi risinātu sabiedrības problēmas, bija Latvijas Tautas frontes laikā. Organizācijas darbībā iesaistījās apmēram 250'000 cilvēku, lai sekmētu vispusīgu sabiedrības demokratizāciju, Latvijas suverenitātes nodrošinājumu, latviešu valodas un kultūras aizsardzību (Latvijas Republikas Saeimas Sabiedrisko attiecību birojs, 2013). Rezultātā, Latvijas iedzīvotājiem, aktīvi iesaistoties sociālajās, politiskajās akcijās, organizējot nevardarbīgās pretošanās kustības, solidarizējoties ar Lietuvas un Igaunijas kaimiņvalstīm un uzņemoties pilsonisko atbildību par savas valsts nākotni, izdevās atjaunot Latvijas Republikas neatkarību.

Jauniešu pilsoniskās līdzdalības iespējas demokrātiskā vidē ir ļoti plašas un daudzveidīgas (Krishna, 2005), būtiski gan mācību procesā, gan ārpus tā ne tikai akcentēt jauniešu pilsoniskās līdzdalības nozīmīgumu, bet arī sniegt iespējas jauniešu rezultatīvai un mērķtiecīgai pilsoniskai līdzdalībai, nodrošinot nepieciešamos resursu un atbalstu, lai skolā jaunieši iemācītos uzņemties līdztbildību, būt aktīvs savs apkārtējās dzīves veidotājs. Latvijā, pamatojoties uz iepriekš aprakstītām pilsoniskās līdzdalības iespējām, jauniešiem ir radīti visi priekšnosacījumi, lai veidotos un attīstītos jauniešu pilsoniskā līdzdalība.

Rezumējot promocijas darba 1.2. nodaļā (Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana) atklāto pilsoniskās līdzdalības un jauniešu pilsoniskās līdzdalības būtību, kā arī veidošanās un veicināšanas priekšnosacījumus, var izvirzīt sekojošus secinājumus:

1. Pilsoniskās sabiedrības, kas veido sociālo kapitālu ilgtermiņa, sekmīgās pastāvēšanas un attīstības pamatā ir zinoši un rīcībspējīgi cilvēki, kuri spēj vienoties kopīgo izaicinājumu pārvarēšanai, apvienojot savus pieejamus resursus, tāpēc īpašu nozīmi pilsoniskās sabiedrības veicināšanā iegūst jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās process.
2. Pilsoniskā līdzdalība nevar aprobežoties tikai ar cilvēka politisko līdzdalību. Pilsoniskā līdzdalība ir sabiedrības indivīda motivēta iesaistīšanās pieejamo resursu ietvaros politiskajās, sociālekonomiskajās un kultūras procesos vietējā, reģionālajā,

nacionālā un starptautiskā līmenī, lai demokrātiskā veidā mērķtiecīgi risinātu kopīgus sabiedrībā pastāvošus izaicinājumus ietekmēt sabiedrisko kārtību, uzlabot dzīves kvalitāti, tādējādi pašrealizējot savu pilsonisko pozīciju un apmierinot savas vajadzības.

3. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir process, kurā izpaužas viņu pašiniciatīva, tiek īstenota pilsoniskās pozīcijas pašrealizācija un refleksija, sniedzot ieguldījumu gan savas personības pilnveidē un veidošanās procesā, gan sekmējot vietējās sabiedrības un līdz ar to valsts izaugsmi. Jauniešu pilsonisko līdzdalību raksturo jauniešu sociālā atbildība pret apkārtējiem līdzcilvēkiem un vidi, kurā viņi dzīvo, kā arī jauniešu pilsoniskās kompetences un individuālās pilsoniskās pozīcijas kvalitatīvās izpausmes.
4. Jaunietim, apzinoties pilsoniskās līdzdalības aktualitāti un nozīmi valsts izaugsmē, ir iespēja apmierināt savas emocionālās, sociālās vajadzības. Pilsoniski atbildīga rīcība kļūst par vajadzību un nepieciešamību pilsoniskās sabiedrības veidošanās kontekstā, kas tiek mērķtiecīgi īstenota ar jaunieša gribas starpniecību. Jauniešu pilsoniski atbildīga rīcība var sniegt vispārējo labumu sabiedrībai, tādējādi piepildot individuālās vēlmes un vajadzības.
5. Uz pilsonisko kompetenci balstītu jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos var sekmēt saturiski bagātināts un metodiski pilnveidots pilsoniskās izglītības un pilsoniskās audzināšanas nodrošinājums skolās. Rezultātā, veidojot atbildīgu pilsonisko pozīciju audzināšanas procesā, nodrošinot nepieciešamās jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos daudzpusīgi pedagoģiskajā procesā, sniedzot jauniešiem daudzveidīgu atbalstu, izmantojot pieejamos resursus, palīdzot saskatīt motivāciju savā rīcībā, ir iespējams veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību, kas nodrošina sociālo pašrealizāciju un pilsoniskās sabiedrības ilgtspējīgu attīstību.

2. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana vispārizglītojošajā mācību iestādē

2.1. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības izpētes organizācija

Apzinoties pilsoniskās audzināšanas nepieciešamību un aktualitāti Latvijas skolās, promocijas darba autors, balstoties uz iepriekš veikto pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās pozīcijas, pilsoniskās izglītības, pilsoniskās kompetences, pilsoniskās līdzdalības un jauniešu pilsoniskās līdzdalības teorētisko izpēti, veic situācijas diagnosticēšanu skolēnu pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmju un vērtību apzināšanā, lai uz iegūto rezultātu pamata izstrādātu un aprobētu pilsoniskās līdzdalības veicinošu mācību programmu, kura ir vērsta uz skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesu un jauniešu pilsoniskās kompetences veicināšanu pedagoģiskajā darbībā.

Pētījuma bāzes raksturojums

Par pētījuma bāzi (apliecinājums par veikto empīrisko pētniecību izvēlētajā pētījuma bāzē – 10. pielikums) kalpo viena no Liepājas pilsētas vidusskolām, Tā ir skola, kurā strādā arī pats promocijas darba autors. Pētījuma bāzes skolas vēsture sniedzas tālajā 1949. gadā. Sākotnēji skola atradās citu skolu ēkās, un tā bija divplūsmu skola. Kā patstāvīga izglītības iestāde skola darbojas no 1989. gada 1. septembra, tā ir pirmā skola ar latviešu mācību valodu Liepājas Ziemeļu priekšpilsētā – 3. atmodas skola Liepājā. 2014./2015. mācību gadā skolā mācās 1101 skolēnu (Liepājas 15. vidusskola, 2013). Skolu raksturo atvērtība, jo tā, piemēram, nodrošina speciālās pamatizglītības programmu apguvi dažādiem bērniem, tai skaita, skolēniem ar mācīšanās traucējumiem un skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 710 par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām skolēniem, kuriem ir speciālā pamatizglītības programma „Mācīšanās traucējumi” skola izglītības procesa apgūvē nodrošina atbalsta pasākumus atbilstoši mācīšanās traucējuma veidam, ja nepieciešams, papildu individuālas vai grupu mācību nodarbības. Skolēniem, kuriem ir speciālā pamatizglītības programma „Garīgās attīstības traucējumi” skola izglītības procesa apgūvē nodrošina rehabilitācijas nodarbības, ja nepieciešams, papildu individuālas vai grupu mācību nodarbības un (vai) psihologa konsultācijas, saudzējošu režīmu mācību un audzināšanas procesā, ja nepieciešams individuālo uzvedības korekcijas plānu (Ministru kabineta noteikumi Nr. 710, 2012).

Promocijas darba 1. pētniecības posmā par pētījuma bāzi ir izvēlēti pētījuma bāzes 9. klašu skolēni (trīs 9. klases – 9. A, 9. B un 9. C klase, kurās mācās 83 audzēkņi, vidējais vecums 15 gadi, no tiem 39 meitenes un 44 zēni). Jāatzīmē, ka pilnajā empīriskajā darbībā tika aptvertas visas pētāmās kopas vienības skolas kontekstā jeb ģenerālā kopa (Kristapsone, 2014). Savukārt promocijas darba 2. empīriskajā posmā „Pilsoniskās audzināšanas programmas izstrāde un programmas temata „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” aprobācija kontrolklase” par pētījuma bāzi ir izvēlēti 9. A klases skolēni (vidējais vecums 15 gadi, no tiem 15 meitenes un 12 zēni). Tādējādi ir iespējams produktīvāk novērtēt izstrādātās mācību programmas aprobāciju, veicot savstarpējo klašu (9. A, 9. B un 9. C klase) salīdzinājumu. 9. A klases skolēni mācību priekšmetus „Sociālās zinības”, „Latvijas vēsture” un audzināšanas stundās papildus noteiktajiem mācību priekšmetu standartiem apgūs pēc promocijas darba autora izstrādātās pilsoniskās līdzdalības veicināšanas mācību programmas, bet pārējās klases (9. B un 9. C) turpinās mācību priekšmetu apguvi pēc valsts noteiktiem mācību priekšmetu standartiem.

Promocijas darba autors strādā pētījuma bāzes skolā no 2010. gada 4. janvāra (2010./2011. mācību gads). Pētāmās bāzes 9. klašu skolēniem promocijas darba autors māca mācību priekšmetu „Sociālās zinības” no 9. klases (2014./2015. mācību gads) un mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” no 7. klases (2012./2013. mācību gads), savukārt 9. A klasei promocijas darba autors ir klases audzinātājs no 7. klases (2012./2013. mācību gads), tādējādi promocijas darba autors ļoti labi pazīst visus promocijas darba empīriskajā pētījumā iesaistītos skolēnus, īpaši 9. A klases skolēnus. Tāpēc par *kontrolklasi* pētījumā izvēlēta tieši 9. A klase. No socioloģijas aspekta *kontrolklasi* var raksturot kā mazo grupu, kurai ir noteiktas pazīmes: „grupas locekļi izprot viens otru, tiem ir kopīgi mērķi, sociālās lomas, piederības un kopības sajūta grupai, emocionālās attiecības, pastāv iekšējās normas un savstarpējā mijiedarbība, kas kopumā arī veido zināmu grupas identitāti un struktūru” (Forsyth, 2009, 5-10). Jāatzīmē, ka mazo grupu pētījumi ir ļoti daudzveidīgi, tāpēc promocijas darbā izmantoto pētījumu metožu izvēli noteica izvirzītais pētījuma mērķis.

No 83 skolēniem, kuri mācās 9. klasēs, Valsts pedagoģiski medicīniskā komisija ir noteikusi 7 skolēniem speciālās pamatizglītības programmu (kods Nr. 21015611 – skolēni ar mācīšanās traucējumiem) un 2 skolēniem ir speciālās pamatizglītības programma (kods Nr. 21015811 – skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem). Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 709 par pedagoģiski medicīniskajām komisijām 2. pantu Valsts pedagoģiski medicīniskās komisijas kompetencē ir sniegt atzinumu par atbilstošāko speciālās pamatizglītības vai speciālās vidējās izglītības programmu skolēniem ar redzes, dzirdes vai

fiziskās attīstības traucējumiem no 1. līdz 12. klasei, speciālās pamatizglītības programmu skolēniem ar somatiskajām saslimšanām no 1. līdz 9. klasei, speciālās pamatizglītības programmu skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, smagiem garīgās attīstības vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem, mācīšanās traucējumiem, valodas traucējumiem vai garīgās veselības traucējumiem no 5. līdz 9. klasei (Ministru kabineta noteikumi Nr. 709, 2012). Apzinoties pastāvošo situāciju, strādājot ar skolēniem, kuriem ir mācīšanās un garīgās attīstības traucējumi, skolotājam savā pedagoģiskajā darbībā ir jānodrošina individuāli profesionālā pieeja, izstrādājot individuālos izglītības plānus. Darbs ar šādiem skolēniem uzliek skolotājiem un klašu audzinātājiem lielu atbildību. Promocijas darba 3. pētnieciskās darbības posmā „Pilsonisko līdzdalību veicinošās mācību programmas aprobācija”, promocijas darba autors izstrādāja individuālos izglītības plānus diviem 9. A klases skolēniem, kuriem ir garīgās attīstības traucējumi, tādējādi nodrošinot visu skolēnu pilnvērtīgu iesaistīšanos pilsoniskās kompetences veidošanās procesā.

Pētnieciskās darbības 1.posms – skolēnu pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmju un vērtību apzināšanās situācijas diagnosticēšana.

Pētījuma norises laiks – 2014.gada septembris, oktobris, novembris.

Mērķis – noteikt 9. klases skolēnu pilsoniskās zināšanas, pilsoniskās prasmes, attieksmes un vērtības pamatskolas posmā (no 4. līdz 8. klasei), balstoties uz Latvijas izglītības saturu un promocijas darbā analizēto un raksturoto pilsoniskās izglītības koncepciju.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) veikt pamatizglītības satura analīzi pamatskolas posmā, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem, lai noteiktu kādām pilsoniskām zināšanām, pilsoniskām prasmēm, pilsoniskai attieksmei un vērtībām skolēniem jāpiemīt, beidzot 8. klasi;
- 2) izstrādāt diagnosticējošu pārbaudes darbu, pārspriedumu un aptaujas anketu, kas praksē atspoguļotu skolēnu pilsoniskas zināšanas, prasmes, attieksmi un vērtības;
- 3) veikt diagnosticējošo pārbaudes darba datu apstrādi un rezultātu analīzi, raksturojot izpētes fokusu;
- 4) veikt aptaujas datu apstrādi un rezultātu analīzi;
- 5) salīdzināt iegūtos aptaujas rezultātus un tendences ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma *ICCS 2009* (International Civic and Citizenship Education Study 2009) rezultātiem;
- 6) noteikt skolēnu pilsoniskās kompetences līmeņus, uzsākot mācības 9. klasē.

Pētnieciskās darbības 2. posms – pilsoniskās audzināšanas programmas izstrāde un programmas temata „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” aprobācija kontrolklasē.

Pētījuma norises laiks – 2014. gada decembris, 2015. gada janvāris, februāris, marts, aprīlis, maijs.

Pētījuma mērķis – izstrādāt teorētiski un praktiski pamatotu pilsoniskās audzināšanas programmu visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei) un aprobēt izstrādātās programmas vadlīniju „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) audzināšanas stundu ietvaros pētījuma bāzes 9. A klasē.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) izmantojot teorētiskās un empīriskās pētniecības metodes, ņemot vērā attiecīgās Latvijas attīstības plānošanas dokumentu izvirzītās prioritātes, kā arī apzinoties pastāvošo sociālo un pedagoģisko realitāti, sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem un ar Valsts izglītības satura centra audzināšanas darba konsultatīvo padomi izstrādāt ieteicamo pilsoniskās audzināšanas programmas (ar Valsts izglītības satura centra redakcijā – “Klases stundu programmas paraugs”) modeli un saturisko koncepciju (no 1. līdz 12. klasei);
- 2) pamatojoties uz promocijas darba 1. nodaļā “Teorētiskais pārskats par jauniešu pilsoniskās audzināšanas aktualitātēm” aktualizētu teorētisko pārskatu, ņemot vērā attiecīgās Latvijas attīstības plānošanas dokumentu izvirzītās prioritātes, kā arī apzinoties pastāvošo sociālo un pedagoģisko realitāti, sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem izstrādāt ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīniju (komponentu) „Pilsoniskā līdzdalība”, lai pedagoģiskā procesa ietvaros īstenotu skolēnu (no 1. līdz 12. klasei) pilsoniskās līdzdalības veicināšanu;
- 3) izstrādāt attiecīgu tematisko plānu, lai veiktu pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) aprobāciju audzināšanas stundu ietvaros pētījuma bāzes skolas 9. A klasē (kontrolklase). Veikt nepieciešamās korekcijas audzināšanas stundu plānā, saskaņojot un iepazīstinot ar izmaiņām skolas administrāciju un 9. A klases skolēnus;
- 4) balstoties uz izstrādāto tematisko plānu, veikt pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīniju „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) aprobāciju audzināšanas stundu ietvaros pētījumā iesaistītajā 9. A klasē;
- 5) veicot aptaujas datu apstrādi un kopējās pētnieciskās darbības rezultātu analīzi, pēc tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve)

aprobācijas, skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšana pēc izstrādātiem kritērijiem un rādītājiem.

Pētījuma metodes

1. Teorētiskās izpētes metode – normatīvo dokumentu analīze.
2. Empīriskās izpētes metodes:
 - 2.1. Datu ieguves metodes:
 - aptaujas;
 - testēšana;
 - nepabeigto teikumu metode.
 - 2.2. Datu apstrādes un analīzes metodes:
 - kvantitatīvo datu apstrāde ar datu matemātiskās statistikas analīzes un prognozējošās analītikas metodēm apstrādes programmās *Microsoft Office Excel 2010* un *SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 18.0* versijā;
 - datu grafiska attēlošana;
 - kvalitatīvo datu apstrāde (kontentanalīze, iegūto datu kodēšana, grupēšana un apstrāde);
 - kvantitatīvo un kvalitatīvo datu interpretācija.

2.2. Pamatizglītības satura analīze mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”

Empīriskās pētniecības 1. posma 1. uzdevums – veikt pamatizglītības satura analīzi pamatskolas posmā, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem, lai noteiktu kādām pilsoniskām zināšanām, pilsoniskām prasmēm, pilsoniskai attieksmei un vērtībām skolēniem jāpiemīt, beidzot 8. klasi.

Lai pilnvērtīgāk veiktu izglītības satura analīzi, par pamatu tiek izmantoti Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem. Noteikumi nosaka:

1. valsts standartu pamatizglītībā, kas nosaka pamatizglītības programmu galvenos mērķus un uzdevumus, pamatizglītības obligāto saturu, izglītojamo iegūtās pamatizglītības vērtēšanas pamatprincipus un kārtību;
2. pamatizglītības mācību priekšmetu standartus, kas nosaka mācību priekšmetu galvenos mērķus un uzdevumus, mācību priekšmetu obligāto saturu, pamatprasības attiecībā uz

mācību priekšmetu apguvi, mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus;

3. pamatizglītības programmu paraugus atbilstoši izglītības ieguves formām un izglītības programmu īpašajiem veidiem.

Savukārt pamatizglītības programmu galvenie mērķi ir:

1. nodrošināt izglītojamo ar sabiedriskajai un personiskajai dzīvei nepieciešamajām pamatzināšanām un pamatprasmēm;
2. radīt pamatu izglītojamā turpmākajai izglītībai;
3. veicināt izglītojamā harmonisku veidošanos un attīstību;
4. sekmēt izglītojamā atbildīgu attieksmi pret sevi, ģimeni, sabiedrību, vidi un valsti (Ministru kabineta noteikumi Nr. 468, 2014).

Saskaņā ar Vispārējās izglītības likuma 15. pantu vispārējās izglītības mācību priekšmetu standarti nosaka vispārējās izglītības programmu galvenos mērķus un uzdevumus, vispārējās izglītības obligāto saturu, skolēnu iegūtās izglītības vērtēšanas pamatprincipus un kārtību (Vispārējās izglītības likums, 1999). Izskatot visu to mācību priekšmetu saturu, kuri tiek apgūti pamatskolas posmā (svešvaloda, matemātika, informātika, dabaszinības, bioloģija, fizika, ķīmija, ģeogrāfija, literatūra, mūzika, vizuālā māksla, pasaules vēsture, Latvijas vēsture, sociālās zinības, mājturība un tehnoloģijas, sports) ir secināts, ka mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” saturs daļēji ir balstīts uz pilsoniskās izglītības apguvi.

Mācību priekšmeta „Latvijas vēsture” mērķis ir pilnveidot skolēnu izpratni par cilvēces attīstības pamattendencēm, sekmējot savas identitātes veidošanos un veicinot atbildīgu un toleranta Latvijas demokrātiskās sabiedrības locekļa izaugsmi (Latvijas vēstures mācību priekšmeta standarts, 2014). Mācību priekšmeta „Sociālās zinības” mērķis ir sekmēt sociālo procesu izpratni, kā arī skolēnu gatavību pieņemt un īstenot sociāli atbildīgus lēmumus personiskajā, profesionālajā un sabiedriskajā dzīvē demokrātiskā sabiedrībā (Sociālo zinību mācību priekšmeta standarts, 2014). Savukārt speciālās pamatizglītības mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” programmu saturs veidots, ievērojot skolēnu ar speciālām vajadzībām izziņas procesu – uzmanības, uztveres, domāšanas, iztēles un atmiņas darbības – īpatnības. Speciālās pamatizglītības mācību priekšmeta „Latvijas vēsture” mērķis ir, ievērojot skolēna spējas, veselības stāvokli un attīstības līmeni, veidot priekšstatu par vēstures attīstības gaitu un notikumu likumsakarībām un veicināt interesi par Latvijas vēsturi un pilsonisko izaugsmi (Skrode, Zvejniece, 2012), bet speciālās pamatizglītības mācību priekšmeta „Sociālās zinības” mērķis ir sagatavot skolēnu praktiskajai dzīvei un sekmēt viņu adaptāciju sabiedrībā (Valsts izglītības satura centrs, 2011).

Lai noteiktu kādām pilsoniskām zināšanām, pilsoniskām prasmēm pilsoniskai attieksmei un vērtībām jāpiemīt skolēniem, beidzot 8. klasi, ir analizēti mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” programmu paraugi, kuri vistiesākajā mērā nosaka izglītības saturu, to apguves kārtību un apjomu. Valsts izglītības satura centra izstrādātie mācību priekšmetu programmas paraugi atbilst pamatizglītības standartam, un tiem ir rekomendējošs raksturs. Neskatoties uz faktu, ka mācību priekšmetu programmas paraugiem ir rekomendējošs raksturs, visi valsts pārbaudes darbi un eksāmeni ir balstīti uz programmā minēto izglītības satura apguvi, jo programmas ir izstrādāta ciešā sasaistē ar pamatizglītības standartu.

Turpmākā pamatizglītības satura analīze pamatskolas posmā mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” balstās uz uzdevumu noteikt, kādām pilsoniskumu raksturojošām zināšanām, pilsoniskām prasmēm un pilsoniskai attieksmei skolēniem jāpiemīt, beidzot 8. klasi, balstoties uz mācību priekšmetu programmu paraugiem (2. tabula).

2. tabula

Skolēnu pilsoniskās kompetences raksturojums atbilstoši pamatizglītības satura analīzei mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”, beidzot 8. klasi

Pilsoniskās zināšanas	Pilsoniskās prasmes	Pilsoniskā attieksme
<ul style="list-style-type: none"> • zina savas iespējas ietekmēt vides kvalitāti • pazīst Latvijas novadus, kaimiņvalstis, Latvijas valsts simbolus • pazīst kultūrvēsturiskās tradīcijas Latvijā • izprot demokrātisku vēlēšanu sistēmu • ir informēts par valsts uzdevumiem • apzinās savas tiesības un pienākumus • izprot sabiedrības sociālo struktūru • zina Latvijas valsts svētkus un atceres dienas • izprot patriotisma jēdzienu 	<ul style="list-style-type: none"> • prasme uzņemties pienākumus • prasme izmantot savas tiesības skolas pašpārvaldes darbā • sadarbības prasmes • prasme analizēt dažādus viedokļus • prasme vērtēt • prasme izvērtēt faktus • argumentēti aizstāvēt savu viedokli • prasme saskatīt vēstures zināšanu noderīgumu tagadnes notikumu vērtēšanā • gatavība pieņemt lēmumus, pamatojoties uz ekonomiskiem, tiesiskiem un ētiskiem apsvērumiem 	<ul style="list-style-type: none"> • atzīst ģimenes, mājas, dzimtenes vērtības savā un citu cilvēku dzīvē • ir izpalīdzīgs attiecībās ar cilvēkiem • gatavs atzīt citu tiesības uz atšķirīgiem uzskatiem • ir iecietīgs un tolerants • gatavs veidot pozitīvas, cieņpilnas savstarpējas attiecības ar līdzcilvēkiem • pauž cieņpilnu attieksmi pret savas ģimenes, pilsētas un valsts vēsturi

Valsts izglītības satura centra izstrādātie mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” programmu paraugi veidoti atbilstoši Vispārējās izglītības likumam, nosakot mācību priekšmetu mērķus, uzdevumus, mācību saturu, mācību satura apguves secību un apguvei paredzēto laiku, mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskus paņēmienus, mācību satura apguvei izmantojamo mācību līdzekļu un metožu uzskaitījumu. Piedāvātiem mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības” programmu paraugiem ir ieteikuma raksturs.

2.2.1. Skolēnu pilsoniskās zināšanas mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības”: pamatizglītības satura analīze

Apgūstot mācību priekšmetu „Sociālās zinības” posmā no 5. līdz 8. klasei, skolēns zina par:

- savām iespējām ietekmēt vides kvalitāti;
- Latvijas novadiem, kaimiņvalstīm, Latvijas valsts simboliem, valsts svētkiem un piemiņas dienām (25. martu, 14.jūniju, barikāžu dienām u. c.);
- kultūras daudzveidību Latvijā: nozīmīgākajām kultūras jomām (sadzīve, nodarbošanās veids, izglītība, reliģija, māksla, literatūra, folklorā, etnogrāfija), dažādu tautu kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm, to izpausmi parašās un tradīcijās;
- demokrātisko vēlēšanu sistēmu;
- valsts uzdevumiem;
- bērnu tiesībām un pienākumiem.
- pastāvīgo un mainīgo ētisko vērtību pasaulē, universālajām ētiskajām vērtībām: labestību, godīgumu, taisnīgumu, iecietību, līdzietību, uzticību, brīvību un pietāti pret dzīvību, patiesumu, draudzību, mīlestību, solidaritāti, cieņu;
- valsts lomu un tās ekonomiskajiem uzdevumiem;
- sabiedrības sociālo struktūru (Falka, 2014).

Apgūstot mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” posmā no 6. līdz 8. klasei, skolēns:

- zina un raksturo Latvijas valsts simbolus (karogs, himna, ģerbonis);
- zina Latvijas valsts svētkus un atceres dienas un saskata to vēsturisko nozīmi;
- zina un izprot patriotisma jēdzienu (Jaunozola, 2011).

2.2.2. Skolēnu pilsoniskās prasmes mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības”: pamatizglītības satura analīze

Apgūstot mācību priekšmetu „Sociālās zinības” posmā no 5. līdz 8. klasei, skolēnam piemīt:

- prasme uzņemties pienākumus un izmantot savas tiesības (piem., skolas pašpārvaldes sniegtās iespējas);
- sadarbības prasmes – prasme sadarboties ar visiem klasesbiedriem, izpratne par sadarbības priekšrocībām un iespējamiem sarežģījumiem, prasme uz klausīt un pārdomāt citu uzskatus, neizdarot pārsteidzīgus secinājumus, prasme piedāvāt savu viedokli vai problēmas risinājumu un uz klausīt citu viedokli kopīgo mācību un sociālo mērķu sasniegšanai, spēja pieņemt kompromisu kopīgo mācību un sociālo mērķu sasniegšanai; prasme analizēt dažādus viedokļus, izvērtējot faktus, un argumentēti aizstāvēt savu viedokli, izmantojot ētisku, ekonomisku un tiesisku argumentāciju;
- gatavība pieņemt lēmumus, pamatojoties uz ekonomiskiem, tiesiskiem un ētiskiem apsvērumiem (Falka, 2014).

Apgūstot mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” posmā no 6. līdz 8. klasei, skolēns:

- saskata vēstures zināšanu un prasmju noderīgumu tagadnes notikumu vērtēšanā, veidojot spriedumu par sabiedrības nākotni;
- ir gatavs pieņemt lēmumus, pamatojoties uz ekonomiskiem, tiesiskiem un ētiskiem apsvērumiem (Jaunozola, 2011).

2.2.3. Skolēnu pilsoniskās attieksmes veidošanās mācību procesā

Apgūstot mācību priekšmetu „Sociālās zinības” posmā no 5. līdz 8. klasei, skolēnam attīsta:

- izpratni par solidaritātes un izpalīdzības (ziedošanas) vērtību cilvēku attiecībās;
- izpratni par ģimenes, mājas, dzimtenes vērtību savā un citu cilvēku dzīvē;
- gatavību atzīt citu tiesības uz saviem atšķirīgiem uzskatiem;
- iecietību pret atšķirīgo;
- izpratni par to, ka cilvēkiem ir dažāda reliģiskā, politiskā u. c. pārliecība; ir tolerants pret mazākuma viedokli;
- gatavību veidot pozitīvas, cieņpilnas savstarpējas attiecības ar līdzcilvēkiem (Falka, 2014).

Apgūstot mācību priekšmetu „Latvijas vēsture” posmā no 6. līdz 8. klasei, skolēns:

- ar cieņu izturas pret savas ģimenes, pilsētas un valsts vēsturi;
- pamato, kāpēc ar cieņu un saudzību jāizturas pret kultūras pieminekļiem (Jaunozola, 2011).

Apkopojot izglītības satura analīzi mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”, var secināt, ka, beidzot 8. klasi:

- 1) netiek attīstītas skolēnu pilsoniskās līdzdalības prasmes dalībai dažādās kopīgās sociāli nozīmīgās aktivitātēs;
- 2) netiek attīstītas prasmes piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos, saskatot savu individuālo nozīmi pilsoniskās līdzdalības kontekstā;
- 3) netiek attīstītas līderības prasmes, kas ir būtisks komponents personības veidošanās procesā un sniedz nozīmīgu ieguldījumu socializācijas norisē un pilsoniskās līdzdalības izpausmē;
- 4) neskatoties uz faktu, ka skolēniem jābūt atvērtiem dažādībai un jābūt iecietīgiem, pamatzglītības satura analīze atspoguļo, ka skolēniem netiek veidotas zināšanas par tolerances jautājumiem. Dzīvojot daudzšķautņainā un daudzpusīgā, bet tajā pašā laikā uz demokrātiskiem pamatiem vienotā, Eiropas telpā, mūsdienās jaunai paaudzei jābūt gatavībai pieņemt atšķirīgo, ar cieņu izturēties pret dažādību, būt tolerantiem;
- 5) mācību priekšmetu apguve galvenokārt balstās uz teorētisko jautājumi apguvi, bet izpaliek praktiskās darbības komponents, kas sagatavo skolēnus pastāvošām dzīves reālījām strauji mainīgajā globalizācijas laikmetā.

2.3. Skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanas raksturojums

Empīriskās pētniecības 1. posma 2. uzdevums – izstrādāt diagnosticējošu pārbaudes darbu, tajā iekļaujot pārspriedumu, (diagnosticējošs pārbaudes darbs pētījuma bāzes skolas skolēniem – 1. pielikums) un izstrādāt aptaujas anketu 9. klases skolēniem (aptaujas anketas pētījuma bāzes skolas skolēniem – 5. pielikums), kas praksē atspoguļotu skolēnu pilsoniskās zināšanas, prasmes, attieksmi un vērtības, kuras apgūtas mācību priekšmetos „Latvijas vēsture” un „Sociālās zinības”, beidzot 8. klasi, pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 468 par valsts pamatzglītības standartu, pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatzglītības programmu paraugiem.

Apzinoties ikkatra skolēna individualitāti, izglītības satura apguves izaicinājumus, pastāvošo pedagoģisko realitāti un skolēnu dažādus zināšanu apguves līmeņus, nepieciešams praksē noteikt skolēnu pilsoniskās zināšanas. Tāpēc balstoties uz pamatizglītības satura analīzi mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”, ir izstrādāts diagnosticējošais pārbaudes darbs, kurā skolēniem ir jāparāda savas zināšanas par valsts simboliem, kultūrvēsturiskām tradīcijām, svētku un atceras dienām, tiesībām un pienākumiem, valsts funkcijām, pārvaldi. Jāatzīmē, ka pārbaudes darbam skolēni netiek speciāli sagatavoti. Diagnosticējošā pārbaudes darba 2. daļā ir pārspriedums, kurā skolēnam jāraksturo sava personiskā attieksme pret Latvijas valsti, saskatot sevi kā neatņemamu valsts daļu – rīcībspējīgu sabiedrības indivīdu. Diagnosticējošā pārbaudes darba izpildes laiks – 50 minūtes divu mācību stundu ietvaros. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti ir pieejami 2., 3., 4. pielikumā.

Promocijas darba autors izstrādāja aptauju (aptaujas anketas pētījuma bāzes skolas skolēniem – 5. pielikums) ar mērķi noteikt skolēnu pilsoniskās prasmes, attieksmi un vērtības. Aptaujas 1. daļā ir iekļauti 27 jautājumi ar mērķi noskaidrot skolēnu pilsonisko aktivitāti, iecietību, piederības izjūtu skolas, pilsētas un valsts kontekstā, kā arī noskaidrot skolēnu dzīves vērtības un paradumus. Aptaujas 2. daļa balstās uz līdzīgiem apgalvojumiem, kādi tika definēti pilsoniskās izglītības pētījumā *ICCS 2009*, tādējādi adoptējot izglītības pētījuma *ICCS 2009* metodoloģiju promocijas darba pētījuma programmā, tādējādi turpmāk būs iespēja kvalitatīvāk salīdzināt iegūtos aptaujas rezultātus ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma *ICCS 2009* iegūtiem datiem. Kopumā aptaujas 2. daļā ir 37 apgalvojumi, kuri atspoguļo skolēna uzvedību pilsoniskās līdzdalības kontekstā, informētību, attieksmi pret savu skolu, pilsētu, valsti un Eiropas Savienību. Aptaujas izpildes laiks ir 40 minūtes vienas mācību stundas ietvaros, aptaujā piedalījās 82 skolēns. Aptauja bija anonīma, aptaujas anketas rezultātu apkopojums 9. A., B., C. klasēs ir pieejams 6. pielikumā, savukārt aptaujas anketas rezultātu šķērsgriezums pa klasēm ir atrodams 7. pielikumā.

Balstoties uz iepriekš analizētiem pētījumiem un atziņām promocijas darba 1. nodaļā par pilsoniskās līdzdalības būtību un veidošanās priekšnosacījumiem, par pilsoniskās izglītības saturu un pilsoniskās kompetences struktūru, kā arī apzinoties Latvijas Republikas izglītības satura normatīvo ietvaru (Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem), tiek piedāvāts Latvijas izglītības saturam atbilstošs jauniešu pilsoniskās kompetences kritēriji un rādītāji (9. attēls), pēc kuriem tiek izstrādāts diagnosticējošais pārbaudes darbs un aptaujas anketa.

9. attēls. Jauniešu pilsoniskās kompetences kritēriji un rādītāji

2.4. Skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanas rezultātu analīze

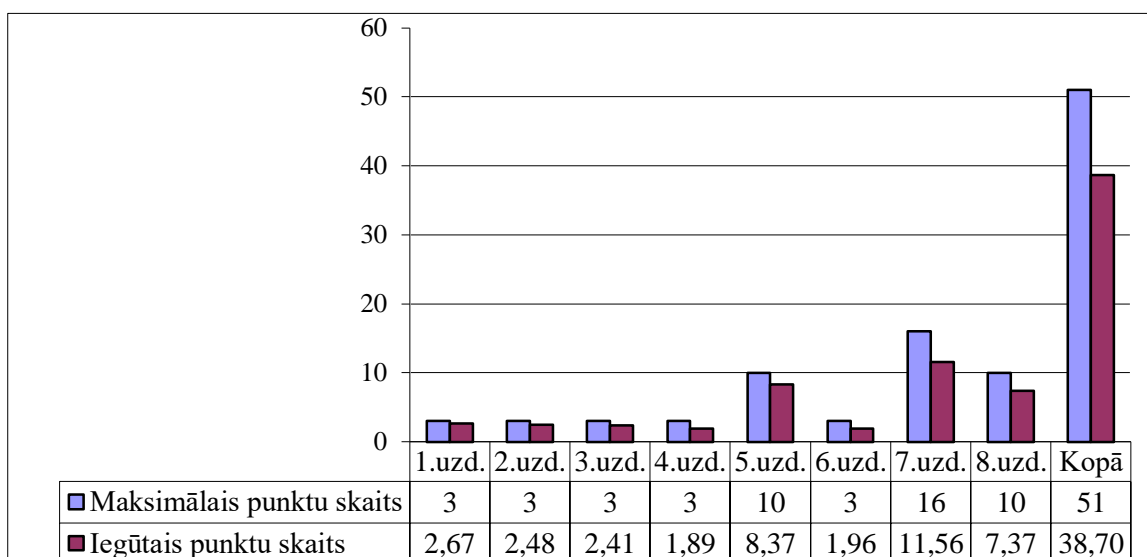
Empīriskās pētniecības 1. posma 3. uzdevums – veikt diagnosticējošo pārbaudes darba datu apstrādi un rezultātu analīzi, raksturojot izpētes fokusu.

Izstrādātajā diagnosticējošā pārbaudes darbā (diagnosticējošs pārbaudes darbs pētījuma bāzes skolas skolēniem – 1. pielikums) tika iekļauti 8. uzdevumi, kur skolēniem vajadzēja:

1. uzdevumā nosaukt 3 Latvijas valsts simbolus;
2. uzdevumā nosaukt 3 jebkuras Latvijas kultūrvēsturiskās tradīcijas;
3. uzdevumā nosaukt 3 jebkuras Latvijas valsts svētku dienas;
4. uzdevumā nosaukt 3 jebkuras Latvijas valsts atceras dienas;
5. uzdevumā nosaukt 5 savas tiesības un 5 pienākumus;
6. uzdevumā nosaukt 3 jebkuras valsts funkcijas;
7. uzdevumā atbildēt uz jautājumiem par valsts novadiem, par Saeimas darbību, izskaidrot patriotisma jēdzienu, nosaukt pašreizējās 3 augstākās Latvijas valsts amatpersonas;
8. uzdevumā skolēniem bija iespēja parādīt savu pilsonisko attieksmi, paust savas domas, rakstot pārspriedumu par tēmu „Es un Latvijas nākotne.” Pārspriedums tika analizēts pēc sekojošiem kritērijiem: loģiski izklāstīta doma, argumentācija, prasme izvirzīt secinājumus un priekšlikumus. Pārspriedums atklāja katra skolēna individuālo izpratni par savu individuālo pilsonisko pozīciju un attieksmi pret savu valsti, pilsētu un skolu.

2.4.1. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. A klasē

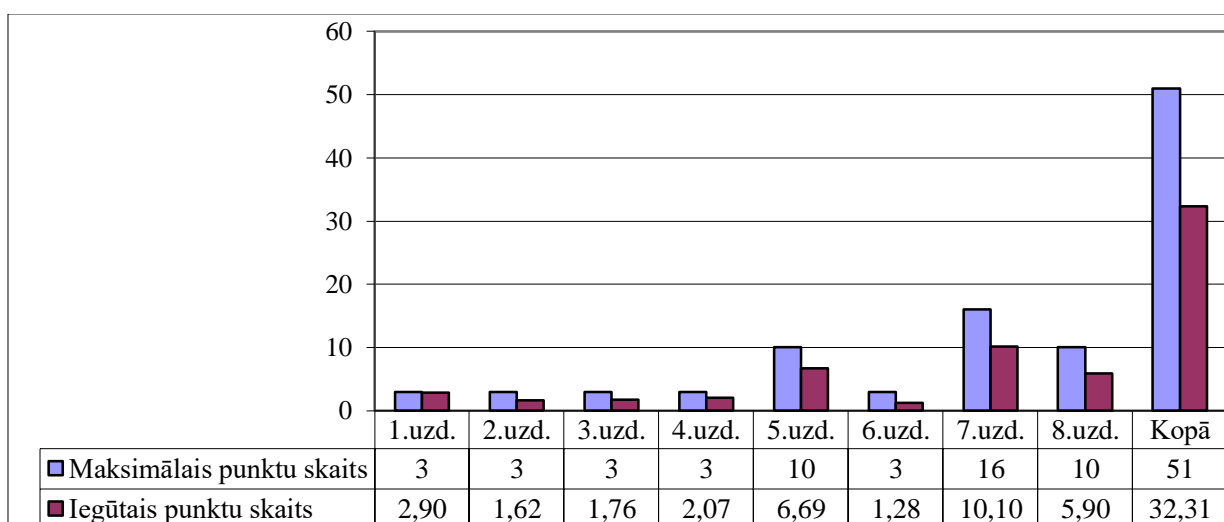
Emocionāli atbalstošā vidē diagnosticējošu darbu veica visi 9. A klases skolēni, 27 cilvēki (9. A klases diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu apkopojums 2. pielikumā). Klases vidējais zināšanu vērtējums ir 7,33 balles, uzdevumi tika izpildīti 76% apmērā. Uzdevumu izpilde ir atspoguļota 2. attēlā. Labākais izpildes rezultāts (89%) bija par 1. uzdevumu, kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 Latvijas valsts simbolus, zemākais izpildes rezultāts bija par 3. uzdevumu (63%), kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 jebkuras Latvijas valsts svētku dienas. Rezultāti grafiski ir attēloti 10. attēlā.

10. attēls. Diagnosticējošā pārbaudes darba uzdevumu izpilde 9. A klasē (N=27)

2.4.2. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. B klasē

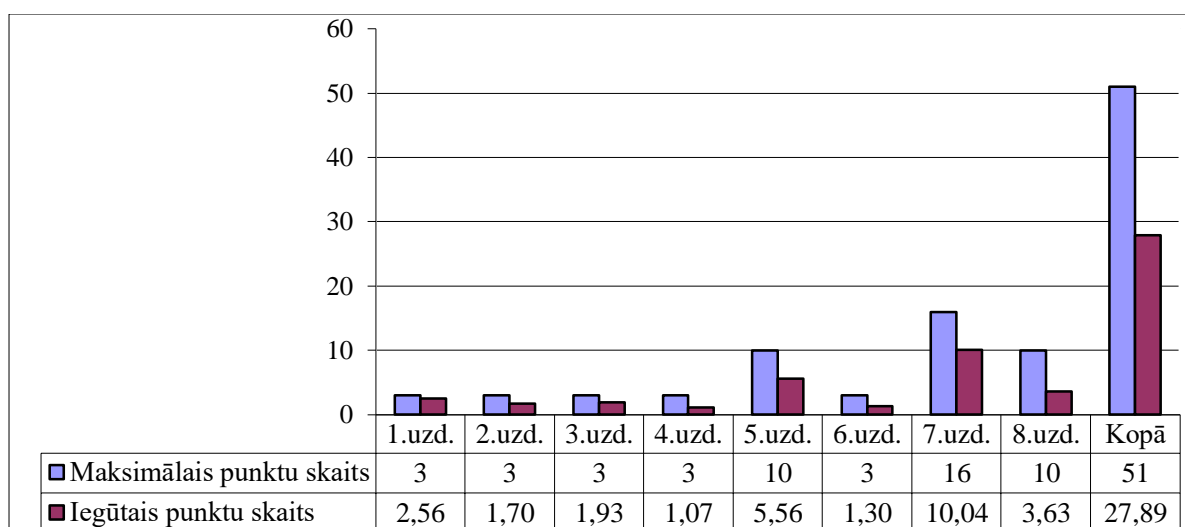
Empīriskās pētniecības gaitā visi 9. B klases skolēni, 29 cilvēki, izpildīja diagnosticējošu darbu (9. B klases diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu apkopojums 3. pielikumā). Klases vidējais zināšanu vērtējums ir 6,00 balles, uzdevumi tika izpildīti 60% apmērā. Uzdevumu izpilde ir atspoguļota 3. attēlā. Labākais izpildes rezultāts (97%) bija par 1. uzdevumu, kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 Latvijas valsts simbolus, zemākais izpildes rezultāts bija par 6. uzdevumu (43%), kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 jebkuras valsts funkcijas. Rezultāti grafiski ir attēloti 11. attēlā.

11. attēls. Diagnosticējošā pārbaudes darba uzdevumu izpilde 9. B klasē (N=29)

2.4.3. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze 9. C klasē

Kopumā darbu veica visi 9. C klases skolēni, 27 cilvēki (9. C klases diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu apkopojums 4. pielikumā). Klases vidējais zināšanu vērtējums ir 5,22 balles, uzdevumi tika izpildīti 52% apmērā. Uzdevumu izpilde ir atspoguļota 4. attēlā. Labākais izpildes rezultāts (85%) bija par 1. uzdevumu, kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 Latvijas valsts simbolus, zemākais izpildes rezultāts bija par 4. uzdevumu (36%), kur skolēniem vajadzēja nosaukt 3 jebkuras Latvijas valsts atceras dienas un par 8. uzdevumu (36%), kur skolēniem vajadzēja uzrakstīt pārsapņemas. Rezultāti grafiski ir attēloti 12. attēlā.

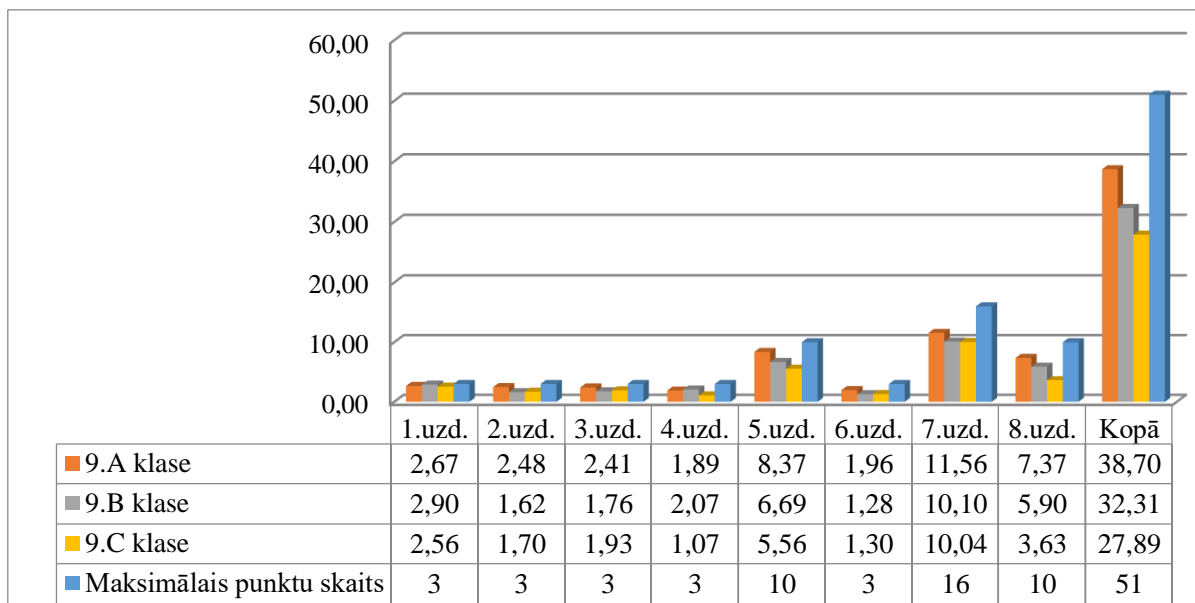

12. attēls. Diagnosticējošā pārbaudes darba uzdevumu izpilde 9. C klasē (N=27)

Klašu savstarpējo rezultātu atšķirību pamatā, izpildot diagnosticējošo pārbaudes darbu, ir vairāki faktori: skolēnu mācību motivācija, attieksme pret mācībām un skolēnu skaits klasēs, kuriem ir mācīšanās traucējumi. Līdztekus jāatzīmē, ka skolēniem, kuri apgūst speciālās pamatizglītības programmas, nav izstrādāts atsevišķs mācību priekšmetu apguves standarts, kas, iespējams, rada zināmas atšķirības kopīgajos gala vērtējumos.

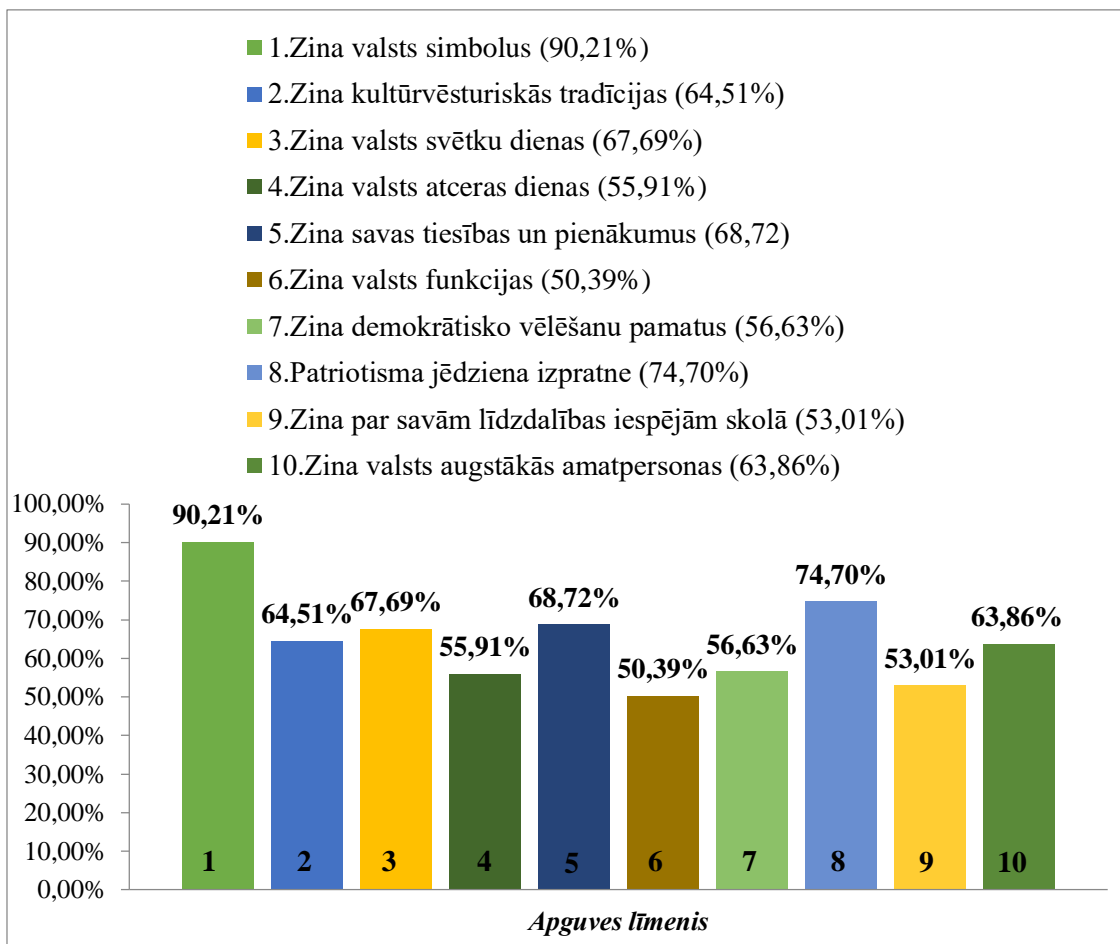
2.4.4. Kopējā diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīze

Kopumā diagnosticējošu pārbaudes darbu, atklājot savas pārdomas, izjūtas informētību un zināšanas, veica visi 9. A, 9.B un 9. C klases skolēni, 83 cilvēki. Vidējais darba izpildes līmenis ir 64,64%, klašu diagnosticējošā pārbaudes darba uzdevumu izpildes kopsavilkums ir redzams 13. attēlā.

13. attēls. Diagnosticējošā pārbaudes darba uzdevumu izpilde 9. A, 9. B un 9. C klasē (N=83)

Apkopojot kopējos klašu rezultātus diagnosticējošā pārbaudes darbā (kopsavilkums atspoguļots 14. attēlā), jāatzīmē, ka vidējais skolēnu pilsonisko zināšanu apguves līmenis kontekstā ar izglītības saturu, kas paredzēts mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” beidzot 8. klasi, pēc diagrammā atspoguļotajiem pilsonisko zināšanu kritērijiem ir tikai 64,56%, kas tikai pastiprina nepieciešamību pēc pilsoniskās izglītības integrētās apguves, izmantojot daudzveidīgās mācību metodes, nodrošinot individuālo pieeju.

14. attēls. Pilsonisko zināšanu apguve 9. A, 9. B un 9. C klasē (N=83)

No pārspriedumā izteikto skolēnu apgalvojuma analīzes, var secināt, ka lielākā skolēnu daļa (62 skolēni) saista savu nākotni ar Latviju un raksturo Latviju kā spējīgu valsti, kā skaistu zemi un savu dzimteni, kuru nepieciešams aizsargāt, bet 21 skolēns nesaskata savu vietu un devumu Latvijai, savā raksturojumā minot, ka Latvijā netiek domāts par cilvēkiem un pastāvošais bezdarbs valstī pasliktina potenciālās izaugsmes iespējas. Jāatzīmē, ka visi skolēni min dažādas valstī pastāvošās sociālekonomiskās problēmas un ir bažīgi par iespējamām militāriem draudiem Latvijai.

Skolēnu paustās bažas par iespējamo karadarbību izriet no ģeopolitiskās situācijas Eiropā. Pozitīvi, ka skolēni seko līdzi notikumiem pasaulē un pauž savu pilsonisko pozīciju aizstāvēt Latvijas valsti. Skaidrojums šādai tendencei meklējams jaunsardzes kustībā – vairāki 9. klašu skolēni apmeklē jaunsardzes sagatavošanas nodarbības, tādējādi dalība jaunsardzē skolēnos veido augstu atbildības izjūtu pret savu valsti.

Skolēnu valsts sociālekonomiskās situācijas novērtējums izriet no pašu pieredzes un sociālās situācijas ģimenēs, kas rezultātā raksturojas kā skolēnu vēlme pēc sociālā

vienlīdzīguma un taisnīguma, tādējādi veidojot kopīgo apmierinātība līmeni par dzīvi Latvijā. Skolēns transformē gūto savas ģimenes pieredzi savos uzskatos, galvenokārt pārņemot uzvedības ieradumus no vecākiem. Jāatzīmē, ka līdzīgas tendences ir vērojamas arī kopīgā Latvijas sabiedrības noskaņojumā par dzīves kvalitātes vērtējumu Latvijā. Pēc DNB Latvijas barometra pētījuma ar dzīvi Latvijā uz 2014. gada novembri neapmierināti ir 41% iedzīvotāju, visbiežāk to skaidrojot ar vājām iespējām gūt pieņemamus ienākumus (70%), ar to, ka politiķi neņem vērā sabiedrības viedokli (55%), ir bezdarbs, grūti atrast darbu (51%), skolēni nav atrauti no pastāvošās sociālās realitātes, tāpēc viņu vērtējums sakrīt ar kopējo sabiedrības noskaņojumu (DNB Latvijas barometrs Nr.85, 2015, 10-11). Tajā pašā laikā salīdzinot 2014. un 2015. gada DNB Latvijas barometra pētījuma aptauju rezultātus, jāsecina, ka būtiskas izmaiņas iedzīvotāju apmierinātībā nav vērojamas: gan 2014., gan 2015. gadā apmierinātību ar dzīvi Latvijā pauda 54% (DNB Latvijas barometrs Nr.85, 2015, 11).

Kā apliecina pētījuma rezultāti, skolēniem sagādā grūtības definēt savu ieguldījumu Latvijas valsts tālākā attīstībā, tāpēc gluži likumsakarīgi kā pašreizējo pozitīvo devumu skolēni min labus mācību sasniegumus, kas zināmā mērā atspoguļo skolēnu nespēju novērtēt savu potenciālo ieguldījumu, piemēram, līdzdalību dažādās sociālajās akcijās, nozīmīgajos valsts pasākumos u.tml.

9. A klases (promocijas darba praktiskā pētījuma *kontrolklase*) skolēnu pārspriedumu analīzes rezultāti (3. tabula), pielietojot kontentanalīzes metodi, atspoguļo skolēnu attieksmi pret Latvijas valsti, sniedz Latvijas valsts raksturojumu, attēlo skolēnu cerības, vēlmes attiecībā pret savas valsts nākotni, pauž skolēnu individuālo pilsonisko pozīciju un dzīves nākotnes iecerēs. Iegūtie rezultāti ļauj labāk izprast skolēnu personīgo pilsonisko attieksmi un uzskatus.

No pārspriedumiem izriet, ka skolēni Latvijas valsti asociē ar mājam, dzimteni un piederību. Savukārt Latvijas valsts raksturojumā visbiežāk tiek minēta nelabvēlīga sociāli ekonomiskā situācija, esošā valsts izaugsme un tautas vienotība. Valsts nākotnes perspektīvas tiek iezīmētas ar vēlamo izaugsmi, ekonomisko stabilitāti, iespējamiem karadarbības draudiem un nepieciešamību mainīt sabiedrības attieksmi, to orientējot uz līdzciētību un aktīvāku pilsonisko līdzdalību. Raksturojot individuālo pilsonisko pozīciju skolēni vēlas nākotnē būt pilsoniski aktīvi, ir apņēmības pilni labi mācīties, būt atbildīgiem, popularizēt Latvijas valsts tēlu, tajā pašā laikā skolēnos ir neziņa, kā īstenot savu pilsonisku līdzdalību, kas būtu jādara, diemžēl atsevišķos gadījumos ir vērojams arī atklāts nihilisms, piemēram, empīriskā pētījuma ietvaros tika konstatēti sekojoši skolēnu izteikumi: “*mani nekas neinteresē*”, “*es gribu ātrāk tīties prom no stulbās valsts*”, “*valstī viss ir slikts*”, “*Latvija mani neinteresē*” un citas līdzīgas

replikas. Individuālās nākotnes perspektīvas saistās ar dzīvi Latvijā, profesionālo izaugsmi, kā arī dominē skolēnu neziņa par savu nākotni.

Pārspriedumu analīze atklāj skolēnu cerības pēc labākas dzīves ekonomiskajā aspektā, nodrošinot sociālo vienlīdzību un taisnīgumu, kā arī atspoguļo vēlmes pēc izglītotas, iecietīgas un vienotas sabiedrības, kas, iespējams, skaidrojams ar skolēnu sastaptajiem izaicinājumiem sociālekonomiskās dzīves realitātē un gūto nelabvēlīgo pieredzi (sociālā nevienlīdzība) ģimenē. Jāatzīmē, ka kopējs Latvijas sabiedrības noskaņojums sociālekonomiskajā kontekstā ir negatīvs, kā liecina DNB Latvijas barometra 2015. gada oktobra dati: “vērtējot pašreizējo Latvijas ekonomikas stāvokli, tikai 3% respondentu bija noskaņoti pozitīvi. Kritiskus vērtējumus sniedza 47%” (DNB Latvijas barometrs Nr.85, 2015, 2).

Tajā pašā laikā skolēni individuālā līmenī nedz tagadnes, nedz nākotnes kontekstā neaktualizē skolas nozīmi, kas zināmā mēra veido pretrunu. Skolēns tik daudz laika no savas dzīves pavada izglītības iestādē, bet kopējā nākotnes redzējumā izglītības iestādei netiek veltīta uzmanība. Līdz ar to skolēnam neveidojas priekšstats par izglītības iestādes nozīmi personības pilnveides un valsts tālākās izaugsmes kontekstā.

3. tabula

Skolēnu (9. A klase) pārspriedumu analīze

Kategorija	Dominējošie jēdzieni	Pārējie jēdzieni
1. Attieksme pret valsti	<ul style="list-style-type: none"> Mājas Dzimtene Piederības izjūta 	<ul style="list-style-type: none"> Cieņa Individuālais nozīmīgums Ģimene
2. Valsts raksturojums	<ul style="list-style-type: none"> Nelabvēlīga sociāli ekonomiskā situācija Izaugsme Tautas vienotība 	<ul style="list-style-type: none"> Sociālā nevienlīdzība Darbaspējīgi cilvēki Ekonomiskās sankcijas Krievijas Federācijai Kopīga vēsture
3. Valsts nākotnes perspektīvas	<ul style="list-style-type: none"> Izaugsme Ekonomiskā stabilitāte Karadarbība Sabiedrības attieksmes maiņa 	<ul style="list-style-type: none"> Cilvēki Panākumi Darbaspējīgi cilvēki Izglītota sabiedrība Sabiedrības vienotība Atbildīga sabiedrība Sociālā vienlīdzības nodrošinājums Latviešu valodas saglabāšana
4. Pilsoniskā pozīcija	<ul style="list-style-type: none"> Pilsoniskā līdzdalība Panākumi mācībās Atbildība 	<ul style="list-style-type: none"> Iecietība Militārais dienests Apolitisms

	<ul style="list-style-type: none"> Latvijas tēla popularizēšana Neziņa kā īstenot savu pilsonisko līdzdalību Nihilisms 	<ul style="list-style-type: none"> Ekonomiski aktīvs iedzīvotājs Latviešu valoda saglabāšana
5. Individuālās nākotnes perspektīvas	<ul style="list-style-type: none"> Dzīve Latvijā Profesionālā izaugsme Neziņa 	<ul style="list-style-type: none"> Dzīve ārzemēs

Balstoties uz izglītības satura analīzi, skolēnam beidzot mācības 8. klasē, mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” un diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātu analīzi, promocijas darba autors sistematizē 9. A., 9. B., 9. C. klases skolēnu apgūtās pilsoniskās zināšanas, tos novērtējot trīs līmeņos – zems, vidējs un augsts (4. tabula). Apgūtās pilsoniskās zināšanas izvērtētas, balstoties uz diagnosticējoša pārbaudes darba rezultātiem 9. A., 9. B., 9. C. klasēs (diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.A klasē – 2. pielikums; diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.B klasē – 3. pielikums; diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.C klasē – 4. pielikums), kur skolēnu apguves līmenis ir izteikts procentos. Apguves līmeņu procentuālo gradāciju promocijas darba autors, saskaņā ar Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem, balsta līdzvērtīgiem principiem kā tiek vērtētas skolēnu zināšanas pamatskolas posmā, balles pārvēršot procentos 100% - izcili, 90% - teicami, 80% - ļoti labi, 70% - labi, 60% - gandrīz labi, 50% - viduvēji, 40% - gandrīz viduvēji, 30% - vāji, 20% - ļoti vāji, 10% - ļoti, ļoti vāji. Skolēnu pilsonisko zināšanu izvērtējumā zems apguves līmenis ir no 0% līdz 39%, vidējs apguves līmenis ir no 40% līdz 79%, bet augsts apguves līmenis ir no 80% līdz 100%.

4. tabula

Skolēnu izglītības saturā iekļauto pilsonisko zināšanu apguves izvērtējums, beidzot mācības 8. klasē

Pilsoniskās zināšanas	Apguves līmenis
1. Zina savas iespējas ietekmēt vides kvalitāti	<i>Vidējs (53,01%)</i>
2. Pazīst Latvijas novadus, kaimiņvalstis, Latvijas valsts simbolus	<i>Augsts (100%)</i>
3. Pazīst kultūrvēsturiskās tradīcijas Latvijā	<i>Vidējs (64,51%)</i>
4. Izprot demokrātisku vēlēšanu sistēmu	<i>Vidējs (56,63%)</i>
5. Ir informēts par valsts uzdevumiem	<i>Vidējs (50,39%)</i>
6. Apzinās savas tiesības un pienākumus	<i>Vidējs (68,72%)</i>

7. Izprot sabiedrības sociālo struktūru	<i>Vidējs (50,39%)</i>
8. Zina Latvijas valsts svētkus un atceres dienas	<i>Vidējs (61,80%)</i>
9. Izprot patriotisma jēdzienu	<i>Vidējs (74,70%)</i>

Lai veiksmīgāk nodrošinātu pilsoniskās izglītības integrēto apguvi, balstoties uz diagnosticējošā pārbaudes darba rezultātiem, apzinoties izglītības saturu 9. klasē mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” un ņemot vērā promocijas darba autora teorētiski pamatoto un izstrādāto pilsoniskās kompetences veidošanās teorētisko izpratni, tiek izstrādāta pilsoniskās audzināšanas programma (promocijas darba empīriskās izpētes 2. posms).

Analizējot skolēnu diagnosticējošo pārbaudes darbu rezultātus, var secināt, ka:

- 1) skolēni, beidzot 8. klasi, tikai daļēji apguvuši pilsoniskās zināšanas, kuru apguve saskaņā ar Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem ir paredzēta mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”;
- 2) trešdaļa no 9. klašu skolēniem nevar nosaukt nevienu no Latvijas kultūrvēsturiskām tradīcijām, kas ir neapmierinošs rādītājs. Kultūrvēsturiskajās tradīcijās tiek atspoguļotas valsts vērtības, vēsture. Zināšanas par valsts tradīcijām spēj nodrošināt kultūras mantojuma saglabāšanu un to nodošanu nākamajām paaudzēm;
- 3) skolēnu tiesību un pienākumu izpratne galvenokārt saistās ar viņu šā brīža nepieciešamību, skolēni visbiežāk min tiesības uz izglītību, veselību, dzīvību un vārda brīvību, bet pienākumi – mācīties, palīdzēt vecākiem, ievērot likumus, cienīt citus netiek pieminēti;
- 4) trešdaļa no 9. klašu skolēniem nevar nosaukt valsts funkcijas, līdz ar to izpratne par valsts uzdevumiem attiecībā uz iedzīvotājiem ir neskaidra, jaucot lēmējvaras, izpildvaras un publiskā sektora nozīmi un atbildības;
- 5) skolēni raksturo patriotisma jēdzienu kā mīlestību, cieņu, lepnumu pret savu valsti un savas valsts aizstāvēšana militārā konflikta gadījumā. Tomēr jāatzīmē, ka ceturtdaļa no 9. klašu skolēniem nevar izskaidrot patriotisma jēdzienu, kas apliecina izpratnes trūkumu par patriotisma nozīmi un būtību.
- 6) neskatoties uz faktu, ka skolā skolēnu līdzdalību nodrošina vienīgi skolēnu līdzpārvalde, nodrošinot iespēju skolēniem iesaistīties savas skolas dzīves veidošanā, sniedzot savu personīgo artavu vides uzlabošanā, puse no 9. klašu skolēniem to nezina;

- 7) skolēniem nav informācijas un zināšanu, kā iesaistīties pilsoniskās līdzdalības darbībās, jo šim jautājumam netiek pievērsta pietiekama uzmanība nedz skolās, nedz arī ģimenēs, līdz ar to skolēniem nav nodrošinātas iespējas īstenot savu pilsonisko pozīciju;
- 8) neskatoties uz relatīvi ievērojamo pavadīto laiku skolā, skolēni nedz tagadnes, nedz nākotnes kontekstā neaktualizē skolas kā izglītības iestādes nozīmi.

2.5. Aptaujas rezultātu analīze par skolēnu pilsonisko pozīciju

Empīriskās izpētes 1. posma 4. uzdevums – veikt aptaujas datu apstrādi un rezultātu analīzi.

Izstrādātās aptaujas (aptaujas anketas pētījuma bāzes skolas skolēniem – 5. pielikums) mērķis ir noteikt skolēnu pilsoniskās prasmes, attieksmi un vērtības, skolēnu uzvedību pilsoniskās līdzdalības kontekstā, informētību, attieksmi pret savu skolu, pilsētu, valsti un Eiropas Savienību. Aptaujā iekļauti 27 jautājumi un 37 apgalvojumi ar vairākām atbildes iespējām.

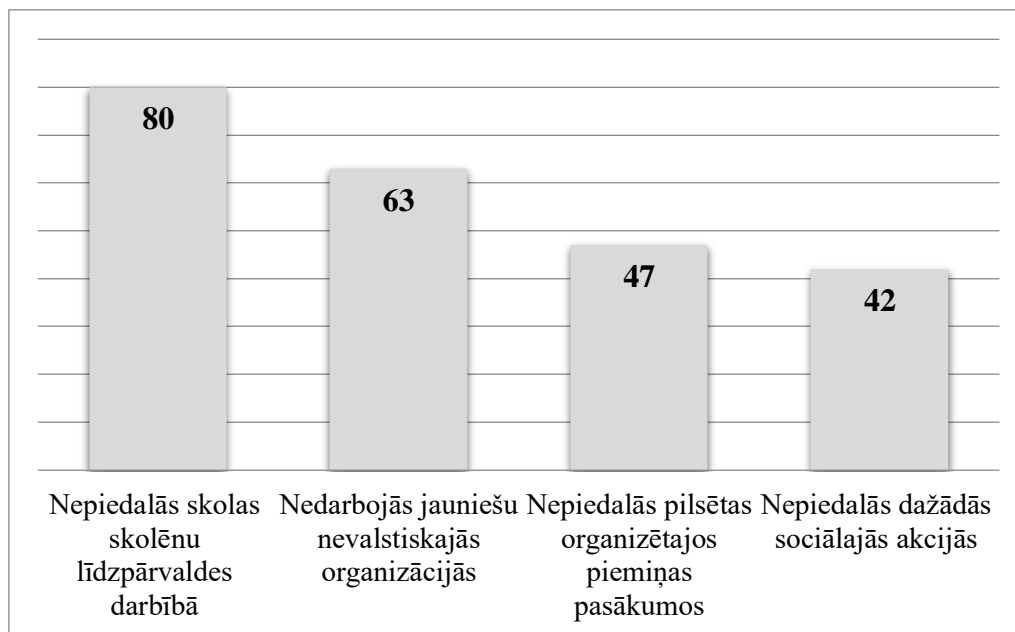
Kopumā aptaujā piedalījās visi 9. A un 9.B klases skolēni, savukārt 9. C klasē no 27 skolēniem aptaujā piedalījās 26. Kopējas aptaujas respondentu skaits ir 82 skolēni, vidējais respondentu vecums 15 gadi.

Aptaujas anketas rezultātu apkopojums 9. A., B., C. klasēs ir pieejams 6. pielikumā, savukārt aptaujas anketas rezultātu šķērsriezums pa klasēm ir atrodams 7. pielikumā

Apkopojot respondentu atbildes, ir novērotas vairākas pedagoģiskajā procesā nozīmīgas tendences:

1. Pilsoniskā pasivitāte un patriotisma jēdziena neizpratne

Tikai 39 skolēni uzskata sevi par pilsoniski aktīviem jauniešiem un tikai 45 skolēnu uzskata sevi par valsts patriotiem, kas kopumā iezīmē negatīvu tendenci jauniešu pašvērtējumā un attieksmē. Skolēnu pilsonisko aktivitāšu zemais pašvērtējums diemžēl ir atbilstošs skolēnu zemajai pilsoniskai līdzdalībai (15. attēls). Pilsoniskā līdzdalība, kas veido individuālo pilsonisko pozīciju, ir būtisks priekšnosacījums pilsoniskās sabiedrības izveidē.

15. attēls. **Pilsoniskās līdzdalības izpausmes 9. A, 9. B un 9. C klasē (N=82)**

Pilsoniskā pasivitāte, patriotisko jūtu mazināšanās var novest pie cilvēka vienaldzīgas attieksmes pret valsti. Savukārt vienaldzīga attieksme pret sociāliem procesiem un valsti kopumā tikai mazina indivīda piederības izjūtu valstij, tādējādi negatīvi iespaidojot valsts attīstību. Valsts izaugsmes pamatā ir izglītota, pilsoniski aktīva un atbildīga sabiedrība.

Skolēnu pilsoniskās pasivitātes iespējamie cēloņi varētu būt iespēju, laika un zināšanu trūkums. Ja skolēniem ir vēlme pēc augstiem mācību sasniegumiem un paralēli mācībām skolēni nodarbojas, piemēram, ar sportu vai mūziku viņam fiziski neatliek laika papildus pilsoniskai aktivitātei kā, piemēram, dalībai jauniešu organizācijās u.tml. Savukārt, ja skolēniem, nav nepieciešamās informācijas un zināšanu par pilsoniskās līdzdalības nozīmi, viņu pilsoniskās aktivitātes motivācija var būt zema. Informācija un zināšanas līdztekus audzināšanai ģimenēs veido noteiktu attieksmi pilsoniskās līdzdalības jautājumos.

Skolēnu pilsoniskās pasivitātes iespējamie cēloņi varētu būt arī nihilisms, vienaldzības izjūta, kas pāraug kā protesta forma pret notiekošiem procesiem; konkrēto prasmju trūkums, kas nodrošina pilsonisko līdzdalību – tikai 49 respondenti uzskata, ka viņi prot argumentēt un aizstāvēt savu viedokli, tikai 24 respondenti atzina, ka viņiem piemīt līderības prasmes, bet 58 respondentiem ir grūti pieņemt kādu svarīgu lēmumu. Promocijas darba autora veiktā izglītības satura analīze pamatskolas posmā atklāj, ka, piemēram, mācību priekšmeta „Sociālās zinības” apguves process neparedz veicināt skolēnos līderības prasmju attīstību, kas ir būtisks komponents personības veidošanās procesā un sniedz nozīmīgu ieguldījumu socializācijas norisē un pilsoniskās līdzdalības izpausmē.

Patriotisma pašvērtējumā respondenti, iespējams, neizprot patriotisma jēdziena būtību vai arī, novērtējot savu patriotismu, pauž savu personisko attieksmi pret valsti. Jo, apkopojot aptaujas rezultātus, veidojas pretruna – 37 skolēni neuzskata sevi par patriotiem, bet tajā pašā laikā lielākā skolēnu daļa lepojas, ka dzīvo Latvijā (82 skolēni), izjūt cieņu (82 skolēni) un piederību (59 skolēni) pret Latviju. Jāatzīmē, ka visbiežāk patriotisma jautājumi tiek aktualizēti galvenokārt tikai Latvijas valsts novembra svētkos un atceras dienā.

Līdz ar to īpašu uzmanību skolēnu izpratnes veicināšanā par pilsoniskās līdzdalības un patriotisma nozīmi iegūst izglītības saturs un profesionāls pedagoģisks darbs, kas rezultātā veicina skolēnu izpratni un veido skolēniem nepieciešamās zināšanas par pilsoniskās līdzdalības un patriotisma nozīmīgumu un nepieciešamību. Izmantojot daudzveidīgas mācību metodes un nodrošinot individuālo pieeju, ir iespējams gan aktualizēt pilsoniskās līdzdalības nozīmīgumu un aktualitāti personības veidošanās un valsts attīstības kontekstā, gan novērts cēloņus, kas samazina pilsoniskās aktivitātes līmeni.

2. Neiecietība – tolerances trūkums

Tikai 44 respondenti raksturo sevi kā iecietīgu pret citādāku viedokli, reliģiju un citu rases cilvēkiem. Aptaujas rezultāti atspoguļo arī skolēnu attieksmi dažādās tolerances izpausmēs, kas jau pamatā veido zināmu problēmu loku un negatīvo tendenci skolēnu iecietības jautājumos:

- tikai 40 respondenti uzskata, ka ir iecietīgi pret cilvēku ar citādāku reliģiju;
- tikai 42 respondenti uzskata, ka ir iecietīgi pret citu rasu cilvēkiem;
- tikai 49 respondenti uzskata, ka ir iecietīgi pret citādāku cilvēka viedokli.

Tolerances jautājumi multikulturālajā sabiedrībā ir būtisks priekšnosacījums starpkultūru sadarbībai un miera uzturēšanai. Jau tagad eiropieši kļūst arvien daudzveidīgāki. Eiropas Komisijas 2012. gadā veiktā aptauja (Special Eurobarometer 393 – Discrimination in the EU in 2012) Eiropas Savienības dalībvalstu iedzīvotāju vidū, 26222 respondenti, parāda, ka diviem no trim eiropiešiem ir draugi ar atšķirīgāku reliģiju vai uzskatiem (70% respondentu), bet trim no pieciem eiropiešiem ir draugi ar atšķirīgāku etnisko izcelsanos (61% respondentu). Tajā pašā laikā etniskā izcelsme, neskatoties uz samazinājuma tendencēm, joprojām ir visplašāk izplatītais diskriminācijas piemērs Eiropas Savienībā, 2012. gadā – 56%, bet 2009. gadā – 61% (European Commission, 2012).

Gan promocijas darba autora, gan Eiropas Komisijas aptaujas rezultāti pastiprina nepieciešamību pēc iecietības veicināšanas skolās, pārskatot izglītības saturu, to orientējot uz skolēnu sagatavošanu dzīvei objektīvā un izaicinājumu pilnā realitātē. Līdzīgas tendences ir novērojams arī pētījumā “Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai”, kur pētījuma autori (J. Osis un L. Ose) rekomendē ieviest starpkultūru izglītību skolās kā starppriekšmetu

tēmu, atzīmējot vairākus individuālus tolerances kritēriju, kas veicina aktīvu pilsonisko pozīciju un indivīda psiholoģisko gatavību būt iecietīgam un veidot pozitīvu mijiedarbību, kad cilvēks nonāk saskarsmē ar atšķirīgo:

- personības stabilitāte;
- empātija – adekvāts priekšstats par to, kas notiek cita cilvēka iekšējā pasaulē;
- domāšanas diverģence – spēja neparasti risināt parastos uzdevumus;
- uzvedības modeļu elastība – spēja atkarībā no apkārtējās situācijas mainīt darbības taktiku un situāciju;
- sociālā aktivitāte – individuāla darbība konstruktīvu attiecību veidošanai sabiedrībā (Osis, Ose, 2006, 16).

Pilsoniskā izglītība var sekmēt tolerances izpratni jauniešu vidū un mazināt diskriminācijas izpausmes, bet tai ir jābalstās uz zināšanām, kopīgām vērtībām, noteiktām prasmēm, kā arī uz apņemšanos aktīvi un demokrātiski iekļauties sabiedrībā. Tolerances aspekts ir būtisks personības veidošanās procesā, un viens no faktoriem, kas veido indivīda pilsonisko kompetenci.

Tolerances veicināšana 21. gadsimta multikulturālajā sabiedrībā ir būtisks priekšnosacījums gan starpkultūru dialoga veidošanā, gan ģeopolitisko problēmu mazināšanā. Eiropā pēdējā gadsimta laikā izteiktu radikālo nacionālismu un dzelzs priekškaru nomaina eiropiski demokrātiskā telpa, kurā vienotībā un dažādībā dzīvo vairākas nācijas. Tolerance ar katru dienu iegūst lielāku nepieciešamību, lai mazinātu pastāvošu diskrimināciju un aizspriedumus. Dzīvojot daudzšķautņainā un daudzpusīgā, bet tajā pašā laikā uz demokrātiskiem pamatiem vienotā, Eiropas telpā, mūsdienās jaunai paaudzei jābūt gatavībai pieņemt atšķirīgo, ar cieņu izturēties pret dažādību, būt tolerantiem. Tajā pašā iecietības jautājumi, kontekstā ar bēgļu krīzi Eiropā, kļūst arvien aktuālāki. Bēgļu krīze faktiski sadalīja eiropiešus divos ideoloģiskos pretpolos, kur vieni apgalvo, ka jābūt iecietīgiem un jāpalīdz bēgļiem, savukārt pretējā viedokļa piekritēji pauž pārliecību, ka bēgļi apdraud pašus eiropiešus. Pēdējā laika notikumi Ķelnē (2015.gada decembra beigās) un, iespējams, citās Vācijas pilsētās ir spīlts apliecinājums pastāvošam riskam, uzņemot savā valstī bēgļus.

3. Cieņas un piederības izjūtu zemo rādītājs pret Eiropas Savienību

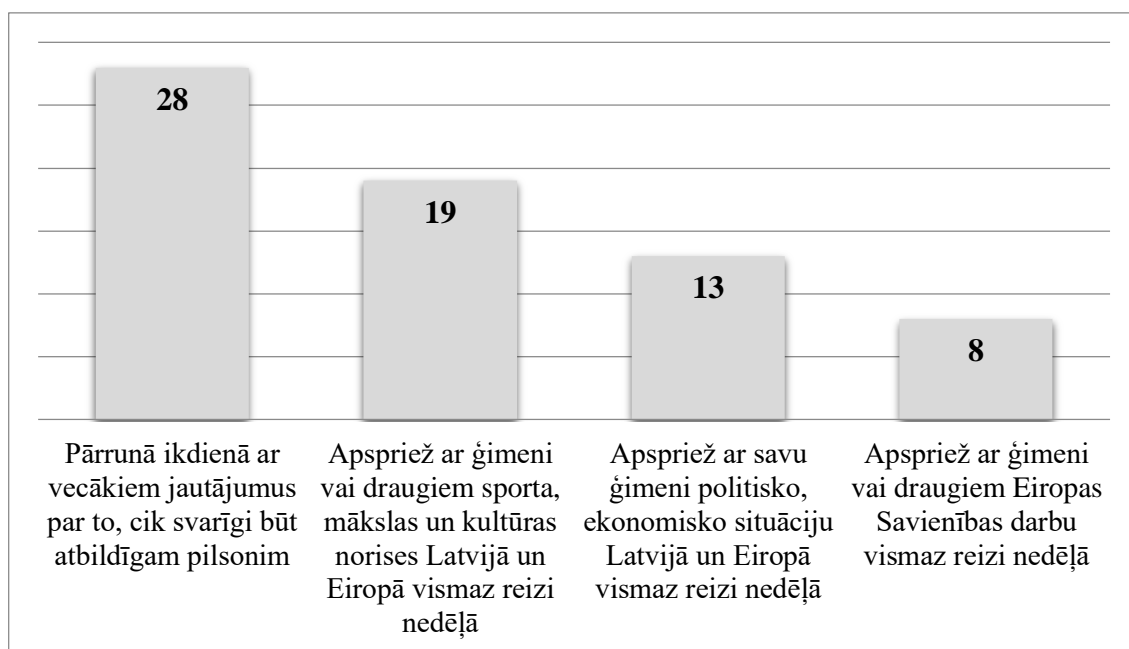
Skolēniem Eiropas Savienība, uzsākot mācības 9. klasē, ir mazs zināma un izprotama, nespējot saskatīt Eiropas Savienības ieguldījumu Latvijā un nākotnes perspektīvas. Līdz ar to veidojas skolēnu likumsakarīga attieksme – tikai 44 respondenti izjūt cieņu pret Eiropas Savienību, bet piederību Eiropas Savienībai izjūt tikai 32 respondenti. Situāciju var skaidrot ar

skolēnu pieredzes un zināšanu trūkumu, jo vistiešākajā veidā nav bijusi saskarsmē ar Eiropas Savienību, skolēnu vērtējumā Eiropas Savienība visdrīzāk ir abstrakts jēdziens. Attiecībā uz iespējamām skolēnu zināšanām, tad izglītības saturs pamatskolas posmā paredz tēmas apguvi par Eiropas Savienību un Latvijas valsts dalību tajā 6. klasē mācību priekšmetā „Latvijas vēsturē” un 9. klases 2. semestrī mācību priekšmetā „Sociālās zinības” un daļēji mācību priekšmetos „Pasaules vēsture” un „Latvijas vēsture”. Proti, 6. klasē apgūtā mācību viela par Eiropas Savienību līdz brīdim, kad skolēns uzsāk mācības 9. klasē ir vienkārši aizmirsta un, iespējams, sabiedrībā rīkotās dažādas informatīvās kampaņas par Eiropas Savienības darbību nav bijušas pietiekami efektīvas un nav personīgi uzrunājušas skolas jauniešus.

4. Skolēnu un vecāku savstarpējās komunikācijas trūkums

Skolēnu personības veidošanās un attīstība nav iedomājamam bez audzināšanas ģimenē, jo tieši ģimenē veidojās skolēnu izpratne par pilsoniskās līdzdalības nozīmīgumu un nepieciešamību, kur novērotā vecāku attieksme ar laiku kļūst par paša bērna ieradumu (World Bank, 2007). Tajā pašā laikā, apzinoties pastāvošo sociālekonomisko situāciju un vecāku aizņemtību, ir jāatzīmē, ka, neskatoties uz ģimenes vadošu lomu pilsoniskās kompetences, pilsoniskās līdzdalības veicināšanā un vērtību nodošanā jaunajai paaudzei, objektīvā realitāte parāda, ka vecāku un bērnu starpā nereti trūkst savstarpējas komunikācijas, lai pārrunātu, piemēram, jautājumus par indivīda atbildīgumu, pilsonisko līdzdalību vai dažādām aktualitātēm Latvijā un Eiropā (16. attēls), tādējādi iezīmējot skolēnu un vecāku savstarpējā dialoga, komunikācijas trūkumu, kas rezultātā negatīvi ietekmē skolēnu attieksmi pilsoniskās izglītības jautājumos.

Tajā pašā laikā liela respondentu daļa (36 skolēnu) uzsver, ka skola nesniedz informāciju par politiskajām un ekonomiskajām norisēm Liepājas pilsētā, Eiropā un Latvijā, bet 28 respondenti uzskata, ka skola nesniedz informāciju par kultūras un sporta norisēm Latvijā un Eiropā.

16. attēls. Skolēnu un vecāku savstarpējā komunikācija par pilsonisko atbildību un dažādām aktualitātēm Latvijā un Eiropā (N=82)

Pamatojoties uz pamatizglītības satura analīzi un skolēnu zināšanām, kas iegūtas 8. klasē mācību priekšmetos „Sociālās zinības”, „Latvijas vēsture” un aptaujas rezultātu analīzi, ir iespējams sistematizēt 9. A., 9. B., 9. C. klases skolēnu pilsoniskās prasmes, attieksmi un vērtības, tās novērtējot trīs līmeņos – zems, vidējs un augsts (5. tabula).

Promocijas darba autors iepazīstināja pētījumā bāzes skolas skolotājus ar skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanas rezultātiem (apliecinājums par pētījuma bāzes skolas pedagogu iepazīstināšanu ar veikto pētījumu skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanā – 11. pielikums)

5. tabula

Skolēnu izglītības saturā iekļauto pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību apguves izvērtējums, beidzot mācības 8. klasē

Pilsoniskās prasmes	Apguves līmenis
1. Prasme uzņemties pienākumus	Zems (18,61%)
2. Prasme izmantot savas tiesības skolas pašpārvaldes darbā	Zems (18,61%)
3. Sadarbības prasmes	Vidējs (77,11%)
4. Prasme analizēt dažādus viedokļus	Vidējs (59,04%)
5. Prasme vērtēt	Vidējs (59,04%)
6. Prasme izvērtēt faktus	Vidējs (59,04%)
7. Argumentēti aizstāvēt savu viedokli	Vidējs (59,04%)
8. Prasme saskatīt vēstures zināšanu noderīgumu tagadnes notikumu vērtēšanā	Augsts (85,54%)

9. Gatavība pieņemt lēmumus, pamatojoties uz ekonomiskiem, tiesiskiem un ētiskiem apsvērumiem	<i>Vidējs (59,04%)</i>
Pilsoniskās attieksme	Rādītājs
1. Atzīst ģimenes, mājas, dzimtenes vērtības savā un citu cilvēku dzīvē	<i>Augsts (86,15%)</i>
2. Ir izpalīdzīgs attiecībās ar cilvēkiem	<i>Vidējs (48,19%)</i>
3. Gatavs atzīt citu tiesības uz atšķirīgiem uzskatiem	<i>Vidējs (60,24%)</i>
4. Ir iecietīgs un tolerants	<i>Vidējs (53,41%)</i>
5. Gatavs veidot pozitīvas, cieņpilnas savstarpējas attiecības ar līdzcilvēkiem	<i>Vidējs (68,67%)</i>
6. Pauž cieņpilnu attieksmi pret savas ģimenes, pilsētas un valsts vēsturi	<i>Augsts (85,54%)</i>

Analizējot atklātās skolēnu pilsoniskās pozīcijas aptaujas rezultātus, var secināt, ka:

- 1) pēc pašu skolēnu pašvērtējuma, kas atspoguļots aptaujas rezultātos izriet, ka paredzēto izglītības saturā (mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”) pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību apguve, beidzot mācības 8. klasē, ir bijusi viduvēja, proti, apgūta ir daļēji, kas tikai pastiprina nepieciešamību pēc pilsoniskās kompetences veicināšanas skolās, pārskatot izglītības saturu, to orientējot uz skolēnu personisko un pilsonisko pašrealizāciju dzīvei objektīvā un izaicinājumu pilnā realitātē;
- 2) skolēnu pilsonisko līdzdalību var raksturot kā pasīvu, kas izriet no izpratnes un pozitīvās pieredzes trūkuma. Cilvēkam apzinoties pilsoniskās līdzdalības aktualitāti, nozīmi valsts izaugsmē, iespēju apmierināt savas emocionālās, sociālās vajadzības un, iespējams, vēlmes, pilsoniski atbildīga rīcība kļūst par vajadzību un nepieciešamību pilsoniskās sabiedrības veidošanās kontekstā, kas tiek mērķtiecīgi īstenota ar indivīda gribas starpniecību. Cilvēka rīcība var sniegt vispārējo labumu sabiedrībai, tādējādi apmierinot individuālās vēlmes un vajadzības. Lai veicinātu atziņu par cilvēka pilsoniskās līdzdalības nepieciešamību, un sniegtu nepieciešamās zināšanas un informāciju, kas palīdzētu cilvēkam izdarīt izvēli, sekmēt viņa gatavību (iekšējo mobilizāciju) uzņemties iniciatīvu, svarīgi skolās mērķtiecīgi īstenot pilsonisko izglītību, nostiprinot pilsoniskuma vērtību statusu. Rezultātā, veicinot aktīvu pilsoniskās pozīcijas veidošanos skolās, radot pilsoniskās līdzdalības nepieciešamību, var attīstīt cilvēka gribu pēc mērķtiecīgas pilsoniskās rīcības;
- 3) nepietiekamās dzīves un sociālās sadarbības pieredzes trūkuma dēļ pētījumā iesaistītos skolēnus nevar raksturot kā tolerantus sabiedrības indivīdus. Tolerances veicināšanai skolās nepieciešams izmantot daudzpusīgas, radošas un starpdisciplināras pedagoģiskās metodes, kas pieprasa no skolotāja augstu profesionālo meistarību. Mērķtiecīgi īstenojot

skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanos, jānodrošina nepieciešamās zināšanas, pilnveidojot skolēnu saskarsmes prasmes un veicinot universālo tolerances vērtību izpratni, lai sagatavotu skolēnus dzīvei multikulturālajā sabiedrībā;

- 4) uz pastāvošā sociālo problēmu fona ir vērojamas problēmas ģimenes audzināšanā. Kā apliecina pētījuma dati, pastāv bērnu un vecāku savstarpējās komunikācijas trūkums, kas ir ļoti negatīvs rādītājs ģimenē. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka skolēnu turpmākais socializēšanās (komunikācija kā socializācijas funkcija) process būs sarežģītāks. Ģimene ir nozīmīgākais audzināšanas pirmavots, kas ietekmē cilvēka personības veidošanos, indivīda vērtību veidošanos un izpratni, pilsonisko pozīciju un sniedz nenovērtējumu ieguldījumu personības tālākā attīstībā;
- 5) empīriskā pētījuma datu savstarpējā korelācija, izmantojot prognozējošās analītikas un statistiskās analīzes programmatūru SPSS, neuzrāda būtisku likumsakarību starp respondentu atbilžu variantiem, jo respondentu skaits nav pietiekami liels.

2.6. Empīriskās pētniecības 1. posma iegūto aptaujas rezultātu salīdzinājums ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma rezultātiem

Empīriskās pētniecības 1. posma 5. uzdevums – salīdzināt iegūtos aptaujas rezultātus un tendences ar starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma *ICCS 2009* (International Civic and Citizenship Education Study 2009) rezultātiem. Lai uzskatāmāk organizēt salīdzinājumu starp pētījuma bāzes respondentu pašvērtējumu un izglītības pētījuma *ICCS 2009* datiem, empīriskā pētniecības 1. posma iegūtie aptaujas rezultāti ir izteikti procentos.

Izstrādātājā aptaujas anketas (aptaujas anketas pētījuma bāzes skolas skolēniem – 5. pielikums) 2. daļā atsevišķi jautājumi (1., 2., 3., 4., 7., 8., 9., 12., 13., 14., 15., 16., 24., 26., 30., 31., 34., 37. jautājums) ir adoptēti no starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma *ICCS 2009*, lai veiksmīgāk varētu veikt savstarpējo datu salīdzinājumu, nosakot kopīgās un atšķirīgās iezīmes.

Starptautiskais pilsoniskās izglītības pētījums *ICCS 2009* ir vienīgais uz doto brīdi pētījums Eiropā, kas atspoguļo skolēnu zināšanas, attieksmi un uzvedību kontekstā ar pilsonisko sabiedrību, pilsoniskiem principiem, pilsonisko līdzdalību un pilsoniskām identitātēm. Pētījumā pasaulē piedalījās vairāk nekā 75000 astoto klašu skolēnu un vairāk nekā 35000 skolotāju no vairāk nekā 3000 skolām 24 valstīs (Zviedrija, Somija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Čehija, Slovākija, Slovēnija, Austrija, Šveice, Dānija, Nīderlande, Beļģija,

Luksemburga, Lihtenšteina, Īrija, Anglija, Spānija, Itālija Malta, Grieķija, Kipra, Bulgārija). Pētījumā apkopoti un analizēti dati par skolēnu pilsoniskām zināšanām, par skolēnu attieksmi, uzvedību un uztveri dažādos aspektos – Eiropas un nacionālā pilsonība, identitāte, starpkultūru attiecības, iecietība, pilsoniskā līdzdalība (Kerr, Sturman, Schulz, Burge, 2010). Jāatzīmē, ka starptautiskajā pilsoniskās izglītības pētījumā tika secināts, ka Latvijas skolēnu vidējie sasniegumi pilsoniskajā izglītībā bija statistiski nozīmīgi zemāki par *ICCS 2009* pētījuma dalībvalstu vidējo sasniegumu līmeni (Čekse et al., 2010), kas tikai pastiprina nepieciešamību pēc skolēnu pilsoniskās kompetences attīstīšanas pedagoģiskajā procesā.

Salīdzinot starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma (*ICCS 2009*) rezultātus ar iegūtiem skolēnu aptaujas rezultātiem pētījuma bāzes skolā (17. attēls), var saskatīt vairākas atšķirīgas iezīmes:

- 1) *ICCS 2009* pētījuma respondenti (91%) sevi vairāk redz kā eiropieti nekā pētījuma bāzes respondenti (72%).

Iespējams atšķirību cēlonis meklējams Latvijas valsts un līdz ar to Latvijas sabiedrības salīdzinoši īsajā Eiropas Savienības dalības pieredzē. Latvija par Eiropas Savienības dalībvalsti kļuva 2004. gada 1. maijā. Pētījuma bāzes skolēni neredz sevi kā eiropieti, jo neidentificē sevi ar Eiropu, zaudējot izpratni par vienotu eiropeisku telpu, kurā paši atrodas.

- 2) *ICCS 2009* pētījuma respondenti (91%) vairāk lepojas, ka dzīvo Eiropas Savienībā nekā pētījuma bāzes respondenti (81%).

Pētījumā iesaistītiem skolēniem nav atbilstošu zināšanu par Eiropas Savienības būtību, uz nepietiekamu zināšanu pamata nevar veidoties lepošanās ar Eiropas Savienību. No izglītības satura apguves viedokļa skolēni pamatskolas posmā tēmu par Eiropas Savienību padziļināti apgūst 9. klases 2. semestrī, kad par to tiek mācīts mācību priekšmetā „Sociālās zinības”. Vēl jāmin arī pašu skolēnu dzīves izpratnes un pieredzes trūkums, kas liedz lepoties ar dzīvi Eiropas Savienībā, jo skolēni neizprot Eiropas Savienības sniegtās priekšrocības, nav bijusi arī saskarsme ar Eiropas Savienības institūcijām.

- 3) *ICCS 2009* pētījuma respondentiem (83%) valsts karogs ir mazāks svarīgs nekā pētījuma bāzes respondentiem (94%).

Pozitīva tendence, ka pētījuma bāzes respondentiem ir svarīgs valsts karogs, kas ir viens no Latvijas valsts simboliem.

- 4) *ICCS 2009* pētījuma respondentiem (62%) savas valsts politisko sistēmu raksturo pozitīvāk nekā pētījuma bāzes respondentiem (46%).

Pētījuma bāzes skolas skolēnu vērtējums balstās uz viņu pašu paustajām atziņām pārspriedumos, kur skolēni aktualizē pastāvošās sociālekonomiskās problēmas Latvijā, tādējādi

sasaistot tās ar politiskās sistēmas darbības rezultātu. Pētījuma bāzes skolas skolēni politisko sistēmu vairāk identificē ar vienu no sistēmas elementiem – politiskiem subjektiem, tādējādi respondentu vidū dominē aizspriedums, ka pie visām pastāvošām valsts problēmām vainīgi ir politiķi.

- 5) *ICCS 2009* pētījuma respondenti (88%) izjūt mazāk cieņas pret savu valsti nekā pētījuma bāzes respondenti (98%).

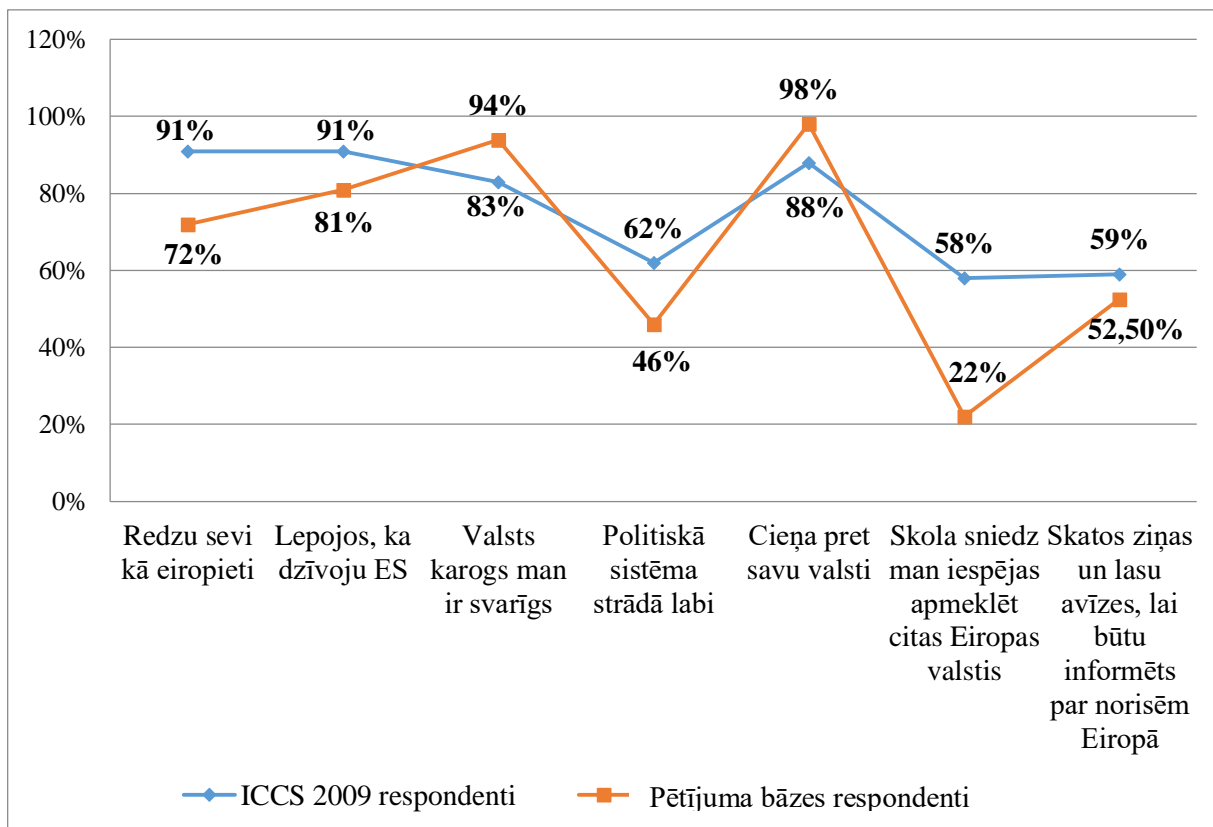
Pētījuma bāzes skolas skolēnu domāšana vairāk ir lokālā un nacionālā līmenī, tāpēc lietas, kuras skolēniem ir tuvākas arī ir nozīmīgākas un saprotamākas.

- 6) *ICCS 2009* pētījuma respondentiem (58%) skola sniedz lielākas iespējas apmeklēt citas Eiropas valstis nekā pētījuma bāzes respondenti (22%).

Pētījumā iesaistīto skolēnu atbildes pamatojums ir meklējams pastāvošā sociālajā realitātē – Latvijas skolas var sniegt iespēju skolēniem apmeklēt kādu Eiropas valsti tikai gadījumos, ja skola īsteno kādu pieredzes apmaiņas projektu, taču to dalībnieku īpatsvars nav liels. Starptautisko pieredzes apmaiņas projektu īstenošana galvenokārt ir atkarīga no konkrētās skolas intelektuālas un finansiālās kapacitātes.

- 7) *ICCS 2009* pētījuma respondenti (59%) vairāk skatās ziņas un lasa avīzes, lai būtu informēti par norisēm Eiropā nekā pētījuma bāzes respondenti (52,5%).

Kā rāda pētījuma rezultāti, aptaujā iesaistītie skolēni vairāk izmanto internetu, lai iegūtu aktuālo informāciju par notikumiem pasaulē, tomēr promocijas darba autora novērotā tendence, ka pētījuma bāzes skolas skolēni salīdzinoši maz interesējas par politiskiem un ekonomiskiem notikumiem pasaulē, ir vērtējama negatīvi.

17. attēls. Starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma un pētījuma bāzes skolas respondentu atšķirīgie vērtējumi un uzskati

Respondentu atšķirīgus uzskatus un vērtējumus var skaidrot ar atšķirīgiem valstu kultūrvēsturiskiem apstākļiem un sociāli ekonomisko nodrošinājumu. Jāatzīmē, ka identificētās atšķirības nav principiāli pretējas, izņemot jautājumu par skolas sniegtajām iespējās apmeklēt citas Eiropas valstis un respondentu vērtējumu par politisko sistēmu valstī.

Salīdzinot starptautiskā pilsoniskās izglītības pētījuma (*ICCS 2009*) rezultātus ar iegūtiem skolēnu aptaujas rezultātiem pētījuma bāzes skolā, var saskatīt vairākas kopīgas iezīmes:

- 1) *ICCS 2009* pētījuma respondenti vidējais iecietības līmenis (ap 90%) ir līdzvērtīgs pētījumā iesaistītiem respondentiem.
- 2) *ICCS 2009* pētījuma respondentu un pētījuma bāzes respondentu atbildes sakrīt ar to, ka politiskā vai ekonomiskā situācija Eiropā netiek apspriesta ar ģimeni vai draugiem (vidēji 60%).
- 3) *ICCS 2009* pētījuma respondenti salīdzinājumā ar pētījuma bāzes respondentiem vairāk (vismaz reizi nedēļā vai mēnesī) apspriež ar draugiem vai ģimeni Eiropas sporta pasākumus (56% un 47%), bet mazāk apspriež (48%) citu Eiropas valstu kultūras notikumus nekā pētījuma bāzes respondenti (58%). Taču kopumā (*ICCS 2009* un

pētījuma bāzes respondenti) lielākā daļa respondentu bieži neapspriež gan sporta, gan kultūras pasākumus.

- 4) Lielākā respondentu daļa tikai vismaz reizi gadā vai gandrīz nekad (*ICCS 2009* un pētījuma bāzes respondenti) neapspriež Eiropas Savienības darbu ar ģimeni vai draugiem (vidēji 70%).

Savstarpēji salīdzinot aptaujas rezultātus, var secināt, ka tie attēlo jauniešu augsto cieņu pret savu valsti, kas ir ļoti pozitīvi, tajā pašā laikā dati atspoguļo jauniešu salīdzinoši zemu ieinteresētības līmeni par aktualitātēm politiskajās un ekonomiskajās norisēs Eiropā. Rezultāti, diemžēl, apstiprina negatīvu faktu, ka ģimenēs salīdzinoši maz tiek pārrunāti jaunumi un aktualitātes politikas, ekonomikas, sporta un mākslas jomās.

2.7. Skolēnu pilsoniskās kompetences līmeņu konstatācija

Empīriskās pētniecības 1. posma 6. uzdevums – noteikt skolēnu pilsoniskās kompetences līmeņus, uzsākot mācības 9. klasē.

Lai izstrādātu metodoloģisku pamatu un sistēmisku pieeju pilsoniskās izglītības satura integrēšanai mācību priekšmetu („Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”) un klases stundu saturā 9. A klasē, izveidojot mācību programmu „Pilsonisko kompetenču veidošana un attīstība pilsoniskās izglītības integrētai apguvei pamatskolā”, nepieciešams noteikt skolēnu pilsonisko kompetenci.

Pamatojoties uz pamatizglītības satura analīzi, skolēniem, beidzot mācības 8. klasē un uzsākot mācības 9. klasē, veicot mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” diagnosticējošā pārbaudes darba (4. tabula) un aptaujas (5. tabula) rezultātu analīzi 9. A., 9. B., 9. C. klasēs, var sistematizēt skolēnu apgūtās pilsoniskās zināšanas, prasmes un vērtības, kontekstā ar izstrādāto un teorētiski pamatoto pilsoniskās kompetences veidošanās teorētisku pieeju un noteikt pilsoniskās kompetences apguves līmeņus (6. tabula), lai izvirzītu tālākos pedagoģiskos uzdevumus pilsoniskās audzināšanas programmas izstrādei un programmas tematu (pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes) aprobācijai 9. A klasē (kontrolklase) 2. semestrī. Jāatzīmē, ka atsevišķus pilsoniskās kompetences kritērijus (6. tabula) skolēni nav apguvuši, jo, beidzot mācības 8. klasē, izglītības saturs mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” to neparedz.

Izstrādājot stundu tematisko plānu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijai 9. A klasē (kontrolklase) jāņem vērā:

- 1) holistiskās un sistēmpiecejas nodrošinājumu pilsonisko zināšanu veidošanā un pilsonisko prasmju, attieksmes, vērtību veicināšanā pedagoģiskajā procesā;
- 2) vispārējā pamatskolas izglītības satura mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” audzinošās un izglītojošās iespējas;
- 3) iepriekš aprakstītās un analizētās skolēnu pilsoniskās zināšanas, prasmes, attieksmi un vērtības, un tos pilnveides resursus, kurus var uzlabot un pilnveidot daudzveidīgā metodiski didaktiskajā darbībā;
- 4) skolēnu individuālās atšķirības pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmju un vērtību rādītājos, paredzot katra audzēkņa potenciālās izaugsmes iespējas;
- 5) skolēnu pedagoģisko un sociālo raksturojumu, nodrošinot individuālo pieeju un pielietojot daudzveidīgās pedagoģiskā darba formas un metodes gan mācību procesā, gan ārpus tā;
- 6) kopējo stundu skaitu, kas atvēlēts mācību priekšmetos „Sociālās zinības”, „Latvijas vēsture” un klases stundās kontekstā ar skolēnu kopējo mācību noslogojumu.

6. tabula

Skolēnu pilsoniskās kompetences līmeņi, beidzot mācības 8. klase mācību priekšmetu „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” kontekstā

<i>Rādītāji</i>	<i>Apguves līmenis</i>
<i>Pilsonisko zināšanu komponents</i>	
1. Demokrātijas būtības izpratne	<i>Vidējs (53,01%)</i>
2. Pilsoņa tiesību un pienākumu apzināšanās	<i>Vidējs (68,72%)</i>
3. Izpratne par lēmumu pieņemšanas procesu	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
4. Priekšstats par Satversmes nozīmi demokrātiskā sabiedrībā	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
5. Zināšanas par pilsoniskās līdzdalības formām	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>

6. Zināšanas par izpildvaras, lēmējvaras un tiesu varas būtību un darbību	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
7. Zināšanas par Eiropas Savienību, NATO un ANO	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
8. Zināšanas par Latvijas valsts simboliem	<i>Augsts (100%)</i>
9. Zināšanas par Latvijas tautu nozīmīgiem kultūrvēsturiskām tradīcijām un vērtībām	<i>Vidējs (64,51%)</i>
10. Aktīvās līdzdalības iespēju skolā, pašvaldībā, valstī, Eiropas Savienībā izpratne	<i>Vidējs (53,01%)</i>
<i>Pilsonisko prasmju komponents</i>	
1. Prasme pielietot savas zināšanas, piedaloties dažādos sociāli nozīmīgos pasākumos un jauniešu organizāciju darbībā	<i>Zems (18,61%)</i>
2. Prasmes piedalīties lēmuma pieņemšanas procesos	<i>Zems (18,61%)</i>
3. Prasmes piedalīties politiskajās diskusijās	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
4. Prasmes argumentēti aizstāvēt savu viedokli	<i>Vidējs (59,04%)</i>
5. Prasme efektīvi sadarboties ar citiem, strādāt komandā	<i>Vidējs (77,11%)</i>
6. Prasme kritiski un analītiski vērtēt informāciju	<i>Vidējs (59,04%)</i>
7. Starpkultūru prasmes	<i>Vidējs (68,67%)</i>
8. Līderības prasmes	<i>Zems (30,12%)</i>
<i>Pilsoniskās attieksmes komponents</i>	
1. Toleranta izturēšanās pret dažādām kultūrām, politiskiem uzskatiem, reliģijām, dzimumiem, vecumiem, rasēm, etniskām izcelsmēm un citām sabiedrības grupām	<i>Vidējs (53,41%)</i>
2. Pilnīga civiltiesību un vienlīdzības ievērošana	<i>Vidējs (60,24%)</i>
3. Patstāvīgs vērtējums par skolas, pašvaldības, valsts un Eiropas Savienības attieksmi pret pilsoņu iniciatīvām	<i>Mācību procesā, beidzot 8. klasi, nav apgūts. Plānots apgūt 9. klasē izstrādātās pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijas ietvaros</i>
4. Latvijas tautai nozīmīgu kultūrvēsturisko tradīciju apzināšanās un vērtību pieņemšana	<i>Vidējs (64,51%)</i>

5. Cieņa pret sevi un citiem	<i>Vidējs (60,24%)</i>
6. Atbildība pret sevi un citiem	<i>Vidējs (60,24%)</i>
7. Atvērtība dažādība.	<i>Vidējs (68,67%)</i>
8. Atvērtība sadarbībai ar citiem	<i>Vidējs (60,24%)</i>

Kopējie skolēnu pilsoniskās kompetences rādītāji gan pilsonisko zināšanu un prasmju, gan pilsoniskās attieksmes un vērtību kontekstā kalpo par argumentiem un iezīmē nepieciešamību un aktualitāti pēc izglītības satura pārskatīšanas, izmantoto pedagoģisko metožu un formu pilnveidošanas, orientējot izglītības apguvi uz skolēnu pilsonisko kompetenču veidošanos un veicināšanu pilsoniskās audzināšanas ietvaros. Protams, apzinoties skolas nozīmi jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanā, nedrīkst aizmirst arī par ģimenes nozīmi un ģimenes audzināšanas ietekmi skolēnu dzīvē. Analizētie, sistematizētie un apkopotie skolēnu pilsoniskās kompetences rādītāji kalpo par pamatu tālākai teorētiskai un praktiskai izpētei, izstrādājot un aprobējot skolēnu pilsoniskās audzināšanas programmu, atrodot sabalansētu pieeju vispārējās izglītības satura apgūšanā.

Pedagoģiskajā praksē pastāv vairākas organizatoriski didaktiskās pieejas, īstenojot pilsoniskās audzināšanas programmu skolās:

1. pilsoniskās audzināšanas programma var tikt īstenota pastarpinātā veidā uz esošos mācību priekšmetu bāzes, piemēram, mācību priekšmetu „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture” ietvaros. Šādā pieejā iezīmējas atsevišķi draudi, proti, esošo mācību priekšmetu tematiskais saturs jau ir pietiekami apjomīgs un to pārstrukturizēšana un pārveide pieprasa ietilpīgus resursus. Vēl jāatzīmē, ka „Latvijas vēstures” mācību priekšmeta apguve sākas tikai 6.klasē;
2. pilsoniskās audzināšanas programma var tikt īstenota klases stundās, paredzot tajā:
 - iepriekš noteiktas tēmas;
 - klašu grupu atbilstoši izglītības satura apguvei pēc regulējošiem Ministru kabineta noteikumiem;
 - konkrētus stundu tematus, tādējādi precizējot tēmas saturu;
 - sasniedzamo rezultātu, kas ir viens no kvalitātes rādītājiem un mērķiem;
 - mācību līdzekļi un resursu uzskaitījumu, kas palīdzēs skolotājam teorētiski orientēties temata apgūvē;
 - starppriekšmetu saikni, identificējot tematu saturu kontekstā ar konkrētiem mācību priekšmetiem, kurus skolēns apgūst, tādējādi atspoguļojot starpdisciplināro pieeju un tās izpildījumu;

- ieteicamos mācību līdzekļus un resursus tematu apgūvē;
- ieteicamās mācību metodes un formas.

Pilsoniskās kompetences teorētiskā izpēte sniedz apstiprinājumu tam, ka tieši klases stundās īstenotā pilsoniskās audzināšanas programma būtu racionāli atbilstošāka. Sekmīga pilsoniskās audzināšanas programmas apguve galvenokārt ir atkarīga no paša skolotāja, klases audzinātāja vispirms jau pilsoniskās pozīcijas, viņa profesionālās un daudzpusīgās pedagoģiskās pieejas, dažādojot mācību metodes un formas. Katra klase ir unikāls gadījums, un katrs skolotājs labāk pazīst savu klasi, tādējādi labāk orientējās skolēnu aktuālajās vajadzībās. Kā papildus arguments šādai pieejai ir fakts, ka pēdējo aktualizēto klases stundu programmas paraugu Valsts izglītības satura centrs (tobrīd – Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs) izstrādāja 2006. gadā. Tāpēc jaunā pilsoniskās audzināšanas programmas izstrāde, kuras apguve tiktu organizēta klases stundu ietvaros, atbilstu gan pastāvošai realitātei, gan skolēnu sociālām un emocionālām vajadzībām.

2.8. Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas izstrāde

Empīriskās pētniecības 2. posma 1. uzdevums – izmantojot teorētiskās un empīriskās pētniecības metodes, ņemot vērā attiecīgās Latvijas attīstības plānošanas dokumentu izvirzītās prioritātes, kā arī apzinoties pastāvošo sociālo un pedagoģisko realitāti, sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem, ekspertiem un audzināšanas darba konsultatīvo padomi (valsts izglītības satura centra apliecinājums par metodiskā materiāla, ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas modelis un saturiskā koncepcija (no 1. līdz 12. klasei), izstrādi – 12. pielikums) izstrādāt ieteicamo pilsoniskās audzināšanas programmas (Valsts izglītības satura centra redakcijā – “Klases stundu programmas paraugs”) modeli un saturisko koncepciju (no 1. līdz 12. klasei).

Diskusiju un abpusējās sadarbības rezultātā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem, ekspertiem un audzināšanas darba konsultatīvo padomi, promocijas darba autors izstrādāja metodiskā līdzekļa “Klases stundu programmas paraugs” modeli, saturisko koncepciju un metodiskā līdzekļa sadaļas jeb vadlīnijas “Pilsoniskā līdzdalība” un “Piederība valstij”. 2016. gada 24. februārī Valsts izglītības satura centra mājas lapā (<http://visc.gov.lv/audzinasana/info.shtml>) tika publicēta metodiskā līdzekļa “Klases stundu programmas paraugs” gala versija (metodiskais līdzeklis “Klases stundu programmas paraugs” Valsts izglītības satura centra redakcijā – 13. pielikums).

Apzinoties starpdisciplinārās un holistiskās pieejas nozīmīgumu, balstoties uz humānās pedagoģijas atziņām, pilsoniskās audzināšanas programmas ieteicamā īstenošanā, kā arī ņemot vērā Latvijas attīstības plānošanas dokumentu (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, Latvijas Nacionālās attīstības plāns 2014. – 2020. gadam, Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam un Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012. – 2018. gadam) izvirzītās prioritātes, klases audzinātāju iepriekšējo pieredzi, plānojot klases stundu saturisko ietvaru – klases stundu programmas paraugu, Valsts izglītības satura centra organizētās audzināšanas darba konsultatīvās padomes diskusijas rezultātus, tiek piedāvātas sekojošās ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas:

- *Sevis apzināšanās un personības pilnveide*

Jebkurā vecumā, bet jo īpaši skolas vecumā ir ļoti svarīgi palīdzēt skolēnam izzināt un iepazīt sevi emocionālā, psihiskā, fiziskā un sociālā aspektā. Sevis apzināšanās posmā veidojas indivīda uzvedības stimuls – attieksme un izpildes komponents – spējas, rezultātā izveidojas indivīda attieksmju sistēma, kas veido pamatu personības struktūrā (Бодалев, 1988).

Paredzētais tematiskais saturs pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijā „Sevis apzināšanās un personības pilnveide”: pašidentitāte, emocionālā inteliģence, emociju regulācija, attieksmes veidošanās, komunikācija un saskarsme, tolerance, uzvedība un cieņpilnas savstarpējās attiecības, ētikas kategorijas, vērtīborientācija.

- *Piederība valstij*

Dzīvojot multikulturālajā kopienā – Eiropas Savienībā un atrodoties robežšķirtnē starp Eiropas Rietumiem un Eiropas Austrumiem, Latvijas sabiedrībā īpašu nozīmi iegūst iedzīvotāju piederības izjūtas veicināšana valstij. Nacionālās pašapziņas centrālais elements, kodols ir etniskā identitāte, savas piederības apzināšanās (Apine, 2001), tāpēc ir ļoti svarīgi gan ģimenēs, gan skolās veicināt nacionālo pašapziņu, interesi par savas ģimenes, dzimtas, pilsētas, novada, valsts vēsturi un kultūras mantojumu.

Paredzētais tematiskais saturs pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijā „Piederība valstij”: ģimene, dzimta, skola, pilsēta, novads, valsts vēsture un kultūras mantojums, patriotisms, latviskā dzīvesziņa, nacionālā identitāte, nacionālā pašapziņa, valsts svētki un atceres dienas, valsts simboli, multikulturāla vide, starpkultūru dialogs.

- *Pilsoniskā līdzdalība*

Jauniešu aktīvā pilsoniskā līdzdalība, uzņemoties līdztbildību par notiekošiem sociāli politiskajiem procesiem, var nodrošināt sabiedrības ilgtspējas attīstību. Sabiedrības ilgtspējīgās attīstības nodrošināšanā pilsoniskā līdzdalība ir tas izšķirošais priekšnosacījums, kurš ikkatram

sabiedrības indivīdam palīdz kļūt līdzatbildīgam par apkārtējiem procesiem, būt proaktīvam sabiedrisko un politisko notikumu veidotājam.

Vide ir būtisks priekšnosacījums sekmīgai pilsoniskai līdzdalībai, jo vide, šī jēdziena visplašākā kontekstā, var būt motivējoša vai arī gluži pretēji demotivējoša, vide var būt atbalstoša vai pretēji – kavē individuālās vai grupu pilsonisko rīcību, neveicina pilsonisko kompetenču veidošanos. Jauniešu aktīvā iesaiste sabiedrības dzīves norisēs, nodrošinot nepieciešamo atbalstu: praktisks labums, emocionālais atbalsts, izrādītā cieņa un padoms ilgtermiņā var veicināt personības izaugsmi un stiprināt pilsonisko līdzdalību (Dolan, 2012).

Paredzētais tematiskais saturs pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijā „Pilsoniskā līdzdalība”: demokrātijas pamati, demokrātijas vērtības, pilsoniskās līdzdalības iespējas skolas, pašvaldības, valsts un starptautiskā mēroga norisēs, pilsoņa tiesības un pienākumi, individuālā pilsoniskā līdzatbildība par apkārtējiem notikumiem, līdzdalība sociālajās akcijās, brīvprātīgs darbs, dalība lēmumu pieņemšanas procesos, līderība, komandas darbs.

- *Karjeras izvēle*

Karjeras izvēle cilvēkam nebūt nav viegls uzdevums, tas ir ļoti sarežģīts process, kas ir atkarīgs no indivīda personības īpašībām, intereses, iespējām un iegūtās izglītības. Šajā sarežģītajā procesā ģimene un skola var sniegt atbalstu bērnam – palīdzēt atklāt savus talantus, intereses, sapņus, ieceres un tās visdažādākā veidā atbalstīt un sekmēt. Karjera ir viens no galvenajiem elementiem, kas nosaka cilvēka dzīves kvalitāti, veiksmīga karjera sniedz cilvēkam iespēju īstenot savas spējas un intereses personīgajā, profesionālajā un sociālajā ziņā (Paszowska-Rogacz, 2010). Savas karjeras pamatus cilvēks sāk veidot jau līdz ar savas personības veidošanos, karjeras veidošanās aspekti ir ļoti daudzpusīgi un aktuāli visas dzīves garumā. Valsts izglītības attīstības aģentūras sagatavotajā materiālā “Karjeras izglītība skolās”, kurā ir apkopota Latvijas skolu pieredze karjeras izglītībā, uzsvērts, ka: “mūsdienās termins “karjera” ir jāsaprot ne vien kā izaugsme profesionālajā jomā, bet arī kā likumsakarīga personības izaugsme un nodarbošanās secīga maiņa visas dzīves garumā. Karjera ir personības mērķtiecīgs, jēgpilns visas dzīves gājums, kurā summējas visas indivīda dzīves lomas, brīvā laika aktivitātes, mācības un darbs” (Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2009, 8).

Paredzētais tematiskais saturs pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijā „Karjeras izvēle”: karjeras nozīmīgums cilvēka attīstībā, profesijas izvēles bioloģiskie un psiholoģiskie faktori, izglītības nozīme karjeras izvēlē, darba tirgus, karjeras izpēte, uzņēmējdarbības spējas, mūžizglītības aktualitāte, pieteikšanās darbam – motivācijas vēstule, dzīves gājuma apraksts, darba intervija.

- *Veselība, drošumspēja un vide*

Viens no efektīvākiem veidiem, kā pasargāt savu veselību un nenodarīt kaitējumu apkārtējai videi, apzinoties savas rīcības riskus un sekas, ir zināšanas.

Jāatzīmē, ka cilvēka drošumspēja ir viena no Latvijas valsts prioritātēm: „varam prognozēt, bet nevaram droši zināt, kādi apstākļi ietekmēs Latvijas un tās iedzīvotāju attīstību. Latvija ir atvērta tautas saimniecība, kas arvien vairāk ir pakļauta globalizācijas ietekmei. Tāpēc valstij svarīgi ir stiprināt iedzīvotāju drošumspēju jeb spēju pielāgoties mainīgiem apstākļiem. Cilvēks ar pietiekamu drošumspēju spēj rast attīstības un problēmu risinājumus ne tikai sev un tuvākajiem, bet arī pilnvērtīgi piedalīties sabiedrības dzīvē.” (Pārresoru koordinācijas centrs, 2012, 33).

Paredzētais tematiskais saturs pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijā „Veselība, drošumspēja un vide”: veselīgs dzīvesveids un veselību veicinoša vide, atkarību profilakse, reprodūktīvā veselība, infekcijas slimības, garīgā veselība, mediju lietotājprasmē, veselīgas ģimenes veidošana, fiziskā, garīgā un sociālā drošība, civilā aizsardzība, rīcība krīzes, nestandarta un ārkārtas situācijās, ekoloģija, globālā sasilšana, vides piesārņojumi, dabas resursu saglabāšana un atkritumu apsaimniekošana.

Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas mērķi – sekmēt skolēna pilsoniskās atbildības un piederības izjūtas veidošanos valstij, kā arī sniegt nepieciešamo atbalstu personības pilnveidē, uzņemoties rūpes par sevi, līdzilvēkiem un apkārtējo vidi. Jāatzīmē, ka ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas mērķi ir saskaņā un nav pretrunā ar izglītības mērķi: „nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli. Atbilstoši izglītojamā vecumam un vajadzībām tiek nodrošināta iespēja:

1. iegūt zināšanas un prasmes humanitāro, sociālo, dabas un tehnisko zinību jomā;
2. iegūt zināšanas, prasmes un attieksmju pieredzi, lai piedalītos sabiedrības un valsts dzīvē;
3. tikumiskai, estētiskai, intelektuālai un fiziskai attīstībai, sekmējot zinīgas, prasmīgas un audzinātas personības veidošanos.” (Latvijas Republikas Saeima, 1998), kas ir atrunāts Latvijas Republikas Izglītības likuma 2. pantā.

Jāatzīmē, ka piedāvātajam pilsoniskās audzināšanas programmas saturam ir rekomendējošs raksturs, kas paredz pedagoga aktīvu līdzdalību satura pilnveidē. Pilsoniskās audzināšanas programmas saturs ir plašs, tāpēc īpašu nozīmi iegūst starpdisciplinārā pieeja, nodrošinot nepieciešamo starppriekšmetu saikni un katra pedagoga personīgu atbildību skolēnu pilsoniskuma veicināšanā.

Lai pedagogi, klašu audzinātāji un mācību priekšmetu skolotāji, veiksmīgi varētu pielietot un īstenot pilsoniskās audzināšanas programmu savā pedagoģiskajā darbībā, nepieciešams izveidot pārskatāmu programmas plānu (7. tabula), paredzot tajā:

- iepriekš noteiktas tēmas;
- klašu grupu atbilstoši izglītības satura apguvei pēc regulējošiem Ministru kabineta noteikumiem;
- konkrētus stundu tematus, tādējādi precizējot tēmas saturu;
- sasniedzamos rezultātus, kas raksturo izglītības kvalitātes rādītājus un mērķu sasniegšanu;
- mācību līdzekļu un resursu uzskaitījumu, kas palīdzēs skolotājam teorētiski orientēties temata apgūvē;
- starppriekšmetu saikni, identificējot tematu saturu kontekstā ar konkrētiem mācību priekšmetiem, kurus skolēns apgūst, tādējādi atspoguļojot starpdisciplināro pieeju un tās izpildījumu;
- ieteicamos mācību līdzekļus un resursus tematu apgūvē;
- ieteicamās mācību metodes un formas.

Izstrādātā pilsoniskās audzināšanas programma, pirmkārt, ir metodisks palīg līdzeklis skolotājam, paredzot paša skolotāja individuālo pieeju programmas ieviešanā, tāpēc programmā netiek norādīts un noteikts atvēlētais stundu skaits katras tēmas (programmas vadlīnija) apgūvē.

7. tabula

Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas plāna paraugs

<i>Pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnija (tematiskā grupa)</i>			
Klašu grupa			
Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne
<i>Ieteicamās mācību metodes un formas</i>			
<i>Ieteicamie mācību līdzekļi un resursi tematu apgūvē</i>			

Piedāvātais saturiskais ietvars ieteicamajai pilsoniskās audzināšanas programmai ir ļoti plašs un daudzpusīgs, tā praktiskā apguve ir paredzēta visa mācību gada garumā - galvenokārt klases audzināšanas stundās. Tajā pašā laikā, apzinoties pastāvošo pedagoģisko realitāti skolās un jau iepriekšminētās starpdisciplinārās pieejas nozīmi mācību vielas apgūvē, tādējādi veicinot skolēnu holistisko izpratni par aplūkotiem jautājumiem mācību procesā vispārīgākajās

mācību iestādēs, jāatzīmē, ka tikai ar klases stundām ir nepietiekami (kopumā viena mācību gada ietvaros katrai klasei ir paredzētas 35 klases stundas, proti, 1 klases stunda nedēļā), lai sasniegtu ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas mērķus: sekmēt skolēna pilsoniskās atbildības un piederības izjūtas veidošanos valstij, sniegt nepieciešamo atbalstu personības pilnveidē, rūpes par sevi, līdzcilvēkiem un apkārtējo vidi. Tāpēc ir nepieciešama arī citu mācību priekšmetu skolotāju, ne tikai klases audzinātāja, mērķtiecīga pedagoģiskā līdzdalība un atbildība.

2.9. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšana

Empīriskās pētniecības darbības 2. posma 2. uzdevums – izmantojot teorētiskās un empīriskās pētniecības metodes, ņemot vērā attiecīgās Latvijas attīstības plānošanas dokumentu izvirzītās prioritātes, kā arī orientējoties uz pastāvošo sociālo un pedagoģisko realitāti, sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem izstrādāt ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīniju (komponentu) „Pilsoniskā līdzdalība”, lai pedagoģiskā procesa ietvaros veicinātu skolēnu (no 1. līdz 12. klasei) pilsonisko līdzdalību.

Promocijas darba autors, pamatojoties uz teorētisko avotu izpēti un personīgo pedagoģisko pieredzi, piedāvā pilsoniskās līdzdalības saturisko raksturojumu ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmā. Skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšana skolās var tikt īstenota starpdisciplinārā pieejā, izmantojot daudzveidīgās pedagoģiskās metodes un formas gan formālās izglītības, gan neformālās izglītības ietvarā. Izvairoties no pretendēšanas uz absolūtu un neapstrīdamu patiesību, promocijas darbā tiek piedāvāts veids un pieeja, kā pilsoniskās audzināšanas programmas ietvaros var tikt sekmēta skolēnu pilsoniskā līdzdalība.

Tātad, viena no piedāvātajām vadlīnijām ieteicamajā pilsoniskās audzināšanas programmā ir *pilsoniskā līdzdalība*, paredzot, ka tajā tiks akcentētas skolēnu (no 1. līdz 12. klasei) zināšanas, attieksme un prasmes par:

- individuālo pilsonisko līdzatbildību par apkārtējiem notikumiem;
- demokrātijas pamatiem;
- demokrātijas vērtībām;
- pilsoņa tiesībām un pienākumiem;
- pilsoniskās līdzdalības iespējām savā skolā;
- pilsoniskās līdzdalības iespējām savā pašvaldībā;
- pilsoniskās līdzdalības iespējām nacionālajā (valsts) mērogā;

- pilsoniskās līdzdalības iespējām starptautiskajā (Eiropas Savienība) mērogā;
- līdzdalības iespējām dažādās sociālajās akcijās;
- dalību lēmumu pieņemšanas procesos;
- brīvprātīgā darba nozīmi;
- līderības komandas darba nozīmi.

Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” mērķis ir sekmēt skolēnu pilsonisko līdzatbildību un iesaistīšanos sabiedriski nozīmīgajos procesos demokrātijas apstākļos.

Ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” uzdevumi:

- veidot izpratni par individuālās atbildību nozīmi visdažādākajās dzīves jomās;
- veidot skolēnu zināšanas par demokrātijas būtību un vērtībām;
- veidot izpratni par skolēnu tiesībām un pienākumiem demokrātiskā vidē;
- veicināt skolēnu zināšanas par pilsoniskās līdzdalības, brīvprātīgā darba nozīmi un iespējām vietējā, reģionālajā, nacionālajā un starptautiskajā līmenī;
- apgūt nepieciešamās prasmes sekmīgai un mērķtiecīgai pilsoniskai līdzdalībai.

Lai pārskatāmāk izprastu un īstenotu ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” saturu apguvi, tiek piedāvāts pārskats tabulas veidā (8. tabula) ar tematisko izklāstu atbilstoši katra klašu grupai.

Izstrādājot pilsoniskās līdzdalības tēmas saturu iespējamā pilsoniskās audzināšanas programmā, par pamatu tika izmantoti:

- analizētie pētījumi par pilsoniskās līdzdalības būtību (S. Aaron 2013, B. Alessi 2006, E. Amn 2012, M. Anderson 2012, B. Berger 2009, 2011, E. Brodie 2011, D. Campbell 2006, M. Carpini 2006, M. Dodda 2015, P. Dolan 2012, A. Douglas 2006, C. Flanagan 2008, 2010, 2011, S. Glackina 2016, H. Habermann 2014, J. Hauptmann 2005, T. Hughes 2011, V. Jochum 2011, P. Levine 2010, J. Meltzer 2000, S. Miller 2011, A. Nash 2003, N. Ockenden 2011, L. Sherrod 2007, P. Sun 2012, R. Veldhuis 2006, F. Villarruel 2001, D. Warburton 2011, K. Wilkinson 1991, L. Wray-Lake 2011, C. Zukin 2006);
- analizētie pētījumi par pilsoniskās līdzdalības sociālpsiholoģiskajiem faktoriem (D. Amarel 2007, A. Bandura 1998, R. Berns 2012, N. Bolger 2007, M. Brennan 2008, U. Bronfenbrenner 1997, A. Ghaus-Pasha 2004, H. Gudjons 2007, A. Huston 2010, A. Płachciak 2009, Ш. Амонашвили 1996, 2008, А. Бодалев 1988, 1995,

Л. Божович 1968, Л. Выготский 1926, 1931, В. Мясичев 1956, 1960, С. Рубинштейн 1946, Д. Узнадзе 1939, В. Чупров 1996);

- iegūtā darba autora profesionālā pedagoģiskā pieredze, 6 gadus strādājot par klases audzinātāju, sociālo zinību, politikas un tiesību, kulturoloģijas, Latvijas un pasaules vēstures skolotāju.

Savukārt pastāvošās starppriekšmetu saiknes noteikšanai konkrēto tematu apgūvē, par pamatu tika izmantoti:

- Ministru kabineta noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem (Ministru kabineta noteikumi Nr. 468, 2014);
- Ministru kabineta noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem (Ministru kabineta noteikumi Nr. 281, 2013), kuri attiecīgi nosaka katra mācību priekšmeta obligāto saturu.

Balstoties uz izglītības satura apguvi sākumskolas, pamatskolas un vidusskolas posmā, var identificēt pastāvošu priekšmetu savstarpējo saikni un mijiedarbību, savukārt skolēna mērķtiecīgā mācību priekšmetu satura apguve pēc regulējošiem Ministru kabineta noteikumiem balstās uz konkrētā mācību priekšmeta skolotāja profesionālo atbildību. Tātad, profesionāli īstenojot noteikto izglītības saturu un apzinoties pilsoniskās audzināšanas nozīmīgumu, katrs skolotājs ar savu darbu kopīgi var īstenot izvirzītās iespējamās pilsoniskās audzināšanas programmas mērķi.

8. tabula

Pilsoniskās līdzdalības tematiskais saturs ieteicamā pilsoniskās audzināšanas programmas plāna paraugā

PILSONISKĀ LĪDZDALĪBA			
Klašu grupa: 1. – 3. klase			
Nr	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Pastāvošā starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> • Zina savas pamattiesības un pamatpienākumus ģimenē un skolā 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Skolēna tiesības un pienākumi, kas jāveic ikdienā (ģimenē, skolā)
2.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas	<ul style="list-style-type: none"> • Zina kādā veidā var palīdzēt savai ģimenei un skolai 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Atbildības jēdziena izpratne

		<ul style="list-style-type: none"> Atbilstoši savam vecumam iesaistās dažādu klases pasākumu organizēšanā 	
3.	Pilsoniskās līdzdalības prasmes	<ul style="list-style-type: none"> Izsaka savu viedokli uzklasa un respektē klasesbiedra viedokli, strādājot pāri vai komandā Ir izpalīdzīgs 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Viedokļa formulēšana un paušana Gatavība uz klausīt citu domas Izprot palīdzības nozīmi
Klašu grupa: 4. – 6. klase			
Nr	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Pastāvošā starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Demokrātijas būtība un nozīme	<ul style="list-style-type: none"> Zina kas ir demokrātijas pamatā Saprot demokrātiskus principus Saprot cik svarīgi rīkoties demokrātiski 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Publiskās varas veidi: tiesu vara, likumdevēja vara un izpildvara. Demokrātijas izpausmes
2.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> Zina, kas nosaka cilvēka tiesības Zina, kas nosaka cilvēka pienākumus Izprot pienākumu un tiesību vienotību 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Saistība starp tiesībām, atbildību un pienākumiem
3.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas	<ul style="list-style-type: none"> Sāk iepazīt veidus kā var piedalīties skolas dzīves organizēšanā Atbilstoši savam vecumam iesaistās dažādu klases pasākumu organizēšanā 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Dalība skolas pašpārvaldes darbībā, lai uzlabotu skolas vidi
4.	Pilsoniskās līdzdalības prasmes	<ul style="list-style-type: none"> Prot rast kompromisa risinājumu Ir gatavs uzņemties iniciatīvu Ir saprotošs pret atšķirīgāku viedokli Prot formulēt savu viedokli Ir gatavs uzņemties atbildību Ir motivēts pilsoniskai līdzdalībai Ir gatavs sadarbībai 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Citu tiesību atzīšana uz atšķirīgiem uzskatiem Sadarbības priekšrocības Argumentu formulējums Darbs grupās Ziedošanās
Klašu grupa: 7. – 9. klase			
Nr	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Pastāvošā starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Demokrātijas būtība un nozīme	<ul style="list-style-type: none"> Izprot demokrātijas kā politiskā režīma nozīmi mūsdienu sabiedrībā Zina Latvijas kā unitāras valsts uzbūvi un pārvaldi 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> Demokrātiska valsts un sabiedrība

		<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas Republikas Satversmes uzbūvi un nozīmi • Zina, kas un kā Latvijā īsteno lēmējvaru, izpildvaru un tiesu varu 	<ul style="list-style-type: none"> • Lēmējvaras, izpildvaras, tiesu varas institūcijas Latvijā
2.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> • Zina un izprot savas tiesības • Zina un izprot savus pienākumus. • Ar cieņu un izpratni izturas pret citu cilvēku tiesībām 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Tiesības un pienākumi demokrātiskā valstī
3.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot pilsoniskās līdzdalības nozīmi • Izprot pilsoniskas līdzdalības dažādību • Zina dažādas pilsoniskās līdzdalības iespējas • Zina par savām iespējām Eiropas Savienībā 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Demokrātiskas pilsoniskās līdzdalības prasmes <u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Eiropas Savienības izveide un to darbības virzieni <u>Latvijas vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Latvija Eiropas Savienības dalībvalsts <u>Pasaules vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Eiropas Savienības pamatvērtības
4.	Brīvprātīgais darbs	<ul style="list-style-type: none"> • Zina brīvprātīgā darba būtību • Apzinās brīvprātīgā darba nozīmi personības veidošanās un valsts izaugsmes veicināšanas kontekstā 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Altruisms un tā nozīme
5.	Pilsoniskās līdzdalības prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Prot strādāt komandā, formulējot kopīgu komandas viedokli • Uzņemas atbildību, līdzdarbojoties savas klases un skolas rīkotajās aktivitātēs • Prot argumentēti aizstāvēt savu viedokli, ar cieņu izturoties pret citu viedokļiem 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Pilsoniskās līdzdalības prasmes un toleranta attieksme pret atšķirīgām kultūrām un atšķirīgo sabiedrībā kopumā • Viedokļu formulēšana, piedāvājot problēmas risinājumu un uzklausot citu viedokli, sociālo mērķu sasniegšanai • Publiskā uzstāšanās
Klašu grupa: 10. – 12. klase			
Nr	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Pastāvošā starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Demokrātijas būtība un nozīme	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot demokrātiskā režīma priekšrocības • Izprot Latvijas lēmējvaras, izpildvaras un tiesu varas institūciju darbību 	<u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Demokrātijas nozīme mūsdienu sabiedrībā • Likumdošanas, tiesu un izpildvaras darbības

			pamatprincipi un funkciju sadalījums Satversmē
2.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> Izprot savus pienākumus pret sabiedrību un valsti Zina un izprot cilvēktiesību tiesiskās normas Orientējās Latvijas cilvēktiesību tiesiskās normās 	<u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> Indivīda tiesības un pienākumi Valsts tiesību, krimināltiesību, civiltiesību un administratīvo tiesību jomu galvenie uzdevumi un principi Vecāku un bērnu savstarpējo tiesību un pienākumu būtība
3.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas	<ul style="list-style-type: none"> Zina un izprot savas pilsoniskās līdzdalības iespējas skolās un pilsētas dzīves organizēšanā Zina un izprot savas pilsoniskās līdzdalības iespējas lēmumu pieņemšanas procesos valsts un Eiropas Savienības līmenī Ir motivēts dalībai dažādās jauniešu nevalstiskās organizācijās Ir izveidojusies aktīva pilsoniskā pozīcija 	<u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> Sabiedriski politisko aktivitāšu iespējas Politiskās līdzdalības ietekme un nozīme demokrātijā Politiskās līdzdalības formas un veidi demokrātiskā sabiedrībā Latvijas iedzīvotāju ieguvumi un iespējas Eiropas Savienībā
4.	Brīvprātīgais darbs	<ul style="list-style-type: none"> Izprot brīvprātīgā darba nozīmi Zina par brīvprātīgā darba iespējām savā pilsētā, Latvijā un Eiropas Savienībā Ir motivēts veikt brīvprātīgo darbu 	<u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> Pilsoņa atbildība un devums savai valstij
5.	Pilsoniskās līdzdalības prasmes	<ul style="list-style-type: none"> Piemīt argumentācijas prasmes Piemīt publiskās runas prasmes Ir uz sadarbību vērsts Prot piedalīties lēmuma pieņemšanā Ir gatavs uzņemties atbildību 	<u>Latvijas un pasaules vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> Diskusijas prasmes par individuālo un kolektīvo atbildību vēsturē un mūsdienās <u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> Argumentēta viedokļa formulēšana, personīgās attieksmes veidošana aktuālajos politikas jautājumos
<i>Ieteicamās mācību metodes un formas</i> <ul style="list-style-type: none"> Rotaļas – lai labāk apgūtu nepieciešamās zināšanas sākumskolas posmā par dažādām tēmām, piemēram, skolēnu tiesības un pienākumi 			

- Izziņas un pētnieciskā darbība – izpratnes veicināšanā, piemēram, par lēmējvaras, izpildvaras un tiesu varas funkcijām Latvijā, vai analizējot jauniešu nevalstisko organizāciju, brīvprātīgā darba, pilsoniskās līdzdalības priekšrocības
- Testi – zināšanu diagnosticēšanai
- Eseja – zināšanu un attieksmes diagnosticēšanai
- Diskusijas, prāta vētra un apaļā galda diskusijas – kopīgi meklējot skaidrojumu kādam jēdzienam vai pastāvošu sociālo problēmu un tās risinājuma iespējas
- Lomu spēles, situāciju izspēle – izvirzīt uz zināšanām balstītus pieņēmumus, kādas sociālās situācijas simulēšanā
- Situācijas analīze – individuāli, pāros vai grupā argumentēti izteikt savu pozīciju aktuālajos sociālajos jautājumos
- Projekts – kādas konkrētās tēmas padziļināta izpēte, kopīgi strādājot komandā.
- Semināri – skolēnu publiskās uzstāšanās iemaņu veicināšanai
- Debates – skolēnu publiskās runas, uzstāšanās un argumentācijas prasmju veidošanā
- Organizēt klases vakarus vai kādu citu pasākumu skolā, tādējādi veicinot skolēna pilsoniskās līdzdalības prasmes
- Piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos savā skolā, līdzdarbojoties skolēnu pašpārvaldes/līdzpārvaldes darbībā
- Organizēt savas pašvaldības domes apmeklējumu
- Piedalīties savas pašvaldības domes atklātajā sēdē
- Organizēt tikšanās ar savas pašvaldības domes deputātiem
- Organizēt tikšanās ar savas pašvaldības aktīvākajām jauniešu nevalstiskām organizācijām
- Ekskursijas organizēšana un Latvijas Republiku Saeimu un/vai Ministru kabinetu

Ieteicamie mācību līdzekļi un resursi tematu apgūvē

1. Lēmējvara, izpildvara un tiesu vara Latvijā

- 1) Latvijas Republikas Satversme – <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
- 2) Latvijas Republikas Saeima. (2014). *Prezentācija par Latvijas Republikas Saeimu* – <http://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/informativie-materiali-par-saeimu/prezentacija-par-saeimu>
- 3) Latvijas Republikas Saeima. *Sēžu darba kārtība* – http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS2_DK.nsf/DK?ReadForm&calendar=1
- 4) Latvijas Republikas Ministru Kabineta oficiālā mājaslapa – <http://www.mk.gov.lv/lv>
- 5) Latvijas Republikas Ministru kabinets. *Sēžu darba kārtība* – <http://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/>
- 6) Latvijas tiesas. *Tiesu sistēma* – <http://www.tiesas.lv/tiesu-sistema>

2. Tiesības un pienākumi

- 1) Latvijas Republikas Satversme. (1998). *Cilvēka pamattiesības* – <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
- 2) Apvienoto Nāciju Organizācija. (1959). *Bērnu tiesību deklarācija* – <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/berndekl.htm>
- 3) Valsts Bērnu tiesību inspekcijas. *Bērnu tiesības un pienākumi* – http://www.bti.gov.lv/lat/tiesibas_un_pienakumi/berna_tiesibas_un_pienakumi_/?doc=13
- 4) Bērnu tiesību aizsardzības likums. (1998). *Bērnu pienākumi* – <http://likumi.lv/doc.php?id=49096>
- 5) Latvijas Republikas Tiesībsarga oficiālā mājaslapa – <http://www.tiesibsargs.lv/>

3. Pilsoniskās līdzdalības iespējas

- 1) Izglītības attīstības centrs – <http://www.iac.edu.lv/jaunami/>

- 2) Kļaviņa, S., Greiškalna, I. (2006). *Līdzdalības iespējas valsts pārvaldē. Rokasgrāmata nevalstiskām organizācijām un apņēmīgiem indivīdiem*. Rīga: Valsts kanceleja, 128 lpp.
 - 3) Latvijas Pilsoniskā alianse - <http://nvo.lv/lv/news/>
 - 4) Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. (2005). *Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība*. Rīga. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/LSIF_jaunieshu_lidzdaliba_smal.pdf
 - 5) Paeglīte, I. (2004). *Pilsoniskās līdzdalības rokasgrāmata. Es piedalos*. Rīga: Latvijas pieaugušo izglītības apvienība, 99 lpp.
 - 6) Mācību līdzekļi par Eiropas Savienību – http://europa.eu/teachers-corner/15/index_lv.htm
 - 7) Latvija Eiropas Savienībā – <http://www.es.gov.lv/ka-strada-valdiba/Vesture-1999-2009/latvijas-daliba-es-2004-2009>
4. Brīvprātīgais darbs
- 1) Brīvprātīgā darba aktualitāte un datu bāze – <http://www.brivpratigais.lv/>
 - 2) Brīvprātīgā darba iespējas Latvijā – <http://brivpratigajiem.lv/>
 - 3) Eiropas Brīvprātīgais darbs – <http://jaunatne.gov.lv/lv/erasmus/eiropas-brivpratigais-darbs>
 - 4) Mickēviča, N. (2013). *Brīvprātīgā darba tiesiskais regulējums*. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Rīga. Pieejams: http://www.lbas.lv/upload/stuff/201302/brivpratiga.darba.tiesiskais.regulejums_n.mickevica_31.01.2013.pdf
 - 5) Mauliņa, D., Grīntāle, I. *Brīvprātīgā darba organizēšanas rokasgrāmata*. Biedrība „brīvprātīgais.lv”. Rīga. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/Rokasgramata_BD_brivpratigais-lv.pdf

Veidojot ieteicamo mācību līdzekļu un resursu sarakstu (apkopojumu) tematu apgūvē, par pamatu ir izmantots brīvpieejas princips, kas rezultātā palīdzēs skolotājam ar interneta starpniecību brīvi piekļūt nepieciešamajam resursam. Mācību metožu un formu izvēlē skolotājs balstās uz nepieciešamību skolēnu pilsoniskās kompetences (zināšanas, prasmes, attieksme un vērtības) veidošanās procesa individualizāciju un diferenciaciju.

2.9.1. Tematiskais stundu plāns skolēnu pilsoniskās audzināšanas programmas īstenošanā

Empīriskās pētniecības 2. posma 3. uzdevums – izstrādāt attiecīgu tematisko plānu, lai veiktu pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) aprobāciju audzināšanas stundu ietvaros un ārpus tā, pētījuma bāzes skolas 9. A klasē (kontrolklase). Veikt nepieciešamās korekcijas audzināšanas stundu plānā, saskaņojot un iepazīstinot ar izmaiņām skolas administrāciju un 9. A klases skolēnus.

Pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācijai 2015.gada martā promocijas darba autors izstrādāja mācību programmas tematisko plānu (9. tabula), lai veiktu vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) novērtēšanu audzināšanas stundu ietvaros un ārpus tā pētījuma bāzes kontrolklasē. Izstrādātais tematiskais plāns tika integrēts jau pētījuma bāzes 9. A klases audzināšanas stundu plānā, to saskaņojot ar skolas administrāciju. Līdztekus atsevišķo tēmu padziļinātā apguve notika mācību priekšmetos „Sociālās zinības” un „Latvijas vēsture”.

9. tabula

Temata „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve audzināšanas stundās pētījuma bāzes kontrolklasē

<i>Stundu temati</i>	<i>Plānotais sasniedzamais rezultāts attiecībā uz skolēnu</i>	<i>Izmantotās mācību metodes un formas / norise</i>	<i>Starppriekšmetu saikne</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Pilsoniskas līdzdalības būtība un nozīme • Jauniešu pilsonisko līdzdalību dažādība • Jauniešu pilsoniskās līdzdalības iespējas • Argumentācija un argumentēšana • Publiskā runa • Komandas darba nozīme sadarbībā • Atbildības nozīme un aktualitāte 	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot pilsoniskās līdzdalības nozīmi • Izprot pilsoniskas līdzdalības dažādību • Zina dažādas pilsoniskās līdzdalības iespējas • Zina par savām iespējām Eiropas Savienībā • Piemīt argumentācijas prasmes • Piemīt publiskās runas prasmes • Ir uz sadarbību vērsts • Prot piedalīties lēmuma pieņemšanā • Ir gatavs uzņemties atbildību 	<ul style="list-style-type: none"> • Diskusijas, prāta vētra un apaļā galda diskusijas – kopīgi meklējot skaidrojumu pilsoniskās līdzdalības jēdzienam un pastāvošai jauniešu pilsoniskai pasivitātei • Savu individuālo un grupas viedokļu formulēšana, viedokļu apmaiņa • Izziņas un pētnieciskā darbība izpratnes veicināšanai. Skolēnu patstāvīgais darbs par jauniešu pilsoniskās līdzdalības priekšrocībām, darbojoties skolas skolēnu līdzpārvaldes un/vai jauniešu nevalstisko organizāciju darbībā • Pastāvīgā darba prezentēšana, veicinot publiskās runas prasmes • Tikšanās (skolas pasākuma „Nakts skola” ietvaros) ar Liepājas pilsētas Domes deputātu J. Vilnīti un Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātu M. Bondāru, lai 	<p><i>Sociālās zinības</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Demokrātiskas pilsoniskās līdzdalības prasmes • Pilsoniskās līdzdalības prasmes un toleranta attieksme pret atšķirīgām kultūrām un atšķirīgo sabiedrībā kopumā • Viedokļu formulēšana, piedāvājot problēmas risinājumu un uzklusot citu viedokli, sociālo mērķu sasniegšanai • Publiskā uzstāšanās • Eiropas Savienības izveide un to

		<p>argumentēti diskutētu par jauniešu nozīmi Liepājas un valsts attīstībā</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tikšanās ar jauniešu nevalstiskās organizācijas pārstāvjiem, lai iepazītos ar organizācijas darbību un sniegtajām iespējām • Debates klasē „Eiropas Savienība piedāvā/nepiedāvā jauniešiem pilsoniskās līdzdalības iespējas” • Darbs grupās pie projekta „<i>Jauniešu pilsoniskās līdzdalības iespējas karte</i>” ar konkrētām līdzdalības iespējām skolā, pilsētā, valstī un Eiropas Savienībā • Izstrādātā projekta aizstāvēšana, viedokļu apmaiņa • Klases dalība skolas skolēnu līdzpārvaldes pasākuma organizēšanā, lai veicinātu skolēnu atbildības veidošanos • Sociālās labdarības akcijas organizēšana, lai palīdzētu Liepājas Dzīvnieku patversmes iemītniekiem 	<p>darbības virzieni</p> <p><i>Latvijas vēsture</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Latvija Eiropas Savienības dalībvalsts <p><i>Pasaules vēsture</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Eiropas Savienības pamatvērtības
--	--	--	--

Izmantotā literatūra un avoti temata apgūvē

- 1) Debašu centrs. *Materiāli*. Liepāja. Pieejams: <http://www.debasucentrs.lv/page0/page0.html>
- 2) Debating SA Incorporated. (2008). *Debating. A Brief Introduction for Beginners*. Pieejams: <https://www.debatingusa.com.au/Schools-Competition/Documents/Debating-An-Introduction-For-Beginners.pdf>
- 3) Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja. (2012). *Jūsu rokasgrāmata par Eiropas pilsoņu iniciatīvu. 2. izdevums*. Eiropas Komisija, Brisele. Pieejams: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/12_97-citizens-initiative-lv.pdf
- 4) Izglītības attīstības centrs. (2011). *Iepazīsti Eiropas Savienību un izmanto savas iespējas. Mācību līdzeklis*. Rīga. Pieejams: <http://www.es.gov.lv/es-informacijas-sniedzaji/eiropa-skolas/macies-par-es/macibu-lidzekla-iepazisti-eiropas-savienibu-un-izmanto-savas-iespejas>
- 5) Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra. *Par „Erasmus+: Jaunatne darbībā”*. Pieejams: <http://jaunatne.gov.lv/lv/erasmus/par-erasmus-jaunatnes-jomu>
- 6) Kļaviņa, S., Greiškālna, I. (2006). *Līdzdalības iespējas valsts pārvaldē. Rokasgrāmata nevalstiskām organizācijām un apņēmīgiem indivīdiem*. Valsts kanceleja, Rīga.

- 7) Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. (2005). *Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība*. Rīga. Pieejams:
http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/LSIF_jaunieshu_lidzdaliba_smal.pdf
- 8) Lietišķās informācijas dienests. (2009). *Management Extra. Vadīt komandas*. Rīga. Pieejams:
http://www.lid.lv/images/PDF/vadit_komandas_makets1.pdf
- 9) Paeglīte, I. (2004). *Pilsoniskās līdzdalības rokasgrāmata. Es piedalos*. Latvijas pieaugušo izglītības apvienība, Rīga.
- 10) Mācību materiāli par Eiropas Savienību. *Palīgs skolotājiem*. Pieejams:
http://europa.eu/teachers-corner/15/index_lv.htm

Izstrādājot tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) saturisko koncepciju, tai skaitā, pielietotās mācību metodes un formas, promocijas darba autors balstījās uz:

- izstrādāto ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas saturisko koncepciju;
- pastāvošo izglītības saturu pamatskolas posmā – Ministru kabineta noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem (Ministru kabineta noteikumi Nr. 468, 2014);
- iepriekš veiktās promocijas darba pētnieciskās darbības 1.posma (situācijas diagnosticēšana skolēnu pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmju un vērtību apzināšanā) rezultātu analīzi;
- empīrisko pieeju, strādājot par Latvijas un pasaules vēstures, sociālo zinību, politikas un tiesības, kulturoloģijas skolotāju pētījuma bāzes skolas, kā arī esot klases audzinātājam kontrolklasē;
- pētījuma bāzes skolas ārpusstundu pasākumu plānu;
- kontrolklases skolēnu mācību noslodzi, izteiktos priekšlikumus un vēlmes tematiskā plāna izstrādē;
- formālās un neformālās izglītības metožu un formu daudzveidību.

Savukārt izmantotās literatūras saraksts izstrādātajā tematiskajā plānā tika veidots pēc nepieciešamības un brīvpieejas principa, lai labāk izprastu konkrēto tematisko loku un sagatavotos konkrētām stundām.

Jāatzīst, ka izstrādātais ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas saturiskais koncepts (no 1. līdz 12. klasei) ir pietiekami plašs, tāpēc promocijas darba autors izvēlējās detalizēti izstrādāt un aprobēt pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā

līdzdalība” (8. tabula) divus tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas” un „Pilsoniskās līdzdalības prasmes” 9. klasei, izstrādājot attiecīgo tematisko plānu (9. tabula).

2.9.2. Pilsoniskās audzināšanas programmas aprobācija un rezultātu analīze

Pētnieciskās darbības 2. posma 4. uzdevums – balstoties uz izstrādāto tematisko plānu, veikt pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) aprobāciju audzināšanas stundu ietvaros pētījuma bāzes skolas 9. A klasē.

Empīriskās darbības 2. posma 5. uzdevums – skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšana pēc tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) aprobācijas, veicot aptaujas datu apstrādi un kopējās pētnieciskās darbības rezultātu analīzi.

Laika posmā no 2015. gada marta līdz 2015. gada maijam promocijas darba autors 10 audzināšanas stundu ietvaros (audzināšanas stundas notiek vienu reizi nedēļā) un ārpus noteiktā mācību procesa veica pilsoniskās audzināšanas programmas tematiskā plāna „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” (9. tabula) aprobāciju pētījuma bāzes skolā 9. A klasē (kontrolklase). Veiktā aprobācija tika saskaņota ar pētījuma bāzes skolas administrāciju, skolēniem un vecākiem, veicot attiecīgās korekcijas 9. A klases audzināšanas plānā un piedaloties pētījuma bāzes skolas kopējā ārpusstundu aktivitāšu plāna izstrādē. Jāatzīmē, ka mācību plāna aprobācija neaprobežojās tikai ar audzināšanas stundām, jo visas praktiskās aktivitātes, kuru rezultātā skolēniem bija iespēja attīstīt savas pilsoniskās līdzdalības prasmes un pašrealizēt savu pilsonisko pozīciju, tika organizētas ārpusstundām, balstoties uz pašu skolēnu brīvprātības principa.

Lai noteiktu izmaiņas skolēnu pilsoniskajās zināšanās, attieksmē un uzvedībā pēc izstrādātā pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematiskā plāna „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” aprobācijas, promocijas darba autors 2015. gada maijā veica aptauju (aptaujas anketa skolēnu pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību noteikšanai, aprobējot pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” – 8. pielikums) Liepājas 15. vidusskolas 9. A klasē. Aptaujā piedalījās 24 respondenti.

Pētījumā tika izmantota nepabeigto teikumu metodika. Aptaujas 1. daļā tika iekļauti 10 aizsākti teikumi, kurus skolēniem vajadzēja pabeigt, izmantojot nepabeigto teikuma metodi, promocijas darba autors noskaidroja skolēnu attieksmi pret pilsonisko līdzdalību, tās nozīmi

un būtību, skolēniem pilsoniskās kompetences (atbildības un iniciatīvas uzņemšanos, zināšanas par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām, argumentācijas, sadarbības un iecietības prasmēm) pašvērtējums, kā arī skolēnu pašu individuālo pieredzi un zināšanas pilsoniskās līdzdalības kontekstā. Aptaujas 2. daļā tika iekļauti 17 apgalvojumi, kur skolēni atzīmēja, cik lielā mērā (ļoti piekrītu, piekrītu, nepiekrītu, ļoti nepiekrītu) viņi piekrīt vai nepiekrīt izvirzītiem apgalvojumiem. Aptaujas izpildes laiks ir 35 minūtes, klases stundas ietvaros, aptauja bija anonīma. Aptaujas rezultāti ir pieejami 9. pielikumā.

Analizējot skolēnu aptaujas 1. daļas rezultātus (10. tabula) un tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) aprobācija gaitu, var secināt, ka:

- 1) pilsoniskā līdzdalība skolēnu vērtējumā galvenokārt izpaužas kā dalība dažādos skolas pasākumos, organizētajās olimpiādēs un sociālajās akcijās. Pilsoniskā līdzdalība, vispirms, skolēniem tiek saistīta ar skolu, kas ir tikai pašsaprotami;
- 2) skolēni izprot pilsoniskās līdzdalības nozīmi gan personības pilnveidē, gan skolas, vietējās sabiedrības un valsts attīstības kontekstā;
- 3) skolēni apzinās atbildības, sadarbības, argumentācijas un iecietības nozīmi individuālā un kolektīvā līmenī;
- 4) ģimenēs, diemžēl, maz uzmanības tiek veltītas pilsoniskās līdzdalības jautājumiem, lai palīdzētu skolēniem saskatīt pilsoniskās līdzdalības aktualitāti, nozīmi un potenciālu. Tikai 3 no 27 skolēniem atzīmēja, ka zināšanas un prasmes par pilsonisko līdzdalību viņi iegūst ģimenē;
- 5) skolēnu pilsoniskās kompetences mērķtiecīgākai veicināšanai nepieciešams nodrošināt attiecīgus apstākļus un vidi, kurā, sniedzot skolēniem nepieciešamo atbalstu, ikkatrs skolēns spēj pašrealizēties;
- 6) skolēnu pilsonisko kompetenču veicināšanai ļoti svarīgs ir klases kopējais mikro klimats, savstarpējās attiecības un sadarbību ar skolotāju, kas lielā mērā ir atkarīgs no pedagoga meistarības.

Skolēnu attieksme pret pilsoniskās līdzdalības jautājumiem un pilsoniskām prasmēm pēc tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) aprobācijas

<i>Piedāvātie nepabeigtie teikumi</i>	<i>Skolēnu dominējošā attieksme</i>
1. Pilsoniskā līdzdalība, manuprāt, ir	<ul style="list-style-type: none"> • dalība dažādos pasākumos un sociālās akcijās • individuālā līdzdalība valsts attīstībā
2. Pilsoniskā līdzdalība var izpausties dažādi, piemēram,	<ul style="list-style-type: none"> • piedaloties dažādos pasākumos, tai skaitā, skolas konkursos un olimpiādēs • sniedzot palīdzību citiem
3. Pilsoniskā līdzdalība ir svarīga, jo	<ul style="list-style-type: none"> • tā palīdz attīstīt un pilnveidot valsti • tā sniedz labumu sabiedrībai • tā nodrošina iespēju cilvēkam pašrealizēties
4. Piedaloties skolas skolēnu līdzpārvaldes darbā, es varu	<ul style="list-style-type: none"> • palīdzēt savai skolai • organizēt dažādus pasākumus • pilnveidot sevi un gūt jaunu pieredzi
5. Piedaloties jauniešu nevalstisko organizāciju darbā, es varu	<ul style="list-style-type: none"> • pilnveidot sevi • palīdzēt citiem
6. Ir svarīgi uzņemties atbildību par apkārtējiem procesiem, jo	<ul style="list-style-type: none"> • tas ietekmē sabiedrību • tas skar ikvienu cilvēku • tas veicina individuālo personības pilnveidi • tas mazina vienaldzību
7. Ir svarīgi prast strādāt komandā, jo	<ul style="list-style-type: none"> • tas iemāca sadarboties. • tas uzlabo darba produktivitāti. • tas attīsta komunikācijas prasmes. • tas palīdz atrast kompromisu.
8. Ir svarīgi argumentēt savu viedokli, ar cieņu izturoties pret citu viedokļiem, jo	<ul style="list-style-type: none"> • tas veicina iecietību • tas palīdz izvairīties no konfliktsituācijām • tas iemāca uzklaut citu
9. Ir svarīgi būt pilsoniski aktīvam un atbildīgam pilsonim, jo	<ul style="list-style-type: none"> • tas veicina valsts attīstību • tas pilnveido cilvēku • tas palīdz līdzpilvēkiem • tā ir iespēja kaut ko mainīt

10. Zināšanas un prasmes par pilsonisko līdzdalību es iegūstu	<ul style="list-style-type: none"> • piedaloties un organizējot dažādus pasākumus • no draugiem
---	---

Apkopojot aptaujas 2. daļas rezultātus (18. attēls) un tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) aprobācija gaitu, var novērot pozitīvās tendences.

1. Pilsoniskās līdzdalības augsts pašvērtējums

Gandrīz visi respondenti (23 skolēni) uzskata sevi par pilsoniski aktīviem jauniešiem, kuri ir gatavi uzņemties atbildību. Taču neskatoties uz skolēnu augsto pašvērtējumu individuālās pilsoniskās atbildības kontekstā, atbildību, piemēram, dažādu pasākumu rīkošanā ir gatavi uzņemties 15 respondenti.

2. Pārzina savas pilsoniskās līdzdalības iespējas un apzinās savu nozīmi

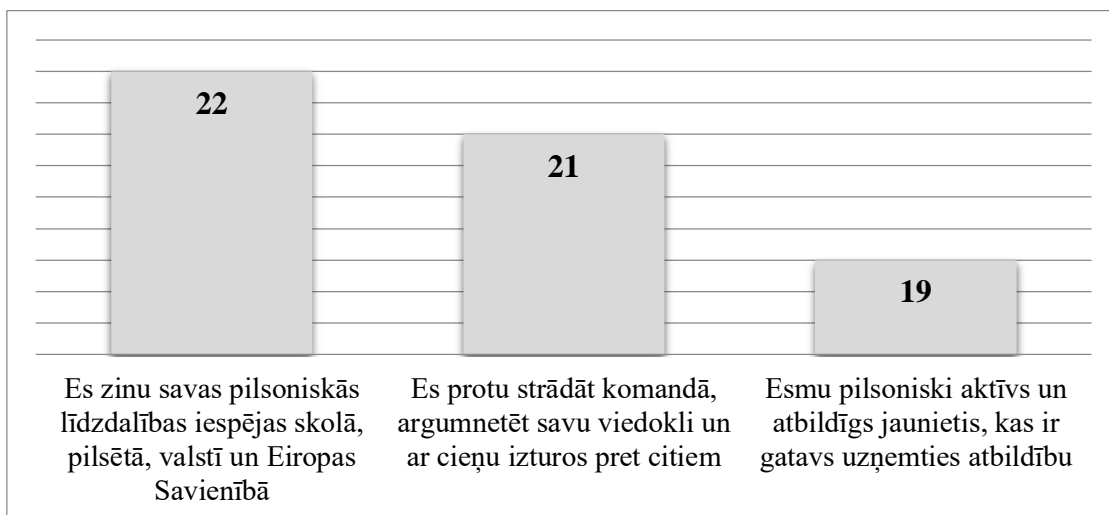
Respondenti vislabāk pārzina savas pilsoniskās līdzdalības iespējas tieši savā skolā, jo ikdienu saskartās ar skolas ārpusstundu piedāvātām iespējām. Taču būtiski atzīmēt, ka skolēni ir ļoti labi informēti par savām līdzdalības iespējām pilsētas, valsts un Eiropas Savienības mērogā. Gandrīz visi respondenti (22 skolēni) kontrolklasē atzīmēja, ka zina savas pilsoniskās līdzdalības iespējas skolā, pilsētā, valstī un Eiropas Savienībā.

3. Pilsonisko prasmju veicināšana

Skolēni labprāt strādā komandā (23 skolēni), prot argumentēt savu viedokli (21 skolēni), prot pieņemt sev svarīgu lēmumu patstāvīgi (21 skolēni), izprot tolerances nozīmi un ir cieņu izturas pret citādāku viedokli (24 skolēni), savukārt lielākā respondentu daļa (18 skolēni) apzinās savu nozīmi valsts izaugsmē.

Skaidrojums tik pozitīviem rezultātiem, iespējams, tiek meklējams faktā, ka izstrādātās pētniecības programmas – tematiskā plāna (9. tabula) aprobācijas laikā visiem skolēniem tika piedāvāta un nodrošināta iespēja aktīvai līdzdalībai gan pasākumu organizēšanā, gan dalībai tajos. Nemazāk nozīmīgs fakts, ka skolēnu pilsonisko kompetenču veicināšanā tika izmantotas ne tikai formālās, bet arī neformālās izglītības metodes un formas gan mācību procesā, gan ārpus tā. Piemēram, līdztekus tradicionālajām formālās izglītības metodēm (prāta vētra, apaļā galda diskusijas, izziņas un pētnieciskā darbība, debates), stundu ietvaros un ārpus tām tika organizētas skolēnu tikšanās ar Liepājas pilsētas Domes deputātu, Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātu, tikšanās ar jauniešu nevalstiskās organizācijas pārstāvjiem, kā arī praktiskā iesaistīšanās skolas skolēnu līdzpārvaldes pasākuma „Nakts skola” organizēšanā un organizējot labdarības akciju Liepājas Dzīvnieku patversmes dzīvniekiem.

Svarīgi ir nodrošināt apstākļus un motivējošu vidi, kurā ikkatrs skolēns var sevi pašrealizēt un praktiski izprast pilsoniskās līdzdalības attīstošu potenciālu gan individuālās personības pilnveides procesā, gan sabiedrības kapacitātes stiprināšanā. Tādējādi ir gūts promocijas darba teorētiskajā daļā analizēts apstiprinājums par nepieciešamo priekšnosacījumu nodrošinājumu (sociālā vide, motivācija, atbalsts, resursi), lai veicinātu jauniešu pilsonisko līdzdalību pedagoģiskajā procesā.

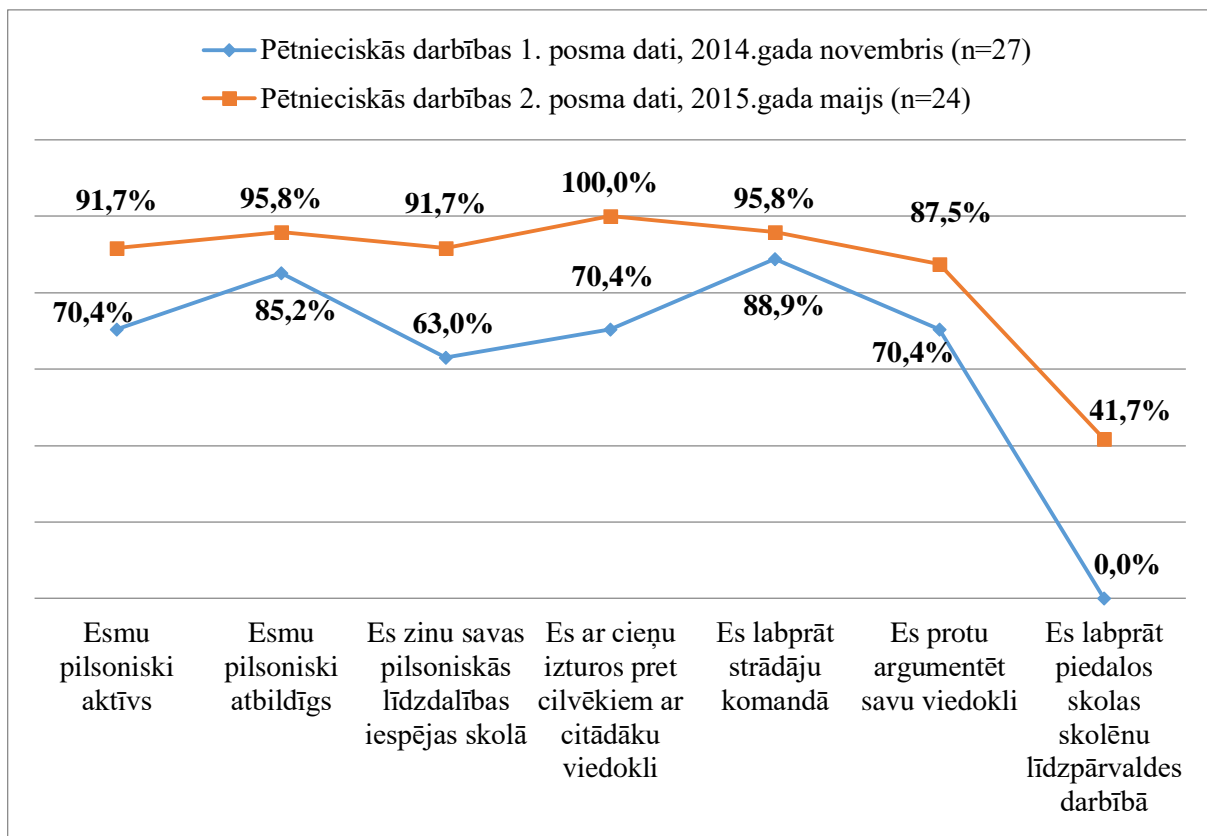
18. attēls. Skolēnu pašvērtējums pēc tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apguve) aprobācijas (N=24)

Lai novērtētu izstrādātās un aprobētās pilsonisko līdzdalību veicinošo mācību un audzināšanas programmas (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu temata „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) apguves rezultatīvo ietekmi, savstarpēji ir salīdzināti atsevišķie rezultāti starp pētnieciskās darbības 1. posmā iegūtiem datiem 2014. gada novembrī un pētnieciskās darbības 2. posmā iegūtiem datiem 2015. gada maijā (19. attēls). Ņemot vērā faktu, ka pētnieciskās darbības 1. posmā respondentu skaits bija 27 skolēnu, bet 2. posmā respondentu skaits bija 24 skolēnu, savstarpējais abu posmu datu salīdzinājums ir izteikts procentos.

Jāatzīmē, ka katram pētnieciskās darbības posmam tika izvirzīti savi mērķi (1. posma mērķis – noteikt 9. klases skolēnu pilsoniskās zināšanas, pilsoniskās prasmes, attieksmes un vērtības pamatskolas posmā (no 4. līdz 8. klasei), balstoties uz Latvijas izglītības saturu un promocijas darba autora izstrādāto pilsoniskās kompetences veidošanās teorētisko pieeju, savukārt 2. posma mērķis – izstrādāt teorētiski un praktiski pamatotu pilsoniskās audzināšanas

programmu visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei) un aprobēt izstrādātās programmas vadlīniju „Pilsoniskā līdzdalība” (stundu temats „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”) audzināšanas stundu ietvaros pētījuma bāzes skolas 9. A klasē), tāpēc nav iespējams pilnīgi visu datu rezultātu salīdzinājums. Salīdzinātos pētnieciskās darbības 1. un 2. posma datu rezultātus (19. attēls) var sagrupēt sekojošās kategorijās:

- skolēnu pilsoniskās līdzdalības pašvērtējums. Aptaujas datu rezultāti, pēc izstrādātā tematiskā plāna aprobācijas, liecina par pozitīvām izmaiņām (vidēji no 77,5% uz 94,5%) skolēnu pilsoniskās līdzdalības un atbildības pašvērtējumā;
- skolēnu tolerances, sadarbības un argumentācijas prasmju pašvērtējums. Aptaujas datu rezultāti, pēc izstrādātā tematiskā plāna aprobācijas, liecina par pozitīvām izmaiņām (vidēji no 76,3% uz 95%) skolēnu apgūto pilsonisko prasmju pašvērtējumā;
- skolēnu zināšanas par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām skolā. Aptaujas datu rezultāti, pēc izstrādātā tematiskā plāna aprobācijas, liecina par pozitīvām izmaiņām (no 63% uz 91,7%) skolēnu pilsonisko zināšanu pašvērtējumā;
- skolēnu praktiskā līdzdalība skolas skolēnu līdzpārvaldē. Aptaujas datu rezultāti, pēc izstrādātā tematiskā plāna aprobācijas, liecina par pozitīvām izmaiņām (no 0% uz 41,7%) skolēnu ikdienas līdzdalībai skolas skolēnu līdzpārvaldē. Izmaiņas ir saistītas ar skolēnu pieredzi, kurā viņiem tika nodrošināta iespēja pašiem piedalīties skolas pasākuma „Nakts skola” organizēšanā un labdarības akcijas rīkošanā Liepājas Dzīvnieku patversmes iemītniekiem. Savukārt šķietami nesasniedzta mērķauditorija, 14 respondenti, neplāno aktīvi piedalīties skolas skolēnu līdzpārvaldes darbā, jo līdztekus mācībām ir pietiekami noslogoti dažādos interešu izglītības pulciņos un ar profesionālo sportu saistītajās aktivitātēs.

19. attēls. **Izmaiņas skolēnu pašvērtējumā pēc tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apgube) aprobācijas**

Jāatzīmē, ka visi respondenti (24 cilvēki) atzinīgi novērtējuši izstrādātā tematiskā plāna (pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” apgube) aprobācijas gaitu un rezultātus, aptaujas anketā iekļautajam apgalvojumam „tēmu „Pilsoniskā līdzdalības iespējas un prasmes” apgube, manuprāt, bija ļoti interesanta un nepieciešama” 18 respondenti atzīmējuši, ka ļoti piekrīt izvirzītam apgalvojumam, savukārt 6 respondenti atzīmējuši, ka piekrīt izvirzītam apgalvojumam. Šāds respondentu vērtējums tikai pastiprina nepieciešamību pēc jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas skolās, izmantojot daudzveidīgās formālās un neformālās izglītības metodes un nodrošinot pašu jauniešu aktīvu iesaistīšanos skolas ārpusstundu pasākumu organizēšanā. Protams, iepriekš aplūkotā tematiskā plāna (9. tabula) aprobācija ir atkarīga arī no pašu skolēnu, skolēnu vecāku un skolas administrācijas labvēlīgās un pozitīvās attieksmes.

Analizējot un salīdzinot promocijas darba pētnieciskās darbības 1. un 2. posma rezultātus, var secināt, ka:

- 1) skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai nepieciešams nodrošināt atbilstoši motivējošus apstākļus (vide, atbalsts, resursi u.c.) un pašu skolēnu praktisko iesaisti pilsoniskās līdzdalības procesos, tādējādi sasaistot pilsoniskās līdzdalības aktualitāti, nepieciešamību un potenciālu ar pastāvošu sociālo vidi, kurā skolēns dzīvo un pašrealizējās kā sabiedrības indivīds;
- 2) izšķiroša nozīme skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanā ir ģimenēs dominējošai pilsoniskai attieksmei, individualizētajai un vienaudžu pozitīvajai pieredzei un pedagoga kompetencei, individuālai kapacitāti, ieinteresētībai un profesionālajai meistarībai;
- 3) pilsoniskās kompetences veidošanās notiek ciešā mijiedarbībā ar skolēniem nodrošinātām pilsoniskās līdzdalības iespējām, palīdzot skolēniem saskatīt jēgu savai darbībai. Rezultātā pašu skolēnu piedzīvotā pozitīvā pieredze pilsoniskās līdzdalības kontekstā kalpo par pamatu pilsoniskās attieksmes maiņai un turpmākajai pilsoniskajai aktivitātei;
- 4) jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas un jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās nodrošināšanai nepieciešama sabiedrības attieksmes un pedagoģisko paradigmu maiņa, saskatot jauniešos pamatu un potenciālu pilsoniskās sabiedrības veidošanai un valsts izaugsmei;
- 5) balstoties uz holistiskās pieejas principiem, apzinoties katra skolēna individualitāti un izmantojot starpdisciplināru pieeju, izvirzītie mērķi un uzdevumi attiecībā uz skolēniem (izprot pilsoniskās līdzdalības nozīmi, izprot pilsoniskās līdzdalības dažādību, zina dažādas pilsoniskās līdzdalības iespējas, zina par savām iespējām Eiropas Savienībā, piemīt argumentācijas prasmes, piemīt publiskās runas prasmes, ir uz sadarbību vērsti, prot piedalīties lēmuma pieņemšanā, ir gatavs uzņemties atbildību) pētnieciskās darbības 2. posmā ir sasniegti, tādējādi apliecinot jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas teorētiskās pieejas pamatotību.

Līdztekus kvantitatīviem rādītājiem, analizējot izstrādātās un aprobētās mācību programmas nozīmi jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas kontekstā, jāmin, ka vairāki veiktā empīriskā pētījuma dalībnieki, kuri turpina mācības pētījuma bāzes skolas 10. klasē, nu jau paši veido skolēnu līdzpārvaldes komandu un ar augstu atbildības pieeju organizē skolas ārpusstundu aktivitātes, rīko sociālajās akcijās, kļūstot par skolēnu līdzpārvaldes līderiem, tādējādi apliecinot savu pilsonisko pozīciju dzīvē.

Secinājumi

1. Holistiski apzināta un mērķtiecīgi īstenota pilsoniskā audzināšana būtiski ietekmē jauniešu pilsoniskās pozīcijas veidošanos, rezultātā attīstot viņu pilsonisko atbildību un ietekmējot pilsoniskās līdzdalības izpausmes. Audzināšana gan ģimenē, gan skolā vistiešākajā veidā ietekmē cilvēka attieksmju veidošanos, bet pilsoniskā audzināšana akcentē pilsoniski atbildīgās attieksmes veidošanos, kura izpaužas kā individuālā pilsoniskā pozīcija. Attīstot pilsonisko pozīciju, skolēns var pilnvērtīgāk apmierināt savas sociālās un emocionālās vajadzības. Aktualizējot audzināšanas darbu skolā, var efektīvāk ietekmēt skolēna pilsoniskās pozīcijas veidošanos, viņa pārliecību par nepieciešamību rīkoties pilsoniski atbildīgi, būt patriotiski noskaņotam, proaktīvam valsts pilsonim, kas var un spēj sniegt savu artavu valsts izaugsmē.
2. Audzināšana nav vienīgais faktors, kas nosaka indivīda gatavību iesaistīties sabiedrībai nozīmīgajos procesos, tādējādi, realizējot sevi kā pilsoniski motivētu, atbildīgu un lojālu pilsoni, taču audzināšanas faktoram ir nozīmīgākā ietekme jauniešu pilsoniski atbildīgās rīcībspējas veidošanās procesā. Likumsakarīgi var izvirzīt apgalvojumu, ka pilsoniskās audzināšanas daudzveidīgā īstenošana skolās kļūst ne tikai par aktualitāti, bet arī par nozīmīgu vispārējās audzināšanas komponentu un nepieciešamību.
3. Lai īstenotu pilsoniskās audzināšanas izvirzītos mērķus, piemēram, būt pilsoniski aktīvam sabiedrības loceklim, kas spēj un var sniegt savu ieguldījumu pastāvošo problēmu risinājumā, indivīds ar dažādu metožu un veidu starpniecību virza savu darbību tādā veidā, lai pilnveidotu sevi. Rezultātā pašregulācijas elements kļūst par būtisku priekšnosacījumu aktīvās pilsoniskās pozīcijas veidošanās procesā, skolēniem izprotot un apzinoties savas individuālās, sociālās un emocionālās vajadzības un vēlmes.
4. Pilsoniskās audzināšanas īstenošanu var nodrošināt, pamatojoties uz pilsoniskās izglītības koncepcijas mērķtiecīgu īstenošanu, kuru veido gan zināšanas un reizē attieksmes pret sevi, apkārtējiem, tiesībām un pienākumiem, savu valsti un tās tradīcijām, gan zināšanu pielietojums konkrētajā darbībā, kura ir orientēta uz pilsoniski atbildīgu rīcību, uzņemoties līdzatbildību. Pilsoniskās audzināšanas uzdevumu īstenošana pilsoniskās izglītības koncepcijā paredz: skolēnu pilsoniskās apziņas veidošanos (izpratne par savām tiesībām un pienākumiem, demokrātisko

vērtību izpratne, zināšanas par savas pilsētas, novada un valsts kultūrvēsturiskajām tradīcijām, piederības izjūta savai valstij); pilsonisko jūtu un īpašību veidošanos (patriotisms, lojalitāte, internacionālisms, tolerance, pilsonisko pienākumu un sociālās atbildības izjūtu, gatavību aizstāvēt savu dzimteni un argumentēti paust savu viedokli); aktīvu līdzdalību sociālajās aktivitātēs. Audzināšanas un izglītošanas kontekstā īstenojamie mērķi ir savstarpēji saistīti un pakārtoti.

5. Pilsoniskās audzināšanas pamatprincips aktualizē individuālo pilsoniskā pozīcijas veidošanos, kā rezultātā skolēnam veidojas pilsoniski atbildīga attieksme pret sevi, apkārtējiem cilvēkiem un apkārtējo vidi.
6. Pilsonisko izglītību nevar traktēt tikai no zināšanu dimensijas veidošanās aspekta, jo tikai zināšanas pašas par sevi nevar ietekmēt skolēnu pilsonisko kompetenci un nav vienīgais priekšnosacījums pilsoniski atbildīgai rīcībai. Pedagoģiskajā procesā ir būtiski, ar pilsoniskās izglītības starpniecību, to balstot uz pilsoniskās audzināšanas pamatprincipiem, sekmēt tieši skolēnu konkrētu pilsoniski aktīvu darbību, kura ir vērsta uz viņu pilsoniskās līdzdalības rīcībspēju, uzņemoties pilsonisko atbildību par sevi un citiem un attiecīgi rīkojoties saskaņā ar savu individuālo pilsonisko pārliecību un pozīciju.
7. Pilsoniskās audzināšanas procesā ir ļoti svarīgi un būtiski rosināt un veicināt skolēnu praktisko darbību. Balstoties tikai uz verbālo metožu izmantošanu stundās par to, cik svarīgi būt atbildīgam un lojālam valsts pilsonim, var radīt tikai teorētiski vēlamo ilūziju. Pilsoniskā atbildība un skolēnu rīcībspēja var veidoties konkrētās darbības rezultātā – mācoties darot. Holistiskā pieeja, kas apvieno izziņu un praktisko darbību, var mērķtiecīgāk ietekmēt skolēnu pilsoniskās pozīcijas veidošanos, viņu pārliecību par nepieciešamību rīkoties pilsoniski atbildīgi, būt patriotiski noskaņotiem un proaktīviem valsts pilsoņiem.
8. Pilsoniskās izglītības īstenošanas kvalitāte ietekmē skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanos, palīdzot audzēkņiem konstruēt zināšanas par sevi un apkārtējiem cilvēkiem, par savu valsti un kultūras tradīcijām, par demokrātijas pamatvērtībām un principiem, par savām tiesībām un pienākumiem, attīstot skolēnu prasmes uzņemties atbildību par sevi un apkārtējiem.
9. Pilsonisko kompetenci raksturo:
 - izpratne (demokrātijas būtības, politiskās sistēmas izpausmju apzināšanās, pilsoniskās līdzdalības iespēju, savas valsts vēstures izpratne);

- prasmes (pilsoniskās līdzdalības prasmes, prasme uzņemties atbildību, sadarbojoties ar līdzcilvēkiem, argumentēti aizstāvēt savu un citu viedokli);
 - attieksme (pilsoniski atbildīga attieksme, atzīstot citu cilvēku vērtības, politiskos, sociālekonomiskos reliģiozos un etniskos uzskatus).
10. Pilsoniskā līdzdalība ir individuāla vai grupas iesaistīšanās dažādu institūciju, organizāciju darbībā kādas sabiedrības problēmas risināšanā demokrātiskā ceļā, kas aptver indivīda izvēli un rīcību uz dzīvi labākā sabiedrībā. Ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību tiek apmierinātas cilvēka vēlmes un vajadzības, tādējādi cilvēks var pašrealizēties. Cilvēkam, izmantojot daudzveidīgās pilsoniskās līdzdalības formas, ir iespēja pierādīt, apliecināt sevi, īstenot savas ieceres, pielietot gūto dzīves pieredzi un zināšanas kāda konkrētā mērķa sasniegšanai kopīgam, līdz ar to arī individuālam un savas ģimenes, labumam. Ar pilsoniskās līdzdalības starpniecību cilvēks apzinās savu nozīmi vietējās sabiedrības regulējošos procesos, kā arī savas valsts attīstības norisēs kā līdzatbildīgs pilsonis.
11. Pilsoniskā līdzdalība nodrošina pilsoniskās sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, stiprina demokrātiskās vērtības, saliedē sabiedrību kopīgu izaicinājumu pārvarēšanā, ietekmē politiskos valsts procesus un sniedz nenovērtējamu ieguldījumu dažādu sociālo problēmu risināšanā. Pilsoniskā līdzdalība balstīta uz sabiedrības indivīdu līdzatbildību. Pilsoniskā līdzdalība ir ikkatra pilsoņa līdzatbildības faktors sarežģītās ģeopolitikas kontekstā. Tas ir veids, kas sekmē konstruktīvu dialogu starp sabiedrību un lēmējvaru, izpildvaru, kā arī priekšnosacījums demokrātisko vērtību saglabāšanā, kas mūsdienās iegūst arvien lielāku nepieciešamību.
12. Pilsonisko līdzdalību var raksturot kā sabiedrības indivīda motivētu iesaistīšanos pieejamo resursu ietvaros politiskajās, sociālekonomiskajās un kultūras procesos vietējā, reģionālajā, nacionālā un starptautiskā līmenī, lai demokrātiskā veidā mērķtiecīgi risinātu kopīgus sabiedrībā pastāvošus izaicinājumus, ietekmēt sabiedrisko kārtību, uzlabot dzīves kvalitāti, tādējādi pašrealizējot savu pilsonisko pozīciju.
13. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir process un reizē mērķtiecīgas un apzinātas darbības rezultāts, kurā ir iespējams jauniešiem realizēt savu pilsonisko pozīciju, apmierināt savas sociālās un emocionālās vajadzības, sniedzot ieguldījumu gan savas personības pilnveidē, gan sekmējot vietējās sabiedrības izaugsmi, pašrealizējot sevi kā pilsoniski atbildīgu valsts pilsoni.

14. Skolu pedagoģiskajā procesā svarīgi ir radīt pedagoģiskos priekšnosacījumus sekmīgai jauniešu pilsoniskai līdzdalībai, piemēram, iespējas piedalīties nozīmīgākajās sociālajās akcijās („Lielā talka”, dažādas svētku un atceras dienas), dažādās *zibakcijās*, iesaistīties savas skolas pārvaldē, plaši līdzdarboties kādā no jauniešu nevalstiskajām organizācijām, iesniegt savu iniciatīvu kāda likumprojektā izstrādē, piedalīties sabiedriskajās apspriedēs u.tml. Diemžēl, neskatoties uz radītiem apstākļiem, jauniešu pilsoniskās līdzdalības daudzveidīgai izpausmei, jauniešu pilsoniskā līdzdalība vairākos segmentos ir zema, kas nākotnē var apgrūtināt pilsoniskās sabiedrības ilgtspējīgu pastāvēšanu un vājināt demokrātiskās vērtības. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība izriet no ikkatra indivīda pieredzes, kura ir iegūta konkrētajā sociālā vidē.
15. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos ietekmē vairāki iekšējie un ārējie faktori: ģimene, paša skolēna izvēle un motivācija, skola kā izglītības dominējošā institūcija, vienaudži un viņu attieksme, vietējā sabiedrība, kurā dzīvo jaunietis, plašākā aspektā sociālā vide, sabiedrības vērtības, sabiedrības kultūra, valsts vēsture, valsts ideoloģija, valsts politika un valsts pārvalde.
16. Dzīves laikā gūtā pieredze ar pašregulētās attieksmes, uzvedības objektivizācijas un gribas procesu starpniecību transformējas noteiktā uzvedības modelī, kas nosaka indivīda gatavību paust savu pilsonisko pozīciju, izmantojot esošās pilsoniskās līdzdalības iespējas.
17. Jauniešu pilsonisko līdzdalību ir iespējams un noteikti nepieciešams veicināt, sniedzot jauniem cilvēkiem iespēju izvirzīt un īstenot sociāli nozīmīgus mērķus, garantējot daudzveidīgu atbalstu, nodrošinot ar nepieciešamajiem resursiem, palīdzot saskatīt pilsoniskās rīcības motivāciju, kā arī ar audzināšanas un profesionāli orientētu mācību procesa starpniecību, sekmējot jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos.
18. Jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos ietekmē viņu zināšanas par demokrātijas pamatvērtībām, prasme mērķtiecīgi un konstruktīvi piedalīties pilsoniskās līdzdalības procesos, kā arī veidot cieņpilnu attieksmi pret pastāvošo daudzveidību, apzinoties etniskās, reliģiozās, sociālās, politiskās un ideoloģiskās cilvēku savstarpējās atšķirības. Nepieciešams pilnveidot pedagoģisko izpratni par jauniešu nozīmi sabiedrības attīstībā, saskatot viņos pamatu un potenciālu pilsoniskās sabiedrības veidošanai un savas valsts izaugsmei. Pilsoniskās audzināšanas kontekstā īstenotā pilsoniskā izglītība skolās attīsta jauniešu pilsonisko kompetenci un veicina skolēnu pilsonisko līdzdalību.

19. Pedagoģiskais process, kas nodrošina jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanos, balstās uz individuālo, holistisko un starpdisciplināro pieeju humānās pedagoģijas paradigmā. Īstenojot pilsonisko audzināšanu skolās, svarīgi radīt atbalstošu un motivējošu vidi skolēniem, kas sekmē viņu pašiniciatīvu, iesaistīšanos un pilsonisko līdzdalību, pašrealizāciju un refleksiju, līdztekus nodrošinot pilsonisko zināšanu pārnesi prasmju un attieksmes veidošanās kontekstā, iesaistot skolēnus praktiskās pilsoniskās līdzdalības iniciatīvās, saskatot ikkatra audzēkņa attīstības potenciālu, atklājot viņa pilsoniskās līdzdalības spējas un iespējas.
20. Pedagogam jāspēj sniegt skolēniem pārlicību par viņu spējām un prasmju attīstības potenciālu. Faktiski visam izglītības saturam ir jābalstās uz pilsoniskās audzināšanas pamatprincipiem, pielietojot daudzveidīgās pedagoģiskās pieejas un formas, lai pilsoniskās atbildības veidošanās būtu kā integrējoša personības īpašību, prasmju un spēju holistiska izkopšana visā pedagoģiskajā procesā. Skolotājs var būt (var arī nebūt) kā iedvesmas, motivācijas un praktiskā atbalsta avots skolēnu pilsoniskai līdzdalībai, tāpēc paša pedagoga ieinteresētība, pilsoniskā pozīcija un pedagoģiskā kompetence ir ļoti svarīgs komponents jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā.
21. Empīriskā pētījumā ietvaros veiktā skolēnu pilsoniskās kompetences pirmreizējā izpēte atspoguļo jauniešu fragmentārās pilsoniskās zināšanas, piemēram, trešdaļa no respondentiem nevar nosaukt nevienu no Latvijas kultūrvēsturiskām tradīcijām, nevar nosaukt valsts funkcijas, līdz ar to izpratne par valsts uzdevumiem attiecībā uz iedzīvotājiem ir neskaidra, jaucot lēmējvaras, izpildvaras un publiskā sektora nozīmi un atbildības, savukārt puse no respondentiem nezina par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām. Skolēniem nav informācijas un zināšanu, kā iesaistīties pilsoniskās līdzdalības aktivitātēs, jo šim jautājumam netiek pievērsta pietiekama uzmanība nedz skolā, nedz arī ģimenēs, līdz ar to skolēniem nav nodrošinātas iespējas īstenot savu pilsonisko pozīciju. Skolēnu pilsonisko līdzdalību pilsoniskās kompetences pirmreizējā diagnosticēšanā var raksturot kā pasīvu, kas izriet no izpratnes un pozitīvās pieredzes trūkuma. Cilvēkam, apzinoties pilsoniskās līdzdalības nozīmību valsts izaugsmē, iespēju apmierināt savas emocionālās un sociālās vajadzības, pilsoniski atbildīga rīcība kļūst par apzinātu vajadzību un nepieciešamību, kas tiek mērķtiecīgi īstenota ar indivīda gribas starpniecību.

22. Pētījuma dati apliecina, ka uz pastāvošā sociālo problēmu fona ir vērojams bērnu un vecāku savstarpējās komunikācijas trūkums (60 skolēni no 82 respondentiem nepārrunā ikdienā ar vecākiem dažādas sociālās, ekonomiskās un kultūras aktualitātes) un skolēnu neiecietība, kas balstās uz zināmiem aizspriedumiem (39 skolēni no 82 respondentiem raksturo sevi kā neiecietīgus pret citādāku viedokli, reliģiju un etnisko piederību), kas ir ļoti negatīvie rādītāji. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka skolēnu kā personību turpmākais socializēšanās process būs sarežģītāks. Ģimene ir nozīmīgākais audzināšanas pirmavots, kas ietekmē cilvēka personības veidošanos, indivīda vērtību izpratni, pilsonisko pozīciju un sniedz nenovērtējumu ieguldījumu personības tālākā attīstībā.
23. Izstrādājot, aprobējot un novērtējot pilsoniskās audzināšanas programmas komponenta „Pilsoniskā līdzdalība” stundu tematu „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” praktiskās īstenošanas datus empīriskā pētījuma ietvaros, var secināt, ka respondenti ir uzlabojies pilsoniskās līdzdalības pašvērtējums, respondenti ir papildinājuši savas zināšanas par pilsoniskās līdzdalības iespējām un apzinās savu nozīmi pilsoniskās sabiedrības veidošanā, kā arī vērojama respondentu pilsonisko prasmju pozitīva veidošanās, kas palīdz skolēniem efektīvāk piedalīties savas skolas kultūras dzīvē, organizējot dažādus pasākumus, kuri ir orientēti uz pilsoniskās atbildības veicināšanu un pilsoniskās pozīcijas izkopšanu.
24. Izšķiroša nozīme skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanās procesā ir ģimenēs dominējošai pilsoniskai attieksmei, individuālai, skolā vienaudžu pozitīvai sadarbības pieredzei un pedagoga profesionālai meistarībai. Pilsoniskās kompetences veidošanās notiek ciešā mijiedarbībā ar skolēnu īstenotajām pilsoniskās līdzdalības iespējām, palīdzot skolēniem saskatīt jēgu savai darbībai. Rezultātā pašu skolēnu piedzīvotā pozitīvā pieredze pilsoniskās līdzdalības pašrealizācijā kalpo par pamatu pilsoniskās atbildības paaugstināšanai, turpmākai pilsoniskās aktivitātes un pilsoniskās pozīcijas pilnveidei.

Ieteikumi

Pedagoģiskā procesa pilnveidošanai skolēnu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai.

1. Pilsoniskās izglītības apgūvē aktualitāti iegūst uz procesu un rezultātu orientēta mācīšanās, kur pilsoniskās kompetences veidošanās ir nozīmīgs personisks ieguvums. Šajā kontekstā nepieciešams pārskatīt un pilnveidot izglītības saturu, kur pilsoniskās līdzdalības jautājumi tiktu akcentēti ne tikai teorētiskajā, bet arī praktiskajā dimensijā.
2. Lai veicinātu jauniešu pilsonisko līdzdalību pedagoģiskajā procesā, ir svarīgi skolās sekmēt uz pilsoniskās kompetences veidošanos īstenotu pilsonisko audzināšanu, kur pilsoniskā audzināšana kalpo par fundamentālu pamatu, bet pilsoniskā izglītība konkretizē īstenošanas saturu un pedagoģiskās iespējas. Dažādo mācību priekšmetu apguve galvenokārt balstās uz teorētisko jautājumu apguvi, taču izpaliek praktiskās darbības komponents, kas sagatavo skolēnus pastāvošām dzīves reālijām strauji mainīgajā globalizācijas laikmetā, veicinot jauniešu pilsonisko līdzdalību un veidojot jauniešu pilsonisko kompetenci. Neizslēdzot citas varbūtības, tiek piedāvāti daži piemēri un paņēmieni, kā var veicināt pilsoniskās izglītības apguvi mācību procesā un ārpus tā, akcentējot pilsoniskās audzināšanas aspektus:
 - 2.1. Latvijas vēstures un literatūras stundās, aplūkojot, piemēram, jaunlatviešu darbību, aktivizēt skolēnus indivīda nozīmes un ietekmes sabiedrības pārmaiņas procesos nacionālās identitātes meklējumu analīzei. Akcentēt skolēnu uzmanību, meklējot likumsakarības un saikni ar mūsdienām;
 - 2.2. Latvijas un pasaules vēstures stundās, aplūkojot Latvijas 1. un 2. brīvvalsts laika vēsturi, ir ieteicams doties uz muzejiem, organizēt tikšanās ar tā laika aculieciniekiem, piedalīties dažādos valsts svētku sarīkojumos (Lāčplēša diena, O. Kalpaka piemiņas diena, deportācijas upuru piemiņas diena, proklamēšanas gada diena, barikāžu aizstāvju diena u.c.), tādējādi veicinot jauniešu izpratni par mūsu valsts sarežģīto vēsturi un pilsoniskās apziņas stiprināšanu;
 - 2.3. savukārt matemātikas stundās ieteicams praksē mācīties apstrādāt datus, piemēram, par vēlēšanu aktivitāti Saeimas, pašvaldību vēlēšanās, ekonomikas stundās analizēt aktīvās vai pasīvās pilsoniskās līdzdalības ietekmi uz valsts ekonomiku;

- 2.4. sociālo zinību vai audzināšanas stundās nevis abstrakti mācīt uzņemties atbildību, bet, piemēram, organizēt ar klasi labdarības akcijas, piemēram, aicinot vienaudžus ziedot galda spēļu iegādei sociāla riska bērniem vai sarīkot nelielu koncertu veco ļaužu namā, palīdzēt dzīvnieku patversmei u.tml. Sadarbībā ar skolas bibliotēku var labot skolas mācību grāmatas u.tml. aktivitātes. Sekmīgai praktiski realizējamo ideju īstenošanai ir nepieciešama tikai pedagoga izdoma un iniciatīva;
- 2.5. lai pilnvērtīgāk iepazīstinātu skolēnus ar, piemēram, vietējās pašvaldības vai Saeimas darbu, ieteicams apmeklēt minētās institūcijas klātienē, piedalīties sēdēs, tikties ar deputātiem, aicināt uz tikšanos lēmējvaras un izpildvaras pārstāvjus u.tml.;
- 2.6. ieteicams sniegt nepieciešamo atbalstu un motivāciju skolēnu darbībai skolas pašpārvaldēs. Tieši darbojoties šādās skolas institūcijās skolēnam ir visas iespējas izmēģināt savas līdzdalības prasmes un iemaņas praksē, veicinot savas skolas attīstību. Skolēnu pašpārvaldes ir pilsoniskā līdzdalība mikro līmenī, kur jaunie cilvēki iemācās uzņemties atbildību, attīsta pašiniciatīvu un īsteno savu iniciatīvu, aizrauj savus vienaudžus, iesaista tos kopīgā darbā, tādējādi attīstot pilsoniskumu un demokrātiju.
3. Ieviešot promocijas darba ietvaros izstrādāto pilsoniskās audzināšanas programmu pedagoģiskajā procesā, pedagogam ir ieteicams ņemt vērā:
 - 3.1. skolēnu pedagoģisko un sociālo raksturojumu, nodrošinot individuālo pieeju un pielietojot daudzveidīgās pedagoģiskā darba formas un metodes gan mācību procesā, gan ārpus tā;
 - 3.2. skolēnu individuālās atšķirības pilsonisko zināšanu, prasmju, attieksmju un vērtību rādītājos, kas izriet no iepriekšējās izglītības posmos apgūtās mācību vielas un individuālās dzīves pieredzes, paredzot katra audzēkņa potenciālās izaugsmes iespējas;
 - 3.3. holistiskās sistēmpieejas nodrošinājumu pilsoniskās kompetences veidošanā, to uzlabojot un pilnveidojot daudzveidīgā metodiski didaktiskajā darbībā;
 - 3.4. kopīgo stundu skaitu klases stundās, apgūstot pilsoniskās audzināšanas programmu, kontekstā ar skolēnu kopējo mācību noslogojumu;
 - 3.5. nodrošināt iespēju skolēniem pašiem aktīvi līdzdarboties pilsoniskās audzināšanas programmas īstenošanā, piedāvājot dažādas alternatīvas.

Jaunatnes darbiniekiem, jaunatnes lietu speciālistiem, jauniešu nevalstiskajām organizācijām.

4. Aktīvāk iesaistīt skolas jaunatni, piemēram, tiešā veidā uzrunājot savus vienaudžus, jauniešu organizāciju, jauniešu centru (māju) darbībā, mudināt un ar savu piemēru iedrošināt veikt brīvprātīgo darbu, piedalīties dažādos projektos, neformālās izglītības pasākumos, sociālajās akcijās un citās pilsoniskās līdzdalības veicināšanas praktiskajās aktivitātēs. Ciešāka sadarbība starp jauniešu nevalstiskajām organizācijām, jauniešu centriem un skolu var paaugstināt organizāciju darbības kapacitāti, sekmēt jauniešu pilsonisko līdzdalību un stiprināt vietējo kopienu.

Vecākiem, palīdzot attīstīt jauniešu pilsonisko pozīciju ģimenes un draugu lokā.

5. Īstenojot ilgtermiņa attīstību jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanā, ir ļoti svarīgi un līdz ar to ieteicami aktualizēt pilsoniskās līdzatbildības, pilsoniskās līdzdalības jautājumus ģimenēs, kur vecāki palīdz bērniem veidot viņu individuālo pilsonisko pozīciju, ar cieņu un atbildību izturēties pret sevi, apkārtējiem cilvēkiem, pret savu apkārtni, pilsētu, valsti, Eiropu, pret savas tautas kultūras mantojumu, pret savas valsts vēsturi un tradīcijām. Jāatzīst, ka zināmā mērā tas ir arī vecāku pienākums rūpēties, lai bērni nekļūtu vienaldzīgi un pasīvi vērotāji, bet gan augtu par pilsoniski aktīviem un atbildīgiem valsts pilsoņiem.
6. Vecāki kalpo par paraugu saviem bērniem, novērotā pilsoniskā attieksme ģimenē ar laiku var kļūt par jauniešu pilsoniskās rīcības vadmotīvu, tāpēc vecāku paraugam jāsekmē pilsoniskās pozīcijas attīstību.
7. Būtiska nozīme jauniešu pilsoniskās pozīcijas attīstībā ir nodrošinātas iespējas jauniešu brīvā laika saturīgai un mērķtiecīgai pavadīšanai, līdz ar to ļoti svarīgi vecākiem veicināt jauniešu saturīgu brīvā laika aizpildījumu, kas sekmētu viņu pilsoniskās pozīcijas veidošanos.

Valsts un pašvaldību institūcijām, veicinot aktīvāku jauniešu pilsonisko līdzdalību.

8. Valsts un pašvaldību līmenī jānodrošina atvērtību un labās pārvaldības principus, sniedzot visa veida nepieciešamo atbalstu, cilvēku, tai skaitā, jauniešu pilsoniskām iniciatīvām.
9. Būtisks ir arī sadarbības aspekts starp valsts un pašvaldības iestādēm, lai nodrošināt aktīvāku jauniešu pilsonisko līdzdalību.
10. Svarīgi apzināties konkrētās nākotnes perspektīvas jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai gan pašvaldības, gan valsts līmenī, kas iezīmētu turpmākos jauniešu pilsoniskās līdzdalības attīstības virzienus.

Tēzes aizstāvēšanai

Pētījumā iegūto datu analīzes rezultātā aizstāvēšanai izvirzītas šādas tēzes:

1. Pilsoniskā līdzdalība ir indivīda pilsoniskās pozīcijas motivēta pašrealizācija sabiedrībā, kas izpaužas cilvēkam, iesaistoties pieejamo resursu ietvaros kultūras, sociālekonomiskajos un politiskajos procesos vietējā, reģionālajā, nacionālā un starptautiskā līmenī, lai demokrātiskā veidā mērķtiecīgi un atbildīgi risinātu sabiedrībā pastāvošos izaicinājumus, mērķtiecīgi ietekmējot sabiedrisko kārtību un uzlabojot savu un citu cilvēku dzīves kvalitāti.
2. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ir viņu pilsoniskās attieksmes izpausmes process, kurā jauniešiem ir iespējams apliecināt savu pilsonisko aktivitāti, attīstīt pilsonisko kompetenci un iegūt sociālo pieredzi. Jauniešu pilsoniskā līdzdalība ietekmē individualitātes pilnveidošanos, pašrealizējot sevi kā pilsoniski atbildīgu valsts pilsoni, iesaistoties un sekmējot gan vietējās sabiedrības, gan valsts izaugsmi.
3. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanos sekmē vairāku ārējo un iekšējo faktoru savstarpējā mijiedarbība: indivīda pilsoniskā apziņa un pilsoniskā pašiniciatīva uzņemties atbildību, pilsoniskās audzināšanas faktors ģimenē un pilsoniskās kompetences veidošanās pedagoģiskajā procesā skolā, kā arī sociālās vides labvēlīga ietekme un pieejamie resursi pilsoniskās līdzdalības nodrošināšanai.
4. Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanu skolas vidē nodrošina:
 - skolēnu iespējas realizēt savu pilsoniskās kompetences potenciālu, organizējot un piedaloties sociāli nozīmīgās aktivitātēs, tādējādi sekmējot audzēkņu patstāvīgu, atbildīgu un aktīvu darbību, kura ir vērsta uz pilsoniskās rīcībspējas aktualizēšanu un pilsoniskās pozīcijas veidošanos sociālajā realitātē;
 - pedagoga paraugs, viņa pilsoniskā pārliecība un pozīcija, kā arī pedagoga spēja saskatīt katra audzēkņa personības unikalitāti, atklāt produktīvāko pieeju sadarbības nodrošināšanai ar audzēkņiem, sniegt skolēniem tik nepieciešamo iedrošinājumu un atbalstu pilsonisko vērtību veidošanās procesā;
 - pilsoniskās audzināšanas programma, kas izstrādāta pilsoniskās izglītības koncepcijas ietvaros, sekmējot skolēnu pilsoniskās kompetences veidošanos un pilsonisko līdzdalību.

Nobeigums

Promocijas darba izstrāde sākās 2012. gadā, konstatējot pētāmo problēmu, pastāvošās pretrunas un izpētot pētāmās problēmas sociālo un pedagoģisko aktualitāti. Par pamatu pētnieciskā temata izvēlei kalpoja autora maģistrantūras darbā „Jauniešu pilsoniskās līdzdalības potenciāls” gūtās atziņas un skolu praksē neatrisinātās pretrunas, kā arī autora personīgā pārliecība par jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanas nepieciešamību kā mūsdienu pedagoģiskā procesa aktualitāti un praktisku nepieciešamību.

Promocijas darbā ir raksturotas pilsoniskās pozīcijas veidošanās likumsakarības audzināšanas procesā, analizēti pilsoniskās audzināšanas, pilsoniskās izglītības, jauniešu pilsoniskās pozīcijas un pilsoniskās kompetences veidošanās teorētiskie un praktiskie aspekti. Veikta pilsoniskās līdzdalības un jauniešu pilsoniskās līdzdalības jēdziena teorētiskā analīze, identificēti jauniešu pilsoniskās līdzdalības veidošanās un veicināšanas psiholoģiskie un socioloģiskie aspekti, veikta pilsoniskās izglītības un pilsoniskās kompetences jēdzienu analīze, kā arī noskaidroti jauniešu pilsoniskās kompetences veidošanās pedagoģiskie komponenti. Teorētiskās izpētes rezultāti sniedza pamatotu pārliecību par nepieciešamību veikt praktisko izpēti, izstrādājot un aprobējot audzināšanas programmu jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšanai pedagoģiskajā procesā. Promocijas darba izstrādes procesā tika rastas atbildes uz uzdotajiem pētījuma jautājumiem.

Promocijas darba izstrāde un autora profesionālā pieredze nodrošināja iespēju sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem 2015.gadā izstrādāt pilsoniskās audzināšanas programmu Latvijas vispārīzglītojošajām skolām, visām klašu grupām (no 1. līdz 12. klasei), kura turpmāk, no 2016./2017. mācību gada, tiks izmantota klases stundās.

Promocijas darba rezultātā iezīmējās jautājumi par tālākās pētniecības perspektīvām:

1. Kādā ir pedagogu gatavība veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību pedagoģiskajā procesā?
2. Kā konkrēti tiek sekmēta jauniešu pilsoniskā līdzdalība Latvijas pašvaldībās?
3. Vai un kādā veidā jauniešu pilsoniskās līdzdalības izpausmes spēš ietekmēt Eiropas Savienības tālāko attīstību?

Literatūras saraksts

Teorētiskā literatūra

1. Aaron, S. (2013). *Civic Engagement in the Digital Age*. Washington: Pew Research Center.
2. Abs, J., Veldhuis, R. (2006). *Indicators on Active Citizenship for Democracy - the social, cultural and economic domain*. Paper by order of the Council of Europe for the CRELL-Network on Active Citizenship for Democracy at the European Commission's Joint Research Center in Ispra, Ispra.
3. Alijevs, R. (2005). *Izglītības filosofija 21. gadsimts*. Rīga: Retorika A.
4. Allen, L., Bang, H. (2015). Ecological contexts and youth civic and political engagement in Paris, France. *Journal of Applied Developmental Psychology*. Volume 39, 34–43.
5. Amná, E. (2012). How is civic engagement developed over time? Emerging answers from a multidisciplinary field. *Journal of Adolescence*, Volume 35, Issue 3. The Foundation for Professionals in Services for Adolescents, 611-627.
6. Andersone, R. (2007). *Izglītības un mācību priekšmetu programmas*. Rīga: RaKa.
7. Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija. (2015). *Jaunatnes politikas monitorings 2015. Pētījuma rezultātu ziņojums*. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Rīga. Pieejams
http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/jaunatne/IZM_Jaunatnes-politikas-monitorings_2015_Laboratory.pdf
8. Apine, I. (2001). *Politoloģija. Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālā Asambleja. (1948). *Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā*. Pieejams
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/lat.pdf
10. Audigier, F. (2000). *Basic Concepts and Core Competencies for Education for Democratic Citizenship*. Strasbourg: Council of Europe publishing.
11. Baacke, D. (1995). *6-12 gadīgie: Ievads bērnības problēmās*. Weiheim und Wien:Econ.
12. Bandura, A. (1998). Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning. *Educational Psychologist*, Volume 28, Issue 2, 117-148.
13. Bauer, T., Clarke, M., Dailidienė, E. (2003). *Active Learning and Citizenship Education in Europe*. London: London Metropolitan University, Institute for Policy Studies in Education.

14. Bengtsson, A. (2015). Educating European Citizenship: Elucidating Assumptions about Teaching Civic Competence. *Policy Futures in Education, Volume 13*, Number 6, 788 – 800.
15. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
16. Beļickis, I. (2000). *Vērtīborientētā mācību stunda*. Rīga: RaKa.
17. Berger, B. (2009). Political theory, political science, and the end of civic engagement. *Perspectives on Politics, Volume 7*, Issue 2, 335–350.
18. Berger, B. (2011). *Attention Deficit Democracy: The Paradox of Civic Engagement*. Princeton: Princeton University Press.
19. Berns, R. (2012). *Child, family, school and community: socialization and support (9th edition)*. Belmont: Cengage Learning. University of California. Irvine.
20. Beyerlein, K., Vaisey, S. (2013). Individualism revisited: Moral worldviews and civic engagement. *Poetics, Volume 41*, 384 –406.
21. Brammer, L., Dumlao, R., Falk, A., Hollander, E., Knutson, E., Poehnert, J., Politano, A., Werner, V. (2013). *Core competencies in civic engagement*. Massachusetts: Centre for Engaged Democracy, Merrimack College.
22. Branson, M., Quigley, C. (1998). *The Role of Civic Education: A Forthcoming Education Policy Task Force Position Paper from the Communitarian Network*. Washington: Centre for Civic Education.
23. Brennan, M. (2008). Conceptualizing resiliency: an interactional perspective for community and youth development. *Child Care in Practice, Volume 14*, Number 1, 55-64.
24. Brodie, E., Hughes, T., Jochum, V., Miller, S., Ockenden, N., Warburton, D. (2011). *Pathways through participation: What creates and sustains active citizenship? Final report*. London: National Council for Voluntary Organisations, Institute for Volunteering Research.
25. Broks, A. (2000). *Izglītības sistemoloģija*. Rīga: RaKa.
26. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard College.
27. Bolger, N., Amarel, D. (2007). Effects of social support visibility on adjustment to stress: experimental evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, Volume 92*, Number 3, 458 – 475.

28. Campbell, D. (2006). What is education's impact on civic and social engagement? In: *Measuring the Effects of Education on Health and Civic Engagement Proceedings of the Copenhagen Symposium The Organisation for Economic Co-operation and Development*. Paris.
29. Cavieres-Fernandez, E. (2014). Teachers' experiences and teaching civic engagement beyond self-regarding individualism. *Journal of Teaching and Teacher Education*, Volume 42, 1–10.
30. Chaskin, R., Brown, P., Venkatesh, S., Vidal, A. (2001). *Building community capacity*. New York: Aldine de Gruyter.
31. Checkoway, B., Aldana, A. (2013). Four forms of youth civic engagement for diverse democracy. *Land Use Policy*, Volume 35, 1894–1899.
32. Chow, J. (2012). Establishing a General Framework Civic Competency for European Youth. *International Journal of Progressive Education*, Volume 3, Number 3, 140–150.
33. Cubberley, E. (2004). *The history of Education. Educational practice and progress considered as a phase of the development and spread of western civilization*. Boston: Kessinger Publishing.
34. Čekse, I., Geske, A., Grīnfelds, A., Kangro, A. (2010). *Skolēnu pilsoniskā izglītība Latvijā un pasaulē. Starptautiskā pētījuma IEA ICCS 2009 pirmie rezultāti*. Rīga: LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts. Pieejams <http://www.ppf.lu.lv/v.3/eduinf/files/2010/gramata.pdf>
35. Council of Europe. (2005). *Manual for facilitators in non-formal education*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Pieejams https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Publications/2009_Manual_for_facilitators_en.pdf
36. Delaet, D. (2016). A Pedagogy of Civic Engagement for the Undergraduate Political Science Classroom. *Journal of Political Science Education*. Volume 12, Issue 1, 72–84.
37. Dirba, M. (2006). *Mijkultūru izglītības daudzveidība*. Rīga: RaKa.
38. DNB Latvijas barometrs Nr.86. (2015). *Gada kopsavilkums un prognozes*. Pieejams https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb_latvian_barometer/documents/2015/dnb-latvijas-barometrs-petijums_nr86.pdf
39. DNB Latvijas barometrs Nr.85. (2015). *Valsts svētki un patriotisms*. Pieejams https://www.dnb.lv/sites/default/files/dnb_latvian_barometer/documents/2015/dnb-latvijas-barometrs-petijums_nr85.pdf

40. Dodda, M., Brummette, J., Hazletonc, V. (2015). A social capital approach: An examination of Putnam's civic engagement and public relations roles. *Public Relations Review, Volume 41*, 472–479.
41. Dolan, P. (2012). Travelling through social support and youth civic action on a journey towards resilience. In: *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice*. New York: Springer, 357-366.
42. Douglas, A., Alessi, B. (2006). *Service as a Strategy to Combat Youth Unemployment*. Innovations in Civic Participation. Pieejams
http://yesweb.org/2006/Publications_Papers%20_august%203_2006/Call%20for%20papers/Charlotte%20McDowell--Full%20Paper.pdf
43. Downs, D. (2012). *Civic Education versus Civic Engagement*. *Academic Questions, Volume 25*, Number 3, New York: Springer, 343–347.
44. Dewey, J. (1902). *The Child and the Curriculum*. Chicago: The University of Chicago Press.
45. Dēķens, K. (1922). Jauns skolas likumprojekts. *Mūsu nākotne, Nr. 9*. Pieejams
http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_munb1922n09|article:DIVL31|issueType:P
46. Edward, M. (2006). Love, Reason and Future of Civil Society. In: *Higher Education and Civic Engagement: International Perspectives*. Hampshire: Ashgate Publishing, 13–24.
47. Ehrlich, T. (2000). *Civic Responsibility and Higher Education*. *The American Council on Education*. Canada: Oryx Press.
48. Eriksons, E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
49. European Commission. (2015). *Situation of young people in the EU*. Brussels. Pieejams
http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d4b27e70-5b8a-11e5-afbf-01aa75ed71a1.0001.05/DOC_5&format=PDF
50. European Commission. (2014). *Erasmus + Programme Guide*. Brussels. Pieejams
http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/documents/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf
51. European Commission. (2013). *Standard Eurobarometer 79 – Public opinion in the European Union. Tables of results*. Brussels. Pieejams
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb79/eb79_first_en.pdf
52. European Commission. (2012). *Special Eurobarometer 393 – Discrimination in the EU in 2012*. Brussels. Pieejams
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_393_en.pdf

53. European Commission. (2011). *Flash Eurobarometer 319a – Youth on the move. Analytical report*. Brussels. Pieejams
http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_319b_en.pdf
54. European Commission (2009) *An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering*. Brussels, 2-3. Pieejams http://aei.pitt.edu/42318/1/com2009_0200.pdf
55. European Commission. (2007). *Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework*. Belgium. Pieejams <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf>
56. European Parliament. (2014). *Results of European elections. Turnout*. Pieejams <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/turnout.html>
57. Eurydice. (2012). *Citizenship Education in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Brussels. Pieejams
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf
58. Flanagan, C. (2008). *Young People's Civic Engagement and Political Development*. Pennsylvania: Network on Transitions to Adulthood Research Network.
59. Flanagan, C., Levine, P. (2010). Civic Engagement and the Transition to Adulthood. *The Future of Children Volume 3, Number 3*, New Jersey: The Trustees of Princeton University, 159-179.
60. Flanagan, C., Wray-Lake, L. (2011). Civic and Political Engagement. In: *Encyclopedia of Adolescence. Volume 2*, 35–43.
61. Forsyth, D. (2009). *Group Dynamics (5th edition)*. Belmont: Cengage Learning.
62. Galston, W. (2004). Civic Education and Political Participation. *Political Science & Politics Journal. Issue 2*, Washington: American Political Science Association.
63. Ghaus-Pasha, A. (2004). *Role of Civil Society Organizations in Governance*. Paper presents in the 6th Global Forum on Reinventing Government towards Participatory and Transparent Governance. Republic of Korea. Pieejams
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan019594.pdf>
64. Gagnon, P. (2003). *Educating Democracy: State Standards to Ensure a Civic Core*. Washington: Albert Shanker Institute.
65. Glackina, S., Dionisio, M. (2016). 'Deep engagement' and urban regeneration: tea, trust, and the quest for co-design at precinct scale. *Poetics. Volume 52*, 363–373.
66. Goba, A. (1937). *Kronvalda rakstu izlase*. Rīga: Militārās literatūras apgādes fonds.

67. Grossman, D. (2000). *The Global and the Local in Partnership: Innovative Approaches to Citizenship Education*. Paper presented at the 6th UNESCO-ACEID International Conference. Bangkok.
68. Gudjons, H. (2007). *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
69. Habermann, H., Mackie, C., Prewitt, K. (2014). *Civic Engagement and Social Cohesion: Measuring Dimensions of Social Capital to Inform Policy*. Washington: National Academies Press.
70. Hamot, G. (2003). Methods of Teaching Democracy to Teachers and Curriculum Developers: Examples from Post-Communist Europe. In: *Civic Learning in Teacher Education: International Perspectives on Education for Democracy in the Preparation of the Teacher*. Bloomington, In: *ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education. Volume 2*, 117-140. Washington.
71. Hauptmann, J. (2005). *Toward a Theory of Civic Engagement*. Parkville: Park University International Center for Civic Engagement.
72. Heggart, K. (2015). Social capital and civics and citizenship: Developing a framework for activist education. *Issues in Educational Research. Volume 25*, Issue 3, 276–290.
73. Held, J. (2006). Mācīšanās kā konstruktīvs un sistēmisks jēdziens. *No zināšanām uz kompetentu darbību*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
74. Himmelmann, G. (2013). Competences for teaching, learning and living democratic citizenship. In: *Civic Education and Competences for Engaging Citizens in Democracies*, (pp.3-7). The Netherlands: Sense Publishers.
75. Horkheimer, M., Adorno, T. (1969). *Dialectic of Enlightenment*. California: Stanford University press.
76. Hoskins, B., Villalba, C., Saisana, M. (2012). *The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2). Measuring Young People's Civic Competence across Europe based on the IEA International Citizenship and Civic Education study*. Publications Office of the European Union. Luxembourg. Pieejams <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC68398/lbna25182enn.pdf>
77. Hoskins, B., Villalba, C., Saisana, M. (2015). Civic Competence of Youth in Europe: Measuring Cross National Variation Through the Creation of a Composite Indicator. *Social Indicators Research. Volume 123*, Issue 2, 431–457.
78. Huston, A., Bentley, A. (2010). Human Development in Societal Context. *Annual Review of Psychology. Volume 61*, 411-437.

79. Ijabs, I. (2014). Politiskā līdzdalība. No: *Cik demokrātiska ir Latvija Demokrātijas audits 2005–2014*. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 209.-222. lpp.
80. Innovations in Civic Participation. (2010). *Youth civic participation in action: Meeting community and youth needs worldwide*. Washington.
81. Jagdish, G. (2014). Global and Civilizational Knowledge: Eurocentrism, Intercultural Education and Civic Engagements. *Intercultural Education, Volume 25, Number 2*, 144–127.
82. Jermolajeva, L. (2008). *Izglītības pētījums 2008. Pilsoniskās izglītības jēdziens, prakse un rezultāti: virzība uz darbībā balstītu modeli sabiedrības saskaņas veicināšanai*. Rīga: Latvijas Valsts Prezidenta Stratēģiskās analīzes komisija.
83. John, C. (2003). *Globalizing Civic Engagement: Civil Society and Transnational Action*. London: Routledge.
84. Jurgena, I. (2011). *Pilsoniskā izglītība topošo pedagogu sagatavošanā*. In: *Izglītība izaugsmei: pagātne, tagadne un nākotne*. Rīga: Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3.kongress un Letonikas 4.kongress.
85. Jurgena, I. (2001). *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības soli.
86. Jurs, P. (2012). *Jauniešu pilsoniskās līdzdalības potenciāls. Maģistra darbs*. Liepāja: Liepājas Universitāte.
87. Kanter, M., Schneider, C. (2013). Civic Learning and Engagement. *Change. Volume 45, Issue 1*, 6–14. Abingdon: Taylor & Francis.
88. Kerr, D., Sturman, L., Schulz, W., Burge, B. (2010). *ICCS 2009 European Report Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary students in 24 European countries*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam. Pieejams http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_European_Report.pdf
89. Koķe, T., Muraškovska, I. (2007). Latvija ceļā uz zināšanu sabiedrību: izpratne un izaicinājumi. Zinātniski pētnieciskie raksti. *Izglītība zināšanu sabiedrības attīstībai Latvijā*. Rīga: Stratēģiskās analīzes komisija, Latvijas valsts prezidenta kanceleja.
90. Koķe, T. (1999). *Pieaugušo izglītības attīstība: raksturīgākās iezīmes*. Rīga: SIA Mācību apgāds.
91. Komalasari, K. (2009). The effect of contextual learning in civic education on students' civic competence. *Journal of Social Sciences. Volume 5, Issue 4*.

92. Kristapsone, S. (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
93. Koritz, A. (2009). Coping with Disaster. In: *Civic Engagement in the Wake of Katrina*. (pp. 19–23). Michigan: University of Michigan Press and the Scholarly Publishing Office of the University of Michigan Library.
94. Koroļeva, I., Sniķere, S., Trapenciene, I., Trapencieris, M. (2005). *Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība. Pētījuma pārskats*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.
95. Krishna, A. (2005). The Dubious Link: Civic Engagement and Democratization. *Perspectives on Politics, Issue 2*, 390–392., American Political Science Association.
96. Kuran, K. (2014). Teacher perspectives on civic and human rights education. *Academics Journals Educational Research and Reviews, Volume 9, Number 10*, 302–311.
97. Kūle, M., Kūlis, R. (1996). *Filosofija*. Rīga: Burtnieks.
98. Lapiņa, L., Rudiņa, V. (1997). *Apgūsim demokrātiju: interaktīvās mācīšanās metodes*. Rīga: Zvaigzne ABC.
99. Latvijas Republikas Saeimas Sabiedrisko attiecību birojs. (2013). *Latvijas Tautas fronteī* – 25. Pieejams http://www.tiki-toki.com/timeline/entry/172172/Latvijas-Tautas-frontei-25/#vars!date=1985-10-23_02:31:18
100. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
101. Līdaka, A. (2007). *Ieteikumi vērtībizglītības realizācijai*. Liepāja: LiepA.
102. Longo, N. (2007). *Why Community Matters: Connecting Education with Civic Life*. New York: State University of New York Press.
103. Longo, N. (2013). Deliberative Pedagogy in the Community: Connecting Deliberative Dialogue, Community Engagement, and Democratic Education. *Journal of Public Deliberation, Volume 9, Issue 2, Article 16*.
104. Macedo, S. (2003). *Diversity and distrust: civic education in a multicultural democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
105. Manganelli, S., Lucidi, F., Alivernini, F. (2015). Italian adolescents' civic engagement and open classroom climate: The mediating role of self-efficacy. *Journal of Applied Developmental Psychology, Volume 41*, 8–18.
106. Martens, A., Gainous, J. (2012). Civic Education and Democratic Capacity: How Do Teachers Teach and What Works? *Social Science Quarterly, Volume 94, Number 4*, 956–976., Southwestern Social Science Association.

107. Maslo, I. (2006). *No zināšanām uz kompetentu darbību*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
108. Maslo, I. (1995). *Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija*. Rīga: RaKa.
109. Mathison, S., Freeman, M. (1997). *The Logic of Interdisciplinary Studies*. Report Series 2.33. Chicago: Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association.
110. McFarland, M. (2002). Pilsoniskā audzināšana globālajā laikmetā. Uzstāšanās runa konferencē *Sociālo zinību loma demokrātiskas sabiedrības veidošanā 2002. gada 5. decembrī*. Rīga. Pieejams: <http://providus.lv/article/pilsonu-audzinasa-globalaja-laikmeta?view=comments>
111. Meltzer, J. (2000). *The micropolitics of Civil Society and Citizen Participation*. Canada: International Development Research Centre.
112. Mill, J.S. (1869). *On Liberty*. London: Longman, Roberts & Green. Pieejams: <http://www.bartleby.com/130/1.html>
113. Nandish, P. (2003). A Holistic Approach to Learning and Teaching Interaction: Factors in the Development of Critical Learners. *The International Journal of Educational Management Volume 17, Issue 6/7, 272-284.*, London: Brunel University.
114. Nash, A. (2003). *Civic Participation and Community Action Sourcebook: A Resource for Adult Educators*. Boston: New England Literacy Resource Center.
115. National Education Association. (2010). *Preparing 21st Century students for a global society*. Washington. Pieejams: <http://www.nea.org/assets/docs/A-Guide-to-Four-Cs.pdf>
116. Nigmatov, G., Yarullin, F. (2015). Forming a sense of civic responsibility in youth students. *Mediterranean Journal of Social Sciences, Volume 6, Issue 3, 336–340.*
117. Nogueira, F., Moreira, A. (2012). A Framework for Civic Education Teachers' Knowledge. *Procedia - Social and Behavioural Sciences, Volume 47, 1179–1183.*
118. Obšteins, K. (1930). *Pedagoģijas vēsture IV. Divdesmitā gadu simteņa pedagoģija*. Rīga: Valters un Rapa.
119. Osis, J., Ose, L. (2006). *Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai. 1.daļa. Situācijas izpēte. Biedrība „Dialogi.lv”*. Rīga. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/13/petbalst_strat_toler.pdf
120. Paszkowska-Rogacz, A. (2010). *Mans bērns izvēlas karjeru*. Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.

121. Patrick, J. (2004). Teaching Democracy Globally, Internationally, and Comparatively: The 21st-Century Civic Mission of schools. In: *Civic learning in teacher education*. (pp. 21 – 44), Volume 3, Indiana: The Social Studies Development Center of Indiana University.
122. Patrick, J. (1997). *Global Trends in Civic Education for Democracy*. ERIC Digest. Washington.
123. Perrin, A., Duggan, M. (2015). *Americans' Internet Access: 2000-2015*. Washington: Pew Research Center.
124. Perkins, D., Borden, L., Villarruel, F. (2001). Community Youth Development: A Partnership for Action. In: *The school Community Journal. Volume 11*, Number 2, 39-56., Lincoln: Academic Development Institute.
125. Płachciak, A. (2009). Sustainable development as the principle of civic society. *Economics & Sociology, Volume 2*, Number 2, 85-90.
126. Prets, D. (2000). *Pedagoga rokasgrāmata: izglītības programmu pilnveide*. Rīga: Zvaigzne ABC.
127. Quisumbing, L. (2002). *Citizenship Education for Better World Societies: A Holistic Approach*. Paper presented at the 8th UNESCO – Asia Pacific Network for International Education and Values Education International Conference. Bangkok. Pieejams: <http://www.humiliationstudies.org/documents/QuisumbingCitizenship.pdf>
128. Reznik, O. (2016). *Determinants of Involvement in Work for Voluntary or Charitable Organizations in European Countries* (pp. 1–13). Volume 6, Issue 1, SAGE Open.
129. Robinsons, K. (2013). *Ne tikai ar prātu: mācāmieš būs radoši*. Rīga: Zvaigzne ABC.
130. Rozenvalds, I., Ijabs, I. (2009). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts.
131. Rubene, Z. (2004). *Kritiskā domāšana studiju procesā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
132. Rubene, Z., Tūna, A. (2013). Politische Bildung und ihr Beitrag zur Entwicklung einer Zivilgesellschaft in Lettland. *Bildung und Erziehung, 66. Jg. Heft 3*, 275-285.
133. Rubenis, A. (2007). *Senās Grieķijas kultūra*. Rīga: Zvaigzne ABC.
134. Samuseviča, A. (2011). Tolerance and Citizenship Dimension in the Context of Education in Latvia. In W. Wiater, D. Manschke (Ed.) *Tolerance and Education in Multicultural Societies*. (pp. 45-53) Frankfurt: Peter Lang.
135. Samuseviča, A. (2011). Pilsoniskās audzināšanas aktualitāte Latvijā. *Izglītība izausmei: pagātne, tagadne un nākotne*. Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku 3.kongress un Letonikas 4.kongress. Rīga.

136. Samuseviča, A. (2000). *Pētnieciskais process pedagogijā*. Liepāja: LPA.
137. Service National de la Jeunesse. (2013). *Non-Formal Education with Children and Young People*. Ministère de la Famille et de l'Intégration. Luxemburg. Pieejams http://www.snj.public.lu/sites/default/files/publications/Depliant_Oktober2013_GB.pdf
138. Shaw, A., Brennan, M., Chaskin, R., Dolan, P. (2012). *Youth Civic Engagement in Non-Formal Education*. UNESCO Child and Family Research Centre, National University of Ireland. Paris. Pieejams http://www.planwithyouth.org/wp-content/uploads/2012/07/Civic_Engagment.pdf
139. Sherrod, L. (2007). Civic engagement as an expression of positive youth development. In *Approaches to positive youth development* (pp. 59-74). California: SAGE Publications.
140. Skrode, G., Zvejniece, I. (2012). *Latvijas vēsture. Mācību priekšmeta programmas paraugs speciālo izglītības programmu īstenošanai*. Valsts izglītības satura centrs. Rīga. Pieejams <http://visc.gov.lv/specizglitiba/programmas.shtml>
141. Smith, M., Pangsapa, P. (2008). *Environment and citizenship: integrating justice, responsibility and civic engagement*. New York: Zed Books.
142. Stokamer, S. (2013). Pedagogical Catalysts of Civic Competence: The Development of a Critical Epistemological Model for Community-Based Learning. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement, Volume 14, Number 1*, 113–121.
143. Students, J. A. (1933). *Vispārīgā paidagōģija 1. daļa*. Pārizdota 1998. gadā. Rīga: RaKa.
144. Sun, P., Anderson, M. (2012). Civic capacity: Building on transformational leadership to explain successful integrative public leadership. *The Leadership Quarterly, Volume 23*, 309–323.
145. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
146. Špona, A., Maslo, I. (1991). *Skolas pedagoģiskais process*. Rīga: Latvijas pedagogu biedrība.
147. Šteiners, R. (2007). *Mācību procesa organizācija atbilstoši cilvēka būtībai*. Rīga: RaKa.
148. Tesileanu, A. (2014). Challenges to Meaningful Learning in Social Studies – The Key Competences as an Opportunity to Students' Active Participation. *Procedia - Social and Behavioural Sciences, Volume 128*, 192–197.
149. Tīrgus un sabiedriskās domas pētījuma centra SKDS. (2013). *Iedzīvotāju attieksme pret brīvprātīgo darbu*. Rīga. Pieejams http://www.jaunatneslietas.lv/images/Atskaite_11_2013.pdf
150. Tiļļa, I. (2005). *Sociālkultūras mācīšanās organizācijas sistēma*. Rīga: RaKa.

- 151.** Torney-Purta, J., Barber, C., Richardson, W. (2005). *How teachers' preparation relates to students' civic knowledge and engagement in the United States: Analysis from the IEA Civic Education Study*. Maryland: Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement.
- 152.** Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries*. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Amsterdam. Pieejams
http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf
- 153.** UNESCO. (2014). *Expert Group Meeting "Youth Civic Engagement: Enabling Youth Participation in Political, Social and Economic Life"*. Paris. Pieejams
<http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2013/YouthDevelopmentRights/FinalConceptNoteEGMYouthCivicEngagement.pdf>
- 154.** UNESCO. (2011). *Final report of the 7th UNESCO Youth Forum*. Paris. Pieejams
<http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002134/213427e.pdf>
- 155.** UNESCO. (2002). *Learning To Be: A Holistic and Integrated Approach to Values Education for Human Development: A UNESCO-APNIEVE Sourcebook Number 2 for Teachers, Students and Tertiary Level Instructors*. UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education. Bangkok.
- 156.** UNESCO. (1986). *Interdisciplinarity in General Education*. Paris. Pieejams
http://www.unesco.org/education/pdf/31_14.pdf
- 157.** UNICEF. (2012). *Progress for children*. United Nations Children's Fund, New York, Pieejams
http://www.unicef.org/media/files/PFC2012_A_report_card_on_adolescents.pdf
- 158.** United Nations. (2007). *Civic Engagement in Public Policies: A Toolkit*. New York: UN Department of Economic and Social Affairs.
- 159.** United States Agency for International Development. (2014). *The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*. Washington. Pieejams
http://www.csdialogue.eu/sites/default/files/usaid_cso_sustainability_report.pdf
- 160.** *Karjeras izglītība skolā*. (2009). Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
- 161.** Vontz, T., Leming, R. (2004). Teaching Democracy Globally, Internationally, and Comparatively: The 21st-Century Civic Mission of schools. In *Civic learning in teacher education, Vol. 3*, (pp. 79 – 102). Indiana: The Social Studies Development Center of Indiana University

162. Wilkinson, K. (1991). *The community in rural America*. Westport: Greenwood Publishing Group.
163. Wolf, P., Macedo, S. (2004). *Educating Citizens: International Perspectives on Civic Values and School Choice*. Washington: Brookings Institution Press.
164. World Bank. (2007). *World Development Report 2007: Development and the next generation*. Washington.
165. World Bank. (2013). *What is Civic Engagement?* Pieejams <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTPCENG/0,,contentMDK:20507541~menuPK:1278313~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:410306,00.html>
166. World Economic Forum. (2013). *The Future Role of Civil Society*. Geneva. Pieejams http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf
167. World Health Organization. (2002). *WHO and Civil Society: Linking for better health*. Geneva.
168. World Health Organization. (1997). *Programme on mental health. Measuring quality of life*. Geneva.
169. Yoldas, B. (2015). Civic Education and Learning Democracy: Their Importance for Political Participation of Young People. *Procedia - Social and Behavioural Sciences, Volume 174*, 544–549.
170. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa.
171. Zelmenis, V. (1991). *Īss pedagoģijas kurss*. Rīga: Zvaigzne.
172. Zhang, T., Torney-Purta, J., Barber, C. (2012). Students' conceptual knowledge and process skills in civic education: Identifying cognitive profiles and classroom correlates. *Theory and Research in Social Education, Volume 40*, Issue 1, 1–34.
173. Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K., Carpini, M. (2006). *A New Engagement?: Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen*. New York: Oxford University Press.
174. Žukovs, L. (1997). *Ievads pedagoģijā*. Rīga: RaKa.
175. Амонашвили, Ш. (1996). *Размышления о гуманной педагогике*. Москва: Издательский дом Шалвы Амонашвили.
176. Амонашвили, Ш. (2008). *Истина школы*. Артемовск: Лаборатория Гуманной педагогики.
177. Амонашвили, Ш. (2008). *Баллада о воспитании. Истинное воспитание Ребѐнка – в воспитании самих себя*. Донецк: Издательство «Ноулидж».

178. Бодалев, А. (1988). *Психология о личности*. Москва: Издательство Московского университета.
179. Бодалев, А. (1995). *Личность и общение*. Международная педагогическая академия. Москва.
180. Божович, Л. (1968). *Личность и ее формирование в детском возрасте*. Москва: Издательство «Просвещение».
181. Выготский, Л. (1926). *Педагогическая психология*. Переиздано в 1996 году, Москва: Педагогика-Пресс.
182. Выготский, Л. (1931). *Психология развития человека*. Переиздано в 2005 году, Москва: издательство «Смысл; Эксмо».
183. Дистервег, А. (1956). *Избранные педагогические сочинения*. Москва: Издательство «Учпедгиз».
184. Журова, В. (2012). Проблема гражданской компетентности студенческой молодежи в современном российском обществе. *Псковский регионологический журнал № 13*, 155-158. Псков: Псковский государственный университет.
185. Котова, Г. (2008). Основные подходы к определению и структуре гражданской компетентности. *Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика, № 1, Том 14*, 12-13. Кострома: Костромской государственный университет им. Н.А. Некрасова.
186. Маленкова, Л. (2002). *Теория и методика воспитания. Учебное пособие*. Москва: Педагогическое общество России.
187. Мясищев, В. (1960). *Психология отношений*. Переиздано в 1995 году под редакцией А. А. Бодалева. Москва – Воронеж: Издательство «Институт практической психологии».
188. Мясищев, В. (1956). *Структура личности и отношений человека к действительности*. Переиздано в 1982 году под редакцией Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. Москва: Издательство Московского университета.
189. Рубинштейн, С. (1946). *Основы общей психологии (изд. 2-е)*. Переиздано в 2002 году. Санкт-Петербург: издательский дом «Питер».
190. Слостёнин, В., Исаев, И., Шиянов, Е. (2002). *Педагогика*. Москва: Издательский центр «Академия».
191. Степанов, Е. (2003). *Личностно-ориентированный подход в работе педагога: разработка и использование*. Москва: Издательство «ТЦ СФЕРА».

192. Узнадзе, Д. (1939). *Психология установки*. Переиздано в 2001 году. Санкт-Петербург: издательский дом «Питер».
193. Чупров, В. (1996). *Социология молодежи*. Под ред. проф. В.Т.Лисовского. Санкт-Петербург: Издательство Санкт -Петербургского университета.

Interneta resursi, Latvijas valsts likumi un politikas plānošanas dokumenti

194. Augstskolu likums. (1995). Latvijas Republikas Saeima, Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=37967>
195. Biedrību un nodibinājuma likums. (2004). Latvijas Republikas Saeima, Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=81050>
196. Centrālā vēlēšanu komisija. 2004. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29326.html>
197. Centrālā vēlēšanu komisija. 2009. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29271.html>
198. Centrālā vēlēšanu komisija. 2014. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/30666.html>
199. Centrālā vēlēšanu komisija. 5. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27483.html>
200. Centrālā vēlēšanu komisija. 6. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27482.html>
201. Centrālā vēlēšanu komisija. 7. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/base/base.vel7.sa3>
202. Centrālā vēlēšanu komisija. 8. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27428.html>
203. Centrālā vēlēšanu komisija. 9. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27670.html>
204. Centrālā vēlēšanu komisija. 10. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29642.html>
205. Centrālā vēlēšanu komisija. 11. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/30047.html>
206. Centrālā vēlēšanu komisija. 12. Saeimas vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/30803.html>
207. Centrālā vēlēšanu komisija. 1994. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/28548.html>

208. Centrālā vēlēšanu komisija. 1997. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27489.html>
209. Centrālā vēlēšanu komisija. 2001. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/cvk/AKTIVIT.vis>
210. Centrālā vēlēšanu komisija. 2005. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.pv2005.cvk.lv/akt/>
211. Centrālā vēlēšanu komisija. 2009. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29429.html>
212. Centrālā vēlēšanu komisija. 2013. gada pašvaldību vēlēšanas. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/30448.html>
213. Centrālā vēlēšanu komisija. 1991. gada tautas nobalsošana par Latvijas Republikas neatkarību. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27555.html>
214. Centrālā vēlēšanu komisija. 1998. gada tautas nobalsošana par likuma „Grozījumi pilsonības likumā” atcelšanu. Pieejams: <http://www.cvk.lv/pub/public/27555.html>
215. Centrālā vēlēšanu komisija. 1999. gada tautas nobalsošana par likuma „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” atcelšanu. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/27539.html>
216. Centrālā vēlēšanu komisija. 2003. gada tautas nobalsošana par Latvijas dalību Eiropas Savienībā. Pieejams <http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbcgiw/base/sae8dev.aktiv03er.vis>
217. Centrālā vēlēšanu komisija. 2007. gada tautas nobalsošana par likumu „Grozījumi Nacionālās drošības likumā” un „Grozījumi Valsts drošības iestāžu likumā” atcelšanu. Pieejams <http://web.cvk.lv/pub/public/28917.html>
218. Centrālā vēlēšanu komisija. 2008. gada tautas nobalsošana par likumprojektu „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29108.html>
219. Centrālā vēlēšanu komisija. 2008. gada tautas nobalsošana par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29136.html>
220. Centrālā vēlēšanu komisija. 2011. gada tautas nobalsošana par 10. Saeimas atlaišanu. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/29957.html>
221. Centrālā vēlēšanu komisija. 2012. gada tautas nobalsošana par likumprojektu „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Pieejams <http://www.cvk.lv/pub/public/30256.html>

222. Falka, S. (2014). *Pamatizglītības mācību priekšmeta „Sociālās zinības” programmas paraugs*. Valsts izglītības satura centrs. Rīga. Pieejams <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/programmas.shtml>
223. Falka, S. (2008). *Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta „Politika un tiesības” programmas paraugs*. Rīga: Izglītības satura un eksaminācijas centrs. Pieejams http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/politika_200508.pdf
224. Izglītības likums. (1998). Latvijas Republikas Saeima, Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=50759>
225. Jaunatnes likums. (2009). Latvijas Republikas Saeima, Rīga. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=175920>
226. Jaunozola, V. (2011). *Pamatizglītības mācību priekšmeta „Latvijas vēsture” programmas paraugs*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs. Pieejams <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/programmas.shtml>
227. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. (2015). *Jaunatnes organizācijas*. Pieejams: <http://www.jaunatneslietas.lv/lidzdaliba/jaunatnes-organizacijas>
228. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. (2013). *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014. – 2020. gadam*. Rīga.
229. Latvijas Republikas Kultūras ministrija. (2011). *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012. – 2018. gadam*. Rīga.
230. Latvijas Republikas Saeima. (2014). *Likumprojekta „Grozījumi Izglītības likumā” anotācija*. Rīga. Pieejams <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/7BC42E71AD1BD524C2257D4900223FFA?OpenDocument>
231. Latvijas Republikas Saeima. (2014). *Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Latvijas Republikas Satversmes preambula*. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=267428>
232. Latvijas Republikas Saeima. (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Rīga.
233. Latvijas Satversmes sapulce. (1922). *Latvijas Republikas Satversme*. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
234. Latvijas Vēstnesis Nr. 127. (2015). *Grozījumi izglītības likumā*. Pieejams file:///C:/Users/win10/Downloads/OP2015_127_7.PDF
235. Liepājas 15. vidusskola. (2013). *Skolas vēsture*. Pieejams <http://15vskliepaja.lv/par-skolu/skolas-vesturi/>

236. ManaBalss.lv. (2015). *Paveiktais*. Pieejams <https://manabalss.lv/page/progress>
237. Ministru kabineta noteikumi Nr. 468 par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem. (2014). Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>
238. Ministru kabineta noteikumi Nr. 468. (2014). 16. pielikums. *Pasaules vēsture*. Mācību priekšmeta standarts 6.–9.klasei. Rīga. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>
239. Ministru kabineta noteikumi Nr. 468. (2014). 17. pielikums. *Latvijas vēsture*. Mācību priekšmeta standarts 6.–9.klasei. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>
240. Ministru kabineta noteikumi Nr. 468. (2014). 18. pielikums. *Sociālās zinības*. Mācību priekšmeta standarts 1.–9.klasei. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>
241. Ministru kabineta noteikumi Nr. 281 par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem. (2013). Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=257229>
242. Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. (2013). 14. pielikums. *Latvijas un pasaules vēsture*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=257229>
243. Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. (2013). 19. pielikums. *Politika un tiesības*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts. Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=257229>
244. Ministru kabineta noteikumi Nr. 709 par pedagoģiski medicīniskajām komisijām. (2012). Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=252162>
245. Ministru kabineta noteikumi Nr. 710 par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu. (2012). Rīga. Pieejams <http://likumi.lv/doc.php?id=252163>
246. Pārresoru koordinācijas centrs. (2012). *Latvijas Nacionālā attīstības plāns 2014. – 2020. gadam*. Rīga.
247. Valdības vēstnesis Nr. 156. (1934). *Likums par tautas izglītību*. Pieejams http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_wawe1934n156|article:DIVL5|block:P1_TB00002|issue Type:P
248. Valsts izglītības satura centrs. (2012). Skolēnu pašpārvalžu darba tiesiskais regulējums. Rīga. Pieejams http://visc.gov.lv/audzinasana/metmat/pasparvaldes_normativi.pdf

- 249.** Valsts izglītības satura centrs. (2011). *Metodiskie ieteikumi audzināšanas darba pilnveidei (plānošanai un īstenošanai) vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs*. Rīga. Pieejams
http://visc.gov.lv/audzinasana/metmat/20111018_audz_met_iet.pdf
- 250.** Valsts izglītības satura centrs. (2011). *Sociālās zinības 5.–9. klasei. Mācību priekšmeta programmas paraugs speciālo izglītības programmu īstenošanai*. Rīga. Pieejams
<http://visc.gov.lv/specizglitiba/programmas.shtml>
- 251.** Vispārējās izglītības likums. (1999). Latvijas Republikas Saeima, Rīga. Pieejams
<http://likumi.lv/doc.php?id=20243>

Pielikumi

1. Diagnosticējošs pārbaudes darbs pētījuma bāzes skolas skolēniem (1. pielikums)
2. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.A klasē (2. pielikums)
3. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.B klasē (3. pielikums)
4. Diagnosticējošā pārbaudes darba rezultāti 9.C klasē (4. pielikums)
5. Aptaujas anketas pētījuma bāzes skolas skolēniem (5. pielikums)
6. Aptaujas anketas rezultātu apkopojums 9.A, 9.B, 9.C klasē (6. pielikums)
7. Aptaujas anketas rezultātu šķērsriezums pa klasēm (7. pielikums)
8. Aptaujas anketa skolēnu pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību noteikšanai, aprobējot pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” (8. pielikums)
9. Aptaujas anketas rezultāti skolēnu pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību noteikšanai, aprobējot pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes” (9. pielikums)
10. Apliecinājums par veikto empīrisko pētniecību izvēlētajā pētījuma bāzē (10. pielikums)
11. Apliecinājums par pētījuma bāzes skolas pedagogu iepazīstināšanu ar veikto pētījumu skolēnu pilsoniskās kompetences diagnosticēšanā (11. pielikums)
12. Valsts izglītības satura centra apliecinājums par metodiskā materiāla, ieteicamās pilsoniskās audzināšanas programmas modelis un saturiskā koncepcija (no 1. līdz 12. klasei), izstrādi (12. pielikums)
13. Metodiskais līdzeklis “Klases stundu programmas paraugs” Valsts izglītības satura centra redakcijā (13. pielikums)

1. pielikums

Diagnosticējošs pārbaudes darbs

_____ (vārds, uzvārds, klase)

1. uzdevums. Nosauc Latvijas valsts simbolus! (iegūts _____ no 3 punktiem)

1) _____ 2) _____ 3) _____

2. uzdevums. Nosauc 3 jebkuras Latvijas kultūrvēsturiskās tradīcijas! (iegūts _____ no 3 punktiem)

1) _____
2) _____
3) _____

3. uzdevums. Nosauc 3 jebkuras Latvijas valsts svētku dienas! (iegūts _____ no 3 punktiem)

1) _____
2) _____
3) _____

4. uzdevums. Nosauc 3 jebkuras Latvijas valsts atceras dienas! (iegūts _____ no 3 punktiem)

1) _____
2) _____
3) _____

5. uzdevums. Nosauc 5 savas tiesības un pienākumus! (iegūts _____ no 10 punktiem)

Manas tiesības	Mani pienākumi
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.

6. uzdevums. Nosauc 3 jebkuras valsts funkcijas! (iegūts _____ no 3 punktiem)

1) _____
2) _____
3) _____

7. uzdevums. Atbildi uz jautājumiem! (iegūts _____ no 16 punktiem)

1) Kā sauc Latvijas novadus?

2) Kas ievēl LR Saeimas deputātus?

3) Uz cik gadiem ievēl LR Saeimas deputātus?

4) Kas, Tavuprāt, ir patriotisms?

5) Kas skolā nodrošina Tavas iespējas piedalīties skolas dzīves organizēšanā?

2. pielikums

<i>Pārbaudes darba rezultāti 9.A klasē</i>	1.uzd.	2.uzd.	3.uzd.	4.uzd.	5.uzd.	6.uzd.	7.uzd.	8.uzd.	Kopā	
Skolēns	3	3	3	3	10	3	16	10	51	Vērtējums
A1	3	3	3	3	10	3	16	10	51	10
A2	3	3	3	1	10	3	14	10	47	9
A3	3	3	1	3	10	3	16	9	48	9
A4	3	2	2	3	7	0	12	6	35	6
A5	3	3	3	3	7	2	12	9	42	8
A6	2	3	3	3	10	3	12	10	46	9
A7	3	3	3	3	7	3	16	10	48	9
A8	3	3	3	1	10	3	16	8	47	9
A9	3	1	3	2	9	3	13	0	34	6
A10	3	3	2	2	8	3	10	4	35	6
A11	3	2	3	2	6	2	11	0	29	5
A12	0	3	3	0	8	0	2	4	20	4
A13	3	2	3	3	10	1	10	10	42	8
A14	3	2	3	0	10	3	12	10	43	8
A15	1	2	2	1	4	0	8	5	23	4
A16	3	3	3	3	10	3	16	10	51	10
A17	3	3	2	3	10	1	6	8	36	7
A18	3	3	2	2	9	3	16	10	48	9
A19	2	2	2	0	5	0	6	4	21	4
A20	3	2	2	2	6	2	11	4	32	6
A21	3	3	1	3	9	2	14	10	45	9
A22	3	1	0	0	7	1	1	4	17	4
A23	2	0	3	0	9	0	4	4	22	4
A24	2	3	2	3	5	1	12	10	38	7
A25	3	3	3	1	10	2	16	10	48	9
A26	3	3	2	1	10	3	16	10	48	9
A27	3	3	3	3	10	3	14	10	49	10
	2,67	2,48	2,41	1,89	8,37	1,96	11,56	7,37	38,70	7,33
<i>Uzdevumu vidējais izpildes līmenis</i>	89%	83%	80%	63%	84%	65%	72%	74%	76%	73%

2. pielikums

Analizējot diagnosticējošā pārbaudes darba 9. A klases skolēnu (N=27) izpildes rezultātus kvalitatīvajā kontekstā jāsecina, ka:

1. skolēni zina vismaz 2 valsts simbolus;
2. gandrīz visi skolēni (26 cilvēki) var nosaukt nevienu Latvijas kultūrvēsturisko tradīciju;
3. skolēni nemāk nošķirt un līdz ar to jauc Latvijas valsts svētku dienas un atceras dienas;
4. skolēni (15 cilvēki) visvairāk kā svētku dienu min Latvijas Republikas Proklamēšanas dienu;
5. skolēni (16 cilvēki) visvairāk kā atceras dienu min Lāčplēša dienu;
6. skolēni vidēji var nosaukt 3 savas tiesības, galvenokārt tiesības uz izglītību, veselību un vārda brīvību;
7. skolēni vidēji var nosaukt 3 savus pienākumus, galvenokārt mācīties, palīdzēt vecākiem un ievērot likumus;
8. skolēniem grūtības sagādā nosaukt Latvijas valsts funkcijas, tomēr kā būtiskāko valsts uzdevumu skolēni min rūpes par iedzīvotājiem, bet 4 skolēni nevarēja nosaukt nevienu funkciju;
9. visi skolēni zina Latvijas novadus;
10. lielākā skolēnu daļa (15 cilvēki) zina, kas ievēl un uz cik ilgu laiku ievēl Latvijas saeimas deputātus;
11. patriotisma jēdziena skaidrojumā skolēni galvenokārt min cieņu, mīlestību pret valsti un savas valsts nosargāšana, bet 3 skolēni nevarēja izskaidrot patriotisma jēdzienu;
12. lielākā skolēnu daļa (17 cilvēki) zina, kas skolā nodrošina iespējas piedalīties skolas dzīves organizēšanā;
13. lielākā skolēnu daļa (18 cilvēki) zina, kas ir pašreizējais Latvijas valsts prezidents, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidente.

Analizējot skolēnu pārspriedumus jāsecina, ka:

1. lielākā skolēnu daļa (20 cilvēki) saista savu nākotni ar Latviju un raksturo Latviju kā spējīgu valsti. Tieši šie skolēni arī min, ka ir gatavi aizsargāt savu valsti un darīt visu iespējamais, lai valsts varētu attīstīties;
2. visi skolēni (27 cilvēki) savos pārspriedumos min dažādas valstī pastāvošās sociālekonomiskās problēmas;
3. kā lielāko iespējamo individuālo devumu savai valstij skolēni min labus sasniegumus mācību procesā.

Pārspriedumos skolēni aktualizēja Latvijas drošības jautājumus, minot savas bažas par iespējamo karadarbību Baltijas valstīs Krievijas – Ukrainas konflikta kontekstā, tajā pašā laikā skolēni ir apņēmības pilni aizstāvēt Latviju. Kopīgais valsts raksturojums ir – skaista, sakopta zeme, dzimtene un mājas. Skolēni pārspriedumos bieži akcentē savu mīlestību un cieņu pret savu valsti, minot, ka valsts nākotne ir atkarīga no pašiem cilvēkiem. Skolēni uzsver nepieciešamību pēc lielākas palīdzības sniegšanas sociāla riska cilvēkiem, bērniem, pensionāriem, invalīdiem.

3. pielikums

<i>Pārbaudes darba rezultāti 9.B klasē</i>	1.uzd.	2.uzd.	3.uzd.	4.uzd.	5.uzd.	6.uzd.	7.uzd.	8.uzd.	Kopā	
Skolēns	3	3	3	3	10	3	16	10	51	Vērtējums
B1	3	0	0	2	2	0	4	3	14	3
B2	3	0	1	2	8	0	6	5	25	5
B3	2	2	2	3	6	3	8	6	32	6
B4	3	3	2	0	6	2	10	7	33	6
B5	2	0	3	1	5	3	4	3	21	4
B6	3	2	1	2	10	3	12	10	43	8
B7	3	3	1	3	5	3	16	9	43	8
B8	3	2	2	2	8	0	12	6	35	6
B9	3	1	3	1	10	2	10	10	40	7
B10	3	0	2	2	5	2	12	5	31	6
B11	3	0	2	2	5	0	16	10	38	7
B12	3	2	2	2	7	2	14	5	37	7
B13	3	3	1	2	4	1	10	4	28	5
B14	3	3	1	3	0	0	4	1	15	3
B15	3	0	2	1	7	0	10	6	29	5
B16	3	3	1	2	9	0	8	7	33	6
B17	3	0	1	2	6	0	16	8	36	7
B18	3	3	2	1	9	2	14	6	40	7
B19	3	3	2	2	9	0	12	6	37	7
B20	3	3	2	2	5	2	14	4	35	6
B21	3	0	2	3	4	0	4	6	22	4
B22	3	2	2	3	8	0	10	10	38	7
B23	3	2	2	2	7	2	10	6	34	6
B24	2	0	2	3	9	3	16	9	44	8
B25	3	0	2	2	10	3	10	6	36	7
B26	3	3	2	2	7	0	12	2	31	6
B27	3	1	2	2	9	2	10	2	31	6
B28	3	3	3	3	10	2	5	3	32	6
B29	3	3	1	3	4	0	4	6	24	5
	2,90	1,62	1,76	2,07	6,69	1,28	10,10	5,90	32,31	6,00
<i>Uzdevumu vidējais izpildes līmenis</i>	97%	54%	59%	69%	67%	43%	63%	59%	63%	60%

3. pielikums

Analizējot diagnosticējošā pārbaudes darba 9. B klases skolēnu (N=29) izpildes rezultātus kvalitatīvajā kontekstā jāsecina, ka:

1. skolēni zina vismaz 2 valsts simbolus;
2. liela skolēnu daļa (13 cilvēki) nevar nosaukt nevienu Latvijas kultūrvēsturisko tradīciju;
3. skolēni nemāk nošķirt un līdz ar to jauc Latvijas valsts svētku dienas un atceras dienas;
4. skolēni (19 cilvēki) visvairāk kā svētku dienu min Latvijas Republikas Proklamēšanas dienu;
5. skolēni (17 cilvēki) visvairāk kā atceras dienu min Lāčplēša dienu;
6. skolēni vidēji var nosaukt 4 savas tiesības, galvenokārt tiesības uz izglītību, dzīvību, vārda brīvību un savu brīvo laiku;
7. skolēni vidēji var nosaukt 4 savus pienākumus, galvenokārt mācīties, palīdzēt vecākiem, ievērot likumus un cienīt citus;
8. skolēniem grūtības sagādā nosaukt Latvijas valsts funkcijas, tomēr kā būtiskāko valsts uzdevumu skolēni min valsts aizsardzību, bet 15 skolēni nevarēja nosaukt nevienu funkciju;
9. skolēni zina Latvijas novadus;
10. lielākā skolēnu daļa (17 cilvēki) zina, kas ievēl un uz cik ilgu laiku ievēl Latvijas saeimas deputātus;
11. patriotisma jēdziena skaidrojumā skolēni galvenokārt min cieņu, mīlestību un lepnumu pret valsti, bet 8 skolēni nevarēja izskaidrot patriotisma jēdzienu;
12. lielākā skolēnu daļa (16 cilvēki) nezina, kas skolā nodrošina iespējas piedalīties skolas dzīves organizēšanā;
13. lielākā skolēnu daļa (15 cilvēki) nezina, kas ir pašreizējais Latvijas valsts prezidents, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidente.

Analizējot skolēnu pārspriedumus jāsecina, ka:

1. lielākā skolēnu daļa (26 cilvēki) saista savu nākotni ar Latviju un raksturo Latviju kā skaistu zemi un savu dzimteni, kuru nepieciešams aizsargāt;
2. visi skolēni (29 cilvēki) savos pārspriedumos min dažādas valstī pastāvošās sociālekonomiskās problēmas;
3. kā lielāko iespējamo individuālo devumu savai valstij skolēni min kalpošanu savai valstij un valsts aizstāvība.

Pārspriedumos skolēni aktualizēja Latvijas drošības jautājumus, minot savas bažas par iespējamo karadarbību Baltijas valstīs Krievijas – Ukrainas konflikta kontekstā, tajā pašā laikā skolēni ir apņēmības pilni aizstāvēt Latviju, uzskatot sevi par valsts patriotiem. Kopīgais valsts raksturojums ir – maza valsts, dzimtene un mājas. Skolēni pārspriedumos bieži akcentē pašreizējo pastāvošu bezdarbu un iedzīvotāju emigrāciju Latvijā. Kopumā skolēni pozitīvi un ar cerību raugās uz Latvijas valsts izaugsmi tuvākajā nākotnē, akcentējot arī savu individuālo atbildību.

4. pielikums

<i>Pārbaudes darba rezultāti 9.C klasē</i>	1.uzd.	2.uzd.	3.uzd.	4.uzd.	5.uzd.	6.uzd.	7.uzd.	8.uzd.	Kopā	
Skolēns	3	3	3	3	10	3	16	10	51	Vērtējums
C1	3	2	1	1	6	0	14	6	33	6
C2	3	3	2	1	6	3	12	6	36	7
C3	0	1	1	1	3	1	6	2	15	3
C4	0	3	2	3	10	3	13	6	40	7
C5	3	0	3	1	3	3	14	4	31	6
C6	3	1	2	1	6	1	13	7	34	6
C7	3	3	2	1	0	0	6	0	15	3
C8	3	3	3	2	9	3	13	6	42	8
C9	0	0	3	0	0	0	0	0	3	1
C10	3	3	2	1	6	0	6	6	27	5
C11	3	3	3	0	4	0	10	10	33	6
C12	3	3	2	1	10	3	12	7	41	8
C13	0	1	1	1	3	1	6	2	18	4
C14	3	3	3	1	5	1	12	4	32	6
C15	3	0	3	1	6	3	14	0	30	5
C16	3	3	1	2	5	0	10	3	27	5
C17	3	2	1	2	8	2	15	1	34	6
C18	3	0	1	0	10	3	13	5	35	6
C19	3	3	2	1	4	2	6	5	26	5
C20	3	0	0	1	2	3	8	6	23	4
C21	3	0	2	1	8	1	10	0	25	5
C22	3	3	1	0	6	0	14	0	27	5
C23	3	0	2	1	8	0	8	4	26	5
C24	3	3	3	2	7	1	12	4	35	6
C25	3	2	1	1	5	1	10	4	27	5
C26	3	0	3	2	3	0	10	0	21	4
C27	3	1	2	0	7	0	4	0	17	4
	2,56	1,70	1,93	1,07	5,56	1,30	10,04	3,63	27,89	5,22
<i>Uzdevumu vidējais izpildes līmenis</i>	85%	57%	64%	36%	56%	43%	63%	36%	55%	52%

4. pielikums

Analizējot diagnosticējošā pārbaudes darba 9. C klases skolēnu (N=27) izpildes rezultātus kvalitatīvajā kontekstā jāsecina, ka:

1. skolēni zina valsts simbolus;
2. lielākā skolēnu daļa (17 cilvēki) var nosaukt nevienu Latvijas kultūrvēsturisko tradīciju;
3. skolēni nemāk nošķirt un līdz ar to jauc Latvijas valsts svētku dienas un atceras dienas;
4. skolēni (18 cilvēki) visvairāk kā svētku dienu min Latvijas Republikas Proklamēšanas dienu;
5. skolēni (20 cilvēki) visvairāk kā atceras dienu min Lāčplēša dienu, bet 5 skolēni nevarēja minēt nevienu no Latvijas valsts atceras dienām;
6. skolēni vidēji var nosaukt 4 savas tiesības, galvenokārt tiesības uz izglītību un veselību;
7. skolēni vidēji var nosaukt 3 savus pienākumus, galvenokārt mācīties un palīdzēt vecākiem;
8. skolēniem grūtības sagādā nosaukt Latvijas valsts funkcijas, tomēr kā būtiskāko valsts uzdevumu skolēni min sociālā palīdzības sniegšana ģimenēm, bet 10 skolēni nevarēja nosaukt nevienu funkciju;
9. skolēni zina Latvijas novadus;
10. lielākā skolēnu daļa (15 cilvēki) nezina, kas ievēl un uz cik ilgu laiku ievēl Latvijas saeimas deputātus;
11. patriotisma jēdziena skaidrojumā skolēni galvenokārt min cieņu, mīlestību pret valsti un savas valsts aizstāvēšanu, bet 10 skolēni nevarēja izskaidrot patriotisma jēdzienu;
12. lielākā skolēnu daļa (14 cilvēki) nezina, kas skolā nodrošina iespējas piedalīties skolas dzīves organizēšanā;
13. lielākā skolēnu daļa (21 cilvēks) zina, kas ir pašreizējais Latvijas valsts prezidents, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidente.

Analizējot skolēnu pārspriedumus jāsecina, ka:

1. trešdaļa skolēnu (10 cilvēki) nesaista savu nākotni ar Latviju, nosodot Latvijas īstenoto sociāli ekonomisko politiku;
2. tikai nelielā skolēnu daļa (8 cilvēki) raksturo Latviju kā nozīmīgu savas dzīves daļu – dzimtene, kurā dzīvo ģimene un draugi;
3. daļa no skolēniem (7 cilvēki) neuzrakstīja pārspriedumā neko, tādējādi paužot savu protestu pret Latviju kā vietu, kur nav nekādas perspektīvas;
4. visi skolēni (27 cilvēki) savos pārspriedumos min dažādas valstī pastāvošās sociālekonomiskās problēmas;
5. lielākā skolēnu daļa (22 cilvēki) nevar aprakstīt savu individuālo devumu valsts nākotnei.

Pārspriedumos skolēni galvenokārt pauž negatīvu attieksmi pret Latvijas valsti, to raksturojot kā vietu, kur par cilvēkiem netiek domāts, bieži tiek akcentētas pastāvošās sociāli ekonomiskās problēmas.

5. pielikums

Aptauja 9.klases skolēniem, lai noskaidrotu skolēnu pilsonisko attieksmi un uzvedību!

2014.gada septembrī

Vārds, uzvārds, klase _____

Vecums _____

1. Vai uzskati sevi par pilsoniski aktīvu jauniešu? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
2. Vai Tu darbojies skolas skolēnu līdzpārvaldē? Jā Nē Plānoju piedalīties Nevēlos
3. Vai Tu darbojies kādā jauniešu nevalstiskā organizācijā? Jā Nē Plānoju piedalīties Nevēlos
4. Vai Tu piedalies sociālajās akcijās („Lielā talka”, ziedojumi u.c.)? Jā Nē Plānoju piedalīties Nevēlos
5. Vai Tu piedalies pilsētas organizētajos valsts piemiņas pasākumos? Jā Nē Plānoju piedalīties Nevēlos
6. Vai Tu esi Latvijas valsts patriots? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
7. Vai Tu esi iecietīgs pret citādāku cilvēku viedokli? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
8. Vai Tu esi iecietīgs pret cilvēku ar citādāku reliģiju? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
9. Vai Tu esi iecietīgs pret citu rasu cilvēkiem? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
10. Vai Tev ir grūti pieņemt kādu svarīgu lēmumu? Jā (ir grūti) Nē (nav grūti)
11. Vai Tu izjūti cieņu pret savu skolu? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
12. Vai Tu izjūti cieņu pret savu pilsētu? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
13. Vai Tu izjūti cieņu pret savu valsti? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
14. Vai Tu izjūti cieņu pret Eiropas Savienību? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
15. Vai Tu izjūti piederību savai skolai? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
16. Vai Tu izjūti piederību savai pilsētai? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
17. Vai Tu izjūti piederību savai valstij? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
18. Vai Tu izjūti piederību Eiropas Savienībai? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
19. Nosauc kādas ir Tavas 3 lielākās dzīves vērtības
1) _____
2) _____
3) _____
20. Nosauc kādas ir Latvijas 3 galvenās vērtības
1) _____
2) _____
3) _____
21. Vai Tu proti argumentēt un aizstāvēt savu viedokli? Jā Nē Grūti atbildēt
22. Vai Tu labprāt strādā komandā? Jā Nē
23. Kā Tev šķiet vai Tev piemīt līderības prasmes? Jā Nē Neesmu par to domājis
24. Vai cilvēkiem vajadzētu zināt savas valsts vēsturi? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
25. Vai Tu esi atbildīgs? Jā Nē Grūti atbildēt Neesmu par to domājis
26. Vai kopā ar vecākiem esi pārrunājis, cik tas ir svarīgi būt atbildīgam pilsonim? Jā Nē
27. Vai kopā ar draugiem esi pārrunājis, cik tas ir svarīgi būt atbildīgam pilsonim? Jā Nē

Paldies par dalību aptaujā!

5. pielikums

Cik lielā mērā Tu piekrīti vai nepiekrīti šādiem apgalvojumiem?				
<i>Apgalvojums</i>	<i>Ļoti piekrītu</i>	<i>Piekrītu</i>	<i>Nepiekrītu</i>	<i>Ļoti nepiekrītu</i>
1.Es redzu sevi kā eiropieti.				
2.Es lepojos ar to, ka dzīvoju Eiropas Savienībā.				
3.Es jūtos kā daļa no Eiropas Savienības.				
4.Valsts karogs man ir svarīgs.				
5.Valsts himna man ir svarīga.				
6.Valsts ģerbonis man ir svarīgs.				
7.Politiskā sistēma Latvijā strādā labi.				
8.Es izjūtu cieņu pret savu valsti.				
9.Es lepojos, ka dzīvoju savā valstī.				
10.Es lepojos, ka dzīvoju savā pilsētā.				
11.Es lepojos, ka mācos savā skolā.				
12.Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu izglītību Latvijā.				
13.Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu darbu Latvijā.				
14.Skolās vajadzētu mācīt cieņu pret dažādām etniskām/rases grupām.				
15.Visām etniskām/rases grupām jābūt vienādām tiesībām un pienākumiem.				
16.Skola sniedz man iespēju apmeklēt citas Eiropas valstis.				
17.Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Eiropā.				
18.Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Latvijā				
19.Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm manā pilsētā.				
20.Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Eiropā.				
21.Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Latvijā.				
22.Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Eiropā.				
23.Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Latvijā.				
Cik bieži Tu veic sekojošās darbības?				
<i>Apgalvojums</i>	<i>Vismaz reizi nedēļā</i>	<i>Vismaz reizi mēnesī</i>	<i>Vismaz reizi gadā</i>	<i>Nekad vai gandrīz nekad</i>
24.Skatos ziņas, lai būtu informēts par norisēm Eiropā.				
25.Skatos ziņas, lai būtu informēts par norisēm Latvijā.				
26.Lasu avīzes, lai būtu informēts par norisēm Eiropā.				
27.Lasu avīzes, lai būtu informēts par norisēm Latvijā.				
28.Lasu ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Eiropā.				
29.Lasu ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Latvijā.				
30.Apspiežu politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar saviem draugiem.				
31.Apspiežu politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar savu ģimeni.				
32.Apspiežu politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar saviem draugiem.				
33.Apspiežu politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar savu ģimeni.				
34.Apspiežu Eiropas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni.				
35.Apspiežu Latvijas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni.				
36.Apspiežu citu Eiropas valstu mākslas un kultūras (mūzika, filmas u.c.) notikumus ar saviem draugiem vai ģimeni.				
37.Apspiežu Eiropas Savienības darbu ar saviem draugiem vai ģimeni.				

Aptaujas anketas rezultātu apkopojums 9.A, 9.B, 9.C klasē

Klase

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	9a	27	32,9	32,9	32,9
	9b	29	35,4	35,4	68,3
	9c	26	31,7	31,7	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vecums

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nav atbildes	6	7,3	7,3	7,3
	14	7	8,5	8,5	15,9
	15	56	68,3	68,3	84,1
	16	7	8,5	8,5	92,7
	17	4	4,9	4,9	97,6
	18	1	1,2	1,2	98,8
	19	1	1,2	1,2	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vai uzskati sevi par pilsoniski aktīvu jauniešu?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	jā	39	47,6	47,6	47,6
	nē	15	18,3	18,3	65,9
	grūti atbildēt	22	26,8	26,8	92,7
	neesmu par to domājis	6	7,3	7,3	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Vai Tu darbojies skolas skolēnu līdzpārvaldē?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	2	2,4	2,4	2,4
nē	67	81,7	81,7	84,1
plānoju piedalīties	3	3,7	3,7	87,8
nevēlos	10	12,2	12,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu darbojies kādā jauniešu nevalstiskā organizācijā?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	19	23,2	23,2	23,2
nē	48	58,5	58,5	81,7
plānoju piedalīties	5	6,1	6,1	87,8
nevēlos	10	12,2	12,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu piedalies sociālajās akcijās ("Lielā talka", ziedojumi u.c.)?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	40	48,8	48,8	48,8
nē	28	34,1	34,1	82,9
plānoju piedalīties	10	12,2	12,2	95,1
nevēlos	4	4,9	4,9	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu piedalies pilsētas organizētajos valsts piemiņas pasākumos?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	35	42,7	42,7	42,7
nē	37	45,1	45,1	87,8
plānoju piedalīties	6	7,3	7,3	95,1
nevēlos	4	4,9	4,9	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Vai Tu esi Latvijas valsts patriots?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	45	54,9	54,9	54,9
nē	3	3,7	3,7	58,5
grūti atbildēt	26	31,7	31,7	90,2
neesmu par to domājis	8	9,8	9,8	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu esi iecietīgs pret citādāku cilvēku viedokli?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	49	59,8	59,8	59,8
nē	12	14,6	14,6	74,4
grūti atbildēt	20	24,4	24,4	98,8
neesmu par to domājis	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu esi iecietīgs pret cilvēku ar citādu reliģiju?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	40	48,8	48,8	48,8
nē	14	17,1	17,1	65,9
grūti atbildēt	17	20,7	20,7	86,6
neesmu par to domājis	11	13,4	13,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu esi iecietīgs pret citu rasu cilvēkiem?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	42	51,2	51,2	51,2
nē	15	18,3	18,3	69,5
grūti atbildēt	16	19,5	19,5	89,0
neesmu par to domājis	9	11,0	11,0	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Vai Tev ir grūti pieņemt kādu svarīgu lēmumu?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā (ir grūti)	58	70,7	70,7	70,7
nē (nav grūti)	24	29,3	29,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti cieņu pret savu skolu?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	55	67,1	67,1	67,1
nē	3	3,7	3,7	70,7
grūti atbildēt	15	18,3	18,3	89,0
neesmu par to domājis	9	11,0	11,0	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti cieņu pret savu pilsētu?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	68	82,9	82,9	82,9
nē	1	1,2	1,2	84,1
grūti atbildēt	9	11,0	11,0	95,1
neesmu par to domājis	4	4,9	4,9	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti cieņu pret savu valsti?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	75	91,5	91,5	91,5
nē	1	1,2	1,2	92,7
grūti atbildēt	4	4,9	4,9	97,6
neesmu par to domājis	2	2,4	2,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Vai Tu izjūti cieņu pret Eiropas Savienību?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	44	53,7	53,7	53,7
nē	7	8,5	8,5	62,2
grūti atbildēt	19	23,2	23,2	85,4
neesmu par to domājis	12	14,6	14,6	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti piederību savai skolai?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	46	56,1	56,1	56,1
nē	8	9,8	9,8	65,9
grūti atbildēt	20	24,4	24,4	90,2
neesmu par to domājis	8	9,8	9,8	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti piederību savai pilsētai?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	62	75,6	75,6	75,6
nē	2	2,4	2,4	78,0
grūti atbildēt	11	13,4	13,4	91,5
neesmu par to domājis	7	8,5	8,5	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Vai Tu izjūti piederību savai valstij?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	59	72,0	72,0	72,0
nē	1	1,2	1,2	73,2
grūti atbildēt	14	17,1	17,1	90,2
neesmu par to domājis	8	9,8	9,8	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu izjūti piederību Eiropas Savienībai?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	32	39,0	39,0	39,0
nē	10	12,2	12,2	51,2
grūti atbildēt	25	30,5	30,5	81,7
neesmu par to domājis	15	18,3	18,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu proti argumentēt un aizstāvēt savu viedokli?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	49	59,8	59,8	59,8
nē	3	3,7	3,7	63,4
grūti atbildēt	30	36,6	36,6	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu labprāt strādā komandā?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	62	75,6	75,6	75,6
nē	20	24,4	24,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Kā Tev šķiet vai Tev piemīt līderības prasmes?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	jā	24	29,3	29,3	29,3
	nē	14	17,1	17,1	46,3
	neesmu par to domājis	44	53,7	53,7	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vai cilvēkiem vajadzētu zināt savas valsts vēsturi?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	jā	70	85,4	85,4	85,4
	nē	1	1,2	1,2	86,6
	grūti atbildēt	9	11,0	11,0	97,6
	neesmu par to domājis	2	2,4	2,4	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vai Tu esi atbildīgs?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	jā	64	78,0	78,0	78,0
	nē	2	2,4	2,4	80,5
	grūti atbildēt	15	18,3	18,3	98,8
	neesmu par to domājis	1	1,2	1,2	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vai esi ar vecākiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	jā	28	34,1	34,1	34,1
	nē	54	65,9	65,9	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Vai esi ar draugiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jā	17	20,7	20,7	20,7
nē	65	79,3	79,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es redzu sevi kā eiropieti

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	9	11,0	11,0	11,0
piekrītu	50	61,0	61,0	72,0
nepiekrītu	20	24,4	24,4	96,3
ļoti nepiekrītu	3	3,7	3,7	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es lepojos ar to, ka dzīvoju Eiropas Savienībā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	18	22,0	22,0	22,0
piekrītu	47	57,3	57,3	79,3
nepiekrītu	15	18,3	18,3	97,6
ļoti nepiekrītu	2	2,4	2,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es jūtos kā daļa no Eiropas Savienības

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	12	14,6	14,6	14,6
piekrītu	41	50,0	50,0	64,6
nepiekrītu	26	31,7	31,7	96,3
ļoti nepiekrītu	3	3,7	3,7	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Valsts karogs man ir svarīgs

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	39	47,6	47,6	47,6
piekrītu	38	46,3	46,3	93,9
nepiekrītu	5	6,1	6,1	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Valsts himna man ir svarīga

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	37	45,1	45,1	45,1
piekrītu	41	50,0	50,0	95,1
nepiekrītu	3	3,7	3,7	98,8
ļoti nepiekrītu	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Valsts ģerbonis man ir svarīgs

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	28	34,1	34,1	34,1
piekrītu	48	58,5	58,5	92,7
nepiekrītu	6	7,3	7,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Politiskā sistēma Latvijā strādā labi

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	6	7,3	7,3	7,3
piekrītu	33	40,2	40,2	47,6
nepiekrītu	33	40,2	40,2	87,8
ļoti nepiekrītu	10	12,2	12,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Es izjūtu cieņu pret savu valsti

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	40	48,8	48,8	48,8
piekrītu	41	50,0	50,0	98,8
nepiekrītu	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es lepojos, ka dzīvoju savā valstī

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	37	45,1	45,1	45,1
piekrītu	44	53,7	53,7	98,8
nepiekrītu	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es lepojos, ka dzīvoju savā pilsētā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	37	45,1	45,1	45,1
piekrītu	42	51,2	51,2	96,3
nepiekrītu	3	3,7	3,7	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Es lepojos, ka mācos savā skolā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	20	24,4	24,4	24,4
piekrītu	56	68,3	68,3	92,7
nepiekrītu	6	7,3	7,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu izglītību Latvijā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	38	46,3	46,3	46,3
piekrītu	40	48,8	48,8	95,1
nepiekrītu	4	4,9	4,9	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu darbu Latvijā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	37	45,1	45,1	45,1
piekrītu	40	48,8	48,8	93,9
nepiekrītu	4	4,9	4,9	98,8
ļoti nepiekrītu	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Skolās vajadzētu mācīt cieņu pret dažādām etniskām/rases grupām

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	29	35,4	35,4	35,4
piekrītu	42	51,2	51,2	86,6
nepiekrītu	11	13,4	13,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Visām etniskām/rases grupām jābūt vienādām tiesībām un pienākumiem

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	28	34,1	34,1	34,1
piekrītu	43	52,4	52,4	86,6
nepiekrītu	10	12,2	12,2	98,8
ļoti nepiekrītu	1	1,2	1,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Skola sniedz man iespēju apmeklēt citas Eiropas valstis

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	3	3,7	3,7	3,7
piekrītu	15	18,3	18,3	22,0
nepiekrītu	45	54,9	54,9	76,8
ļoti nepiekrītu	19	23,2	23,2	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Eiropā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	4	4,9	4,9	4,9
piekrītu	39	47,6	47,6	52,4
nepiekrītu	28	34,1	34,1	86,6
ļoti nepiekrītu	11	13,4	13,4	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Latvijā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	7	8,5	8,5	8,5
piekrītu	50	61,0	61,0	69,5
nepiekrītu	21	25,6	25,6	95,1
ļoti nepiekrītu	4	4,9	4,9	100,0
Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm pilsētā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	5	6,1	6,1	6,1
piekrītu	42	51,2	51,2	57,3
nepiekrītu	29	35,4	35,4	92,7
ļoti nepiekrītu	6	7,3	7,3	100,0
Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Eiropā

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ļoti piekrītu	8	9,8	9,8	9,8
	piekrītu	38	46,3	46,3	56,1
	nepiekrītu	28	34,1	34,1	90,2
	ļoti nepiekrītu	8	9,8	9,8	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Latvijā

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ļoti piekrītu	13	15,9	15,9	15,9
	piekrītu	55	67,1	67,1	82,9
	nepiekrītu	11	13,4	13,4	96,3
	ļoti nepiekrītu	3	3,7	3,7	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Eiropā

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ļoti piekrītu	7	8,5	8,5	8,5
	piekrītu	33	40,2	40,2	48,8
	nepiekrītu	34	41,5	41,5	90,2
	ļoti nepiekrītu	8	9,8	9,8	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Latvijā

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ļoti piekrītu	10	12,2	12,2	12,2
	piekrītu	43	52,4	52,4	64,6
	nepiekrītu	23	28,0	28,0	92,7
	ļoti nepiekrītu	6	7,3	7,3	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	43	52,4	52,4	52,4
	vismaz reizi mēnesī	20	24,4	24,4	76,8
	vismaz reizi gadā	10	12,2	12,2	89,0
	nekad vai gandrīz nekad	9	11,0	11,0	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	50	61,0	61,0	61,0
	vismaz reizi mēnesī	15	18,3	18,3	79,3
	vismaz reizi gadā	11	13,4	13,4	92,7
	nekad vai gandrīz nekad	6	7,3	7,3	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	5	6,1	6,1	6,1
	vismaz reizi mēnesī	19	23,2	23,2	29,3
	vismaz reizi gadā	28	34,1	34,1	63,4
	nekad vai gandrīz nekad	30	36,6	36,6	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	9	11,0	11,0	11,0
	vismaz reizi mēnesī	23	28,0	28,0	39,0
	vismaz reizi gadā	28	34,1	34,1	73,2
	nekad vai gandrīz nekad	22	26,8	26,8	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	38	46,3	46,3	46,3
	vismaz reizi mēnesī	29	35,4	35,4	81,7
	vismaz reizi gadā	7	8,5	8,5	90,2
	nekad vai gandrīz nekad	8	9,8	9,8	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	44	53,7	53,7	53,7
	vismaz reizi mēnesī	26	31,7	31,7	85,4
	vismaz reizi gadā	8	9,8	9,8	95,1
	nekad vai gandrīz nekad	4	4,9	4,9	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar saviem draugiem?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	13	15,9	15,9	15,9
	vismaz reizi mēnesī	10	12,2	12,2	28,0
	vismaz reizi gadā	25	30,5	30,5	58,5
	nekad vai gandrīz nekad	34	41,5	41,5	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar savu ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	14	17,1	17,1	17,1
	vismaz reizi mēnesī	25	30,5	30,5	47,6
	vismaz reizi gadā	16	19,5	19,5	67,1
	nekad vai gandrīz nekad	27	32,9	32,9	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar saviem draugiem?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	8	9,8	9,8	9,8
	vismaz reizi mēnesī	20	24,4	24,4	34,1
	vismaz reizi gadā	21	25,6	25,6	59,8
	nekad vai gandrīz nekad	33	40,2	40,2	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar savu ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	13	15,9	15,9	15,9
	vismaz reizi mēnesī	29	35,4	35,4	51,2
	vismaz reizi gadā	19	23,2	23,2	74,4
	nekad vai gandrīz nekad	21	25,6	25,6	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried Eiropas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	13	15,9	15,9	15,9
	vismaz reizi mēnesī	26	31,7	31,7	47,6
	vismaz reizi gadā	21	25,6	25,6	73,2
	nekad vai gandrīz nekad	22	26,8	26,8	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried Latvijas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	18	22,0	22,0	22,0
	vismaz reizi mēnesī	34	41,5	41,5	63,4
	vismaz reizi gadā	14	17,1	17,1	80,5
	nekad vai gandrīz nekad	16	19,5	19,5	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

6. pielikums

Cik bieži Tu apspried citu Eiropas valstu mākslas un kultūras (mūzika, filmas u.c.) notikumus ar saviem draugiem vai ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	20	24,4	24,4	24,4
	vismaz reizi mēnesī	28	34,1	34,1	58,5
	vismaz reizi gadā	21	25,6	25,6	84,1
	nekad vai gandrīz nekad	13	15,9	15,9	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Cik bieži Tu apspried Eiropas Savienības darbu ar saviem draugiem vai ģimeni?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	vismaz reizi nedēļā	8	9,8	9,8	9,8
	vismaz reizi mēnesī	19	23,2	23,2	32,9
	vismaz reizi gadā	28	34,1	34,1	67,1
	nekad vai gandrīz nekad	27	32,9	32,9	100,0
	Total	82	100,0	100,0	

Aptaujas anketas rezultātu šķērsriezums pa klasēm

Klase * Vai uzskati sevi par pilsoniski aktīvu jauniešu? Crosstabulation

Count

	Vai uzskati sevi par pilsoniski aktīvu jauniešu?				Total
	jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase 9a	19	4	4	0	27
9b	8	5	14	2	29
9c	12	6	4	4	26
Total	39	15	22	6	82

Klase * Vai Tu darbojies skolas skolēnu līdzpārvaldē? Crosstabulation

Count

	Vai Tu darbojies skolas skolēnu līdzpārvaldē?				Total
	jā	nē	plānoju piedalīties	nevēlos	
Klase 9a	0	26	0	1	27
9b	1	21	0	7	29
9c	1	20	3	2	26
Total	2	67	3	10	82

Klase * Vai Tu darbojies kādā jauniešu nevalstiskā organizācijā? Crosstabulation

Crosstabulation

Count

	Vai Tu darbojies kādā jauniešu nevalstiskā organizācijā?				Total
	jā	nē	plānoju piedalīties	nevēlos	
Klase 9a	4	17	3	3	27
9b	11	12	1	5	29
9c	4	19	1	2	26
Total	19	48	5	10	82

7. pielikums

Klase * Vai Tu piedalies sociālajās akcijās ("Lielā talka", ziedojumi u.c.)? Crosstabulation

Count

	Vai Tu piedalies sociālajās akcijās ("Lielā talka", ziedojumi u.c.)?				Total
	jā	nē	plānoju piedalīties	nevēlos	
Klase 9a	18	5	4	0	27
9b	16	11	2	0	29
9c	6	12	4	4	26
Total	40	28	10	4	82

Klase * Vai Tu piedalies pilsētas organizētajos valsts piemiņas pasākumos? Crosstabulation

Count

	Vai Tu piedalies pilsētas organizētajos valsts piemiņas pasākumos?				Total
	jā	nē	plānoju piedalīties	nevēlos	
Klase 9a	16	7	3	1	27
9b	12	15	0	2	29
9c	7	15	3	1	26
Total	35	37	6	4	82

Klase * Vai Tu esi Latvijas valsts patriots? Crosstabulation

Count

	Vai Tu esi Latvijas valsts patriots?				Total
	jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase 9a	14	3	7	3	27
9b	16	0	12	1	29
9c	15	0	7	4	26
Total	45	3	26	8	82

7. pielikums

Klase * Vai Tu esi iecietīgs pret citādāku cilvēku viedokli? Crosstabulation

Count

	Vai Tu esi iecietīgs pret citādāku cilvēku viedokli?				Total
	jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase 9a	19	3	5	0	27
9b	16	3	10	0	29
9c	14	6	5	1	26
Total	49	12	20	1	82

Klase * Vai Tu esi iecietīgs pret cilvēku ar citādu reliģiju? Crosstabulation

Count

	Vai Tu esi iecietīgs pret cilvēku ar citādu reliģiju?				Total
	jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase 9a	19	2	4	2	27
9b	11	4	9	5	29
9c	10	8	4	4	26
Total	40	14	17	11	82

Klase * Vai Tu esi iecietīgs pret citu rasu cilvēkiem? Crosstabulation

Count

	Vai Tu esi iecietīgs pret citu rasu cilvēkiem?				Total
	jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase 9a	17	2	5	3	27
9b	16	6	4	3	29
9c	9	7	7	3	26
Total	42	15	16	9	82

**Klase * Vai Tev ir grūti pieņemt kādu svarīgu lēmumu?
Crosstabulation**

Count

		Vai Tev ir grūti pieņemt kādu svarīgu lēmumu?		Total
		jā (ir grūti)	nē (nav grūti)	
Klase	9a	21	6	27
	9b	18	11	29
	9c	19	7	26
Total		58	24	82

Klase * Vai Tu izjūti cieņu pret savu skolu? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti cieņu pret savu skolu?			Total
		jā	nē	grūti atbildēt neesmu par to domājais	
Klase	9a	16	0	9	27
	9b	23	1	3	29
	9c	16	2	3	26
Total		55	3	15	9

Klase * Vai Tu izjūti cieņu pret savu pilsētu? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti cieņu pret savu pilsētu?			Total	
		jā	nē	grūti atbildēt neesmu par to domājais		
Klase	9a	22	0	5	0	27
	9b	25	1	3	0	29
	9c	21	0	1	4	26
Total		68	1	9	4	82

7. pielikums

Klase * Vai Tu izjūti cieņu pret savu valsti? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti cieņu pret savu valsti?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	25	0	1	1	27
	9b	26	1	1	1	29
	9c	24	0	2	0	26
Total		75	1	4	2	82

Klase * Vai Tu izjūti cieņu pret Eiropas Savienību? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti cieņu pret Eiropas Savienību?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	13	4	7	3	27
	9b	14	2	6	7	29
	9c	17	1	6	2	26
Total		44	7	19	12	82

Klase * Vai Tu izjūti piederību savai skolai? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti piederību savai skolai?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	14	2	9	2	27
	9b	16	3	5	5	29
	9c	16	3	6	1	26
Total		46	8	20	8	82

7. pielikums

Klase * Vai Tu izjūti piederību savai pilsētai? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti piederību savai pilsētai?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	22	1	4	0	27
	9b	19	0	6	4	29
	9c	21	1	1	3	26
Total		62	2	11	7	82

Klase * Vai Tu izjūti piederību savai valstij? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti piederību savai valstij?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	23	1	2	1	27
	9b	17	0	7	5	29
	9c	19	0	5	2	26
Total		59	1	14	8	82

Klase * Vai Tu izjūti piederību Eiropas Savienībai? Crosstabulation

Count

		Vai Tu izjūti piederību Eiropas Savienībai?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	11	4	9	3	27
	9b	8	4	10	7	29
	9c	13	2	6	5	26
Total		32	10	25	15	82

**Klase * Vai Tu proti argumentēt un aizstāvēt savu viedokli?
Crosstabulation**

Count

		Vai Tu proti argumentēt un aizstāvēt savu viedokli?			Total
		jā	nē	grūti atbildēt	
Klase	9a	19	0	8	27
	9b	14	2	13	29
	9c	16	1	9	26
Total		49	3	30	82

**Klase * Vai Tu labprāt strādā komandā?
Crosstabulation**

Count

		Vai Tu labprāt strādā komandā?		Total
		jā	nē	
Klase	9a	24	3	27
	9b	22	7	29
	9c	16	10	26
Total		62	20	82

**Klase * Kā Tev šķiet vai Tev piemīt līderības prasmes?
Crosstabulation**

Count

		Kā Tev šķiet vai Tev piemīt līderības prasmes?			Total
		jā	nē	neesmu par to domājis	
Klase	9a	10	4	13	27
	9b	7	6	16	29
	9c	7	4	15	26
Total		24	14	44	82

7. pielikums

Klase * Vai cilvēkiem vajadzētu zināt savas valsts vēsturi? Crosstabulation

Count

		Vai cilvēkiem vajadzētu zināt savas valsts vēsturi?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	21	0	5	1	27
	9b	27	0	2	0	29
	9c	22	1	2	1	26
Total		70	1	9	2	82

Klase * Vai Tu esi atbildīgs? Crosstabulation

Count

		Vai Tu esi atbildīgs?				Total
		jā	nē	grūti atbildēt	neesmu par to domājis	
Klase	9a	23	0	4	0	27
	9b	20	1	8	0	29
	9c	21	1	3	1	26
Total		64	2	15	1	82

Klase * Vai esi ar vecākiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim? Crosstabulation

Count

		Vai esi ar vecākiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim?		Total
		jā	nē	
Klase	9a	10	17	27
	9b	7	22	29
	9c	11	15	26
Total		28	54	82

Klase * Vai esi ar draugiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim? Crosstabulation

Count

		Vai esi ar draugiem pārrunājis, cik svarīgi ir būt atbildīgam pilsonim?		Total
		jā	nē	
Klase	9a	4	23	27
	9b	9	20	29
	9c	4	22	26
Total		17	65	82

Klase * Es redzu sevi kā eiropieti Crosstabulation

Count

		Es redzu sevi kā eiropieti				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	4	17	6	0	27
	9b	3	15	9	2	29
	9c	2	18	5	1	26
Total		9	50	20	3	82

Klase * Es lepojos ar to, ka dzīvoju Eiropas Savienībā Crosstabulation

Count

		Es lepojos ar to, ka dzīvoju Eiropas Savienībā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	5	14	7	1	27
	9b	4	18	6	1	29
	9c	9	15	2	0	26
Total		18	47	15	2	82

Klase * Es jūtos kā daļa no Eiropas Savienības Crosstabulation

Count

		Es jūtos kā daļa no Eiropas Savienības				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	1	17	7	2	27
	9b	4	12	13	0	29
	9c	7	12	6	1	26
Total		12	41	26	3	82

7. pielikums

Klase * Valsts karogs man ir svarīgs Crosstabulation

Count

		Valsts karogs man ir svarīgs			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	13	11	3	27
	9b	13	15	1	29
	9c	13	12	1	26
Total		39	38	5	82

Klase * Valsts himna man ir svarīga Crosstabulation

Count

		Valsts himna man ir svarīga				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	14	12	1	0	27
	9b	11	17	1	0	29
	9c	12	12	1	1	26
Total		37	41	3	1	82

Klase * Valsts ģerbonis man ir svarīgs Crosstabulation

Count

		Valsts ģerbonis man ir svarīgs			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	12	12	3	27
	9b	7	21	1	29
	9c	9	15	2	26
Total		28	48	6	82

Klase * Politiskā sistēma Latvijā strādā labi Crosstabulation

Count

		Politiskā sistēma Latvijā strādā labi				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	2	6	16	3	27
	9b	4	15	8	2	29
	9c	0	12	9	5	26
Total		6	33	33	10	82

Klase * Es izjūtu cieņu pret savu valsti Crosstabulation

Count

		Es izjūtu cieņu pret savu valsti			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	14	13	0	27
	9b	12	17	0	29
	9c	14	11	1	26
Total		40	41	1	82

Klase * Es lepojos, ka dzīvoju savā valstī Crosstabulation

Count

		Es lepojos, ka dzīvoju savā valstī			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	15	12	0	27
	9b	10	18	1	29
	9c	12	14	0	26
Total		37	44	1	82

Klase * Es lepojos, ka dzīvoju savā pilsētā Crosstabulation

Count

		Es lepojos, ka dzīvoju savā pilsētā			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	17	9	1	27
	9b	8	20	1	29
	9c	12	13	1	26
Total		37	42	3	82

Klase * Es lepojos, ka mācos savā skolā Crosstabulation

Count

		Es lepojos, ka mācos savā skolā			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	7	16	4	27
	9b	5	22	2	29
	9c	8	18	0	26
Total		20	56	6	82

Klase * Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu izglītību Latvijā Crosstabulation

Count

		Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu izglītību Latvijā			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	15	12	0	27
	9b	13	15	1	29
	9c	10	13	3	26
Total		38	40	4	82

Klase * Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu darbu Latvijā Crosstabulation

Count

		Visām etniskām/rases grupām jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iegūt labu darbu Latvijā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	17	10	0	0	27
	9b	12	17	0	0	29
	9c	8	13	4	1	26
Total		37	40	4	1	82

Klase * Skolās vajadzētu mācīt cieņu pret dažādām etniskām/rases grupām Crosstabulation

Count

		Skolās vajadzētu mācīt cieņu pret dažādām etniskām/rases grupām			Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	
Klase	9a	8	17	2	27
	9b	10	12	7	29
	9c	11	13	2	26
Total		29	42	11	82

7. pielikums

Klase * Visām etniskām/rases grupām jābūt vienādām tiesībām un pienākumiem Crosstabulation

Count

		Visām etniskām/rases grupām jābūt vienādām tiesībām un pienākumiem				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	9	17	1	0	27
	9b	11	14	4	0	29
	9c	8	12	5	1	26
Total		28	43	10	1	82

Klase * Skola sniedz man iespēju apmeklēt citas Eiropas valstis Crosstabulation

Count

		Skola sniedz man iespēju apmeklēt citas Eiropas valstis				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	1	8	13	5	27
	9b	0	3	21	5	29
	9c	2	4	11	9	26
Total		3	15	45	19	82

Klase * Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Eiropā Crosstabulation

Count

		Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Eiropā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	0	13	11	3	27
	9b	2	16	8	3	29
	9c	2	10	9	5	26
Total		4	39	28	11	82

7. pielikums

Klase * Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Latvijā Crosstabulation

Count

	Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm Latvijā				Total
	ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase 9a	0	20	5	2	27
9b	5	20	4	0	29
9c	2	10	12	2	26
Total	7	50	21	4	82

Klase * Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm pilsētā Crosstabulation

Count

	Skolā man sniedz informāciju par politiskām un ekonomiskām norisēm pilsētā				Total
	ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase 9a	0	12	11	4	27
9b	2	19	8	0	29
9c	3	11	10	2	26
Total	5	42	29	6	82

Klase * Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Eiropā Crosstabulation

Count

	Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Eiropā				Total
	ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase 9a	1	16	7	3	27
9b	2	11	15	1	29
9c	5	11	6	4	26
Total	8	38	28	8	82

**Klase * Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Latvijā
Crosstabulation**

Count

		Skolā man sniedz informāciju par kultūras norisēm Latvijā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	3	22	1	1	27
	9b	3	20	6	0	29
	9c	7	13	4	2	26
Total		13	55	11	3	82

**Klase * Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Eiropā
Crosstabulation**

Count

		Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Eiropā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	0	17	7	3	27
	9b	2	7	18	2	29
	9c	5	9	9	3	26
Total		7	33	34	8	82

**Klase * Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Latvijā
Crosstabulation**

Count

		Skolā man sniedz informāciju par sporta norisēm Latvijā				Total
		ļoti piekrītu	piekrītu	nepiekrītu	ļoti nepiekrītu	
Klase	9a	2	21	3	1	27
	9b	3	10	14	2	29
	9c	5	12	6	3	26
Total		10	43	23	6	82

7. pielikums

Klase * Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Eiropā? Crosstabulation

Count

		Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?				Total
		vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase	9a	12	8	4	3	27
	9b	10	10	5	4	29
	9c	21	2	1	2	26
Total		43	20	10	9	82

Klase * Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Latvijā? Crosstabulation

Count

		Cik bieži Tu skaties ziņas, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?				Total
		vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase	9a	15	5	5	2	27
	9b	20	4	4	1	29
	9c	15	6	2	3	26
Total		50	15	11	6	82

Klase * Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Eiropā? Crosstabulation

Count

		Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?				Total
		vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase	9a	1	6	11	9	27
	9b	3	7	8	11	29
	9c	1	6	9	10	26
Total		5	19	28	30	82

**Klase * Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?
Crosstabulation**

Count

	Cik bieži Tu lasi avīzes, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	2	7	11	7	27
9b	4	11	8	6	29
9c	3	5	9	9	26
Total	9	23	28	22	82

**Klase * Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?
Crosstabulation**

Count

	Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Eiropā?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	14	11	1	1	27
9b	11	11	3	4	29
9c	13	7	3	3	26
Total	38	29	7	8	82

**Klase * Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?
Crosstabulation**

Count

	Cik bieži Tu lasi ziņas, izmantojot internetu, lai būtu informēts par norisēm Latvijā?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	14	10	2	1	27
9b	15	10	3	1	29
9c	15	6	3	2	26
Total	44	26	8	4	82

7. pielikums

Klase * Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar saviem draugiem? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar saviem draugiem?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	4	1	8	14	27
9b	4	4	10	11	29
9c	5	5	7	9	26
Total	13	10	25	34	82

Klase * Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar savu ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Eiropā ar savu ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	4	10	5	8	27
9b	2	9	8	10	29
9c	8	6	3	9	26
Total	14	25	16	27	82

Klase * Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar saviem draugiem? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar saviem draugiem?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	3	6	3	15	27
9b	2	6	11	10	29
9c	3	8	7	8	26
Total	8	20	21	33	82

7. pielikums

Klase * Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar savu ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried politisko vai ekonomisko situāciju Latvijā ar savu ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	3	11	3	10	27
9b	3	9	12	5	29
9c	7	9	4	6	26
Total	13	29	19	21	82

Klase * Cik bieži Tu apspried Eiropas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried Eiropas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	4	9	6	8	27
9b	3	11	9	6	29
9c	6	6	6	8	26
Total	13	26	21	22	82

Klase * Cik bieži Tu apspried Latvijas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried Latvijas sporta pasākumus ar saviem draugiem vai ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	5	13	4	5	27
9b	4	14	7	4	29
9c	9	7	3	7	26
Total	18	34	14	16	82

7. pielikums

Klase * Cik bieži Tu apspried citu Eiropas valstu mākslas un kultūras (mūzika, filmas u.c.) notikumus ar saviem draugiem vai ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried citu Eiropas valstu mākslas un kultūras (mūzika, filmas u.c.) notikumus ar saviem draugiem vai ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	4	12	5	6	27
9b	6	8	12	3	29
9c	10	8	4	4	26
Total	20	28	21	13	82

Klase * Cik bieži Tu apspried Eiropas Savienības darbu ar saviem draugiem vai ģimeni? Crosstabulation

Count

	Cik bieži Tu apspried Eiropas Savienības darbu ar saviem draugiem vai ģimeni?				Total
	vismaz reizi nedēļā	vismaz reizi mēnesī	vismaz reizi gadā	nekad vai gandrīz nekad	
Klase 9a	2	8	9	8	27
9b	4	5	11	9	29
9c	2	6	8	10	26
Total	8	19	28	27	82

8. pielikums

Aptaujas anketa skolēnu pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību noteikšanai, aprobējot pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”

1. Pilsoniskā līdzdalība, manuprāt, ir _____
2. Pilsoniskā līdzdalība var izpausties dažādi, piemēram, _____
3. Pilsoniskā līdzdalība ir svarīga, jo _____
4. Piedaloties skolas skolēnu līdzpārvaldes darbā, es varu _____
5. Piedaloties jauniešu nevalstisko organizāciju darbā, es varu _____
6. Ir svarīgi uzņemties atbildību par apkārtējiem procesiem, jo _____
7. Ir svarīgi prast strādāt komandā, jo _____
8. Ir svarīgi argumentēt savu viedokli, ar cieņu izturoties pret citu viedokļiem, jo _____
9. Ir svarīgi būt pilsoniski aktīvam un atbildīgam pilsonim, jo _____
10. Zināšanas un prasmes par pilsonisko līdzdalību es iegūstu _____

Cik lielā mērā Tu piekrīti vai nepiekrīti šādiem apgalvojumiem?				
<i>Apgalvojums</i>	<i>Ļoti piekrītu</i>	<i>Piekrītu</i>	<i>Nepiekrītu</i>	<i>Ļoti nepiekrītu</i>
1. Es uzskatu sevi par pilsoniski aktīvu jauniešu				
2. Es uzskatu sevi par pilsoniski atbildīgu jauniešu				
3. Es labprāt uzņemos atbildību, piemēram, dažādu pasākumu rīkošanā				
4. Es protu un varu uzņemties atbildību par savu rīcību				
5. Zināšanas par jauniešu pilsoniskās līdzdalības iespējām ir svarīgas				
6. Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām skolā				
7. Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām pilsētā				
8. Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām valstī				
9. Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām Eiropas Savienībā				
10. Es apzinos komandas darba nozīmi				
11. Es labprāt strādāju komandā				
12. Es protu argumentēt savu viedokli				
13. Es ar cieņu izturos pret citu viedokļiem				
14. Es protu un varu patstāvīgi pieņemt kādu svarīgu lēmumu				
15. Es apzinos savu nozīmi valsts izaugsmē				
16. Es labprāt piedalos skolas skolēnu līdzpārvaldes darbībā				
17. Tēmu „Pilsoniskā līdzdalības iespējas un prasmes” apguve, manuprāt, bija ļoti interesanta un nepieciešama				

Aptaujas anketas rezultāti skolēnu pilsonisko prasmju, attieksmes un vērtību noteikšanai, aprobējot pilsoniskās audzināšanas programmas vadlīnijas „Pilsoniskā līdzdalība” tematus „Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes”

Respondentu atbilžu tendences

1. Pilsoniskā līdzdalība, manuprāt, ir

- Dalība dažādos pasākumos un sociālās akcijās (19 respondenti)
- Individuālā līdzdalība valsts attīstībā (6 respondenti)

2. Pilsoniskā līdzdalība var izpausties dažādi, piemēram,

- Piedaloties dažādos pasākumos, tai skaitā, skolas konkursos un olimpiādēs (19 respondenti)
- Sniedzot palīdzību citiem (4 respondenti)
- Piedaloties jauniešu nevalstisko organizāciju darbībā

3. Pilsoniskā līdzdalība ir svarīga, jo

- Tā palīdz attīstīt un pilnveidot valsti (8 respondenti)
- Tā sniedz labumu sabiedrībai (7 respondenti)
- Tā nodrošina iespēju cilvēkam pašrealizēties (3 respondenti)
- Tā veicina patriotismu

4. Piedaloties skolas skolēnu līdzpārvaldes darbā, es varu

- Palīdzēt savai skolai (10 respondenti)
- Organizēt dažādus pasākumus (6 respondenti)
- Pilnveidot sevi (5 respondenti)
- Iegūt jaunu pieredzi (3 respondenti)
- Iegūt jaunas zināšanas (2 respondenti)

5. Piedaloties jauniešu nevalstisko organizāciju darbā, es varu

- Pilnveidot sevi (12 respondenti)
- Palīdzēt citiem (10 respondenti)
- Būt kopā ar saviem vienaudžiem
- Veicināt savas valsts attīstību
- Organizēt dažādus pasākumus
- Piedalīties dažādos pieredzes apmaiņas braucienos

6. Ir svarīgi uzņemties atbildību par apkārtējiem procesiem, jo

- Tas ietekmē sabiedrību (6 respondenti)
- Tas skar ikvienu cilvēku (5 respondenti)
- Tas veicina individuālo personības pilnveidi (3 respondenti)
- Tas mazina vienaldzību (3 respondenti)
- Tas vairo cilvēka pieredzi
- Tas veicina pilsonisko līdzdalību
- Tas veicina individuālo patstāvību

7. Ir svarīgi prast strādāt komandā, jo

- Tas iemāca sadarboties (10 respondenti)
- Tas uzlabo darba produktivitāti (8 respondenti)
- Tas attīsta komunikācijas prasmes (3 respondenti)
- Tas palīdz atrast kompromisu (3 respondenti)
- Tas pilnveido cilvēku

9. pielikums

8. *Ir svarīgi argumentēt savu viedokli, ar cieņu izturoties pret citu viedokļiem, jo*

- Tas veicina iecietību (7 respondenti)
- Tas palīdz izvairīties no konfliktsituācijām (6 respondenti)
- Tas iemāca uz klausīt citu (4 respondenti)
- Tas iemāca neuzspiest savu viedokli (3 respondenti)
- Tas veido labas attiecības ar apkārtējiem (2 respondenti)
- Kādam tavš viedoklis var būt noderīgs un vajadzīgs

9. *Ir svarīgi būt pilsoniski aktīvam un atbildīgam pilsonim, jo*

- Tas veicina valsts attīstību (7 respondenti)
- Tas pilnveido cilvēku (4 respondenti)
- Tas palīdz līdzcīvēkiem (3 respondenti)
- Tā ir iespēja kaut ko mainīt (2 respondenti)
- Tas veido mūsu nākotni
- Tas veido mūsu vidi
- Tas ir cilvēka pienākums
- Tas maina attieksmi pret valsti

10. *Zināšanas un prasmes par pilsonisko līdzdalību es iegūstu*

- Piedaloties dažādos pasākumos (14 respondenti)
- Skolā (11 respondenti)
- Organizējot dažādus pasākumus (5 respondenti)
- No draugiem (4 respondenti)
- Ģimenē (3 respondenti)

Es uzskatu sevi par pilsoniski aktīvu jaunieši

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	8	33,3	33,3	33,3
piekrītu	14	58,3	58,3	91,7
nepiekrītu	2	8,3	8,3	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es uzskatu sevi par pilsoniski atbildīgu jaunieši

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	3	12,5	12,5	12,5
piekrītu	20	83,3	83,3	95,8
nepiekrītu	1	4,2	4,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

9. pielikums

Es labprāt uzņemtos atbildību, piemēram, dažādu pasākumu rīkošanā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	5	20,8	20,8	20,8
piekrītu	10	41,7	41,7	62,5
nepiekrītu	6	25,0	25,0	87,5
ļoti nepiekrītu	3	12,5	12,5	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es protu un varu uzņemties atbildību par savu rīcību

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	9	37,5	37,5	37,5
piekrītu	15	62,5	62,5	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Zināšanas par jauniešu pilsoniskās līdzdalības iespējām ir svarīgas

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	7	29,2	29,2	29,2
piekrītu	15	62,5	62,5	91,7
nepiekrītu	2	8,3	8,3	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām skolā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	9	37,5	37,5	37,5
piekrītu	13	54,2	54,2	91,7
nepiekrītu	1	4,2	4,2	95,8
ļoti nepiekrītu	1	4,2	4,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

9. pielikums

Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām pilsētā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	3	12,5	12,5	12,5
piekrītu	16	66,7	66,7	79,2
nepiekrītu	5	20,8	20,8	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām valstī

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	3	12,5	12,5	12,5
piekrītu	14	58,3	58,3	70,8
nepiekrītu	7	29,2	29,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es zinu par savām pilsoniskās līdzdalības iespējām Eiropas Savienībā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	1	4,2	4,2	4,2
piekrītu	4	16,7	16,7	20,8
nepiekrītu	16	66,7	66,7	87,5
ļoti nepiekrītu	3	12,5	12,5	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es apzinos komandas darba nozīmi

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	16	66,7	66,7	66,7
piekrītu	8	33,3	33,3	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es labprāt strādāju komandā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	14	58,3	58,3	58,3
piekrītu	9	37,5	37,5	95,8
nepiekrītu	1	4,2	4,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es protu argumentēt savu viedokli

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	9	37,5	37,5	37,5
piekrītu	12	50,0	50,0	87,5
nepiekrītu	3	12,5	12,5	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es ar cieņu iztuos pret citu viedokļiem

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	12	50,0	50,0	50,0
piekrītu	12	50,0	50,0	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es protu un varu patstāvīgi pieņemt kādu svarīgu lēmumu

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	6	25,0	25,0	25,0
piekrītu	15	62,5	62,5	87,5
nepiekrītu	3	12,5	12,5	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es apzinos savu nozīmi valsts izaugsme

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	1	4,2	4,2	4,2
piekrītu	17	70,8	70,8	75,0
nepiekrītu	5	20,8	20,8	95,8
ļoti nepiekrītu	1	4,2	4,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Es labprāt piedalos skolas skolēnu līdzpārvaldes darbībā

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	5	20,8	20,8	20,8
piekrītu	5	20,8	20,8	41,7
nepiekrītu	14	58,3	58,3	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Tēmu "Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes" apguve, manuprāt, bija ļoti interesanta un nepieciešama

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ļoti piekrītu	18	75,0	75,0	75,0
piekrītu	6	25,0	25,0	100,0
Total	24	100,0	100,0	

Liepājas pilsētas dome

Liepājas 15.vidusskola

Reģ.Nr.3013900931

O. Kalpaka ielā 96, Liepājā, LV-3405, Tālrunis/fakss 63442024, e-pasts:liepa15vsk@inbox.lv

IZZIŅA
Liepājā

2014.gada 24.septembrī Nr.1-24/ 188

Liepājas Universitātei

Par darbu

Apliecinu, ka Liepājas Universitātes doktora studiju programmas „Pedagoģija” doktorants, Liepājas 15.vidusskolas skolotājs, **Pāvels Jurs** Liepājas 15.vidusskolā veic sava promocijas darba „Jauniešu pilsoniskās līdzdalības veicināšana vispārizglītojošajās mācību iestādēs” pētījuma programmas izstrādi un aprobāciju.

G.Ročāns

Krīģena 63442024

Liepājas pilsētas dome

Liepājas 15.vidusskola

Reģ.Nr.3013900931

O.Kalpaka ielā 96,Liepājā , LV-3405, Tālrunis/fakss 63442024, e-pasts:15vsk@liepaja.edu.lv

IZZĪŅA
Liepājā

2015.gada 19.janvārī Nr. 1-24/ 12

Par veikto pētījumu

Apliecinu, ka Liepājas Universitātes doktora studiju programmas „Pedagoģija” doktorants, Liepājas 15.vidusskolas skolotājs **Pāvels Jurs** 2015.gada 14.janvārī pedagogiskās sēdes ietvaros iepazīstināja Liepājas 15.vidusskolas skolotājus ar patstāvīgi veikto pētījumu „Skolēnu pilsonisko zināšanu, prasmi, attieksmju un vērtību diagnosticēšana integrētās pilsoniskās izglītības mācību programmas „Pilsonisko kompetenču veidošana un attīstība pilsoniskās izglītības integrētai apguvei pamatskolā” izstrādei”.

Izziņa izdota iesniegšanai pēc pieprasījuma.

Direktors

G.Ročāns

Krīģena
63442024

Valsts izglītības satura centrs

Valņu iela 2, Rīga, LV - 1050, tālr. 67216500, fakss 67223801, e-pasts visc@visc.gov.lv, www.visc.gov.lv

Rīgā, 17. 06. 2015

Nf. 4.1-68/i-172

Pēc pieprasījuma

Par Pāvela Jura atbalstu
metodiskā materiāla izstrādē

Valsts izglītības satura centrs informē, ka Liepājas 15.vidusskolas skolotājs Pāvels Jurs aktīvi iesaistījies metodiskā līdzekļa „Klases stundu programmas paraugs” aktualizēšanā un pilnveidē un metodisko ieteikumu izstrādē skolēnu pilsoniskajā un patriotisma audzināšanā, izveidojot Pilsoniskās audzināšanas programmas parauga ievaddaļu, kā arī strādājot pie klases stundu tēmām „Pilsoniskā līdzdalība” un „Piederība valstij”.

P.Jurs 2014./2015.mācību gadā piedalījies divās Audzināšanas darba konsultatīvās padomes sanāksmēs.

Kontaktpersona - Valsts izglītības satura centra Interesu izglītības un audzināšanas darba nodaļas vecākā referente Evija Pelša, tālr.67350813, e-pasts: evija.pelša@visc.gov.lv.

Vadītāja vietniece

A.Bērziņa

Pelša 67350813

KLASES STUNDU PROGRAMMAS PARAUGS

METODISKAIS LĪDZEKLIS

*Atbildīgā par sagatavoto materiālu Evija Pelša
VISC redakcija*

Rīga
2016

Saturs

Ievads	251
Tematiskās grupas	254
Sevis izzināšana un pilnveidošana	254
Piederība valstij	262
Pilsoniskā līdzdalība	271
Karjeras izvēle	278
Veselība un vide	284
Drošība	290
Klases stundās izmantojamās metodes un paņēmieni	295

Cienījamie klašu audzinātāji!

Valsts izglītības satura centrs ir aktualizējis un pilnveidojis metodisko līdzekli *Klases stundu programmas paraugs*, kas Jums palīdzēs mērķtiecīgi plānot un īstenot klases stundas. Veidojot savu klases stundu tematisko plānojumu, aicinām radoši un koleģiāli sadarboties ar citu mācību priekšmetu skolotājiem, īpaši sociālo zinību priekšmeta pedagogu, jo šī priekšmeta saturā ir daudzi ar audzināšanas darbību saistīti jautājumi, kā arī ar pedagogiem - karjeras konsultantiem, kuri var sniegt atbalstu karjeras izvēles tēmām veļtīto klases stundu īstenošanai, it īpaši individuālā karjeras plāna izveide.

Ļoti nozīmīgs ir arī Jūsu skolēnu viedoklis un priekšlikumi par klases stundu saturu un formu, jo šajā stundā jārada iespējas skolēniem pašizpausties un pašorganizēties. Tas palīdzēs viņiem kļūt brīvākiem, patstāvīgākiem un atbildīgākiem, veidot piederību savai klasei un skolai. Veiksmīgi organizējot klases stundas, iespējams nodrošināt skolēnu vajadzības pēc saskarsmes un sadarbības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, pēc dialoga par daudzveidīgiem dzīves jautājumiem. Klases stundās skolēni paplašina savu redzesloku, gūst pozitīvu pieredzi, veido attieksmes pret dzīves pamatvērtībām. Šajā procesā ļoti būtiska kļūst Jūsu kā profesionāla sadarbības partnera loma ikviena skolēna izaugsmē un klases kolektīva saliedēšanā.

Aktualizētajā Klases stundu programmas paraugā pilnveidotas tematiskās grupas: “Sevis izzināšana un pilnveidošana”, “Piederība valstij” un “Pilsoniskā līdzdalība”, ne tikai papildinot tās ar jaunām tēmām, bet norādot arī uz iespējamo starppriekšmetu saikni mācību priekšmetos, kuros minētās tēmas aplūkotas padziļināti. Tādējādi klases audzinātājs sadarbībā ar mācību priekšmeta skolotāju(-iem) klases stundās var veiksmīgāk nostiprināt skolēniem jau iegūtās zināšanas un prasmes un attīstīt attieksmes, izkopt tikumus un vērtīborientāciju.

Tematiskā grupa “Veselība un vide” tika aktualizēta 2014.gadā, ņemot vērā Veselības ministrijas un Labklājības ministrijas ieteikumus. Tematiskā grupa “Karjeras izvēle” papildināta ar jaunām tēmām un ieteicamajiem informācijas avotiem. Iepriekšējais veidols saglabāts tēmai “Drošība”. Izmaiņas veiktas arī, tematiskās grupas strukturējot pa vecumposmiem: 1.- 3.klase, 4.- 6.klase, 7.- 9.klase un 10.- 12.klase.

Izsakām pateicību Audzināšanas darba konsultatīvajai padomei un pieaicinātajiem ekspertiem – Liepājas 15.vidusskolas vēstures skolotājam, klases audzinātājam, Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūta zinātniskajam asistentam, doktora zinātniskā grāda pretendētājam pedagoģijas zinātnē Pāvelam Juram, kā arī Izglītības attīstības centra projektu koordinatorei Ingūnai Irbītei un Dainai Zelmenei un Valsts izglītības attīstības aģentūras ekspertiem, kuri sadarbībā ar Valsts izglītības satura centra speciālistiem piedalījās šo metodiskā līdzekļa aktualizēšanā.

Ceram, ka šis metodiskais līdzeklis palīdzēs Jums ikdienas darbā, rosinās Jūs jaunām idejām un atziņām, radošai un veiksmīgai darbībai!

IEVADS

Izglītības likums, valsts pamatizglītības standarts, valsts vispārējās vidējās izglītības standarts un mācību priekšmetu standarti nosaka ikviena pedagoga iesaistīšanos un atbildību audzināšanas darbībā. Izglītības iestādes attīstības stratēģija, mērķi un uzdevumi nodrošina audzināšanas darbību, kas sekmē katra skolēna harmonisku un vispusīgu attīstību.

Klases audzinātājs veic audzināšanas darbību un sniedz atbalstu savas audzināmās klases skolēniem. Viņš sadarbībā ar skolēna ģimeni, skolas pedagogiem un atbalsta personālu un valsts un/vai pašvaldību atbildīgām institūcijām risina ar skolēnu personības veidošanos un attīstību saistītus jautājumus, vienlaicīgi rūpējoties par pedagoģiski un psiholoģiski labvēlīgu klases vidi un saliedētu klases kolektīvu.

Klases audzinātājs, ņemot vērā skolēnu vajadzības un skolas izglītības programmas, kā arī valsts izvirzītās prioritātes, izstrādā savu audzināšanas darbības programmu, kurā plāno:

- klases stundas,
- skolēnu pedagoģisko izpēti,
- skolotāju, skolēnu un ģimenes sadarbību,
- ārpusstundu aktivitātes.

Klases stundu programmas paraugam (turpmāk- programmas paraugs) ir rekomendējošs raksturs, un tas adresēts izglītības iestāžu 1.-12.klašu audzinātājiem un profesionālās izglītības iestāžu grupu audzinātājiem ar nolūku panākt pēctecīgu un mērķtiecīgu audzināšanas darbību. Programmas paraugā akcentēta programmas aktualitāte un nozīmīgums, noteikts audzināšanas darbības mērķis un uzdevumi, stundu temati, to pamatojums un izklāsts, paredzamais rezultāts. Nepieciešamo stundu skaitu tematu apguvei klases audzinātājs izvēlas, ņemot vērā klases vajadzības. Programmas paraugā tiek piedāvātas klases stundās izmantojamās metodes un paņēmieni, ārpusstundu aktivitātes, kā arī ieteicamās literatūras saraksts un informācijas avoti. Klases audzinātājam kopā ar skolēniem ieteicams izvēlēties atbilstošāko variantu un radoši veidot klases stundas.

Klases stundu programmas aktualitāte un nozīmīgums:

Pilnveidojot Klases stundu programmas paraugu, pastiprināta uzmanība tika pievērsta pilsoniskās izglītības jautājumiem visplašākā nozīmē, t.sk., ietverot valstiskās audzināšanas un tikumisko vērtību apguves aspektus.

Pilsoniskās izglītības mērķis ir radīt iespējas indivīdam iegūt zināšanas, prasmes un pieredzi un veidot kompetences, kas nepieciešamas viņa sekmīgai un pilnvērtīgai dzīvei sabiedrībā.

Lai skolēns veidotos par pilsoniski aktīvu un atbildīgu sabiedrības locekli, ir nepieciešams radīt vēlmi pašpilnveidoties, iesaistīties sociālajos procesos un sniegt iespējas aktīvai un konstruktīvai rīcībspējai.

Pilsonisko izglītību īsteno pedagoģiskajā procesā, kas ir orientēts uz skolēna:

- pilsoniskām zināšanām par demokrātijas pamatvērtībām, politisko līdzdalību, cilvēktiesībām, pienākumiem, savas valsts vēsturi un kultūras tradīcijām mijiedarbībā ar pasaules vēstures kontekstu, izmantojot kritisko un analītisko domāšanu;

- pilsoniskām prasmēm lēmumu pieņemšanā, komandas darbā, komunicējot ar līdzcilvēkiem, pilsoniskās līdzdalības prasmēm, prasmi saskatīt sevi kā kopienas locekli vietējā, reģionālā, nacionālā un starptautiskajā līmenī;
- pilsoniskām vērtībām, kas balstītas uz cieņu, tolerantu pieeju, starpkultūru dialogu, citu viedokļu uzklauššanu un pieņemšanu, savas pozīcijas veidošanu.

Pilsoniskās vērtības ir indivīda personiskajā dzīvē nepieciešamo vērtību apliecinājums: izglītība, cieņa, personiskās identitātes noteiktība, pārlicība par saviem spēkiem, iespējas realizēt savus mērķus, ģimenes vērtības un visas sabiedrības kopīgās vērtības, kas saistās ar likumu ievērošanu, godīgumu, kopīgā labuma radīšanu, savstarpējo izpalīdzību un konfliktu mazināšanu kopīgu mērķu labad (*Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.*).

Jautājums par vērtību kopumu vienmēr raisa plašas diskusijas, saskaroties ar uzskatu dažādību, tāpēc akcentējamās tās vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības, kuras noteiktas 2014.gada 19.jūnijā apstiprinātajā Latvijas Republikas Satversmes preambulā:

„Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības. (..) Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu”.

Vienlaikus audzināšanas darba plānošanā un īstenošanā ieteicams ņemt vērā un atspoguļot arī Latvijas Kultūras kanonā ietvertās Latvijas kultūras vērtības.

Programmas parauga mērķis:

Klases stundu mērķtiecīga un pēctecīga plānošana un īstenošana, attīstot skolēniem dzīves prasmes un veidojot attieksmi pret sevi, ģimeni, klasi, skolu, vidi, darbu, kultūru, sabiedrību, valsti.

Programmas parauga uzdevumi:

1. Sniegt atbalstu izglītības iestādes audzināšanas programmas veidošanā un īstenošanā atbilstoši skolēnu vecumposma īpatnībām.
2. Ieteikt tematiku klases stundām un citām audzināšanas darbības formām.
3. Ieteikt metodes un paņēmienus klases stundām.
4. Ieteikt klases audzinātāja darbā izmantojamo literatūru un informācijas avotus.
5. Aktualizēt starppriekšmetu saiknes nozīmīgumu audzināšanas darba īstenošanā izglītības iestādēs.

Klases stundās apgūstamās tēmas nosaka Ministru kabineta 2014.gada 12.augusta noteikumu Nr.468 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem” 24.pielikuma 13.2.punkts:

„Klases stundās aplūkojamās tēmas ir vērtībuzglītība, uzvedība un saskarsmes kultūra, patriotisms un pilsoniskā līdzdalība, veselīga dzīvesveida pamati un atkarību profilakse, darbība ekstremālās situācijās un satiksmes drošība, karjeras izvēle, personības attīstība, līderība, kritiskā domāšana, radošā domāšana, finanšu pratība, uzņēmējspējas”.

Programmas paraugā tiek piedāvāti temati, kuros ietvertas šādas tēmas:

- Sevis izzināšana un pilnveidošana;
- Piederība valstij;
- Pilsoniskā līdzdalība;
- Karjeras izvēle;
- Veselība un vide;
- Drošība.

Klases stundās un audzināšanas darba īstenošanā ieteicams izmantot tādas pedagoģiskās metodes un formas, kas rosinātu skolēnus praktiskai darbībai. Ierosmei daži piemēri:

- izzīnas un pētnieciskā darbība izpratnes veicināšanai, piemēram, par lēmējvaras, izpildvaras un tiesu varas funkcijām Latvijā, par jauniešu nevalstisko organizāciju, brīvprātīgā darba, pilsoniskās līdzdalības priekšrocībām u.c.;
- diskusijas, “prāta vētra” un apaļā galda diskusijas, kopīgi meklējot skaidrojumu kādam jēdzienam vai analizējot sociālās problēmas un to risinājuma iespējas;
- debates skolēnu publiskās runas, uzstāšanās un argumentācijas prasmju veidošanā;
- klases vakaru vai kādu citu pasākumu organizēšana skolā, veicinot skolēna pilsoniskās līdzdalības prasmes;
- līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesos savā klasē, skolā, līdzdarbojoties skolēnu pašpārvaldes darbā;
- pašvaldības domes apmeklējuma organizēšana, līdzdalība pašvaldības domes atklātajā sēdē, tikšanās ar pašvaldības domes deputātiem;
- tikšanās ar pašvaldības aktīvākajām jauniešu un citām nevalstiskajām organizācijām;
- ekskursijas organizēšana uz Latvijas Republiku Saeimu, Ministru kabinetu un/vai citām valsts institūcijām.

TEMATISKĀS GRUPAS

Sevis izzināšana un pilnveidošana

Pamatojums:

Skolēnu personības pilnveidošanā nepieciešams pievērst uzmanību viņu individualitātes fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības līdzsvarotībai, atbildībai par savu rīcību, pozitīva, adekvāta paštēla un pašvērtējuma veidošanai. Šie audzināšanas aspekti veicina ikviena cilvēka iekšējo harmoniju un pozitīvu pašizjūtu, īpaši jau 21.gadsimta sabiedrībā, kas balstīta uz spēju vispusīgi pilnveidoties, iejusties jaunos apstākļos, pieņemt sev labvēlīgus izaicinājumus un izprast konkurences būtību. Ir svarīgi jautājumi, uz kuriem skolēni vēlas saņemt atbildes: “**Kas es esmu?**”- skolēns vērtē sevi un vidi, apzinās vērtības, tā veidojot savu individualitāti. Skolēns apzinās sevi kā pasaules daļu, uztver sevi kultūras vidē, iemācās izprast un pieņemt sabiedrībā pastāvošās vērtības un kļūst par kultūras cilvēku.

“**Kas man jādara?**”- skolēns apzinās savu rīcību un spēj par to atbildēt.

Mērķis:

Sniegt atbalstu skolēnam sevis izzināšanas un mērķtiecīgas pašattīstības procesā.

Uzdevumi:

Radīt skolēnam iespēju

- izprast pašam sevi, apzināties savas attieksmes un rīcību;
- iegūt pieredzi, kā veidot pašam savu dzīvi, attiecības ar sevi un citiem;
- attīstīt pašapziņu;
- domāt un rīkoties patstāvīgi, uzņemoties atbildību par savu rīcību.

Klašu grupa: 1. – 3. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Sevis apzināšanās jeb pašidentitāte	<ul style="list-style-type: none">• Atpazīst savas emocijas un pārdzīvojumus, mācās izzināt cēloņus un nosaukt tos vārdos; saskata atšķirības starp emocijām un savu rīcību. Analizē savas spējas valdīt par sevi, savaldīties (atbilstoši sava vecuma psiholoģiskajām īpatnībām).• Vēro sevi, domā par sakarībām, kādas veidojas starp domām, jūtām, rīcību, mācās kontrolēt sevi un savu uzvedību.	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none">• Vērtē savu un citu rīcību, raksturojot to kā labu vai sliktu, un pamato savu vērtējumu.• Prot pastāstīt par savām izjūtām situācijās, kad saņēmis mīlestību, rūpes, piedošanu un kad to sniedzis.

2.	Mērķtiecība. Zinātkāre	<ul style="list-style-type: none"> • Saprot, ka ir interesanti kaut ko jaunu uzzināt un mācīšanās sagādā prieku. Apzinās savas spējas un prasmes, kas ļauj sasniegt nodomāto. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās un ar piemēriem ilustrē to, ka cilvēka ētisko rīcību var noteikt prāts, jūtas un gribasspēks. • Prot izvēlēties pieklājīgu uzvedību konkrētā situācijā. <p><u>Ētika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mācās attīstīt savas morālās jūtas. • Mācās attīstīt savu sirdsapziņu un dzīvot saskaņā ar to. <p><u>Kristīgā mācība</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir iecietīgs, labvēlīgs un līdzjūtīgs pret cilvēku un dzīvo radību.
3.	Savstarpējās attiecības	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās analizēt un saprast savstarpējās attiecības, uz klausīt un sadarboties ar klasesbiedriem un skolotājiem. • Izprot atšķirības starp saskarsmi reālā vidē un virtuālajā vidē. • Mācās būt pieklājīgs un ievēro pozitīvas uzvedības noteikumus klasē, skolā un ārpus tās. • Prot atvainoties un mācās piedot. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Novērtē dalīšanās prieku (prot dalīties ar citiem). • Saprot, ka katrai rīcībai ir sekas. <p><u>Ētika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās tikumiskas saskarsmes vērtību. • Zina pieklājīgas uzvedības normas. • Prot ievērot saskarsmes normas. • Ir motivēts izvēlēties pieklājīgas uzvedības normas mājās, skolā, uz ielas, sabiedrībā.
4.	Konfliktu risināšana	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās konflikta esamību, konflikta situācijas un mācās tās izprast. • Mācās uz klausīt atšķirīgu viedokli konfliktā un vērtēt savu attieksmi pret to un radušās emocijas. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās īpašības, kas veicina labvēlīgu saskarsmi. <p><u>Ētika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mācās veidot pozitīvas, jēgpilnas attiecības.

5.	Ētiskās vērtības	<ul style="list-style-type: none"> • Prot novērtēt savstarpēju palīdzību un pateikties. • Mācās saskatīt un novērtēt labo ikvienā. • Mācās izprast un ikdienā ievērot taisnīgumu, godīgumu un veidot darba tikumu. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot palīdzības nozīmi, ir izpalīdzīgs. • Attīsta pozitīvu pieeju dzīvei (optimismu). • Prot nosaukt un pamatot sev nozīmīgas tikumiskās īpašības. <p><u>Ētika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina tikumiskās pamatvērtības (labais, dzīvība) un tikumus. • Zina un pazīst tikumu un morāles darbību ģimenē, klasē, skolā. • Ir motivēts rīkoties saskaņā ar tikumiskajām vērtībām. • Mācās saprast saistību starp tikumiskās rīcības mērķi, rīcību un ideāliem. • Attīsta pozitīvu attieksmi pret dzīvi. • Zina objektīvi nozīmīgās tikumiskās īpašības (labestība, godīgums, patiesums, līdzjūtība, taisnīgums). <p><u>Kristīgā mācība</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot, ka sirdsapziņa ir Dieva balss cilvēkā. • Saprot atbilstību Dieva baušļiem konkrētā situācijā.
----	------------------	---	--

Klašu grupa: 4. – 6. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Sevis apzināšanās jeb pašidentitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās apzināties savu individualitāti, analizē savas rakstura īpašības, saskatot pozitīvo un negatīvo sevī. • Novērtē, kā risināt savas problēmas, un mācās ar tām tikt galā. • Analizē savas emocijas un mācās apzināties cēloņus, kas tās izraisa. • Saskata kopsakarības starp emocijām un savu rīcību. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās dzīves mērķa nozīmību un prot pastāstīt par savu dzīves mērķi citiem. • Spēj iejusties citu cilvēku situācijā un apzinās, ka cita cilvēka rīcību nosaka viņu vērtības, uzskati, pārliecība. • Izmantojot savu pieredzi un mākslas tēlus, prot izskaidrot solidaritātes un izpalīdzības nozīmi cilvēku attiecībās.

2.	Mērķtiecība. Zinātkāre	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās mērķtiecīgas darbības soļus un secību, lai paveiktu to, ko uzņēmi. Izprot, kur nepieciešama pieaugušo palīdzība un atbalsts. • Veido pārliecību, ka uzzināt ko jaunu ir interesanti un mācīšanās var sagādāt prieku. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Novērtē ģimeni, mājas, dzimteni kā nozīmīgas vērtības savā un citu cilvēku dzīvē. • Prot raksturot dažādas emocijas un izprot savas iespējas ietekmēt citu cilvēku emocijas.
3.	Savstarpējās attiecības	<ul style="list-style-type: none"> • Veido attiecības ar citiem, pamatojoties uz cieņu, sapratni un draudzīgumu. • Izprot pozitīvas komunikācijas nepieciešamību virtuālajā saziņas vidē. • Apzinās savas prasmes izbeigt strīdu un panākt vienošanos, neaizskarot un neaizvainojot citus. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ir draudzīgs, ieinteresēts un atsaucīgs attiekmē pret visiem grupas biedriem. • Prot ar toleranci izturēties pret atšķirīgām vērtībām, uzskatiem, pārliecību.
4.	Konfliktu risināšana	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot konflikta cēloņus, novērtē savu lomu un rīcību konfliktā. • Mācās mierīgi un toleranti paust savu viedokli konfliktā un meklēt kopīgu risinājumu. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot nesaskaņu cēloņus. • Novērtē pieklājīgas uzvedības nozīmi sadarbības veicināšanā.
5.	Ētiskās vērtības	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās izvirzīt reālus un pozitīvus mērķus. • Izprot un ikdienā ievēro taisnīgumu, godīgumu un darba tikuma nepieciešamību. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot saikni starp rīcību un sekām, pauž savu tikumisko izvēli. • Prot paskaidrot, balstoties uz personisko pieredzi, kas ir ētiskais ideāls, kāda rīcība ir tikumiska un kāda netikumiska (iekšējie, ārējie faktori), kas ir sirdsapziņa.

Klašu grupa: 7. – 9. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Sevis apzināšanās jeb pašidentitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu individualitāti, atšķirību no citiem, analizē savas īpašības. Prot saskatīt un novērtēt pozitīvo sevi. Novērtē savus panākumus un neveiksmes. • Apzinās savas emocijas un mācās tās mērķtiecīgi vadīt. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Pazīst un raksturo iekšējās un ārējās kontroles mehānismus, kuri nosaka cilvēka rīcību un attiecības. • Izprot dažādu emociju un stresa cēloņus; zina, kā pārvarēt negatīvas emocijas un stresu, kā rīkoties psiholoģiskas krīzes gadījumos. • Pārvalda savas emocijas saskarsmē un sadarbībā. • Raksturo cilvēka iekšējo pasauli kā sirdsapziņas, prāta un jūtu kopumu. • Zina par garīgās pilnveidošanās dažādiem ceļiem.
2.	Mērķtiecība. Zinātkāre	<ul style="list-style-type: none"> • Apzināti savu darbību virza mērķu sasniegšanai. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izvēles situācijā, balstoties uz ekonomiskiem apsvērumiem un ievērojot godīguma, taisnīguma un cilvēkmīlestības principus, izvērtē vairākas alternatīvas, prognozē pieņemtā lēmuma īstenošanas sekas un pieņem lēmumu darbībai. • Prot prognozēt savas rīcības sekas, balstoties uz cēloņu un seku mījsakarību izpratni.
3.	Savstarpējās attiecības	<ul style="list-style-type: none"> • Veido cieņpilnas savstarpējās attiecības ar līdzcilvēkiem. • Prot analizēt un risināt savstarpējo attiecību sarežģījumus gan reālajā, gan virtuālajā saziņas vidē, apzinās atbildību un zina likuma normas (normatīvajos dokumentos noteikto atbildību). • Attīsta empātijas spējas. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Spēj izvērtēt savu rīcību, izmantojot ētisku argumentāciju, ja nepieciešams, atzīt savas kļūdas un aizspriedumus un mainīties. • Respektē cilvēka dzīvības vērtību. • Izprot pozitīvu savstarpējo attiecību veidošanas principus.

4.	Konfliktu risināšana	<ul style="list-style-type: none"> • Prot analizēt konflikta situācijas un toleranti izvērtēt pretējās puses viedokli. • Spēj piedāvāt konflikta risināšanas ceļu, saskaņojot abu konfliktējošo pušu viedokļus. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ir iecietīgs pret atšķirīgo. • Pauž savu viedokli vai piedāvā problēmas risinājumu un uzklausa citu viedokli kopīgo mācību un sociālo mērķu sasniegšanai. • Prot saskaņot savas un citu vajadzības, meklējot problēmu risinājumus. • Zina par konfliktu veidiem un prot piedāvāt savu konflikta risināšanas ceļu.
5.	Ētiskās vērtības	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās izvirzīt reālus un pozitīvus mērķus, apzināti rīkojas to sasniegšanai. • Apzinās savas vērtības vispārcilvēcisko vērtību kontekstā (LR Satversmes preambula) 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Pauž savu tikumisko izvēli, to pamatojot. • Prot pastāstīt par pastāvīgo ētisko vērtību pasaulē un raksturot universālās ētiskās vērtības. • Prot paskaidrot, kas ir gribas brīvība un kā personisko izvēli ietekmē personiski pieņemtās ētiskās vērtības.

Klašu grupa: 10. – 12. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Sevis apzināšanās jeb pašidentitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Prot analizēt savu pašvērtējumu un apzinās tā nozīmi personības izaugsmē un attiecību veidošanā. • Apzinās savu identitāti un personīgo potenciālu, ir pozitīva attieksme pret sevi un dzīvi. • Apzinās sevi, savas jūtas, prot tās mērķtiecīgi vadīt. 	<u>Psiholoģija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot stresa vadīšanu. • Atpazīst un raksturo dažādas emocijas un jūtas, atšķirīgus garstāvokļus. <u>Filozofija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina un prot salīdzināt dažādas cilvēka būtības izpratnes filozofijā. <u>Ētika</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot savas patības veidošanas nepieciešamību.
2.	Mērķtiecība. Zinātkāre	<ul style="list-style-type: none"> • Analizē un pieņem lēmumus, izvirza prioritātes, kas sekmē mērķu sasniegšanu. • Apzinās savu lēmumu darbības sekas, spēj sekot saviem nodomiem un mērķiem. 	<u>Psiholoģija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina katra kognitīvā procesa lomu un funkcijas dažādu veidu zināšanu un prasmju apguves procesā.

3.	Savstarpējās attiecības	<ul style="list-style-type: none"> • Veido cieņpilnas un atbalstošas savstarpējās attiecības. • Kritiski izvērtē savstarpējo attiecību veidošanos reālajā un virtuālajā saziņas vidē/ sociālajos tīklos, izvairoties no emocionālās un fiziskās vardarbības. • Prot risināt konfliktus, meklējot kompromisu un pieņemot atbildīgus lēmumus. 	<p><u>Psiholoģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina aizspriedumu negatīvo ietekmi. • Zina efektīvas saskarsmes priekšnosacījumus. • Analizē cilvēka uzvedību no novēroto kognitīvo procesu, emociju un motivācijas izpausmju viedokļa. <p><u>Filozofija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Spēj salīdzināt dažādas izpratnes par izziņu. <u>Ētika</u> • Izprot ētiskās problēmas informācijā un komunikācijā. <p><u>Kulturoloģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir tolerantants pret dažādām kultūrām un prot veidot pozitīvas attiecības ar dažādu kultūru un reliģiju pārstāvjiem.
4.	Konfliktu risināšana	<ul style="list-style-type: none"> • Prot izmantot dažādus saskarsmes paņēmienus konflikta situācijās, kontrolēt un vadīt savu rīcību un emocijas konfliktā, argumentēt savu viedokli. • Spēj piedāvāt konflikta risināšanas variantus un nepieciešamības gadījumā uzņemties konflikta risināšanas vadību 	<p><u>Psiholoģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina konfliktu cēloņus, attīstību un risināšanas stratēģijas. • Izmanto dažādus saskarsmes paņēmienus un atpazīst saskarsmes šķēršļus modelētajā situācijā.
5.	Ētiskās vērtības	<ul style="list-style-type: none"> • Ievēro taisnīguma, godīguma principu un darba tikumu. • Saskaņo savas vērtības ar vispārcilvēciskajām vērtībām (LR Satversmes preambula) 	<p><u>Filozofija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot pamatot un argumentēt savu viedokli jautājumā par absolūtām un relatīvām vērtībām. • Prot pamatot savu vērtību izvēli. <u>Ētika</u> • Prot kritiski un radoši rīkoties dažādās situācijās, pamatojoties uz tikumisko izvēli.

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

1. Alens Dž, Nerre Dž. Skolēnu izaugsmes veicināšana. Palīgs klases audzinātājam.- R.:Skolu atbalsta centrs, 2000
2. Aleksejeva G. Konfliktsituācijas izglītības procesā. – R.:RaKa, 2010
3. Andersone R. Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās. – R.:RaKa, 2004
4. Ādleris A. Individuālpsholoģija skolā. Lekcijas skolotājiem un audzinātājiem.- R.:Zvaigzne ABC, 2001
5. Borns L., Ruso N. Psiholoģija (Mācību grāmata).- R.:RaKa, 2005

6. Čehlovs M. Vidusskolēnu pašnoteikšanās attīstības humanitārie aspekti. – R.:RaKa, 2011
7. Daniela L. Skolēni un mācību disciplīna. – R.:RaKa, 2009
8. Daudzpusīgā intelekta teorija skolā. Pieredzes materiāls.- R.:Skolu atbalsta centrs, 2000
9. Diksone A.Grūtās sarunas. – R.:Zvaigzne ABC, 2007
10. Dūka M. Psihes bioloģiskie pamati.- R.:RaKa, 2005
11. Fišers R. Mācīsim bērniem domāt.- R.:RaKa, 2005
12. Garleja R. Sociālā uzvedība patērētāja izvēles vadīšanā.- R.:RaKa, 2005
13. Groduma-Vīriņa D., Muižule D. Kā iepazīt sevi. – R.:RaKa, 2010
14. Keisments P. Mācāmie no savām kļūdām.- R.:RaKa, 2005
15. Latvijas Republikas Satversme (22.07.2014.redakcija).
Pieejams:<http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
16. Liepiņa S. Speciālā psiholoģija.- R.:RaKa, 2005
17. Maļicka J. Piederības izjūta un mācību motivācija.- R.:RaKa, 2005
18. Merima E.Dž. Psiholoģija (Skolotāja grāmata), I.,II.,III.,IV daļa.- R.:RaKa, 2005
19. Metodiskais līdzeklis skolotājiem.Vērtībizglītība ētikas, sociālo zinību un klases stundām 1.-6. klasē.- R: Valsts izglītības satura centrs, 2014
20. Nucho, A.O., Vidnere, M. Garīgās veselības veicināšana. – R: RaKa, 2002.
21. Ozoliņa-Nucho A., Vidnere M. Garīgā inteliģence: meklējumi un attīstība.- R.:RaKa, 2007
22. Pagraba E. Klases audzinātājam darbā ar vecākiem, bērniem un sevi pašu – R.:Pētergailis, 2006
23. Pļaveniece M., Škuškovnika D. Sociālā psiholoģija pedagogiem.- R.:RaKa, 2005
24. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija.- R.:RaKa, 2005
25. Riņķis J. Intelektuālo spēju attīstīšana. – R.:RaKa, 2007
26. Tauriņa Ž. Skolēnu kompetenču pašvērtējums. – R.:RaKa, 2013
27. Vidnere M., Garleja R. Psiholoģijas un sociālās uzvedības aspekti ekonomikā.-R.:RaKa, 2005

Piederība valstij

Pamatojums:

Būtisku politisko, ekonomisko un sociālo pārmaiņu laikā indivīdam jāspēj tikt galā ar ikdienas dzīves izvirzītajām prasībām. Ir nepieciešamas prasmes, kuras veicina saskarsmi un sazināšanos ar citiem cilvēkiem. Arvien biežāk tiek akcentēta tādu prasmju izkopšana kā tolerance pret atšķirīgo, empātija (spēja iejusties un saprast citu cilvēku rīcību dažādās dzīves situācijās), efektīva komunikācija, darbība komandā, prasme risināt konfliktus. Prasmes ir cieši saistītas ar attieksmi, tādējādi attieksme pret citiem veido piederības izjūtu ģimenei, skolai, sabiedrībai, iejūtību pret otru cilvēku, savstarpēju cieņu, morāles normu ievērošanu, atbildību un vēlēšanos dot savu ieguldījumu klases un skolas dzīvē. Tie ir pirmie soļi ceļā uz valstiskās piederības izjūtas veidošanu.

Dzīvojot multikulturālajā vidē, Latvijas sabiedrībā īpašu nozīmi iegūst piederības izjūtas veicināšana valstij. Ir ļoti svarīgi gan ģimenē, gan skolā un sabiedrībā kopumā veicināt nacionālo pašapziņu, interesi par savas ģimenes, dzimtas, pilsētas, novada, valsts vēsturi un kultūras mantojumu.

Mērķis:

Akcentēt skolēnu personisko lomu un uzdevumus ģimenes attiecībās, klases un skolas dzīves pilnveidošanā, piederības veidošanā savam novadam, pilsētai, reģionam un valstiskās apziņas stiprināšanā.

Uzdevumi:

- veidot pozitīvas attiecības starp ģimenes locekļiem, klases un skolasbiedriem;
- attīstīt iniciatīvu, prasmi uzņemties pienākumus un būt atbildīgam par to izpildi;
- apgūt prasmes sadarboties ar vienaudžiem un dažādu paaudžu cilvēkiem;
- izprast un respektēt citu cilvēku atšķirības un vajadzības; □ stiprināt patriotismu, lojalitāti un piederību skolai, novadam, pilsētai, valstij.

Klašu grupa: 1. – 3. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Ģimene un dzimta	<ul style="list-style-type: none">• Izprot radniecības pakāpes un rūpējas par ģimenes locekļiem.• Apzinās atbildību un pienākumus ģimenē.	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none">• Zina skolēna tiesības un pienākumus un skolas iekšējās kārtības noteikumus.• Prot pastāstīt par ģimenes, dzimtās vietas nozīmi savā dzīvē un valstī. <u>Ētika</u> <ul style="list-style-type: none">• Sāk apzināt pienākumu kā vērtību.

2.	Piederība novadam/ pilsētai	<ul style="list-style-type: none"> • Zina sava novada/pilsētas atrašanās vietu Latvijas kartē, kultūrvēsturiskajā novadā. • Ir iepazinis kultūrvēsturiskos un dabas objektus novadā/pilsētā. • Ir iepazinis ievērojamākos vietējās kopienas cilvēkus un tradīcijas. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot pastāstīt par Latvijas galvaspilsētu, sava novada centru, savu pilsētu vai pagastu. <p><u>Dabaszinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot atšķirt pilsētā (ciematā) dabas objektus un cilvēka radītus objektus.
3.	Valstiskā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas vietu Eiropas kartē. • Zina nozīmīgākos Latvijas valsts svētkus (11. un 18.novembris, 4.maijs) un iesaistās to svinēšanā. • Prot cieņpilni izturēties pret valsts simboliem (zina himnu, pazīst karogu un ģerboni). 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Pazīst sava novada/pilsētas un Latvijas simbolus. • Pazīst Latvijas simbolus, zina to lietojumu, zina valsts svētkus un to atzīmēšanas tradīcijas. <p><u>Dabaszinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Parāda Latviju kartē un raksturo tās atrašanās vietu. <p><u>Mūzika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Dzied no galvas Latvijas Valsts himnu.
4.	Nacionālā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina savas tautas un latviešu tautas tradīcijas un saulgriežu svinamos svētkus. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Iepazīst latviešu tautas tradīcijas un folkloru, kā arī citu tautu tradīcijas, salīdzina tās, meklējot kopīgo un atšķirīgo. <p><u>Latviešu valoda</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir priekšstats par latviešu tautas garīgās kultūras vērtībām.
5.	Multikulturāla vide	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās, ka Latvijā dzīvo dažādas etniskās piederības cilvēki. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina, ka cilvēki ir dažādi, un ar piemēriem no savas pieredzes prot to ilustrēt. • Mācās salīdzināt, kas ir kopīgs un kas atšķirīgs dažādiem cilvēkiem. <p><u>Ētika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Pieņem otra cilvēka citādību.

Klašu grupa: 4. – 6. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Ģimene un dzimta	<ul style="list-style-type: none"> • Veido savas dzimtas koku. • Apzinās ģimeni kā vērtību. Ir informēti par dažādiem ģimenes attiecību modeļiem. Prot pastāstīt par tradīcijām ģimenē. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina, ka ir dažādas ģimenes, un apzinās ģimenes vērtību. • Novērtē ģimeni, mājas kā nozīmīgas vērtības savā un citu cilvēku dzīvē. <p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot, ka paša un ģimenes vēsture ir saistīta ar Latvijas vēsturi un tās notikumiem. • Ir pieredze veidot dzimtas koku.
2.	Piederība novadam/ pilsētai	<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas kultūrvēsturiskos novadus, to īpatnības, tradīcijas. • Ir interese par sava novada/pilsētas vēstures un ievērojamu personību dzīves gājuma izzināšanu. • Zina savas skolas absolventus un novadniekus – zināmus cilvēkus novadā un valstī. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot pastāstīt par Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem. <p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina savas tuvākās apkārtnes nozīmīgākos vēstures notikumus.
3.	Valstiskā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina un svin Latvijas valsts svētkus, zina piemiņas un atceres dienas, cieņpilni izturas pret valsts simboliem. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot Latvijas valsts simbolus kā saikni starp nācijas pagātņi un tagadni.
		<ul style="list-style-type: none"> • Zina ievērojamus Latvijas cilvēkus – sportistus, kultūras darbiniekus, politiķus utt., ar ko valsts lepojas un kuri nes Latvijas vārdu pasaulē. • Izprot Brīvības cīnītāju lomu Latvijas neatkarības radīšanā, atjaunošanā un nostiprināšanā. 	<p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Atpazīst Latvijas ievērojamākās vēsturiskās personas. • Raksturo Latvijas valsts simbolus (karogs, himna, ģerbonis). • Saskata Latvijas valsts svētku un atceres dienu vēsturisko nozīmi.

4.	Nacionālā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina latviešu tautas kultūras mantojuma galvenās bagātības un simbolus (Dziesmu un deju svētku tradīcija, Dainu skapis, Gaismas pils u.c.). • Iesaistās kultūras vērtību apzināšanā, apgūšanā un saglabāšanā. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina nozīmīgākās kultūras jomas (sadzīve, nodarbošanās veids, izglītība, reliģija, māksla, literatūra, folklorā, etnogrāfija). <p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir motivēts izzināt tuvākās apkārtnes vēstures pieminekļu izcelsmi un vēsturi. • Saskata Latvijas valsts simbolu saistību ar notikumiem Latvijas vēsturē. <p><u>Literatūra</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot latviešu tautas garīgās kultūras vērtības.
5.	Multikulturāla vide	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu nacionālo identitāti un citu tautību cilvēku esamību Latvijā. • Izprot un respektē kopīgo un atšķirīgo dažādu tautu tradīcijās. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot salīdzināt un saskatīt dažādu tautu kopīgās un atšķirīgās iezīmes, to izpausmes paražās un tradīcijās. • Zina nozīmīgākās kultūras jomas (sadzīve, nodarbošanās veidi, izglītība, reliģija, māksla, literatūra, folklorā, etnogrāfija), kas raksturo katru tautu. <p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot, kā Latvijas vēstures notikumi ir ietekmējuši sabiedrības attīstību, kā veidojusies paša dzīve. • Saskata dažādu kultūru mijiedarbību tuvākajā apkārtņē. • Izprot, ka Latvijas vēsture ir dažādu tautu un kultūru mijiedarbības rezultāts.

Klašu grupa: 7. – 9. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Ģimene un dzimta	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot attiecību veidošanu ģimenē. • Apzinās ģimenes un tuvinieku atbalsta nozīmīgumu un savu lomu ģimenē. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot pozitīvu savstarpējo attiecību veidošanas principus. • Raksturo savas ģimenes ētiskās vērtības un novērtē ģimenes ieguldījumu savas personības veidošanā.
2.	Piederība novadam/pilsētai	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot lokālpatriotisma ideju un iedzīvina to savā attieksmē pret dzimto vietu, novadu, pilsētu. • Ir iepazinies ar skolas muzeja /novadpētniecības muzeja kultūrvēsturiskām bagātībām, prot tās izmantot. 	<p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Saskata kultūrvēsturisko objektu nozīmi vēstures apguvē. <p><u>Latviešu valoda un literatūra</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot latviešu tautas garīgās kultūras vērtības. <p><u>Mūzika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot latviešu mūzikas kultūrvēsturiskās tradīcijas.
3.	Valstiskā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Ir interese par Latvijas valsts svētku vēsturisko izcelsmi. • Izprot piemiņas un atceres dienu jēgu un nozīmi, prot svinēt valsts svētkus. • Zina nacionāla mēroga jaunatnes nevalstiskās organizācijas (Mazpulki, Jaunsardze, Skauti un Gaidas, u.c.) un ir iepazinis to darbību. • Apzinās Brīvības cīņu nozīmīgumu dažādos vēstures posmos, prot godināt kritušos cīnītājus un viņu piemiņu. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina un praksē izmanto pilsoniskās līdzdalības iespējas skolas, pašvaldības un valsts mēroga norisēs. • Sadarbojas ar citiem, piedaloties vietējai sabiedrībai nozīmīgos projektos. • Zina Latvijas valsts simbolus. <p><u>Literatūra</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir priekšstats par saulgriežiem un gadskārtām latviešu tautas tradīcijās. <p><u>Latvijas vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot vēsturiskos apstākļus un procesus, kuru rezultātā radās apstākļi Latvijas valsts dibināšanai, t.sk. latviešu strēlniekus kā Latvijas tautas vēstures vērtību, Latvijas valsts veidošanās un Brīvības cīņu nozīmīgumu un savstarpējo saistību ar Eiropas un pasaules vēstures notikumiem.

4.	Nacionālā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot un ar cieņu izturas pret nacionālās kultūras vērtībām. Ir vēlme tās saglabāt un popularizēt. 	<u>Latvijas vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot latviešu tautas veidošanās priekšnosacījums un apstākļus. • Argumentē, kāpēc ir svarīgi saglabāt, kopt un aizsargāt kultūrvēsturiskos pieminekļus.
5.	Multikulturāla vide	<ul style="list-style-type: none"> • Ir priekšstats par cilvēkiem, kuri dzīvo Latvijā un kuriem ir atšķirīga āriene, reliģiskā un etniskā piederība. • Izprot un ievēro LR Satversmē nostiprinātās vērtības: cilvēka cieņa, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene (LR Satversmes preambula). 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Prot pastāstīt par pastāvīgajām ētiskajām vērtībām pasaulē un raksturot universālās ētiskās vērtības: labestību, godīgumu, taisnīgumu, iecietību, līdzietību, uzticību, brīvību un pietāti pret dzīvību, patiesumu, draudzību, mīlestību, solidaritāti, cieņu. • Ir iecietīgi pret atšķirīgo (izņemot gadījumus, ja tiek aizskarta personības un sabiedrības drošība). Izprot, ka cilvēkiem ir dažāda reliģiskā, politiskā un cita pārlicība. • Ir tolerants pret mazākuma viedokli. • Zina Latvijas Republikas Satversmes nozīmi demokrātiskā sabiedrībā un paskaidro, uz kādām vērtībām tā balstīta. <u>Latvijas vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ar toleranci uzklausa atšķirīgus argumentētus vēstures skaidrojumus.

Klašu grupa: 10. – 12. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Ģimene un dzimta	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savas saknes, ieguvumus un iespējamus apdraudējumus veselībai, pašidentitātei un sociālajai identitātei. • Izprot ģimeni kā sociālo grupu. Apzinās mīlestības un laulības nozīmi ģimenes veidošanā, nākamās paaudzes radīšanā. • Apzinās tikumības, atbildības un paškontroles nozīmi ģimenes veidošanā un dzīvē. • Izprot ģimenes nozīmi personības pilnveidē. 	<p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir pieredze diskutēt par individuālo un kolektīvo atbildību vēsturē. • Izprot ētisko un vispārcilvēcisko vērtību pārmantojamības nozīmi un nepieciešamību. <p><u>Psiholoģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Skaidro iedzimtības un sociālās vides faktoru nozīmi indivīda attīstībā. • Raksturo bioloģisko un sociālo faktoru ietekmi uz personības īpašībām un kognitīvo spēju veicināšanu. <p><u>Veselības mācība</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Novērtē ģimeni kā vienu no pamatvērtībām. • Izprot ģimenes lomu personības attīstībā.
2.	Piederība novadam/ pilsētai	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savas skolas nozīmi/tēlu vietējās kopienas izglītības un kultūrvides veidošanā, izjūt piederību tai. • Interesējas par dzimtās puses/ novada/ pilsētas attīstības perspektīvām. • Lepojas ar piederību savai kopienai, meklē un saskata iespējas savas dzīves veidošanai novadā/pilsētā. 	<p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir interese par savas pilsētas, novada vēsturi un kultūru. <p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izjūt piederību savai kopienai.
3.	Valstiskā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas veiksmes stāstus uzņēmējdarbībai, kultūrā, sportā u.c. jomās. • Ir lojāls Latvijas valstij, apzinās pilsoņa iespējas, pienākumus un atbildību, ir sabiedriski aktīvs un ieinteresēts valsts izaugsmē. • Ir interese par politiskajiem un sociālekonomiskajiem procesiem un notikumiem Latvijā, Eiropā, pasaulē. 	<p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Raksturo svarīgākos Latvijas un globālās vēstures virzienus. • Izprot Latvijas valsts rašanās apstākļus. • Ir pieredze analizēt daudzveidīgo sociālo, saimniecisko, ideoloģisko un ārpolitisko ietekmi uz Latvijas valstiskuma attīstību.

		<ul style="list-style-type: none"> • Izprot Latvijas vietu tajos. • Spēj izteikt konstruktīvu kritiku un priekšlikumus dažādu valstisku problēmu risināšanai. • Izprot Latvijas valsts brīvību, patstāvību un demokrātiju kā neatņemamas valsts vērtības • Apzinās sevi kā valsts veidotāju. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prot diskutēt par individuālo un kolektīvo atbildību vēsturē un mūsdienās. <p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izzina tautas un nācijas veidošanos un kultūrvēsturisko mantojumu. • Analizē pilsoniskās sabiedrības un valsts sadarbības nepieciešamību dažādu viedokļu saskaņošanā un interešu konfliktu novēršanā. • Pauž savu nostāju par Latvijas sabiedrības konsolidāciju, valstiskuma saglabāšanu un attīstību, to nozīmi. <p><u>Ekonomika</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prot raksturot Latvijas pastāvošo ekonomisko sistēmu.
4.	Nacionālā identitāte	<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas Kultūras kanonā nosauktās vērtības. • Izprot nacionālās pašapziņas būtību. 	<p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot etniskās un nacionālās identitātes veidošanos Latvijā, Eiropā un pasaulē 19. gadsimtā. • Analizē cilvēku nacionālo identitāti. • Raksturo Latvijas nacionālās idejas un kultūrautonomijas idejas rašanos. <p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot pilsoņa atbildību un devumu savai valstij. • Saprot, ka patstāvīgi domājošs cilvēks var ietekmēt sabiedrības pārvaldīšanas norises. • Pēta etniskās un politiskās nācijas veidošanās īpatnības. <p><u>Kulturoloģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās kultūras mantojuma, tradīciju lomu un vērtību pasaules un Latvijas kultūrā. • Raksturo nacionālo kultūru iezīmes Latvijā un Eiropā. <p><u>Latviešu valoda un literatūra</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot latviešu tautas garīgās kultūras vērtības.

5.	Multikulturāla vide	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu un respektē citu cilvēku pasaules redzējumu, novērtē starpkultūru dialoga nepieciešamību sadzīves, sociālpolitisku un sociālekonomisku problēmu risināšanā. • Prot izvērtēt sabiedrībā valdošos stereotipus un aizspriedumus pret dažādām minoritātēm un toleranti attiecas pret citādo/ atšķirīgo. 	<p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir toleranta attieksme pret mūsdienu pasaules daudzveidību. <p><u>Psiholoģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Atpazīst izplatītos stereotipus, atšķir tos no personības īpašībām. <p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Spēj analizēt sociālo un kultūrintentitāšu daudzveidību un pārklāšanos mūsdienu sabiedrībā. <p><u>Kulturoloģija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir toleranti pret dažādām kultūrām, prot veidot pozitīvas attiecības ar dažādu kultūru un reliģiju pārstāvjiem.
----	---------------------	---	---

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

1. Alens Dž., Nerne Dž. Skolēnu izaugsmes veicināšana.- R.:Skolu atbalsta centrs, 2000
2. Andersone R. Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās. - R.:RaKa, 2001
3. Baldiņš A., Raževa A. Skolas un ģimenes sadarbība.- R.:Pētergailis, 2002
4. Baldiņš A., Raževa A. Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē.- R.:Pētergailis, 2001
5. Balsons M. Kā izprast klases uzvedību.- R.:Lielvārds, 1995
6. Bērnu tiesību aizsardzības likums. (pieņemts Saeimā 19.06.1998.) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096>
7. Čehlova Z., Grinpauks Z. Skolēnu integratīvo prasmju veidošana.- R.:RaKa, 2005
8. Diķe V., Krieviņš V. Es, ģimene, pasaule.- R.:RaKa, 1998
9. Kaņepāja-Vanaga E., Vanags V. Jaunieša līdera rokasgrāmata.- R.: -2002
10. Kā veidot tradīcijas. Rokasgrāmata skolotājiem. – R.:Zvaigzne ABC, 2010
11. Keisments P. Mācāmies no savām kļūdām.-R.:RaKa, 2005
12. Kopmane P. Petermane L. Demokrātijas pieredze skolā. Pieredze. Teorija. Prakse.-R.:RaKa,1999
13. Metodiskais līdzeklis “Skolas un ģimenes sadarbība”. – R:Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs,2009
14. Metodiskais līdzeklis “Svinēsim valsts svētkus!” – Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs, 2009
15. Metodiskais materiāls “Cieņojamies Ministru kabinetā”. – R:Valsts kanceleja, 2013
16. Metodiskais materiāls “Stunda muzejā”. – R:Valsts izglītības satura centrs, 2013
17. Mūsdienīga skola - prieks, iespējas un atbildība.- LVAVA, 2004
18. Nīmante D. Klasvadība. – R:Zvaigzne ABC, 2007
19. Omarova.S. Cilvēks dzīvo grupā. Sociālā psiholoģija.- R.:Kamene, 1996
20. Plaude I. Sociālā pedagoģija.- R.:RaKa, 2005
21. Puškarevs I. Attīstības psiholoģija.- R.:RaKa, 2001
22. Rubana I.M. Mācīties darot.- R.:RaKa,2005
23. Sociālpedagoģiskās inovācijas: Teorija un prakse. 1.Rakstu krājums.-R.,1999
24. Špalleka R. Pubertāte. - R.:Tapals, 2004.
25. Špona A. Audzināšanas teorija un prakse. - R.:RaKa, 2001
26. Šteinerts R. Vispārīgā cilvēkmācība kā pedagoģijas pamats.- R.:RaKa, 2005
27. Latvijas Republikas Satversme (22.07.2014.redakcija)
Pieejams:<http://likumi.lv/doc.php?id=57980>

Pilsoniskā līdzdalība

Pamatojums: Sabiedrības ilgtspējīgās attīstības nodrošināšanā pilsoniskā līdzdalība ir tas izšķirošais priekšnosacījums, kurš ikkatram sabiedrības indivīdam palīdz kļūt līdzatbildīgam par apkārtējiem procesiem, būt proaktīvam sabiedrisko un politisko notikumu veidotājam. Ilgtspējīga attīstība nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neradot draudus nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai. Attīstības izglītība jeb globālā izglītība veicina informētību un izpratni par to, kā notikumi pasaulē ietekmē indivīdu un kopienas dzīvi un kā mēs varam ietekmēt to, kas notiek pasaulē.

Pilsoniskā līdzdalība ir sabiedrības indivīda motivēta iesaistīšanās pieejamo resursu ietvaros politiskajās, sociālekonomiskajās un kultūras procesos vietējā, reģionālajā, nacionālā un starptautiskā līmenī, lai demokrātiskā veidā mērķtiecīgi risinātu kopīgus sabiedrībā pastāvošus izaicinājumus, ietekmētu sabiedrisko kārtību, uzlabotu dzīves kvalitāti, tādējādi apmierinot savas vajadzības un pašrealizējot savu pilsonisko pozīciju.

Šobrīd arvien skaidrāk jāapzinās pasaules vienotība, mācoties izmantot tās sniegtās iespējas, bet nepazaudējot individualitāti un būtiskas, vēsturiski radušās tradīcijas un kultūrvērtības. Apzinoties piederību savai tautai un valstij, vienlaikus veidojama toleranta attieksme pret citādo sev līdzās, citu tautu etniskiem, reliģiskiem vai kultūras jautājumiem un priekšstatiem. Multikulturāla vide, multikulturāla sabiedrība - tie ir jēdzieni, kuri arvien vairāk ienāk mūsu ikdienā, palielinot cilvēktiesību ievērošanas aspekta nozīmi savstarpējās attiecībās, saskarsmē. Dzīve demokrātijā nozīmē aktīvu sabiedrības dzīvi, pilsoņu līdzdalību un līdzatbildību par savas dzīves laiku un telpu. Pilsonisko tikumu apgūšana sākas ģimenē un pilnveidojama skolā (īpaši skolēnu pašpārvaldē un nevalstiskās organizācijās).

Mērķis:

Veicināt skolēnu izpratni par indivīda un sabiedrības mijiedarbību, līdzatbildību par apkārtējiem procesiem un personīgās aktivitātes nozīmi sabiedrisko notikumu veidošanā un dzīves kvalitātes uzlabošanā.

Uzdevumi:

- apgūt prasmes iesaistīties daudzveidīgā sabiedriskajā darbībā un veidot priekšstatus par pilsoniskās līdzdalības iespējām;
- veidot izpratni par savām un citu tiesībām un pienākumiem un to ievērošanu;
- analizēt savu pieredzi un attīstīt kritisko spriestspēju par sabiedriskajiem procesiem, veidot tolerantu attieksmi pret citādo sev līdzās;
- attīstīt prasmes, atbildību un pilnveidot kompetences ilgtspējīgas attīstības jautājumos.

Klašu grupa: 1. – 3. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none">• Zina savas pamattiesības un pamatpienākumus ģimenē un skolā.	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none">• Zina skolēna tiesības un pienākumus, kas jāveic ikdienā (ģimenē, skolā).

2.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Ir izpalīdzīgs un draudzīgs. • Atbilstoši savam vecumam iesaistās dažādu klases pasākumu organizēšanā, klases iekšējās kārtības noteikumu izstrādē. • Izsaka savu viedokli, uzklausa un respektē klasesbiedru viedokli. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot atbildības jēdzienu. • Prot formulēt un paust savu viedokli. • Ir gatavs uz klausīt citu domas. • Izprot izpalīdzības nozīmi.
3.	Ilgspējīga attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Izvērtē atšķirību starp vēlmēm un vajadzībām. • Izvērtē cilvēku rīcības ietekmi uz vidi. Rūpējas par vides sakopšanu tuvākajā apkārtnē. • Izvērtē resursu patēriņu un iespējas tos taupīt (piemēram, pārtika, ūdens, elektrība). 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu saistību ar vidi un atbildību par to. • Atšķir veselībai un videi draudzīgu un nedraudzīgu rīcību. • Apzinās, ka var piedalīties lēmumu pieņemšanā un to īstenošanā ģimenē, klasē, skolā. • Prot atšķirt vēlmes no vajadzībām. <u>Dabaszinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās cilvēka saimnieciskās darbības izraisītās pārmaiņas dabā. • Cenšas taupīgi izmantot ūdeni un citus dabas resursus. <u>Mājturība un tehnoloģijas</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot mājās izmantojamo resursu taupīšanas nepieciešamību, saprot, ka pārtikas produkti jālieto ekonomiski.

Klašu grupa: 4. – 6. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> • Zina, kādi dokumenti nosaka cilvēka tiesības un pienākumus. • Izprot un ievēro pienākumu un tiesību vienotību. 	<u>Sociālās zinības</u> Izprot saistību starp tiesībām, pienākumiem un atbildību.

2.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Sāk iepazīt veidus, kā var piedalīties skolas dzīves organizēšanā. Iepazīst skolēnu pašpārvaldes darbību un iespējas. • Iesaistās dažādu klases pasākumu organizēšanā. Ir gatavs uzņemties iniciatīvu un sadarboties. • Prot izteikt savu viedokli un ir saprotošs pret atšķirīgu viedokli. • Prot rast kompromisa risinājumu. • Ir gatavs uzņemties atbildību. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot līdzdalības nozīmi skolas pašpārvaldes darbībā, lai uzlabotu skolas vidi. • Atzīst un respektē tiesības uz atšķirīgiem uzskatiem. ☐ Novērtē sadarbības priekšrocības. ☐ Prot argumentēt savu viedokli. • Apzinās labdarības nozīmīgumu.
3.	Ilgtspējīga attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Prot šķirot atkritumus un ievēro to ikdienā. • Piedalās talkās, akcijās u.c. pasākumos vides aizsargāšanā. • Izprot atbalsta nepieciešamību mazāk aizsargātiem un grūtībās nonākušiem (gan dzīvām būtnēm, gan cilvēkiem). Izprot, kas ir pārtikas drošība - tās pieejamība un veselīgs uzturs. • Pēta dažādu mājsaimniecībā izmantojamo resursu patēriņu, sagatavo priekšlikumus resursu ilgtspējīgam patēriņam. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina veselīga uztura pamatprincipus. • Izprot cilvēku, institūciju un valstu sadarbības nozīmi tīras vides uzturēšanā. • Atšķir cilvēka galvenās ekonomiskās vajadzības un sociālās vajadzības. • Zina, ka ražošanas resursi ir ierobežoti. <p><u>Mājturība un tehnoloģijas</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot ekonomiskas saimniekošanas nozīmi cilvēka dzīves kvalitātes uzlabošanā un vides saudzēšanā. • Zina, ka sadzīves atkritumu pārstrāde un sadzīves ķīmisko līdzekļu saprātīga lietošana saudzē vidi. • Saskata likumsakarības starp galvenajiem mājsaimniecībā izmantojamajiem resursiem un to taupīšanas nepieciešamību.

Klašu grupa: 7. – 9. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Demokrātijas būtība un nozīme	<ul style="list-style-type: none"> • Zina Latvijas valsts pārvaldes struktūru. • Zina Latvijas Republikas Satversmes nozīmi, īpaši Satversmes Preambulā noteiktās vērtības. 	<p><u>Sociālās zinības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot demokrātiskas valsts un sabiedrības pamatprincipus. • Zina lēmējvaras, izpildvaras, tiesu varas institūcijas Latvijā.

2.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> • Zina, izprot un ievēro savas tiesības un pienākumus. • Ar cieņu un izpratni izturas pret citu cilvēku tiesībām. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina un izprot tiesības un pienākumus demokrātiskā valstī.
3.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot pilsoniskās līdzdalības nozīmi, dažādību un iespējas. • Zina par savām iespējām Eiropas Savienībā. • Prot strādāt komandā, formulējot kopīgu viedokli. • Uzņemas atbildību, līdzdarbojoties savas klases un skolas rīkotajās aktivitātēs. • Prot argumentēti aizstāvēt savu viedokli, ar cieņu izturoties pret citu viedokļiem. • Apzinās dažādu skolēnu interešu grupu veidošanos un ietekmi uz klasesbiedru savstarpējām attiecībām un klases saliedētību. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ir apguvis demokrātiskas pilsoniskās līdzdalības prasmes. • Prot veidot tolerantu attieksmi pret atšķirīgām kultūrām un atšķirīgo sabiedrībā kopumā. • Spēj formulēt savu viedokli, piedāvājot problēmas risinājumu un uzklausot citu viedokli. • Ir apguvis publiskās uzstāšanās prasmes. • Zina par Eiropas Savienības izveidi un tās darbības virzieniem. <u>Latvijas vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot, ka Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts. <u>Pasaules vēsture</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina Eiropas Savienības pamatvērtības.
4.	Brīvprātīgais darbs	<ul style="list-style-type: none"> • Zina brīvprātīgā darba būtību. • Apzinās brīvprātīgā darba nozīmi personības veidošanā, savas karjeras un sabiedrības izaugsmē. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina, kas ir altruisms, un izprot tā nozīmi.
5.	Ilgtermiņa attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot Latvijas vietu globālajā pasaulē. • Izprot globalizācijas plusus un mīnus. • Izprot globālās pasaules drošības jautājumus un klimata pārmaiņu jautājumus. • Izprot masu mediju ietekmi informācijas iegūšanā, spēj izmantot dažādus informācijas avotus. • Zina iedzīvotāju skaitu pasaulē, izprot iedzīvotāju migrācijas veidus un sekas. • Izprot sabiedrības daudzveidību. 	<u>Sociālās zinības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot globalizācijas jautājumus, tās izpausmes Latvijā un pasaulē. <u>Mājturība un tehnoloģijas</u> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās iespējas sabiedrības ilgtspējīgas attīstības sekmēšanai. <u>Ģeogrāfija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Zina iedzīvotāju nacionālā sastāva pārmaiņas Latvijā; savas tautas tradīcijas un etnogrāfiskās īpatnības Latvijas novados. • Izprot citu etnisko grupu ieguldījumu Latvijas attīstībā. • Izprot dabas katastrofu ietekmi uz cilvēka dzīves apstākļiem.

Klašu grupa: 10. – 12. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts	Starppriekšmetu saikne ar mācību priekšmetiem
1.	Demokrātijas būtība un nozīme	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot Latvijas lēmējvaras, izpildvaras un tiesu varas institūciju darbību. • Zina nevalstisko organizāciju lomu demokrātijas principu stiprināšanā. 	<p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās demokrātijas nozīmi mūsdienu sabiedrībā. • Izprot likumdošanas, tiesu un izpildvaras darbības pamatprincipus un funkciju sadalījumu Satversmē.
2.	Tiesības un pienākumi	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot un ievēro savus pienākumus pret sabiedrību un valsti. • Zina un izprot cilvēktiesību normas. 	<p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Zina indivīda tiesības un pienākumus. • Izprot valsts tiesību, krimināltiesību, civiltiesību un administratīvo tiesību jomu galvenos uzdevumus un principus. • Izprot vecāku un bērnu savstarpējo tiesību un pienākumu būtību.
3.	Pilsoniskās līdzdalības iespējas un prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Zina un izprot savas pilsoniskās līdzdalības iespējas skolas un pilsētas/novada dzīves organizēšanā. • Zina un izprot savas pilsoniskās līdzdalības iespējas lēmumu pieņemšanas procesos valsts un Eiropas Savienības līmenī. • Apzinās iespējas piedalīties dažādās jauniešu nevalstiskās organizācijās. Prot argumentēt un izmantot publiskās runas prasmes. • Prot piedalīties lēmuma pieņemšanā un sadarboties. • Ir gatavs uzņemties atbildību. 	<p><u>Politika un tiesības</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir iepazinis sabiedriski politisko aktivitāšu iespējas. • Izprot politiskās līdzdalības ietekmi un nozīmi demokrātijā. • Zina politiskās līdzdalības formas un veidus demokrātiskā sabiedrībā. • Apzinās Latvijas iedzīvotāju ieguvumus un iespējas Eiropas Savienībā. Prot argumentēti formulēt savu viedokli, veidot personīgo attieksmi par aktuāliem politikas jautājumiem. <p><u>Latvijas un pasaules vēsture</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ir apguvis diskusijas prasmes par individuālo un kolektīvo atbildību vēsturē un mūsdienās. <p><u>Latviešu valoda (literatūra)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Pārzina tēlainās izteiksmes līdzekļus.

4.	Brīvprātīgais darbs	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot brīvprātīgā darba nozīmi. • Zina par brīvprātīgā darba iespējām savā pilsētā/novadā, Latvijā, Eiropas Savienībā un pasaulē. • Ir motivēts veikt brīvprātīgo darbu. 	<u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izprot pilsoņa atbildību un devumu savai valstij.
5.	Ilgtspējīga attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • Zina un apzinās galvenās ar globalizāciju saistītās problēmas pasaulē (konflikti un cilvēkdrošība, nabadzība, ilgtspējīga iepirkšanās, pārtikas krīze, migrācija un emigrācija, starpkultūru attiecības u.c.). • Apzinās izglītības piedāvājumu un pieejamību Latvijā un pasaulē. • Izprot masu mediju ietekmi un spēj analizēt un kritiski vērtēt informāciju. • Izprot katra cilvēka atbildību un iespējas uzlabot dzīves kvalitāti mijiedarbīgā pasaulē. 	<u>Ģeogrāfija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās iedzīvotāju migrācijas procesā izveidojušās problēmas. • Ir iepazinis cilvēku dzīvesveida un tradīciju daudzveidību. • Izprot dažādu reliģisku un etnisku konfliktu cēloņus un sekas pasaules reģionos. • Izprot pārtikas nodrošinājuma problēmas attīstītās un attīstības valstīs. <u>Politika un tiesības</u> <ul style="list-style-type: none"> • Izmanto preses materiālus un vērtē sociālo grupu intereses saimnieciskajā dzīvē, valsts iekšpolitiskajās attiecībās. <u>Bioloģija</u> <ul style="list-style-type: none"> • Apzinās un izprot dabas aizsardzības un dabas resursu (mežu, lauku, ūdeņu u.c.) racionālas izmantošanas nozīmi ekosistēmu stabilitātes un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā.

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

1. Autoru kolektīvs. Skolu jaunatnes kultūrintegrācija.- R.:RaKa, 2005
2. Andersone R. Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās. Teorija. Pieredze. Prakse. - R.:RaKa, 2004
3. Dirba M. Mijkultūru izglītības daudzveidība.- R.:RaKa, 2005
4. Drivdāle-Karuškina S. Starptautiskais pilsoniskās izglītības pētījums Latvijā .-R.:Mācību grāmata, 2003
5. Gromska S. Pilsoniskā audzināšana. – R.:RaKa, 2012
6. Eiropas Komisija. Jūsu rokasgrāmata par Eiropas pilsoņu iniciatīvu. 2. izdevums.- Brisele: 2012. Pieejams: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/12_97-citizens-initiative-lv.pdf
7. Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija/ Pētījuma kopsavilkums. – R:Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2004
8. Es. Sabiedrība. Valsts. Rokasgrāmata pasniedzējiem pilsoniskajā izglītībā.– R.: Latvijas Pieaugušo izglītības apvienība, „Impresio”, 1999.
9. Grambergs M. Iedzīvotāji kā partneri. ESAO rokasgrāmata par informāciju, konsultācijām un sabiedrības līdzdalību politikas veidošanas procesā.- R.:Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija, 2003

10. Izglītība pārmaiņām: Ilgtspējīgas attīstības mācīšanas un mācīšanās rokasgrāmata. – R.:Vides Vēstis - 2007
11. Jaunieši pārmaiņu sabiedrībās. Diskusiju ceļvedis.-UNICEF, 2002
12. Jauns impulss Eiropas jaunatnei. Baltā grāmata.- R.: Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs, 2003
13. Jaunais skolotājs. Pārdomas un ieteikumi mūsdienu skolotājam/ Rakstu krājums. – R.:IAC, 2006
14. Kļaviņa S., Greiškalna I. Līdzdalības iespējas valsts pārvaldē. Rokasgrāmata nevalstiskām organizācijām un apņēmīgiem indivīdiem. – R.:Valsts kanceleja, 2006
15. Kristīgā ētika un morāle: Sabiedrības pamats.- R.:Marts, 1993
16. Lapiņa L., Rudiņa V. Apgūsim demokrātiju. Skolotāja rokasgrāmata: interaktīvās mācīšanas metodes. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
17. Lasmane S. Ētika. - R.:Zvaigzne ABC, 1992
18. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība. - R.: 2005. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/LSIF_jaunieshu_līdzdaliba_smal.pdf
19. Lenglija M. Pasaules reliģijas. - R.:Zvaigzne ABC,1997
20. Mauliņa D., Grīntāle I. Brīvprātīgā darba organizēšanas rokasgrāmata. – R.:Biedrība „brīvprātīgais.lv” Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/Rokasgramata_BD_brivpratigais-lv.pdf
21. Miķelsone L. Mācību metodes sociālajās zinībās. Teorija. Pieredze. Prakse.- R.:RaKa, 2002
22. Ose L., Falka S. Mācību līdzeklis “Iepazīsti Eiropas Savienību un izmanto savas iespējas”, 2015. Pieejams: <http://www.es.gov.lv/es-informacijas-sniedzaji/eiropa-skolas/macies-par-es/macibu-lidzekaiepoznati-eiropas-savienibu-un-izmanto-savas-iespejas>
23. Paeglīte I. Pilsoniskās līdzdalības rokasgrāmata. Es piedalos.- R.:Latvijas pieaugušo izglītības apvienība, 2004.
24. Pilsoniskās sabiedrības stiprināšanas politika.- R.: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2006
25. Skolu jaunatnes kultūrintegrācija. Rakstu krājums. Pedagogu izglītības atbalsta centrs.-R.: RaKa, 1999
26. Tavas tiesības. – R.: Izglītības un zinātnes ministrijas Bērnu tiesību aizsardzības centrs,1997
27. Tolerances trenāžieros jeb ārvalstu jaunieši starp mums. Rokasgrāmata skolu pašpārvaldēm un Metodiskie ieteikumi jaunatnes lietu speciālistiem un direktoru vietniekiem audzināšanas darbā – R.:Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2012.

Karjeras izvēle

Pamatojums: Karjeras izvēle ir atkarīga no indivīda personības īpašībām, interesēm, iespējām, iegūtās izglītības un sociāli ekonomiskās vides.

Karjeras izvēles jautājumi ir būtiski gan bērniem un jauniešiem, gan arī viņu ģimenēm. Izglītības procesā karjeras atbalsta sistēmai ir jābūt tādai, kura palīdzētu skolēniem izprast un izzināt savas intereses un spējas, kā arī darba tirgus tendences un prasības, apgūt un attīstīt karjeras vadības prasmes. Šim darbam jābūt mērķtiecīgi organizētam visus skolas gadus, tāpēc klases stundās tiek aktualizēti karjeras izvēles jautājumi.

Svarīgi, lai skolēni pēc iespējas agrāk saņemtu informāciju un padomus, kas dotu viņiem iespēju pamatoti izvēlēties pašu vēlmēm un spējām noderīgu turpmākās izglītības un darba dzīves virzienu. Skolotāja uzdevums ir ne tikai palīdzēt skolēniem attīstīt savu personību, t.i., veidot pašapziņu, iemācīties izprast pašam sevi, novērtēt savu pieredzi, sasniegumus, personiskās īpašības, stiprās un vājās puses, bet arī izpētīt dažādas karjeras veidošanas iespējas, rosinot skolēnus pieņemt svarīgus lēmumus savai dzīvei. Vēlēšanās realizēt sev svarīgus nākotnes plānus veicinās skolēnu motivāciju mācīties.

Mērķis:

Sekmēt skolēnos izpratni par izglītības lomu cilvēka dzīvē un veicināt mērķtiecīgu karjeras izvēli.

Uzdevumi:

- apzināties mācību, darba un saturīga brīvā laika pavadīšanas nozīmi karjeras izvēles procesā;
- veidot prasmi salīdzināt un samērot personiskos sasniegumus un īpašības ar tiem nosacījumiem, kas nepieciešami tālākai izglītības turpināšanai un savas karjeras veidošanai;
- attīstīt prasmes, kas nepieciešamas savas karjeras attīstības plānošanā, lai sekmīgi konkurētu darba tirgū.

Klašu grupa: 1. – 3. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Profesiju daudzveidība. Manu vecāku, ģimenes locekļu darbs	<ul style="list-style-type: none">• Zina, kur un par ko strādā vecāki un citi ģimenes locekļi.• Zina nosaukt profesijas, kurās strādā cilvēki skolēna dzīvesvietā, un izprot viņu nozīmību vietējās sabiedrības dzīvē.
2.	Mani pienākumi ģimenē. Mani vaļasprieki. Mana sapņu profesija	<ul style="list-style-type: none">• Gūst priekšstatu par ikdienas darbu un interešu, vaļasprieku saistību ar profesijām, gūst izpratni par to dažādību.
3.	Dienas režīms	<ul style="list-style-type: none">• Prot izplānot savu dienas režīmu un tam sekot, paredzot laiku mācībām, pienākumiem mājās, vaļaspriekiem un atpūtai.

4.	Mācības - skolēna darbs	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu galveno pienākumu mācīties, spēj mācīties patstāvīgi un koncentrējas mācību uzdevumu apguvei un izprot savu atbildību sekmīgā mācību procesā. • Prot izmantot stundās apgūto ikdienā.
5.	Karjeras vīzija	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās domāt par savu nākotni, iepazīstot dažādas profesijas, apgūst darba prasmes.

Klašu grupa: 4. – 6. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Es un mani dotumi	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savas stiprās un vājās puses, kā arī savas intereses, spējas.
2.	Mani darba ieradumi. Sadarbības prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Prot plānot savu dienas režīmu, ievērojot savas un citu intereses un iespējas. • Prot sadarboties ar dažāda vecuma cilvēkiem
3.	Brīvais laiks un tā izmantošana	<ul style="list-style-type: none"> • Izzina un izmanto daudzpusīgas lietderīga brīvā laika pavadīšanas iespējas, atrodot savām spējām un vēlmēm atbilstošāko.
4.	Mācīšanās prasmes un sasniegumi	<ul style="list-style-type: none"> • Mācās dokumentēt savus sasniegumus. • Apzinās zināšanu nozīmi nākotnē, spēj sevi motivēt mācību darbam un cenšas sasniegt savām spējām atbilstošus rezultātus.
5.	Profesiju daudzveidība, prestižs un pievilcība	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot profesiju veidus un tajās veicamo darba specifiku: fizisks – garīgs darbs, darbs telpās – darbs ārā u.tml. • Izprot dažādo profesiju lomu sabiedrības dzīvē un veido priekšstatus par savu iespējamo nākotnes profesiju. • Pētot profesiju daudzveidību, domā par savām nākotnes iecerēm, par savām iespējām pilsētā/novadā/valstī.
6.	Lietišķā valoda, tās nozīme ikdienas dzīvē	<ul style="list-style-type: none"> • Izkopj savu valodas kultūru. • Izprot publiskas uzstāšanās būtību un ir apguvis prasmes tajā piedalīties, prezentējot dažādus darbus un uzstājoties.

Klašu grupa: 7. – 9. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Vajadzības, vēlmes un spējas. Pašvērtējums	<ul style="list-style-type: none"> • Ir objektīvi izvērtējis, pārzina savus dotumus, spējas un intereses, samēro savas intereses un spējas, personīgās īpašības un vērtības. Novērtē sava gribasspēka, neatlaidības un personīgā ieguldījuma nozīmīgumu dzīves mērķu sasniegšanā. • Novērtē savu sasniegumu rezultātus.
2.	Savu interešu, spēju un dotību attīstīšana	<ul style="list-style-type: none"> • Saprot, kā skolā, ārpuskolas aktivitātēs un ikdienā var attīstīt savas intereses, spējas un dotības • Apzinās interešu izglītības un brīvprātīgo darba nozīmi savas pašattīstības veicināšanā

3.	Izglītības vērtība	<ul style="list-style-type: none"> Izprot saistību starp izglītību, profesiju un nodarbinātību. Apzinās izglītību kā vērtību, ir motivēts turpināt izglītību. Izprot Latvijas izglītības sistēmu un savas tālākās izglītības iespējas. Zina dažādus avotus, kur meklēt informāciju par izglītības iespējām.
4.	Profesiju daudzveidīgā pasaule	<ul style="list-style-type: none"> Apzinās karjeras nozīmi cilvēka dzīvē un saprot karjeras plānošanas pamatnosacījumus Prot savākt, apkopot un analizēt atbilstošu informāciju par profesijām, izzina savas turpmākās izglītības iespējas. Ir apzinājis sev saistošās profesijas. Iesaistās darba izmēģinājumos. Ir iegūtas zināšanas par vietējo darba tirgu.
5.	Individuālā karjeras plāna izveide	<ul style="list-style-type: none"> Ir apgūtas plānošanas prasmes un veicināta spēja uzņemties atbildību par savu plānu īstenošanu. Prot pieņemt ar karjeras izvēli saistītus lēmumus. Ir izveidota un regulāri tiek papildināta savu sasniegumu mape (portfolio).

Klašu grupa: 10. – 12. klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Izglītības iespējas Latvijā un ārzemēs	<ul style="list-style-type: none"> Izprot Latvijas izglītības sistēmu un savas tālākās izglītības iespējas. Izprot būtiskākos nosacījumus studijām ārzemēs. Zina, kur meklēt informāciju par iespējām turpināt izglītību un ar to saistītajiem studiju fondiem, stipendijām, kredītiem u.c. gan Latvijā, gan ārvalstīs.
2.	Mūžizglītība	<ul style="list-style-type: none"> Izprot nepārtraukta izglītošanās procesa un darba lomu un nozīmi savā dzīvē. Apzinās izglītību kā vērtību. Apzinās formālās un neformālās izglītības sniegtās iespējas
3.	Informācija par darba tirgu un tā attīstības tendencēm. Vietējo ekonomiku ietekmējošās tendences	<ul style="list-style-type: none"> Ir apzināta informācija par darba tirgus perspektīvām, kas ļauj izšķirties par attiecīga lēmuma pieņemšanu karjeras izvēlē. Izprot nodarbinātības tendences mūsu valstī un pasaulē. Ir gatavs pieņemt alternatīvus lēmumus karjeras izvēlē.

4.	Zinātnes un tehnoloģiju attīstība. Profesiju mainība un dažādība, pienākumi, darba devēju prasības	<ul style="list-style-type: none"> • Ir iepazinis dažādas darbavietas, darba devēju prasības, darba pienākumus. • Pārzina darba meklēšanas procesu. • Apzinās profesiju mainību saistībā ar zinātnes un tehnoloģiju attīstības tendencēm pasaulē. • Izprot profesionālās ētikas pamatprincipus un prasības.
5.	Darbs ārzemēs	<ul style="list-style-type: none"> • Zina par iespējām strādāt ārpus Latvijas un kur griezties pēc palīdzības, ja tas ir nepieciešams. • Ir informēts, kur meklēt ziņas par attiecīgās valsts darba likumdošanu.
6.	Karjeras izvēles plānošana. Individuālā karjeras plāna izveide	<ul style="list-style-type: none"> • Ir izvērtēta piemērotība izvēlētajai profesijai. • Ir apkopota informācija atbilstoši izvēlētajai profesijai. • Ir pilnveidotas plānošanas prasmes un veicināta spēja uzņemties atbildību par savu plānu īstenošanu. • Izzinātas izglītības vai darba iespējas pēc skolas beigšanas, iegūstot informāciju par interesējošo profesiju/nodarbošanās veidu un izvēloties sev vēlamu.

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

28. Akmeņkalna I., Kārklīšs A., Kalniņa I. Mērķtiecīga karjeras veidošana. Mācību metodika.– R.: LUMA, 2007
29. Akmeņkalna I., Kārklīšs A., Skutele D. Mērķu sasniegšana. – R.: LUMA, 2007
30. Alens Dž., Nerne Dž. Skolēnu izaugsmes veicināšana. Palīgs klases audzinātājam. – R.: Skolu atbalsta centrs, 2000
31. Baldiņš A., Raževa A. Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē. – R.: Pētergailis, 2001
32. Beloraga G. Par ko kļūt? Darba lapas par profesijām.– R.: Zvaigzne ABC, 2007
33. Daija Z., Panasina I. Veido savu karjeru pats! Grāmata patstāvīgai profesijas izvēlei. – R.: Profesionālās karjeras izvēles centrs, 2000
34. Daiktere I. Mērķu izvirzīšana un sasniegšana. Mācību metodika. – R.: SIA LUMA, 2007
35. Darba pasaules un karjeras iespēju izpēte / Ieteikumi skolotājiem, klašu audzinātājiem projektu nedēļas vadīšanai 7. – 9.klasēs. – R.: PIAA, PIAC, 2004
36. Dektereva N., Dorofjeva S., Vagele A., Zavjalova G.. Interesantas idejas klases audzinātājam.– R.: RaKa, 2008
37. Dektereva N., Dorofjeva S., Vagele A., Zavjalova G.. Mūsdienīga skolēna portfolio.– R.: RaKa, 2008
38. Ertelts B.J., Šulcs V. Karjeras konsultēšanas kompetences. – R.: VIAA, 2008, Vācija: Rosenberger Fachverlag, 2007
Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_kompetences_2008.pdf
39. Karjeras atbalsta pasākumi riska grupu jauniešiem. Caur mācīšanos uz darbu.– R.: VIAA, 2011, Eiropas profesionālās izglītības attīstības centrs, 2010
Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_atbalsta_pasakumi_2010.pdf
40. Karjeras attīstības atbalsts. Izglītība. Konsultēšana. Pakalpojumi.– R.: VIAA, 2008 Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_attiistibas_atbalsts_2008.pdf
41. Karjeras attīstības rokasgrāmata konsultantiem, kas strādā ar jauniešiem ar īpašām vajadzībām. Jaunatnes karjeras servisa attīstības projekts. Pieejams: <http://www.careercenteronline.org>

42. Karjeras iespēju izpēte / Metodisks palīgīdzeklis skolotājiem, klašu audzinātājiem profesionālās orientācijas darbā.– R.: PIAP aģentūra, 2003 Pieejams: http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/klasu_audzinatajiem/
43. Karjeras izglītība skolā. Pieredze 2009.– R.: VIAA, 2010 Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_izgliitiba_skolaa_2010.pdf
44. Karjeras izglītība 10. – 12.klasei. Skolotāja rokasgrāmata. Karjeras izglītība 7.-9.klasei. Skolotāja rokasgrāmata. – R.: PIAA, 2006 Pieejams: http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/klasu_audzinatajiem/
45. Karjeras izglītība 7.klasē. Metodiski ieteikumi. Karjeras izglītība 8.klasē. Metodiski ieteikumi. Karjeras izglītība 9.klasē. Metodiski ieteikumi. – R.: PIAA, 2006
Pieejams: http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/klasu_audzinatajiem/
46. Karjeras izglītības mērķi pamatskolā / Ieteikumi skolotājiem, klašu audzinātājiem pamatskolas skolēnu zināšanu, prasmju un iemaņu veidošanai starppriekšmetu tēmā.– R.: PIAA, PIAC, 2004
Pieejams: http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/klasu_audzinatajiem/
47. Karjeras konsultēšanas metodes.– R.: VIAA, 2009, Bukareste: Institute of Educational Sciences, Euroguidance, 2007 Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_kons_metodes.pdf
48. Karjeras plānotājs. Metodiski ieteikumi.– Jelgava: PKIC, 2007
49. Karjeras plānotājs pamatskolēnam. Mana profesija? Kāpēc gan ne? Karjeras plānotājs vidusskolēnam. Mana profesija? Kāpēc gan ne?– Jelgava: PKIC, 2007
50. Karjeras Ziņas. – R.: VIAA karjeras atbalsta departamenta ziņu izdevums. Pieejams: http://viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/kad_zinu_izdevumi/
51. Korna. E. Karjeras izglītība. Tukuma 2.vidusskolas pieredze. – R.: RaKa, 2011
52. Kurš mācību priekšmets man vislabāk patīk? Padomi veiksmīgai karjeras izvēlei.– R.: VIAA, Karjeras atbalsta departaments, 2008
Pieejams: http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/euroguidance_sadala/klasu_audzinatajiem/
53. Ķīkule I. Domā pats! Metodiskie ieteikumi darbam ar videofilmu 5. – 8.klasei. – R.: Labklājības ministrija, SIA „ULMA”, 2006
54. Mans bērns izvēlas karjeru.– R.: VIAA, 2010
Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/mans_berns_izvelas_karjeru_web.pdf
55. Perija N., Zarks Z. Karjeras veidošanas mācību programma pamatskolas skolēniem. Perija N., Zarks Z. Karjeras veidošanas mācību programma vidusskolas skolēniem. – R.: PKIVA.
56. Pīvijs V. Sociodinamiskā konsultēšana. Praktiska pieeja nozīmes veidošanai. ASV: Taosas institūta izdevniecība, 2004, R.: VIAA, 2011
Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/38262_viaa_pivijis_2012_f.pdf
57. Profesiju aprakstu katalogs.– R.: PKIVA, NVA., 2007,2012
Pieejams:http://www.nva.gov.lv/karjera/docs/profesiju_aprakstu_katalogs_A4.pdf;
http://www.nva.gov.lv/docs/pak_2012.pdf
58. Profesiju definīciju katalogs.– R.: PKIVA, 2007
Pieejams: <http://jvmv.lv/f/uploads/profesiju-aprakstu-katalogs-A5.pdf>
59. Profesiju klasifikators.– R.: Latvijas Vēstnesis, 2006 Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/80>
60. Rubana I.M. Mācīties darot.– R.: RaKa, 2004
61. Stabiņš J., Pupiņš M. Ieteikumi karjeras veidošanai. / Mācību līdzeklis sociālajās zinātnēs.– R.: RaKa, 2008
62. Starptautiskā karjeras atbalsta metodikas rokasgrāmata darbam ar grupu. 2.izd. - Vīne: 2012
Pieejams: http://viaa.gov.lv/files/news/727/viaa_naviguide_interactive.pdf
63. Templers R. Veiksmīgas karjeras likumi.– R.: Zvaigzne ABC, 2007
64. Veiksmīgas karjeras anatomija.– R.: Lietišķās informācijas dienests, 2009

Videomateriāli

1. Atrodi savu ceļu! Karjeras un izglītība iespējas būvniecības nozarē.
Atrodi savu ceļu! Karjeras un izglītība iespējas elektrotehnikas un elektronikas nozarē. Atrodi savu ceļu! Karjeras un izglītība iespējas ķīmijas un farmācijas nozarē.
Atrodi savu ceļu! Karjeras un izglītība iespējas mašīnbūves un metālapstrādes nozarē. Atrodi savu ceļu! Karjeras un izglītība iespējas meža nozarē. – DVD: VIAA.
2. Domā pats! (videofilma 5. – 8.klasei.)
3. Iepazīsti izglītības un darba pasauli. – CD – ROM: PIAP.
4. Iepazīsti un izvēlies! Virtuālais ceļvedis: Daugavpils Universitāte, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Rēzeknes augstskola, Ventspils Augstskola, Vidzemes Augstskola. – CD.
5. Izglītība Latvijā 2008 – CD: STA. 6. Kurp doties? Ķīmiķis. Farmaceits. Mikrobiologs. (TV raidījumi) Nākotnes aprēķins. (īsfilma)– DVD: biedrība „Jauniešu konsultācijas”, 2006
7. Kurp doties? Farmaceits. Vides speciālists. Mārketinga speciālists.– DVD: biedrība „Jauniešu konsultācijas”, 2007
8. Karjeras iespējas Latvijā. RSEBAA. AIESEC. – CD.
9. Labklājības ministrijas pētījumi. ES struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts. – CD.
10. Mana karjera.
Mana karjera manās rokās. Autoceļu būvniecība.
Mana karjera – manās rokās. Enerģētika. – CD: SIA „AGD GRUPA”, IZM ISEC.
11. Profesionālās darbības jomas Latvijā. – DVD (1., 2.disks), VHS: PKIVA.
12. Progresīvās profesijas. – CD: PKIVA, Labklājības ministrija, projekts „Profesiju segregācijas cēloņu mazināšana”
13. Studijas datorikas nodaļā. Fragments no LTV7 raidījuma „Aktualitātes”. (13.04.2008.) – CD (.mpg): SIA „AGD GRUPA”
14. “Zaļais pipars 1-4” – CD: RTU
Pieejams: <http://karjera.rtu.lv/lv/ieraksts/izglitojosa-filma-zalais-pipars>

Interneta resursi:

1. www.europass.lv/ - CV standarts “Europass”
2. <http://jaunatne.gov.lv/lv/> - informatīvi materiāli par konkursiem un brīvprātīgo darbu
3. www.niid.lv - nacionālā izglītības iespēju datu bāze
4. <http://www.nva.gov.lv/karjera/> - informatīvie un metodiskie materiāli sevis, profesiju un izglītības iespēju izpētei, ieteikumi karjeras plānošanai
5. www.prakse.lv - prakses, darba, brīvprātīgā darba vakances jauniešiem, informācija par profesijām un izglītības iespējām
6. www.profesijupasaule.lv – profesiju paraksti, intervijas ar profesionāļiem, darba vides foto galerijas, profesiju apguves iespējas.

Veselība un vide

Pamatojums: Viens no efektīvākiem veidiem, kā pasargāt savu veselību un nenodarīt kaitējumu apkārtējai videi, apzinoties savas rīcības riskus un sekas, ir zināšanas.

Skola līdztekus ģimenei un sabiedrībai ir atbildīga par jaunās paaudzes veselību. Tādējādi skolai ir jāiesaistās veselības veicināšanas un primārās profilakses darbā. Primārās profilakses mērķis ir cilvēka rakstura, gribas, attieksmes un dzīves prasmju veidošana, lai kritiskā dzīves situācijā viņš spētu izdarīt izvēli par labu veselībai, būtu gatavs risināt problēmas un pieņemt atbildīgus lēmumus. Nozīmīgi ir preventīvie pasākumi dažādu atkarību (smēķēšana, alkohola un narkotisko, psihotropo, kā arī jauno psihoaktīvo vielu lietošana, datoratkarība u.c.) profilaksei.

Bērnam un jauniešiem ir nepieciešams izprast pārmaiņas, kas notiek ar viņu, mainoties vecumam, un ievērot nosacījumus, kas ir veselīga dzīvesveida pamatā (uzturs, fiziskās aktivitātes, pozitīvas emocijas un attieksmes u.c.). Būtiska ir sevis kā vides sastāvdaļas apzināšanās, kad indivīds uzņemas pienākumus un rūpes par vides sakārtošanu, saglabāšanu, veidošanu.

Mērķis:

Rosināt skolēnus ievērot veselīgu dzīvesveidu un izprast apkārtējo vidi kā nosacījumu dzīves kvalitātes nodrošināšanai.

Uzdevumi:

- iegūt augstu pašapziņu un pozitīvu pašnovērtējumu (justies labi “savā ādā”, prast rūpēties par sevi un savu ķermeni);
- apgūt iemaņas un prasmes, kas palīdzētu pieņemt atbildīgus lēmumus savai fiziskai, psihiskai un sociālai attīstībai;
- atbilstoši rīkoties ar atkarību izraisošo vielu (tabaka, alkohols, narkotiskās, psihotropās, kā arī jaunās psihoaktīvās vielas u.c.) lietošanu saistītās situācijās vai nonākot saskarē ar atkarību izraisošiem procesiem (azartspēles, jaunās tehnoloģijas u.c.);
- veidot pozitīvu attieksmi pret apkārtējo vidi.

Klašu grupa: 1.-3.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Uztura ietekme uz skolēna darbaspējām un sekmēm mācībās	<ul style="list-style-type: none">• Apzinās un spēj novērtēt uztura nozīmi sava organisma attīstībā un augšanā. Ir prasme ievērot un pielietot gūtās atziņas ikdienā.
2.	Sakarība starp uzturu un veselību. Uzturs kā riska faktors dažādu slimību attīstībā (zobu kariess, avitaminoze, aptaukošanās, sirds un asinsvadu slimības u.c.)	<ul style="list-style-type: none">• Zina, kādas slimības var izraisīt nepiemērots uzturs un kāds uzturs jālieto slimību profilaksē.• Ir prasme analizēt un novērtēt savu ikdienas uzturu mājās un skolā un veikt atbilstošu izvēli. Zina, kādu galveno informāciju atspoguļo uz pārtikas produktu iesaiņojumiem. Ir prasmes izdarīt nepieciešamās izmaiņas uztura izvēlē atbilstoši dažādiem apstākļiem un savai individualitātei.
3.	Veselīgu ēšanas paradumu veidošana	<ul style="list-style-type: none">• Izprot veselīgu ēšanas paradumu būtību, nozīmi un nepieciešamību. Spēj novērtēt savus ēšanas ieradumus.• Apzinās, ka ēšanas ieradumi ir izvēles rezultāts, kas atkarīgs no katra paša lēmuma. Ir prasmes atbilstoši savam vecumam pieņemt saprātīgus lēmumus savas veselības nostiprināšanā.

4.	Fiziskās aktivitātes kā veselības pamats	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās fizisko aktivitāšu nozīmi veselības saglabāšanā. • Veidojas motivēta nepieciešamība piedalīties dažādās fiziskajās nodarbībās skolā un ārpus skolas.
5.	Veselīga vide	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās vides faktoru ietekmi uz cilvēka veselību. • Ir iemaņas izvairīties no ilgstošas uzturēšanās veselībai nevēlamā vidē (piesmēķētas telpas, automašīnu tuvumā u.c.). • Veidojas pozitīva attieksme pret apkārtējo vidi. • Apzinās, ka ikviens var būt līdzdalīgs veselīgas vides veidošanā skolā, mājās, pilsētā, ciemā utt.
6.	Datoratkarība un citi atkarību izraisošie procesi. To izraisošie faktori	<ul style="list-style-type: none"> • Ir priekšstats par datoratkarību, citiem atkarību izraisošiem procesiem un bīstamību, ko tie nodara. • Atbilstoši savam vecumam izprot un apzinās pamatnoteikumu nozīmīgumu, strādājot ar datoru, citām jaunajām tehnoloģijām.

Klašu grupa: 4.-6.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Personīgā higiēna. Rūpes par ārējo izskatu	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās personīgās higiēnas nozīmi gan savas veselības uzturēšanā, gan savstarpējā saskarsmē, izprot tās ievērošanas nepieciešamību. • Izprot jēdzienu „personīgā higiēna”, zina, kādas darbības tās ietvaros nepieciešams veikt. • Prot izvēlēties piemērotus apavus, apģērbu un kosmētikas līdzekļus. Veido paradumu rūpēties par savu ārējo izskatu.
2.	Sakopta apkārtējā vide un pašapkalpošanās prasmes	<ul style="list-style-type: none"> • Saprot veselīgas, drošas un sakoptas dzīves un darba vides nozīmīgumu, nosacījumus un pasākumus, kurus veicot var samazināt vai izvairīties no veselības apdraudējumiem. • Veido motivētu nepieciešamību, paradumu uzturēt ap sevi sakoptu vidi un rūpēties par tās sakārtošanu.
3.	Ārējās vides ietekme uz cilvēka veselību	<ul style="list-style-type: none"> • Var nosaukt un atpazīst ārējos faktorus, kuri var ietekmēt cilvēka veselību (troksnis, putekļi, sadzīves ķīmija, grauzēji, insekti u.c.). • Apzinās rīcību, kāda nepieciešama ārējo faktoru mazināšanai vai novēršanai.
4.	Dienas režīms. Veselību ietekmējošu paradumu veidošanās	<ul style="list-style-type: none"> • Prot atpazīt, nosaukt un raksturot ikdienas situācijas, kas ietekmē cilvēka veselību (ilgstoša atrašanās pie datora, nepietiekams laiks miegam, ēšanas režīms u.c.). • Prot atpazīt neveselīgu uzvedību un rīcību. • Ievēro un apzinās neveselīgu vidi sev apkārt. • Spēj saprātīgi un lietderīgi plānot laiku dienas darbiem un atpūtai.

Klašu grupa: 7.-9.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	<p>Pusaudžu un jauniešu dzimuma nobriešana, un personības attīstība (dažādas pārvērtības manā ķermenī, jaunas sajūtas un izjūtas). Raksturīgās pusaudžu īpašības pubertātes periodā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izprot fiziskās (primāro un sekundāro dzimuma pazīmju veidošanās), psihiskās, emocionālās izmaiņas savā organismā un ir gatavs tās pieņemt. • Veidojas nepieciešamība un ir prasmes ievērot higiēnas normas. • Apzinās raksturīgās pusaudžu īpašības pubertātes vecumā un spēj adekvāti rīkoties. • Spēj izprast emociju izpausmes savos vienaudzos. Spēj sevi novērtēt un pozitīvi ietekmēt savu veselību.
2.	<p>Ar dzimuma piederību saistītās rakstura, uzvedības iezīmes. Seksualitāte kā neatņemama personības sastāvdaļa. Cieņa pret savu un pretējo dzimumu. Atbildība savstarpējās attiecībās, t.sk. dzimumattiecībās</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ir pozitīva attieksme un cieņa pret savu dzimumu un pretējo dzimumu. • Apzinās savu dzimumu un ar to saistītās rakstura un uzvedības iezīmes un prot respektēt pretējā dzimuma atšķirības. Veidojas pozitīva attieksme pret jēdzieniem <i>sievšķība</i> un <i>vīrišķība</i>. • Spēj atbilstoši izvērtēt sava rakstura iezīmes dzimuma piederības kontekstā. • Apzinās savu seksualitāti kā neatņemamu personības attīstības sastāvdaļu, izprot jēdzienu par atbildību savstarpējās attiecībās un dzimumattiecībās. • Ir informēts par jauniešiem piemērotām un pieejamām kontracepcijas metodēm.
3.	<p>Dažādu jūtu izpausmes veidi (verbālie un neverbālie), to izvērtēšana</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās, ka jūtas un emocijas ir katra cilvēka dabiskas izpausmes, kam ir svarīga nozīme attiecību veidošanā. • Ir izpratne par dažādām jūtu paušanas iespējām. • Spēj savaldīt savas jūtas, prot tās paust, neaizvainojot citus. Izprot, spēj pieņemt un cienīt citu paustās jūtas.
4.	<p>Narkotisko, psihotropo, kā arī jauno psihoaktīvo vielu, alkohola, smēķēšanas ietekme uz veselību</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās atkarību izraisošo vielu lietošanas cēloņus, motīvus un sekas, kā arī ir prasmes uzlabot savu emocionālo stāvokli, neizmantojot sev un citiem kaitīgus paņēmienus. • Ir izpratne par medikamentu lietošanas noteikumiem. • Ir izpratne par jauno psihoaktīvo vielu (zāļu maisījumi, vīraki u.c.) lietošanas negatīvo ietekmi uz veselību. • Ir prasme izvērtēt dažādas situācijas un pieņemt veselībai pozitīvus lēmumus. • Spēj pretoties negatīvam psiholoģiskam spiedienam. Spēj izvēlēties piemērotas nodarbošanās savā brīvajā laikā. • Izprot alkohola un tabakas reklāmas būtību. • Zina institūcijas un organizācijas, kur vērsties pēc palīdzības. • Zina savus pienākumus un tiesības attiecībā uz atkarību izraisošo vielu lietošanu (pasīvā smēķēšana u.c.)

5.	Azartspēļu atkarība. Datorspēļu atkarība. Interneta atkarība	<ul style="list-style-type: none"> Izprot šo atkarību negatīvo ietekmi uz cilvēka psihisko un fizisko veselību. Ir prasme atteikties no nevēlama piedāvājuma. Spēj izvēlēties piemērotas nodarbošanās savā brīvajā laikā. Zina institūcijas un organizācijas, kur vērsties pēc palīdzības.
6.	Veselīga vide	<ul style="list-style-type: none"> Zina vides faktoru ietekmi uz cilvēka veselību. Izvēlas sev labvēlīgu un veselībai nekaitīgu vidi. Saprot, ka ikviens var būt līdzdalīgs veselīgas vides veidošanā skolā, mājās, pilsētā, ciemā utt.

Klašu grupa: 10.-12.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
1.	Mikrovides veidošana ģimenē (pienākumi ģimenē, tradīcijas ģimenē u.c.)	<ul style="list-style-type: none"> Izprot indivīda lomu ģimenē – jebkurš ģimenes loceklis ir ģimenes daļa un ir atbildīgs cits par citu. Izprot atbildības nozīmi kopā sadzīvošanā. Zina un izprot potenciālo vecāku atbildību par pēcnācēju veselību un atbildību par bērnu perinatālajā posmā. Izprot ģimenes plānošanas nozīmi. Apzinās pienākumus ģimenē. Apzinās, kā vecāku savstarpējās attiecības ietekmē bērna pašsajūtu ģimenē. Izprot un spēj novērtēt ģimenes tradīciju lomu personības attīstībā un ģimenes stiprināšanā.
2.	Personīgā atbildība par veselības un savas dzīves kvalitāti	<ul style="list-style-type: none"> Apzinās veselības un dzīvības kā vērtības nozīmi. Ir prasme novērtēt savu veselību un dzīvesveidu, sekot savam veselības stāvoklim. Ir prasme palīdzēt otram dažādās dzīves situācijās. Ir atbildīgs par savu un citu cilvēku veselību un dzīvību, tostarp saistībā ar atkarību izraisošo vielu lietošanu. Zina savus pienākumus un tiesības attiecībā uz atkarību izraisošo vielu lietošanu.
3.	Risks un tā iespējamās sekas	<ul style="list-style-type: none"> Spēj novērtēt riska pakāpi. Ir prasme analizēt, izprast sakarību starp nevajadzīgu riskēšanu un nelaimes gadījumu, tostarp attiecībā uz alkohola, narkotisko, psihotropo, kā arī jauno psihoaktīvo vielu un tabakas izstrādājumu lietošanu. Spēj novērtēt risku savā rīcībā un uzvedībā. Ir atbildīgs par savu un sev līdzās esošo cilvēku drošību. Prot novērtēt situāciju un atbilstoši rīkoties. Izprot saules un mākslīgā starojuma (solārija) negatīvo ietekmi uz ādu, zina kā pasargāt ādu no saules negatīvās ietekmes.
4.	Darba drošība veselības aizsardzības nolūkos. Pirmā medicīniskā palīdzība	<ul style="list-style-type: none"> Zina darba drošības pamatelementus. Prot sniegt pirmo medicīnisko palīdzību.
5.	Veselīgs uzturs	<ul style="list-style-type: none"> Izprot veselīga uztura nozīmi cilvēka dzīvē. Prot plānot savu ikdienas ēdienkarti, pilnvērtīgi un sabalansēti izvēloties pārtikas produktus. Apzinās sekas, kas saistītas ar nepareiza uztura izraisītām saslimšanām.

6.	Medicīniskās apskates un profilaktiskās vakcīnas	<ul style="list-style-type: none"> Rūpējas par savu veselību, izmantojot valsts apmaksātās medicīniskās apskates un vakcināciju.
7.	Ekoloģija	<ul style="list-style-type: none"> Izprot vides un sabiedrības mijiedarbību.

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

- Adamaite I., Bērziņa I. Starp mums, vecākiem, runājot. Par atkarības problēmām ģimenē un sabiedrībā.- R.: Lielvārds, 2002
- Adamaite I. Kur slēpjas atkarība?- R.: Zvaigzne ABC, 1998
- Adamaite I., Stirna A., Vārpa I., Atkarības profilakse.- R: b/o v/u Narkoloģijas centrs, 2000
- Apturi vardarbību.- R.:Latvijas Sarkanais Krusts, 2005 5. Azarovs J. Ģimenes pedagoģija. – R.: Zvaigzne, 1986
- Āltonene U. Pusaudžu sekss. – R.: Sprīdītis, 1991.
- Balsons M. Kā izprast klases uzvedību. – Lielvārde: Lielvārds, 1996
- Borins E.P. Smēķēšana, alkohols un uztura mācība. – R.: Sorosa fonds – Latvija, 1995
- Borzovs J. u.c. Darbs ar datoru un jūsu veselība. Informatīvais materiāls datoru lietotājiem. - R.: Labklājības ministrija, Valsts darba inspekcija.
- Dzīves derīguma termiņš: mācību videofilma.-R.: Rīgas Dome, Rīgas atkarības profilakses centrs, Sabiedrības veselības aģentūra, Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs, 2008
- Fords Dž.B. Cilvēka ķermenis. Enciklopēdija jaunatnei. – R.: Belitha press. Kolibri, 1994
- Glikasa O. Augsim veseli.- R.: Zvaigzne, 1996
- Golubeva A., Lazdiņa S., Zavatskis A. Skolas incidenti, kas saistīti ar apreibinošo vielu lietošanu, izplatīšanu, aizdomām-R.: Sabiedrības integrācijas fonds, 2005
- Kas ir veselības mācība.- LVAVA, 2004
- Karpova Ā. Ģimenes psiholoģija. – R.: RaKa, 2000
- Kondrāte I., Kuņicka I., Rocēna I., Jātniece I. Pusaudžiem par intīmo. Rokasgrāmata skolotājiem.- R.: ANO Attīstības programma, IZM, 2003
- Kondrāte I., Kuņicka I., Rocēna I., Jātniece I. Pusaudžiem par intīmo. Aktivitātes darbam klasē.- R.: ANO Attīstības programma, IZM, 2004
- Krūzmētra M. Ģimenes socioloģija. – R.,1993
- Metodiskais līdzeklis pedagogiem un vecākiem “Darbs ar sociālā riska grupas bērniem un jauniešiem atkarību profilaksē” – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2015
- Metodiskais materiāls “Veselības izglītība vispārējā vidējā un profesionālajā izglītībā”- R.: Valsts izglītības satura centrs, 2013
- Mias dienasgrāmata. - R.: B/O V/U Narkoloģijas centrs, 2000
- Nāves mušpapīrs: mācību videofilma. – B/O V/U Narkoloģijas centrs, 2000
- Nucho A.O, Vindere M. Garīgās veselības veicināšana. Psiholoģija izglītībai.- R.: RaKa, 2002
- Paiks G., Selbijs D. Pasaule ienāk klasē.- R.: LU Ekoloģijas centra apgāds VIDE, 1998
- Pārmaiņu laiks: mācību videofilma latv. val., 20 min
- Pirmā palīdzība. Novērtēšana. Ārstēšana. Prasmes.- R.: Jumava; 2002
- Plotnieks I. Psiholoģija ģimenē. – R.: Zvaigzne, 1988
- Puškareva I. Par smēķēšanu, alkoholismu, narkomāniju –Lielvārde: Lielvārds, 1996
- Rubene I.M.. Ēd vesels! – R.:Zaļais circenis, 1998
- Sauka M. Es kļūstu pieaudzis. – R.: SIA Atols,1997
- Seksualitāte un kontracepcija: mācību videofilma latv.val.,10 min.
- Skolas politika apreibinošo vielu lietošanas profilaksē.- R.: SFL un Valsts bērnu tiesību aizsardzības centrs., 2000
- Skolēni un narkotikas.- R.: ANO Narkotiku kontroles programma, 2001 34. Slazds: animācijas filma. – R.: B/O V/U Narkoloģijas centrs, 2000
- Tūna A., Kalniņš A. Es pasaulē, 1. un 2. daļa – Lielvārde: Lielvārds, 1995

36. Vadlīnijas vienaudžu izglītībā HIV/ AIDS un reproduktīvā veselībā.- R.: ANO Attīstības programma, IZM, 2003
37. Vide un mūsu sabiedrība.- R.: SFL, 1996
38. Viss būs tieši tā, kā tu vēlies: mācību videofilma vidusskolēniem latv. val., 20 min.
39. Zavadskis A., Lazdiņa S., Kunda I. „Savādāks bērns skolā”- kā sniegt nepieciešamo atbalstu.-R.: Artekoms, 2003
40. Ziemassvētku brīnums: mācību videofilma par grūtniecību, dzemdībām un pēcdzemdību periodu latv.val., 20 min.
41. Pašnāvību novēršana: informatīvais materiāls skolotājiem un citiem skolu darbiniekiem. R.: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2013
42. Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums, 2009./2010.māc.g. aptaujas rezultāti un tendences - R.: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012.
43. Social determinants of health and well-being among young people. Health behaviour in school-aged children (HBSC) study: international report from the 2009./2010 survey, WHO, 2012
44. Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums. 2011.gada aptauja Latvijā. R.: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012
45. Bērnu antropometrisko parametru un skolu vides pētījums Latvijā. – R: Veselības ekonomikas centrs, 2011
46. Pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi, 2011. – R.: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012
47. Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums 2012. – R.: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2013
48. Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (2003.-2011.) – R.: 2011
49. Slimību profilakses un kontroles centra mājas lapa – www.spkc.gov.lv sadaļas „Informatīvie izdevumi“, „Veselības veicināšana“, „Publikācijas“, „Pētījumi un ziņojumi“
50. Veselības ministrijas mājas lapa – www.vm.gov.lv sadaļa “Tava veselība”, “Veselīgs un aktīvs dzīvesveids“, „Veselīgs uzturs“
51. Valsts izglītības satura centra mājas lapa – www.visc.gov.lv sadaļa „Vispārējā izglītība“ – „Izglītības saturs“ – „Metodiskie materiāli“
52. www.lib.ru

Drošība

Pamatojums: Drošības jautājumu apguves uzdevumi ir palīdzēt bērniem un jauniešiem izprast to nozīmi savas un citu veselības un dzīvības saglabāšanā. Šo tēmu apguvē būtiskākais ir neaprobežoties tikai ar noteikumu zināšanu, bet gan veicināt noteikumu ievērošanu, to izpratni un attieksmes maiņu pret iegūto zināšanu pielietošanu praksē.

Tēma „Drošība” ietver drošības jautājumus dažādās sadzīves un ekstremālās situācijās - drošību ikdienā, satiksmes drošību, elektrodrošību, ugunsdrošību, gāzes drošību, drošību uz ūdens, rīcību dabas stihijās un citās ekstremālās situācijās, personīgo drošību un aizsardzību pret vardarbību.

Mērķis:

Veidot skolēnos izpratni par drošības jautājumu apguves nepieciešamību un ievērošanu ikdienā savas un citu drošības un veselības saglabāšanā.

Uzdevumi:

- rosināt izpratni par drošību dažādās situācijās;
- attīstīt prasmes novērtēt drošību un rīkoties dažādās situācijās;
- sekmēt skolēnu atbildību lēmumu pieņemšanā savas un līdzcilvēku drošības nodrošināšanā.

Klašu grupa: 1.-3.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
Satiksmes drošība		
1.	Ceļš uz skolu	<ul style="list-style-type: none">• Prot izvēlēties drošāko maršrutu no mājām līdz skolai un atpakaļ. Pārvietojas pa izvēlēto ceļu un šķērso ielu savas mājas, skolas tuvumā atbilstoši ceļu satiksmes drošības noteikumiem.
2.	Gājējs, transportlīdzekļa vadītājs, pasažieris. Sabiedriskais transports un pieturas	<ul style="list-style-type: none">• Pārzina transporta līdzekļu veidus.• Prot ievērot atbilstošos uzvedības noteikumus sabiedriskajos un personiskajos transporta līdzekļos.• Prot pareizi iekāpt transporta līdzeklī un izkāpt no tā. Izprot vadītāju un brīdinājuma signālu nozīmi gājējiem.
3.	Satiksmes regulēšana ar luksoforu un ceļazīmēm	<ul style="list-style-type: none">• Prot šķērsot ielu regulējamā vai neregulējamā krustojumā, ceļu un dzelzceļu.• Pazīst nozīmīgākās ceļa zīmes un apzīmējumus.• Orientējas transportlīdzekļu braukšanas virzienos pa ielām un ceļiem, to paredzamajos manevros.
4.	Satiksmes negadījumi un to cēloņi	<ul style="list-style-type: none">• Spēj novērtēt bīstamas situācijas un prot atbilstoši rīkoties tajās, prot lietot gaismas atstarotājus.
5.	Velosipēds	<ul style="list-style-type: none">• Zina un ievēro nosacījumus braukšanai ar velosipēdu, prot izvēlēties un izmanto drošāko atļauto ceļu.
Drošība ekstremālās situācijās		
1.	Dabas katastrofas: vētra, plūdi, negaiss u.c.	<ul style="list-style-type: none">• Zina, kā atbilstoši uzvesties negaisa, vētras un plūdu u.c. negadījumos. Apzinās radīto postījumu sekas.• Prot izsaukt palīdzību un neapjukt, lai palīdzētu sev un citiem.
2.	Ūdens	<ul style="list-style-type: none">• Apzinās un ievēro drošības noteikumus ūdenī, uz ledus un ūdenskrātuvju tuvumā.
3.	Karsti un auksti laika apstākļi	<ul style="list-style-type: none">• Apzinās drošības noteikumus karstos un aukstos laika apstākļos.

4.	Elektroierīces	<ul style="list-style-type: none"> Izprot dažādu elektroierīču funkcijas. Lietojot elektroierīces, prot ievērot drošības noteikumus un lietošanas instrukcijas. Apzinās elektrodrošības noteikumu neievērošanas sekas.
Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
5.	Pirotehnika	<ul style="list-style-type: none"> Izprot pirotehnikas bīstamību un zina, ka to bērni nedrīkst lietot.
6.	Ugunsdrošība	<ul style="list-style-type: none"> Apzinās, kādu postu var radīt neuzmanīga rīcība ar uguni. Zina, kur uguni izmanto sadzīvē, un ievēro ugunsdrošības zīmes. Prot novērtēt uguns bīstamību un atbilstoši rīkoties. Nedezina kūlu un sadzīves atkritumus.
7.	Rīcība nelaiemes gadījumā Drošības dienesti	<ul style="list-style-type: none"> Apzinās, kādu palīdzību var sniegt dažādi drošības dienesti. Prot izsaukt drošības dienestus un raksturot notikušo. Zina, kādos gadījumos nepieciešama evakuācija un kā rīkoties.
8.	Skolas evakuācijas plāns	<ul style="list-style-type: none"> Zina, kur skolā atrodas evakuācijas plāns un kā rīkoties trausmes gadījumā.
9.	Nevēlami svešinieki	<ul style="list-style-type: none"> Apgūst drošības pasākumus, kas jāievēro, ja mājās un uz ielas atrodas viens. Prot rīkoties un izvairīties no nepatīkamām situācijām, ja parādās nevēlami svešinieki, t.sk. dzīvnieki. Prot meklēt palīdzību, ja nokļūst nepatīkamā situācijā.

Klašu grupa: 4.-6.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
Satiksmes drošība		
1.	Satiksmes noteikumi gājējiem un pasažieriem	<ul style="list-style-type: none"> Prot ievērot pasažieru drošības noteikumus un pienākumus dažādos sabiedriskajos transportlīdzekļos. Ievēro uzvedības noteikumus stacijā un autoostā, sabiedrisko transportlīdzekļu pieturās.
2.	Transporta līdzekļi	<ul style="list-style-type: none"> Prot raksturot transportlīdzekļus. Izprot transportlīdzekļa jaudu, kustības mobilitāti, bremzēšanas attālumu. Nepakļauj sevi un citus briesmām, bojājot transporta līdzekļus un apdraudot to kustību.
3.	Velosipēdists kā satiksmes dalībnieks un velosipēda uzturēšana braukšanas kārtībā	<ul style="list-style-type: none"> Zina, izprot un ievēro praksē velosipēda vadītāja noteikumus, droši iesaistoties satiksmē ar velosipēdu. Prot noteikt velosipēda tehniskās daļas un raksturot to nozīmi. Nodrošina savu un velosipēda pamanāmību uz ielas vai ceļa.
4.	Rīcība ceļa satiksmes negadījumos	<ul style="list-style-type: none"> Prot atbilstoši rīkoties un meklēt palīdzību nelaiemes gadījumos.
Drošība ekstremālās situācijās		
1.	Drošība ekstremālās situācijās un evakuācija	<ul style="list-style-type: none"> Prot adekvāti rīkoties un rast nepieciešamo palīdzību dabas katastrofu gadījumos, izsaucot atbildīgo institūciju pārstāvjus. Prot atbilstoši rīkoties trausmes laikā.

		<ul style="list-style-type: none"> Rīkojas saskaņā ar evakuācijas plānu.
2.	Ūdens	<ul style="list-style-type: none"> Prot izvērtēt un nepieļaut riska situācijas ūdenī, uz ledus un ūdenskrātuvju tuvumā.
3.	Ugunsdrošība	<ul style="list-style-type: none"> Zina un ievēro ugunsdrošības noteikumus. Prot rīkoties un zina, kur meklēt palīdzību nelaimes gadījumos.
4.	Pirotehnika	<ul style="list-style-type: none"> Prot novērtēt pirotehnikas bīstamību un apzinās nepareizas rīcības sekas.
5.	Bīstamie atradumi (lādiņi, ķīmiskās vielas, medikamenti, šļirces u.c.).	<ul style="list-style-type: none"> Prot rīkoties, konstatējot bīstamos atradumus, un apzinās nepareizas rīcības sekas.

Klašu grupa: 7.-9.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
Satiksmes drošība		
1.	Satiksmes dalībnieka atbildība	Apzinās savu lomu un atbildību satiksmes kustībā.
2.	Motorizētie transportlīdzekļi	<ul style="list-style-type: none"> Zina, kurus transportlīdzekļus un ar kādiem nosacījumiem var vadīt pusaudžu vecumā. Iesaistoties ceļu satiksmē, ievēro satiksmes noteikumus. Pieņem atbildīgus lēmumus arī sarežģītās satiksmes situācijās uz ceļa.
Drošība ekstremālās situācijās		
3.	Ugunsdrošība	<ul style="list-style-type: none"> Ievēro ugunsdrošības noteikumus un spēj ietekmēt citus saprātīgai rīcībai saskarē ar uguni.
4.	Civilā aizsardzība. Evakuācija	<ul style="list-style-type: none"> Prot pareizi rīkoties evakuāciju (skolā un citās sabiedriskās vietās) gadījumos. Nerada situācijas, kurās nepieciešama evakuācija (viltus trauksmes, zvani utt.), un apzinās atbildību.
5.	Drošība masu pasākumos un sabiedriskās vietās	<ul style="list-style-type: none"> Prot novērtēt situāciju masu pasākumos un sabiedriskās vietās un atbilstoši tai rīkoties.
6.	Pašaizsardzība	<ul style="list-style-type: none"> Prot sargāt savu personisko mantu. Prot atbilstoši rīkoties, ja konstatēta personisko mantu zādzība.
7.	Pirotehnika	<ul style="list-style-type: none"> Zina, ka ir sertificēta pirotehnika, kuru jālieto atbilstoši instrukcijām, nepakļaujot sevi un citus briesmām.
8.	Pirmā palīdzība nelaimes gadījumos	<ul style="list-style-type: none"> Prot pareizi rīkoties dažādos nelaimes gadījumos, pasargājot sevi un citus no tiem. Nelaimes gadījumā prot izsaukt atbildīgos dienestus.

Klašu grupa: 10.-12.klase

Nr.	Stundu temati	Plānotais sasniedzamais rezultāts
Satiksmes drošība		
1.	Satiksmes drošība un atbildība	<ul style="list-style-type: none"> • Apzinās savu lomu un atbildību satiksmes kustībā kā jebkura veida satiksmes dalībnieks (gājējs, pasažieris, transporta līdzekļa vadītājs).
Drošība ekstremālās situācijās		
1.	Rīcība, atbildība un līdzatbildība sadzīves un ekstremālās situācijās	<ul style="list-style-type: none"> • Prot rīkoties sadzīves un ekstremālās situācijās. Apzinās savu atbildību un līdzatbildību ārkārtas situācijās. • Zina un ievēro tiesību aktus, kuri nosaka drošības noteikumus.
2.	Seksuālās vardarbības, nelegālās cilvēku tirdzniecības un prostitūcijas risks	<ul style="list-style-type: none"> • Zina par cilvēktirdzniecības draudu iespējam. Prot atrast nepieciešamo informāciju un palīdzību, lai izvairītos no riska situācijām.

Ieteicamā literatūra un informācijas avoti:

1. Beloraga G. Drošība dažādās situācijās.- R.: Zvaigzne ABC, 2003
2. Ceļa zīmju komplekts. CSDD
3. Civīlā aizsardzība. Civīlā aizsardzība Minimālās prasības civīlās aizsardzības kursa saturam vispārējā un profesionālajā izglītībā. – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2011
4. Damberga A. Ceļu satiksmes drošība 1.-4.klasei. – Lielvārde: Lielvārds, 2003
5. Drošība internetā. Rikasgrāmata skolotājiem. - Latvijas Interneta asociācijas Drošāka interneta centrs „Net-Safe Latvia”, 2010
6. Drošība. Metodiski ieteikumi pamatskolai. – R.: ISEC, 2004.
7. Falka S., Ničiporčika-Guseva R., Romanovska G. Drošība uz ceļa. Skolotāja rokasgrāmata. – R.:Valsts izglītības satura centrs, 2009
8. Golubeva A. Skolēnu drošība. Nelaiemes gadījumi. Pirmā palīdzība.- Lielvārde:Lielvārds, 1998
9. Katram bērnam drošību. – R.: Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2004
10. Ko darīt, ja...Jautājumi un atbildes par dažādām situācijām skolas vidē. – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2012.
11. Lāma D., Kjaspere V.Metodiskais materiāls ceļu satiksmes drošības jautājumu apguvei pamatizglītībā. – R.: ISEC, 2008
12. Lāsēns un ceļu satiksme. – R.: Rasa ABC, 2003
13. Metodiskais līdzeklis “Veselības un drošības jautājumu aktualizēšanai sākumskolā”. – R.: Rīgas Stradiņa universitātes Darba drošības un vides veselības institūts, 2012
14. Metodiskie ieteikumi sākumskolai. – R.: ISEC kopā ar CSDD, 1997
15. Metodiskie ieteikumi drošības jautājumu mācīšanai 1.–4. klasē audzinātāja stundās. – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2011
16. Metodiskais materiāls "Dzīvnieki un tava drošība" darbam ar pirmsskolas un pamatskolas bērniem – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2013
17. Mācību filma „Saku Vau, lai nebūtu Au!”
18. Mācību filma velosipēdistiem. CSDD
19. Mācību līdzekļi satiksmes drošībā velosipēdistu apmācībai „Ceļā ar velosipēdu”, VAS Latvijas dzelzceļš.- R.: Zvaigzne ABC, 1998
20. Mācību materiālu komplekts Sargā sevi! - R.: SAC, 2002
21. Metodiskie materiāli „Esi redzams!”.- R.: CSDD
22. Muceniece L. Ceļu satiksmes noteikumu mācīšana pamatskolā.-R.: 2003

23. Obuhovičs A. Ceļu satiksmes noteikumi skolām (5.-9. klasēm).-R.: 2003
24. Sociālie stāsti par veselību un drošību 7.-9.klasē “Īsi stāsti drošai dienai”. Metodiskais materiāls skolotājiem un mācību spēle. – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2013
25. Vesels un drošs. Spēle tiešsaistē un videomateriāls “Ar spēles palīdzību bērniem mācīs drošu uzvedību”. – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2013
26. Vesels un drošs – ikdiena Tev apkārt. Interaktīvs elektronisks materiāls pirmsskolas un sākumskolas bērniem vecākiem un pedagogiem – R.: Valsts izglītības satura centrs, 2013
27. www.112.lv
28. www.csdd.lv
29. www.emergency.lv
30. www.vugd.gov.lv

KLASES STUNDĀS IZMANTOJAMĀS METODES UN PAŅĒMIENI

Nosaukums	Īss raksturojums	Norises plānojums
Darbs ar masu medijiem	<p>Skolotājs piedāvā skolēniem kādu no mediju sniegtajām informācijām uzdevumu veikšanai. Masu mediji veido skolēnu redzesloku vēl vairāk nekā izglītības sistēma. Svarīgi skolēniem ir iemācīties saprast mediju valodu, pasniegto realitātes atspoguļojumu, saprast atspoguļoto notikumu cēloņus, atpazīt piedāvātās informācijas mērķus.</p> <p>Skolēni mācās izteikt savu viedokli par informāciju TV, radio, avīzēs, žurnālos utt. Nozīmīgi iekļaut arī filmu skatīšanos, lai mācītos tās vērtēt.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Skolotājs ir rūpīgi saplānojis uzdevumus pirms atbilstošām aktivitātēm.</p> <p>Sagatavo skolēnus, piemēram, filmas tematikai, pastāsta par jautājumiem, kurus uzdos pēc filmas skatīšanās, kam jāpievērš uzmanība, skatoties filmu.</p> <p><u>Analīze.</u> Skolēni atbilstoši izvīzītājiem uzdevumam veic kritisku skatīšanos/ klausīšanos vai skatīšanos. Iegūst informāciju – analizē, veido jautājumus vai atbild uz jautājumiem.</p> <p><u>Saruna.</u> Tiek apspriesti skolēnu veiktie uzdevumi, viņu secinājumi par uztverto un saprasto.</p>
Diskusija	<p>Diskusijā tiek izpētīta un apspriesta kāda problēma/ jautājums, lai tās dalībniekiem veidotos sava attieksme pret piedāvāto tematu.</p> <p>Senāk tika uzskatīts, ka diskusijas uzdevums ir atrast “objektīvo patiesību”, tagad tā ir, drīzāk, argumentācijas pārbaude par kādu tēmu un savas spriestspējas uzlabošana. Tā ir mācīšanās, izmantojot dialektiski pretstatītas tēmas vai pozīcijas, starp kurām skolēniem jāizlemj pēc iepriekš norunātiem spēles noteikumiem. Skolēni cenšas izprast un pieņemt citu viedokli, mācās skaidri un precīzi formulēt savu viedokli.</p> <p>Diskusija ir sadarbība grupā un sekmē skolēnu komunikācijas prasmes, taču tik pat nozīmīga tā ir paškompetences attīstīšanai, piemēram, ir jāapgūst prasme pārvarēt bailes, nedrošību sevī, runājot auditorijai. Galvenie skolēna uzdevumi diskusijā: skaidri izteikt savas domas; ieklausīties citos, izprast citu viedokli, uzņemties atbildību.</p> <p>Diskusijas metode sekmē apgūt būtiskas vērtības: brīvību (katrs dalībnieks var piedāvāt savu domu, ideju, viedokli; vienlīdzību (vienmēr tiek uzklausīti visi viedokļi); cieņu pret cilvēku (var apstrīdēt viedokli, nevis pašu cilvēku; tiek respektēts katra dalībnieka viedoklis).</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Tiek izlemts, kam, kad, kur, ar ko, par ko ir jādiskutē, kāds būs diskusijas veids, kādi būs diskusijas noteikumi.</p> <p><u>Tēžu izstrādāšana.</u> Tiek izvīzītas, izstrādātas diskusijas tēzes.</p> <p><u>Argumentēšana.</u> Notiek diskusija- vispirms pamatojošus un atspēkojošus argumentus izsaka oponenti, pēc tam – oponenti. Vēlāk var iekļaut citus argumentus.</p> <p><u>Novērtēšana.</u> Diskusiju var noslēgt pat ar balsošanu (balsot var pat klausītāji).</p> <p>Izmantojami visi diskusiju veidi: punktētā diskusija; piramidālā diskusija; debates, sniegabumba; plenārdiskusija, 2 cepuru diskusija (vienai un tai pašai personai ir par un pret loma, ko parāda cepuru maiņa.)</p>

Nosaukums	Īss raksturojums	Norises plānojums
Drāmas metode	<p>Tā tiek uzskatīta par instrumentu, kas palīdz attīstīties ikvienam cilvēkam, veikt vingrinājumus dzīves mākslā, atklājot sevi un savus uzskatus.</p> <p>Drāmas metode ietver trīs būtiskas pakāpes:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) paplašināt zināšanas par sevi (ietvertas zināšanas par savu ķermeni, savām spējām, savu “es”); 2) paplašināt zināšanas par citiem, par konfliktu risināšanu (mēģina saprast citus – klasesbiedrus, ģimeni, skolotājus utt., iemācīties viņos klausīties un sazināties); 3) paplašināt zināšanas par sabiedrību (kā sabiedrība darbojas, ko tā prasa no indivīda). <p>Šī metode aptver maņu un koncentrēšanās vingrinājumus, runu, dziesmas, izteikšanās vingrinājumus, vienkāršas improvizācijas, ritmiku.</p>	<p>Piemēram, uzdevums “Krēsls” (sekmē koncentrēšanās spējas): izvēlas kādu krēslu/priekšmetu, manipulē ar to – izspēlējot dažādas objekta pozīcijas un iekļaujot tajā citus dalībniekus.</p> <p><u>Sagatavošanās/iejušanās.</u> Krēsls tiek nolikts klases vidū un uzsākta diskusija par krēsla pielietošanas iespējām. (Tiek aicināti apzināties savu emocionālo noskaņojumu un koncentrēties.) <u>Spēle.</u> Katrs skolēns pēc kārtas paņem krēslu un parāda, kā vēl varētu izmantot krēslu (apgāž krēslu ar kājām gaisā un iedomājas, ka tā ir dzimšanas dienas torte un nopūš 4 svecītes.</p>
Klases pārrunas	<p>Pārrunās skolēni tiek iesaistīti kā sociāli vienlīdzīgi, atbildīgi klases dalībnieki. Skolotājs ir grupas vadītājs. Grupas pārrunas palīdz skolēniem saprast sevi un citam citu, kā arī vērtēt savu motivāciju un uzskatus, palīdz izpētīt un saprast problēmas, kā tās risināt savā klasē un skolā. Klases pārrunas stimulē bērnus klausīties citos, palīdzēt citiem. (Dalīta atbildība.) Pārrunās tiek noteikti grupas likumi un sekas.</p>	<p><u>Ievada saruna.</u> Rosina skolēnu interesi par tematu un sagatavo viņus pārrunām. Tas parāda skolēnu vispārējo attieksmi pret šo tēmu.</p> <p><u>Izzināšana.</u> Skolēns izsaka savas domas un izjūtas par tēmu, atbildot uz jautājumiem (sākumā tie ir vispārīgāki, pēc tam kļūst arvien konkrētāki). Tā ir iespēja bērniem izpaust savas problēmas, apzināties tās un salīdzināt savu pieredzi ar citiem.</p> <p>Tiek veicināta jauna izzinoša un emocionāla mācīšanās. Tiek saredzēti citu uzskati un domas, tiek domāts par citiem, nevis par sevi. Skolotājs palīdz bērniem iegūt izpratni par doto tēmu.</p> <p><u>Darbība.</u> Konkrētu ideju meklēšana, kā risināt jautājumus, kas sagādā skolēniem problēmas. Tiek uzsvērtas specifiskas uzvedības pārmaiņas. Skolēni piedāvā veidus, kā tikt galā ar noteiktu problēmu (bērni vairāk ieklausās savu vienaudžu padomos!).</p> <p><u>Noslēgums.</u> Kopsavilkums un iespēja skolēniem pateikt, ko viņi ir apzinājušies.</p>

<p>Klases sanāksmes - Riņķa laiks</p>	<p>Klases ikdienas notikumi prasa to kopīgu apspriešanu. Tas ir laiks/iespēja, kad spriest par attiecībām, vienādajām tiesībām, draudzību, taisnīgumu u.c. Šajā laikā skolēni var izzināt savu pieredzi un apzināties savu individualitāti. Tā ir arī iespēja mācīties sadarbību un attīstīt spēju spriest, respektējot morāles normas, gatavību izturēties un rīkoties atbildīgi. Sekmē sociāli pieņemamu uzvedību, kas balstās uz izpratni, kāpēc šāda uzvedība ir vēlama, pareiza un nepieciešama. Tā ir iespēja regulāri nodrošināt iespēju spriest to, kas skolēnus satrauc, apsvērt un pārrunāt problēmas, izstrādāt risinājumus, darbības plānus. (Sanāksmes norise ir tikpat svarīga kā saturs!)</p>	<p><u>Sanāksmes sākums</u> – iesildīšanās spēles, vingrinājumi. Skolēni sēž aplī (tiek nodrošināts savstarpējs redzes kontakts). Sākumā nepieciešams atgādināt par pamatlikumiem: nevienam nav tiesību otru pazemot; neviens nedrīkst cita vārdu lietot negatīvā nozīmē; visiem ir jāklausa ikviens runātājs; ikvienam tiek dota iespēja runāt. Spēles sanāksmes sākumā domātas, lai mazinātu spriedzi vai arī lai palīdzētu koncentrēties, nomierināties un darboties mērķtiecīgi.</p> <p><u>Atklāta saruna.</u> Sanāksmes struktūra vienmēr ir līdzīga, mainās tikai tās saturs. Sarunas laikā var dot kādu priekšmetu skolēniem, kas nosaka, kam un kad ir tiesības runāt. Skolotājs var ierosināt par kādu noteiktu tematu vienu teikumu, kuru visi turpina, piemēram, “Man vajadzīga palīdzība, jo es...”</p>
<p>Mape</p>	<p>Mapē tiek iekļauta skolēna izveidota pašaudzināšanas programma kādam noteiktam laika posmam un piezīmes, kritisks pašnovērtējums par programmā izvirzītajiem sasniegtajiem/nesasniegtajiem kritērijiem. Skolēns pats veido šo mapi, izvēloties, kādu informāciju vēlas tajā iekļaut.</p> <p>Skolotājs plāno individuālas sarunas ar skolēnu, lai pēc noteikta perioda varētu kopīgi izvērtēt gan sasniegtos rezultātus, gan problēmas, kas radušās. Tas veicina pašizpēti, pašanalīzi, pašregulāciju.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Tiek pārrunāts par skolēnu vajadzībām sevi izzināt un izvēlēties mērķus sevis pilnveidošanai. Tiek izstrādāta programma, kā var īstenot savus nodomus.</p> <p><u>Mapes veidošana.</u> Tiek precizēts, kādu informāciju par skolēnu ietvers mapē, kā analizēs sevi un savus sasniegumus. Šajā posmā skolotājam nepieciešams īpaši atbalstīt katru skolēnu, lai attīstītu skolēnu pašanalīzes un pašnovērtēšanas prasmes.</p> <p><u>Analīze un novērtēšana.</u> Individuālajās sarunās ar skolēniem sekmē viņu izpratni: kā, kad, kur, kāpēc es tā domāju un rīkojos. Rezultātā top atkal jauna programma vai papildinājumi iepriekš veidotajai programmai.</p>

<p>Projekta metode</p>	<p>Skolēni tiek iesaistīti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) izpētes projektos, kuru mērķis – iegūt un sistematizēt informāciju vai noskaidrot, izzināt kādu problēmu; 2) darbības projektos, kuru mērķis – veikt reālas, praktiskas, konkrētas izmaiņas klases, skolas, vietējās sabiedrības mērogā. Tie ļauj skolēnam līdzdarboties nozīmīgu problēmu risināšanā un apgūt prasmi pieņemt atbildīgus lēmumus. <p>Projekta metode nodrošina bērna pamatvajadzības, kas ir svarīgas viņu personības attīstībai: būt pieņemtam, būt piederīgam savai klasei; būt līdzatbildīgam; iemācīties jaunu pieredzi, izteikt sevi, piedalīties un apliecināt sevi.</p>	<p><u>Projekta iniciatīva.</u> Skolotājs vai kāds no skolēniem ierosina projektu – ir ideja, kāds ievēribas cienīgs pasākums, darbības vēlme utt. (Jebkuras dzīves parādības var kļūt par projekta iniciatīvu!) Svarīgākais – lai skolēni varētu brīvi izteikt savas domas.</p> <p><u>Iniciatīvu sistematizācija.</u> Skolēnu radušās idejas tiek kopīgi analizētas (iepriekš vienojas par formu, kādā to darīs). Šis posms beidzas ar projekta skici – jomu, kurā skolēni turpmāk darbosies. Tā nav jāapraksta detalizēti, iezīmē tikai galvenos elementus. Piemēram, vienojas, ka semestra laikā katrā klases stundā strādās ar informāciju par to, kā var izvēlēties un sasniegt dzīves mērķus. <u>Darbības jomu kopīga attīstīšana.</u> Izveidojas projekta plāns – tiek nolemts, ko, kurš, kā dara un arī kāpēc kāds kaut ko dara.</p> <p><u>Realizācija.</u> Aktivitātes darbības jomā, projekta realizācija. Projekta norise ir atkarīga gan no grupas iekšējās struktūras, gan ārējiem nosacījumiem – telpas, laika un citiem resursiem. Realizācijas laikā tiek iekļauts “plānots laiks”, kad tiek pārrunāts sasniegtais, problēmas, meklēti jauni risinājumi.</p> <p>Projekta noslēgums. Skolēni grupā apspriež projekta rezultātu (tāpat kā projekta iniciatīvu). Tiek izvērtēta grupas sadarbība: kā tika ievērota vienošanās, kuras darbības vēlmes īstenojās/ neīstenojās utt.</p>
<p>Sarunas mazās grupās</p>	<p>Skolēni sarunās apmainās ar viedokļiem, vērtējumiem un pieredzi. Ikviens grupā izsaka savu viedokli un gūst informāciju no citiem. Sarunām skolotājs izvirza noteiktus uzdevumus un noteikumus. Par sarunas tēmu var kļūt arī paši spēles noteikumi. Sarunas attīsta komunikatīvās prasmes.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Tiek izveidotas grupas un vienojas par sarunas tēmu un noteikumiem. <u>Saruna.</u> Novērtēšana/refleksija. Analizē gan sarunas norisi, gan sarunas rezultātus.</p>

Nosaukums	Īss raksturojums	Norises plānojums
Simulācijas spēles	<p>Skolēni iejūtas lomās un darbojas iedomātā vidē. Tipiskākie uzdevumi ir atrast, pamatot un prezentēt savu lēmumu un risinājumu specifiskās situācijās. Sarežģītas ir tās situācijas, kurās skolēniem nepieciešams izmantot apjomīgas fona zināšanas, lai varētu iejusties lomā. Pedagoģis palīdz skolēniem izpētīt problēmsituācijas aspektus un salīdzināt alternatīvos viedokļus. Tas sekmē skolēniem arvien skaidrāk apzināties savu viedokli, savu reakciju – izprast savu uzvedību un rīcību. Īpašu audzinošo efektu gūst, ja tiek izmantoti fakti, kas ilustrē sociālās problēmas un tiek nodrošināta situācija, ka skolēni atklāti var izteikt savu viedokli. Simulācijas spēles var palīdzēt skolēniem apzināties personas vērtības un uzvedību, apgūt personu savstarpējo attiecību problēmu risināšanas stratēģijas. Tās sekmē empātijas attīstību – spēju just līdzīgi citu emocijām, pārdzīvojumam, iejusties otra cilvēka situācijā un to saprast.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Nepieciešams precīzi analizēt vides iezīmes, lai šo situāciju varētu atveidot pēc iespējas tuvāk realitātei. Skolēni tiek ievadīti situācijā/problēmā. Parasti tiek piedāvātas kompleksas situācijas, un skolēni iepazīstināti ar spēles nosacījumiem. <u>Spēles sagatavošana.</u> Skolēni analizē un sadala lomas. Vienošanas par spēles variantu, iejūtas problēmsituācijā un lomā. <u>Spēle.</u> Skolēni vai nu pa vienam vai grupās veic spēles darbības. <u>Novērtēšana.</u> Spēles problēmsituācijas tiek attiecinātas uz pašreizējo dzīves pieredzi un tās problēmām, tiek analizēti rīcības vispārējie principi. Nepieciešams izvērtēt veiksmes un neveiksmes, kā arī spēles norises kvalitāti. Iespējams izmantot visdažādākos veidus: lomu spēles, plānošanas spēles, lietīšķās spēles; personu simulācija; likumu spēles, datorsimulācijas.</p>
Situāciju analīze	<p>Skolēni individuāli vai grupās strādā ar materiāliem par kādu situāciju/gadījumu. Skolēnu uzdevums ir atrast, pamatot un pēc tam prezentēt lēmumus un risinājumus katram konkrētajam gadījumam, salīdzināt tos ar reālām situācijām dzīvē. Dažādu situāciju analīze ļauj risināt reālus (vai reālajai dzīvei tuvus) notikumus klasē, ģimenē, skolā, sabiedrībā.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Ir izveidots situācijas apraksts. Tiek sagatavoti materiāli (laikraksti, žurnāli, literārie darbi, video un audio materiāli) un skolēni tiek ierosināti konkrētai tēmai/uzdevumam. <u>Analizēšana.</u> Skolēni interpretē situāciju un cenšas iegūt vēl papildus informāciju par situāciju. (Kādi faktori sekmēja notikumu attīstību? Kāds bija notikuma iemesls? Vai rīcība varēja būt citāda? Kāda?). <u>Izstrādāšana.</u> Var izveidot grupas, lai salīdzinātu problēmu interpretācijas, pārbaudītu risinājumu iespējas un izdarītu secinājumus. <u>Izvērtēšana.</u> Tiek prezentēti rezultāti (lēmumi, rīcības plāns, ieteikumu pakete utt.) un diskutēts par atsevišķiem risinājumiem. Beigās tiek izlemts par vienu risinājumu. <u>Pielietošana.</u> Tiek salīdzināts atrastais risinājums ar dzīvē pieņemtajiem lēmumiem. Iespējamie varianti: novērtēšanas gadījums; izlemšanas gadījums; informācijas gadījums; problēmas atrašanas gadījums; problēmas risināšanas gadījums; izpētes gadījums; pastkastītes gadījums.</p>

<p>Spēles</p>	<p>Spēles pilda vairākas funkcijas: veicina skolēnu izziņas spēju attīstību; stimulē radošo procesu; palīdz attīstīt sadarbības prasmes, veidojot iecietīgu attieksmi pret citiem tās dalībniekiem; veicina spriedzes mazināšanos grupā, ļauj gūt pozitīvas emocijas un gandarījumu par veiksmīgu darbību.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Tiek izvirzīts mērķis, motivēti skolēni, iepazīstināti ar noteikumiem un lomu pieņemšana.</p> <p><u>Spēles norise.</u> Nepieciešams nodrošināt visu spēlētāju aktīva līdzdarbība un līdztiesība, spēles noteikumu ievērošana. Jārūpējas par pozitīvu emocionālo fonu.</p> <p><u>Spēles noslēgums.</u> Darbības un rezultātu izvērtēšana. Analīzi nepieciešams veikt pašiem spēles dalībniekiem.</p> <p>Piemēram, spēle “Draudzības koks”: skolotājs iestāda “koku” puķu podā, pie tā zariem piestiprina lapiņas ar uzdevumiem, kuras katru rītu (apmēram vienu nedēļu) paņem ikviens klases skolēns un dienas laikā to izpilda (Pasaki šodien A. kaut ko ļoti labu..) Šī spēle var palīdzēt skolēniem mācīties otrā cilvēkā pamanīt pozitīvo, par to priecāties.</p>
<p>Vizualizācija</p>	<p>Skolēni izveido dažādus simboliskus uzskates līdzekļus: domu kartes, shēmas, zīmējumus utt.</p>	<p><u>Sagatavošanās.</u> Lai skolēni iedziļinātos tēmā, skolotājs sagatavo kādu “iesildīšanās uzdevumu”, piemēram, tematam par vidi klasē, tie var būt nepabeigti teikumi, kurus pabeidz katrs skolēns individuāli: mūsu klasē ir veiksmīga...; mūsu klasē es gribētu mainīt...utt.</p> <p><u>Vizualizēšana.</u> Grupa veido kolāžu par sociālo vidi klasē, vērtējot savstarpējās attiecības. Izdomā kolāžas nosaukumu.</p> <p><u>Novērtēšana.</u> Skolotāja kopsavilkums par vērojumiem kolāžas veidošanas laikā. Kolāžas tiek piestiprinātas klasē pie sienas un skolēni pārrunā, kāda ir darba pamatdoma.</p>